

Jak to bylo s pozváním

Príspevek k dějinám

Ve svém rozhovoru s listem L' Unità se Alexandr Dubček zmiňuje o „Provolání“ skupiny, která pozvala spojenecká vojska do Československa, aby tu „zachraňovala“ ohrožený socialismus. Dubček konstatuje, že toto svolání otiskli v pěti spojeneckých zemích 22. 8. 1968, avšak dodnes nebylo zveřejněno v Československu.

Vnucuje se otázka, proč se dokument tak osudové závažnosti v československém tisku nikdy neobjevil a proč není připomínán aspoň tak soustavně, jako smutně proslulé „Poučení“.

Text „Provolání“ přišel z Moskvy v předvečer vpádu cizích vojsk. Přišel do hlavních měst těch států Varšavské smlouvy, jež se měly zúčastnit invaze. Ústřední orgány stranických listů v těchto zemích jej měly připraven k otištění. „Provolání“ přišlo také do Prahy. Muselo se však všude čekat na pokyn k jeho uvolnění a otištění. Proč? Protože dokument měl být napřed schválen v Praze. „Provolání“ totiž původně vypadalo trochu jinak. Od textu, který posléze vyšel, se lišilo v jedné podstatné okolnosti. Bylo totiž podepsáno takto: Ústřední výbor KSČ, vláda republiky a Národní shromáždění ČSSR. Rozumí se, že rovněž v textu se na řadě míst opakoval tento výčet údajných signatářů „Provolání“.

Jak se to mohlo stát, když ani ÚV KSČ, ani vláda republiky ani Národní shromáždění o svém autorství „Provolání“ neměly tušení?

Šlo zřejmě o součást politického plánu přepadu Československa, toho primitivního plánu, který se Brežněvovi a jeho pomahačům od počátku vymkl z rukou. Text „Provolání“ měl celou vojenskou akci před světem ospravedlnit a propůjčit jí zdání legitimacy. Neboť — kdo by mohl co namítat, kdyby tři vedoucí politické orgány republiky se na své spojence obrátily v nouzi nejvyšší o pomoc?

Lze s téměř stoprocentní jistotou mít za to, že některý z členů předsednictva ÚV KSČ, který se podílel na spiknutí, byl z Moskvy pověřen, aby text předložil ke schválení na schůzi předsednictva strany večer

20. srpna. Byl to Bil'ak? Byl to Kolder? Nebo Švestka? Nebo někdo jiný z přítomných příslušníků pravice?

To není známo, a není příliš pravděpodobné, že se to kdy dozvíme. Dotyčný totiž svůj úkol nesplnil. Prostě trapně selhal. Proč? Nabízi se několik vysvětlení. První je nasnadě: dostal strach. Nenašel odvalu, aby s takovýmto absurdním textem na schůzi vyrukoval. Jiné vysvětlení může spočívat v tom, že mu zamotala hlavu skutečnost, že Dubček změnil pořadí projednávaných bodů, a pověřený spiklenec čekal na vhodnou chvíli, která včas nepřišla. A poslední, nejbanálnější, ale současně nejvíce odpovídající intelektuální úrovni mužů, kteří přicházeli v úvahu, je vysvětlení, že si účastník schůze, který měl text v kapse, neuvědomil, že moskevský čas je o dvě hodiny napřed, a myslel si, že má ještě čas, než bude vydán rozkaz k útoku.

Toto selhání a takto vzniklá nová skutečnost udělaly čáru přes rozpočet moskevských osnovatelů vpádu. Veškerá kýžená legitimita byla tatam, když předsednictvo, místo aby schválilo text „Provolání“, s ním nejen vůbec nebylo seznámeno, nýbrž přijalo prohlášení zcela opačného charakteru: Před celým světem označilo vpád sovětských a k nim přidružených vojsk za akt odporující nejenom všem zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva.

Byla to kvalifikace velmi mírná, formulace eufemistická. Onen bezpříkladný zločin si bezpochyby zasloužil méně ohleduplného odsouzení.

Co následovalo v Moskvě, na sovětském velvyslanectví i mezi československými spiklenci? Co jiného než zděšení, spolu s usilovným přemýšlením, jak z bryndy ven. Řešení se našlo: ještě v noci se na pracoviště Československé tiskové kanceláře dostavil Karel Hofmann a vlastní rukou redakčně zasáhl do původního textu. Moc práce to nedalo: prostě všude tam, kde se v textu hovořilo o „ústředním výboru KSČ, vládě republiky a Národním shromáždění“, tato slova škrtnl a napsal místo nich slůvko „mý“, zatímco

v závěru nahradil tituly tří politických orgánů novým podpisem: *Skupina členů ústředního výboru KSČ, vlády republiky a Národního shromáždění.*

Podobná úprava byla provedena v Moskvě, v Berlíně, ve Varšavě, v Sofii i v Budapešti, kde pak všude nový text vyšel, i když například Tribuna ludu v důsledku čekání na konečnou verzi vyšla s několikahodinovým zpožděním. V ČSSR, jak už řečeno, text nikdy zveřejněn nebyl.

Takto bezbolestně se zrodila později tolik diskutovaná „skupina“ českých a slovenských funkcionářů, která údajně pozvala do Československa cizí vojska. Kdo Hofmanna pověřil k tomuto redakčnímu zásahu se lze jen dohadovat, dokud o tom nepromluví on sám — a to od něho sotva možno očekávat. Nejpravděpodobnější je, že příkaz přišel z Moskvy přes sovětské velvyslanectví.

Karel Hofmann byl takřkajíc „ve službě“ už od odpoledne 20. srpna, kdy v jeho pracovně byla shromážděna skupina spiklenců, očekávající příchod sovětských funkcionářů, kteří byli avizováni s invazí. U Hoffmanna byli připraveni pomáhat agresorům Miroslav Sulek, Bohuslav Chňoupek, Karel Hrabal, Jaroslav Hes a další zasvěcenci, tedy lidé převážně ze sféry hromadných sdělovacích prostředků, kteří měli zajistit jejich ovládnutí ve spolupráci se sovětskými činiteli hned po vpádu vojsk. Ač dělali co mohli, moc po pravdě řečeno nepořídili. Nicméně byli pak všichni za své věrné „internacionální“ služby odměněni vysokými funkcemi.

Později byli ti členové stranického a státního vedení, kteří se postavili na stranu okupantů, veřejně obviňováni, že pozvali do ČSSR cizí vojska a že tedy byli členy dotyčné „skupiny“. Uváděly se dokonce různé počty lidí, kteří prý pozváni podepsali. Všichni, včetně Bil'aka, Jakeše, Koldera a Indry se zapřísahali, že nic takového neučinili. Zcela výjimečně nelhali. Celá skupina „vznikla“ škrtem pera; v Praze to byla tužka Hofmannova.

Rozumí se, že je to nezbavuje viny. Všichni byli do invaze namočení, a nijak je nepřekvapila. Na její přípravě se pracovalo dost dlouho a velvyslanec Červoněnko a velvyslanecký rada Udalcov by o tom mohli napsat tlusté knihy.

Jisté je, že když po vpádu Červoněnko v budově sovětského velvyslanectví s jemnocitem jemu vlastním sestavoval „revoluční dělnicko-rolnickou vládu“ podle staré šablony, použité kdysi i v Budapešti, a když pak přítomným českým a slovenským politikům, z nichž část byla do spiknutí zasvěcena a část nikoli, předvedl ochotnické divadelní představení, Alois Indra už předem věděl, že má být předsedou této vlády i „revolučního tribunálu“, který bude stínat hlavy „revisionistům“. Na schůzce se však naoko upejpal. Když se kdosi z přítomných šeptem podivil, cože se ten Indra zdráhá, uklidnil ho Bil'ak: „To nic, to on dělá jen tak, aby ostatní nepoznali, že je to domluveno. Funkci přijme“. Tak se i stalo.

Celá tragikomedie byla tedy rozehrána dávno předtím a do příprav vpádu byla už nějakou dobu zapojena celá sovětská „pátá kolona“ v Československu; není však pravděpodobné, že by existoval písemný dokument, podepsaný skupinou předních českých a slovenských funkcionářů, který by volal do Moskvy o pomoc.

Je samozřejmě možné, že někdo z československé strany spolupracoval při sestavování textu „Provolání“, ale spíše se lze domnívat, že tomu tak nebylo. Na

takové texty stačili sovětské spisovatelé sami. Text ostatně nese pečeť slohu autorů, kteří už předtím zplodili dopis, adresovaný ÚV KSČ z varšavské schůzky pěti.

Podle všech známek žádné formální pozvání — ani ve formě dopisu ani v podobě provolání — z Československa do Moskvy odesláno nebylo a takový dokument prostě neexistuje.

Všechno bylo vymyšleno jinak, ale hned první tah této šachové partie Brežněvovi nevyšel. Politická porážka moskevských „osvoboditelů“ byla pak dovršena předposledním mužným činem v životě prezidenta Svobody, když na Hradě odmítl sednout na lep Červoněnkovi a jim dezignované „dělnicko-rolnické revoluční vládě“ v čele s Aloisem Indrou.

Další, neméně trapné dějství, se pak odehrálo v Moskvě, kam přivezli z ukrajinských lesů gangstersky unesené československé politiky a nadiktovali jim moskevský protokol. Ten byl ovšem podle mezinárodního práva stejně neplatný, poněvadž toto právo neuznává žádné dokumenty, které byly vnuceny nerovnoprávným partnerům, jejichž zemi obsadila vojska druhé strany a je násilím odvedla do zajetí.

Je skutečností, že nejvládně a nejstatečněji si v Moskvě počínal dr. František Kriegel, který se v naší zemi nenarodil a o kterém člen sovětského politbyra Šešest na schůzce v Čierné opovrživě hovořil jako o „Židovi z Haliče“. V Moskvě mu zachránil život prezident Svoboda, který odmítl bez něho odletět do Prahy, když si ho tam sovětské „přátelé“ chtěli nechat. A to byl ten poslední mužný čin v generálově životě.

Lze se jen dohadovat, jaký osud by byl potkal Dubčeka a ostatní zajatce, kdyby se byly události vyvíjely podle Brežněvových představ.

Mnohé stránky činnosti „zdravých sil“ v roce 1968 zůstávají pod pokličkou. Vnucuje se otázka, proč si tyto „zdravé síly“ podrobnosti o své bohubilé aktivitě z onoho roku nechávají tak neochvějně pro sebe. Pořád hovoří o tom, co prý dělali v té době ti druzí, ale o sobě — ani muk. A přitom jde vesměs o hrdiny, jaci patrně nemají v dějinách našich národů obdoby. Podle „Poučení“ a dalších pamfletů, článků, projevů a interview slavně zachránili Československo a jeho občany před fantastickými pohromami: před kontrarevolucí, před občanskou válkou a krveprolitím, před koncentračními tábory pro vlastence a internacionalisty, před vpádem západních imperialistů, kteří se chystali vyslat svá vojska do ČSSR, před naprostým hospodářským rozvratem, před rozpadem armády a bezpečností a z toho resultujícím chaosem a anarchií, před krutým pronásledováním věrných soudruhů a oddaných přátel SSSR, před obnovou kapitalismu, návratem kapitalistů a zavlčením země do tábora imperialistů, revanšistů a válečných štváčů, před zadlužením u západních bank, před anti-únorem.

Zdaleka nejde o úplný výčet, ale stačí k tomu, aby každému naskočila husí kůže při představě, jaká strašlivá zkáza hrozila zemi, která se bezelstně radovala z obrodného procesu, chystané hospodářské reformy a obnovení lidských práv a občanských svobod.

Nu, a za to, že jsme tomu o vlasek unikli a naše vlast byla zachráněna, vděčíme tedy těm několika báječným chlapíkům, jako jsou Bil'ak, Hofmann, Indra, Jakeš, Fojtík, Chňoupek, Kapek a jejich pomocníci, kteří se rozhodli jednat proti vůli obrovské většiny komunistů a ostatních občanů a zasloužili se o příchod cizích vojáků, aby prý té apokalypse zabránili. A díky tomu jsme pak

prožili pod jejich moudrým vedením a pod dohledem jejich chlebodárce L. I. Brežněva (dokud byl naživu) posledních nezapomenutelných dvacet normalizovaných let — ze kterých se bude tato země nejméně dalších dvacet let vzpomínávat, pokud se z nich vůbec kdy vzpomene.

Bylo by proto nejvyšší žádoucí, aby tito velkolepí hrdinové veřejnosti podrobně vylíčili, jak v roce 1968 odhalili kontrarevoluci (když napřed hlasovali pro akční program i pro odpověď na varšavský dopis, o jiných dokumentech nemluvě), jak organizovali odbojovou činnost za zády stranických a státních orgánů, nedbajíc nebezpečí, plynoucího z hrubého porušování zákonů republiky i stanov strany, kdy, kde a jak se scházeli, jak spolupracovali se sovětským velvyslanectvím a moskevskými partnery, jakými úkoly a od koho byli pověřováni, komu co hlásili a psali, jak se nemohli dočkat, až země zaplaví cizí vojáci a tanky a zachrání jejich kymácející se křesla, s jakou úlevou a nadšením je přivítali a jak přistoupili k „normalizaci“ poměrů.

Vždyť je to vlastně jedna velká hrdinská epopej — a nejspíše jen nemístná skromnost brání v tom, aby to všechno podrobně vylíčili v člancích, sbornících, knihách, memoárech! Jaká by to byla škola vlastenectví a internacionalismu! Oč záslušnější to byla činnost, než kterákoli epizoda z odboje za druhé světové války!

A není nejmenších pochyb, že by za to měli být

pokryti zvláštními řády a vyznamenáními, že by na to měla být uzákoněna nějaká nová dvěstěpětadesátka, že by Ústav dějin strany na to měl zřídit zvláštní oddělení, že by o tom studenti a historikové měli psát diplomové a kandidátské práce. Jak skvostným tématem pro vědecké publikace by bylo například vylíčení činnosti redakce Zpráv a vysílání stanice Vltava!

Vždyť tak zasloužilé soudruhy si snad náš nevděčný lid ani nezaslouží . . .

Proč však o tom všem tak zarytě mlčí? Jenom jejich příkladná skromnost a ostýchavost zřejmě způsobuje, že jim národ více neholduje a nepřetržitě je nevelebí. Vždyť by si zasloužili, aby se o nich psaly monografie, pojmenovávaly se ulice, obce a města, stavěly pomníky (ta lužná představa: skupinový pomník této „hrstky věrných“, vytesaný mistrem Hánou a vztyčený na Letenské pláni! Nad skupinou se ovšem musí tyčit její patron a náš osvoboditel Brežněv . . . Teprve až to všechno povědí, bude poučení z roku 1968 úplně, lid bude zbaven posledních zbytků pomýlení a bude kráčet pod moudrým vedením těchto velkolepých hrdinů ve znamení přestavby a urychlení vstřícnosti tisíciletí.

Kéž nám dvacáté výročí osmašedesátého roku toto poznání přinese, kéž nezůstane v dějinách toto bílé místo! Právě to ne!

HISTORICUS

ZDENĚK MLYNÁŘ

Únor 1948 a stalinismus v Československu

Význam „Pražského jara“ v roce jeho dvacátého výročí se oficiální propaganda v Československu snaží zastřít mimo jiné tím, že jako nejdůležitější výročí vyzdvihuje jinou událost — a to únor roku 1948. Věci se ličí tak, jako by teprve v únoru 1948 Československo vstoupilo na cestu výstavby socialismu, jako by bez února 1948 byl socialismus v Československu nemyslitelný.

Není sporu o tom, že únor 1948 znamenal pro Československo další zestátnění celé řady podniků, vyřadil politické konkurenty a kritiky komunistické strany z veřejného života, byl zvratem ve vývoji sociálních sil, v němž postupně zcela zmizeli nejenom kapitalisté, ale i soukromí malovýrobci včetně soukromých rolníků jako sociální vrstvy. O skutečném a velmi rozporném historickém významu února 1948 by však bylo na místě po čtyřiceti letech zahájit v Československu otevřenou a kritickou diskusi, umožnit objektivní historické studium — a nikoli provádět jen okázalé oslavy událostí, po nichž údajně už vždy vítězily jen zájmy lidu.

Únor 1948 byl ve skutečnosti nikoli počátkem socialistických přeměn v Československu, ale rozhodujícím krokem k převzetí sovětského systému v hospodářství, sociálním životě i v politice. Za začátek socialistické výstavby lze únor 1948 považovat jenom za předpokladu, že určité konkrétní historické formy organizace společnosti, vzniklé v SSSR ve třicátých a čtyřicátých letech, ztotožňujeme se socialismem vůbec a vydáváme je za závazný model socialismu. Takové ztotožnění však označil jako výslovně chybné už před rokem M. S. Gorbačov. Sovětský systém z oněch let, tj. systém stalinský, totiž byl historicky zvláštním jevem, byl vytvořen za určitých podmínek. I když nebereme v úvahu zločiny Stalinovy diktatury, měl celý systém řadu hluboce protidemokratických, nesocialistických rysů a kdyby nebyl radikálně změněn, ohrožoval by nyní samu další existenci sovětské společnosti. Proto je dnes v SSSR nutná radikální přestavba.

V rámci těchto mých poznámek nelze samozřejmě provést analýzu ekonomických, sociálních a politických poměrů v letech 1945-1947, která jediné může dokázat, jaký vývoj tehdy v Československu probíhal. Uvedu však jen několik údajů. Státní sektor produkoval tehdy 50,3 % společenského produktu, malovýrobní sektor 25 % a jenom 24,7 % připadalo na kapitalistický sektor. Při rozdělování národního důchodu pro spotřebu obyvatelstva připadlo 65 % námezdně pracujícím, 15,7 % zemědělcům, 9,5 % řemeslníkům a příslušníkům svobodných povolání, 4 % úředníkům a jen 5,8 % kapitalistům a pozemkovým vlastníkům.

V parlamentních volbách roku 1946 dostala KSČ 38 % všech hlasů (v českých zemích přes 40 %, na Slovensku jen přes 30 %) a spolu se sociálními demokraty tvořila pevnou absolutní většinu. V místních volených orgánech, v národních výborech, bylo z celkového počtu 154 000 poslanců 70 000 komunistů.

Myslím, že tehdejší předseda KSČ Gottwald právem řekl, že ačkoli se o socialismu stále nemluví, „ušli jsme na cestě k němu už velký kus vpřed. Jdeme však svou vlastní, specifickou cestou. Tím bylo v praxi dokázáno, co

teoreticky předvídali klasické marxismu, totiž že mimo sovětského státního systému existují i jiné cesty k socialismu“ (projev na plénu ÚV KSČ v září 1946).

Právě doba před únorem 1948 je mimořádně poučná z hlediska reálné možnosti provádět revoluční socialistické přeměny za podmínek politické demokratizace parlamentního typu. Tehdy se v Československu pomalu rodil jiný model socialismu, model uznávající pluralitu sociálních zájmů a nutnost demokraticky, ve vzájemném sporu hledat socialistická řešení. Socialismus byl tak pochopen jako trvalý vývojový proces, v němž společnost sama stále znovu demokraticky vyjadřuje svou vůli. Komunistické ideologické představy se při tom nesporně uplatňovaly — ale nebyla možná mocenská zvěle, která by vynucovala realizaci ideologických koncepcí násilím a terorem, bez ohledu na vůli většiny společnosti.

To ovšem neodpovídalo stalinskému pojetí socialismu. Postupně se tak československý vývoj stával předmětem kritiky se strany nejenom sovětského vedení, ale i se strany stalinistů v jiných zemích — především v těch, kde se komunistická strana nemohla udržet jako silný faktor moci jinak než za podpory sovětské armády. Československá cesta k socialismu se také dostávala stále více do rozporu s vývojem mezinárodní situace, s nástupem atmosféry „studené války“. Tzv. Trumanova doktrína na jedné a Ždanovem formulovaná teorie rozdělení světa na dva nepřátelské tábory na druhé straně nedávaly prostor pro specifickou cestu k socialismu. Vůči KSČ se proto už od roku 1947 uplatňuje zvýšený tlak — zejména prostřednictvím tzv. Informbyra komunistických stran — aby se vnitropolitický vývoj přizpůsobil tendencím v sousedních sovětizovaných zemích.

Únor 1948 je důsledkem toho všeho. Skutečně existující tehdejší vnitřní napětí v zemi, konflikty třídního boje, snahy některých nekomunistických a nesocialistických sil oslabit komunistický vliv — to všechno vytvářelo opravdu krizovou politickou situaci. Způsob jejího řešení však byl takový, že likvidoval i základy specifické cesty Československa k socialismu. Pluralitní politická demokracie byla postupně likvidována a byl nastolen stalinský model monopolní moci jediné politické strany, koncentrace a centralizace řízení, příkazní metody v hospodářství i v politice. To samozřejmě zостřilo vnitropolitická napětí a konflikty — a toto zostření bylo pak uměle zveličeno do politické atmosféry jakési občanské pseudovlády. Tím se měl ospravedlnit masový politický teror stalinského typu jako základní metoda vládnutí.

Bez kritické analýzy února 1948, která zahrne všechny jeho rozporné stránky, nelze v Československu správně a kriticky pochopit ani rok 1968. „Pražské jaro“ nebylo ovšem pokusem o návrat k poměrům před únorem 1948. Takový návrat není prostě po tolika letech možný, ani kdyby si ho někdo opravdu přál. Bylo však pokusem navázat organicky na hlavní tendence specifického vývoje Československa z doby před násilným zavedením stalinského modelu. A k tomu se nutně bude musit vrátet každý další pokus o opravdu radikální reformu v Československu.

Současné oficiální, jednostranné oslavy února 1948 v Československu se stávají ve skutečnosti oslavami takových vývojových tendencí, které vedly ke krizím, a ne k potřebným reformám. Je to oslava logiky, podle které je „výstavba socialismu“ násilím nad společností a nikoli svobodným projevem vůle většiny. Logika, obsažená v některých zásadních politických krocích z února 1948 je táž logika, která vedla k vojenské intervenci v srpnu 1968. Obojí je ovšem třeba kriticky přehodnotit, aby se mohla uplatnit logika hlavního hesla Gorbačovovy politiky: více socialismu znamená více demokracie.

Vyšlo v „L'Unità“ 21. 2. 1988

Charta vyzývá lid pěti zemí k ospravedlnění Pražského jara

Po uzávěrcce došel redakci Listů text výzvy Charty 77 určený veřejnosti SSSR, Polska, Maďarska, Bulharska a NDR. Připomíná se v něm mimo jiné, že invaze armád Varšavské smlouvy do ČSSR v srpnu 1968 „měla zhoubné důsledky nejen pro Československo. Ve všech zemích, jež se invaze zúčastnily, se zastavily nebo zpomalily ekonomické, sociální a politické reformy, které si vynucoval tehdejší stav. Upevnil se ideologický konzervatismus, který vedl k pozdějším krizím a otřesům, ke stagnaci, k nehybnosti a morální destrukci. To pak způsobilo, že současné snažení o změny a reformy probíhá na vrcholu negativního vývoje s obtížemi a v nedůvěřivém sociálním prostředí . . .

. . . Protože srpen 1968 nebyl jen naším neštěstím, obracíme se na vás, veřejnost pěti zemí, abyste podle vlastního uvážení, např. ve veřejných diskusích, v tisku, v podpisových akcích a v jiných iniciativách přispěli k prozření, abyste pomohli vytvořit atmosféru, která by přiměla vlády vašich zemí uznat konečně neoprávněnost a nezákonnost vojenského zákroku z roku 1968“ . . . praví se v prohlášení Charty 77, které podepsali její mluvčí Stanislav Devátý, Miloš Hájek a Bohumír Janát.

L

Stanovisko k 20. výročí Pražského jara 1968

Právě před 20 lety učinil ústřední výbor KSČ závažný krok k rozuzlení narůstající společenské krize v socialistickém Československu. Misto Antonina Novotného zvolil dne 5. ledna 1968 do funkce prvního tajemníka strany Alexandra Dubčeka. Nebyla to pouhá výměna stráží, byl to skutečný politický přelom, počátek nového období vývoje.

K událostem roku 1968 se vyslovuje a vyslovi mnoho autorů, vědců, publicistů i politiků. Vedle seriózních studií a stanovisek, podložených pravdivými fakty a obsahujícími odpovědné hodnotící soudy, objevují se i názory dané povrchním přístupem k složitosti tehdejšího dění, ale i vedené záměrem některá fakta zamlčet, pravdivé poznání zkreslit a vynést jednoznačné odsudky.

Považujeme proto za nezbytné zveřejnit zásadní stanovisko té části reformních komunistů, kteří se v roce 1968 aktivně podíleli na lednovém obratu, na rozvoji obrodného procesu, na vypracování politického programu a na úsilí důsledně uskutečnit historicky nutné reformy a zabezpečit další rozvoj socialismu.

Krize naší společnosti v 60. letech byla výrazem rozporu mezi tvůrčími silami lidu a strnulým systémem politické moci, řízení a správy. Tento rozpor se rozvíjel již od počátku 50. let. KSČ tehdy opustila linii specifické cesty k socialismu v československých podmínkách, již získala širokou podporu dělnictva a důvěru pracujících. Přijala chybnou politiku obecného přizpůsobování našeho zřízení tehdejšímu sovětskému modelu, vzniklému za odlišných historických okolností a poznamenanému omyly a nezákonnostmi.

XX. sjezd KSSS v roce 1956 odhalil škody způsobené kultem Stalinovy osobnosti a otevřel cestu k odstranění deformací socialismu. Podnítil také u nás proces tvůrčího myšlení, ideového vyzrání a reformátorské odvahy ve straně a ve společnosti. Avšak nepochopení a konzervatismus Novotného vedení způsobily, že tento proces nenacházel potřebnou podporu, nebyl cílevědomě využíván a regulován, naopak narážel na odpor oficiálních míst a dosahoval jen částečných výsledků.

Přelom v lednu 1968 byl objektivně nezbytnou a revolučně pokrokovou odpovědí na zralé problémy našeho socialistického vývoje.

Z poznání charakteru a hloubky společenských rozporů, z poučení opřené o zkušenosti mezinárodního socialismu, z inspirující síly myšlenkového odkazu velkých osobností národních a světových dějin vzešla nová, reálná, perspektivní politika. Směřovala k demokratizaci a humanizaci československého socialismu. Zásadní cíle a cesty nové politiky zdůvodnil a konkretizoval Akční program KSČ z počátku dubna 1968.

Program byl dilem progresivně smýšlejících komunistů a odpovídal zájmům a požadavkům všech vrstev českého a slovenského národa. Získal velkou lidovou podporu, která se projevila nebyvalým růstem pracovní a společenské angažovanosti dělníků, rolníků, inteligence, žen i mládeže a přinášela významné hospodářské a kulturní plody.

Porozumění a podporu našlo též spojení našeho světo- bytného reformního postupu s prohlubováním přátelství a spojenectví se SSSR a ostatními socialistickými zeměmi v duchu vzájemné úcty, rovnoprávnosti a

spolupráce. Sympatie pokrokových sil ve světě znásobovaly význam a dosah našeho úsilí vybudovat v pokročilé evropské zemi demokratický, nepřetržitě se rozvíjející socialismus.

Nahromaděné rozpory a nespokojenost širokých vrstev nepřinesly ovšem po přelomu v lednu 1968 jen racionální závěry a reálná řešení. Objevily se nutně i emocionální projevy, úměrné rozsahu deformací, hloubce rozporů a vleklosti krize. Nechyběly ani netrpělivost, snaha přeskakovat etapy a překročit rámec změn předpokládaných Akčním programem. Základní realistický proud progresivní politiky musil korigovat živelné extrémní tendence svádějící k anarchii. Působení těchto tendencí však neohrozilo stabilitu základů socialistického zřízení a nezavdalo příčinu k revizi nové politiky zastávané většinou společnosti.

Ani pokusy vnějších odpůrců socialismu označovat naše reformy za ústup od revolučních zásad nijak neotráslly našim odhodláním splnit vytčené programové cíle, zaměřené k posílení socialismu, spolehlivě chráněného veškerou státní mocí. Ve skutečnosti se naši odpůrci obávali úspěchu obrodných reforem, který by učinil socialismus přitažlivějším.

Obrodný proces překonával staré rozpory, ale ve středu pokrokového s přežilým vyrůstaly konflikty nové. Menšina konzervativců ve straně se nedokázala zbavit starého myšlení, dogmatických stereotypů a mocenských praktik poplatných minulému období. Tváří v tvář rozvíjející se složitosti a různotvárnosti obrodného procesu, v podmínkách svobodného vyjevování a uplatňování pluralitních zájmů a názorů propadala pochybnostem, ustupovala před dočasnými těžkostmi, ztrácela důvěru v prospěšnost reforem, opouštěla bojové linie stranické aktivity a posléze neváhala sejít na scestí frakční protireformní činnosti. Svou neschopnost politicky pracovat v demokratických poměrech obrátila v nenávist k demokracii vůbec.

Váha konzervativních živelů ve straně, podobně jako váha nesocialistických extrémistů, nepředstavovala vážnější nebezpečí pro celkový realistický proud reforem a obrody socialismu v našich vnitřních poměrech. Nebezpečím se konzervativci stali, když je otevřeně začali podporovat obdobně smýšlející činitelé v sousedních socialistických zemích, jejichž zastaralé představy o socialismu je přiváděly k nevraživému postoji vůči reformnímu a demokratickému pohybu v naší společnosti.

Klíčovým bodem se v této situaci stala příprava XIV. sjezdu KSČ svolaného na září 1968. Sjezd měl potvrdit revoluční kurs strany, upevnit jednotu komunistů se všemi pracujícími, zabezpečit další postup demokratizace a hospodářské reformy, otevřít široký prostor sociální spravedlnosti a kulturnímu rozkvětu. Úspěch sjezdu mohl uklidnit pohnutou společenskou atmosféru, eliminovat škodlivé radikalistické nálady, odkázat do příslušných mezí konzervativce a definitivně prosadit realistické přístupy k socialistickým přeměnám.

Zamýšlený vývoj ke konsolidaci byl však zastaven vojenskou a politickou intervencí pěti států Varšavské smlouvy 21. srpna 1968. Iničiátoři ji zdůvodnili nepravdivým tvrzením, že obrodný proces otevřel u nás cestu protisocialistické kontrarevoluci, k jejímuž odražení jsme sami neměli dost sil a odhodlání.

Spontánní celonárodní odpor proti tomuto aktu násilí a jednomyslný postoj delegátů mimořádného XIV. sjezdu KSČ naopak prokázaly, jak hluboko zakořenily ideje obrody socialismu v myslích a postojích našeho lidu. Dokladem politického nezdaru intervence byl návrat všech oficiálních představitelů do jejich funkcí a obnova činnosti všech státních a společenských orgánů a institucí.

Přestože byl Dubčekovu vedení KSČ vnučen tzv. moskevský protokol, omezující československou suverenitu, organizace KSČ a všechny složky Národní fronty trvaly na pokračování reform. I ve ztížených podmínkách našla strana východisko pro splnění důležitých bodů svého programu. Podařilo se uskutečnit federativní uspořádání státu, zavést pětidenní pracovní týden, zvýšit životní úroveň některých skupin pracujících a důchodců, připravit zákon o podniku se samosprávnými orgány, dokončit práci komise pro objasnění nezákonných politických procesů a pro rehabilitaci jejich obětí aj.

Ústřední výbor KSČ ve snaze respektovat vůli strany a lidu i přihlížet k podmínkám moskevského protokolu vypracoval a schválil v listopadu 1968 rezoluci, která potvrdila platnost Akčního programu a stanovila úkol zachovat zdravý směr obrodné politiky s odmítáním extrémních tendencí jak liberalistických, tak dogmatických.

Trvající a silící tlak interventů však postupně ochromoval obrodné hnutí, mařil progresivní aktivitu strany a společnosti, podryval jednotu strany rozštěpené agresivitou konzervativních frakcí a posléze přivedl reformní vedení KSČ k pádu.

Taková jsou základní fakta o obrodném procesu roku 1968. Taková je pravda o Pražském jaru.

V dubnu 1969 požádal Alexandr Dubček o uvolnění z funkce prvního tajemníka KSČ, do níž byl zvolen Gustáv Husák. Ten se zpočátku přihlásil k platnosti základních dokumentů strany a vysoko ocenil úlohu progresivních sil v čele s Dubčkem v odstraňování deformací a uvolňování prostoru pro změny.

Jádrem politiky nového vedení se však záhy stala dogmaticko-sektářská orientace, k níž se přiklonili i někteří dřívější stoupenci reform. Začala cílevědomá likvidace výsledků obrodného procesu, podněcovaná tlakem konzervativních sil uvnitř KSČ, vybavených důvěrou a podporou svých vnějších ochránců, kteří neváhali opustit i moskevský protokol a odložit masku „přátel reform“. Politika tzv. normalizace se stala československou variantou stagnační politiky Brežněvova vedení KSSS. Nepřekonala existující rozpory vývoje, které přivodily krizi 60. let, naopak je prohloubila a umocnila.

Došlo k dalekosáhlému omezení demokracie a posílení byrokraticko-represivních metod vládnutí s porušováním zákonných práv občanů. V ekonomice se obnovily extenzivní způsoby rozvoje s tuhým centralismem řízení a s potlačení tržních vztahů. Vědeckotechnický rozvoj zaostával a mnohamiliardové částky se proplývaly na neefektivní investice, navíc často ekologicky škodlivé. Sociální postavení pracujících stagnovalo a inflační tlaky spolu se zanedbáváním sociálních potřeb zpomalovaly až zastavily růst životní úrovně. Nenapravitelné škody nastaly v duchovní oblasti, postižené nesvobodou a vymazáváním velké části vědeckého a uměleckého fondu národní kultury.

Aby mohla být tato politika snadněji prosazována,

sáhlo vedení KSČ k exkomunikaci všech pevných zastánců progresivních přeměn, převážně z řad těch, kdo se zasloužili o vybudování základů socialismu. Současně byly statisíce schopných, vzdělaných a socialismu oddaných občanů vyloučeny z veřejné aktivity a ke škodě celé společnosti zbaveny zaměstnání podle své kvalifikace. Bylo přirozené a oprávněné, jestliže proti rozvíjecímu se útlaku vystoupili jednotlivci i skupiny občanské iniciativy, aby bránili práva a svobody lidu zakotvené v naší ústavě a požadovali demokratický, úspěšný rozvoj socialistického zřízení.

Československo, které na sklonku 60. let patřilo do první desítky vyspělých zemí Evropy, začalo nepřístupně zaostávat. Potlačení demokracie ve společenském životě a obnovou byrokratického systému moci vznikl mocný brzdicí mechanismus, který podvázal tvůrčí síly i budovatelskou aktivitu lidu a neúnosně zpomalil socialistický rozvoj naší země.

Dnes působí v socialistické soustavě nové podmínky, které slibují překonat stagnaci, napravit chyby, odčinit sociální křivdy a rychleji rozvíjet socialismus. K vytvoření těchto podmínek významně přispělo vedení KSSS v čele s Michailem Gorbačovem, které od dubna 1985 rozpracovává novou politiku, rozšiřuje prostor pro tvůrčí myšlení, směle experimentuje, usiluje demokratizovat řízení společnosti a uvolňovat iniciativu lidu. Podstata této nové politiky je téhož rodu, jakým se vyznačoval Akční program KSČ, a poskytuje mnohé podněty a zkušenosti ostatním socialistickým zemím, kde všude dozrály podmínky pro hluboké reformy.

To platí i pro Československo s jeho dávnými demokratickými a socialistickými tradicemi, s jeho rozvinutým hospodářským, kulturním a lidským potenciálem. Platí to pro ně tím spíše, že jsme prošli velkou zkušeností vlastního reformního hnutí v 60. letech. Žijí generace, které mají všechno v živé paměti. Existuje dostatek pravdivých a nezkrivených poučení, abychom vstoupili dobře připraveni do nového období socialistické obrody a přestavby. Úspěch reformní politiky závisí však na řadě předpokladů.

Nejdůležitější je plně obnovit ústavní a zákonné postavení všech občanů státu bez ohledu na jejich politické smýšlení, stranickou příslušnost a náboženské přesvědčení. Je potřeba zrušit všechna dřívější omezení a diskriminující opatření vůči těm, kdo čestně zastávali a podnes vyznávají reformní stanoviska. Nikdo u nás nesmí být trestán za své smýšlení, názory a postoje. Všichni občané musí mít rovné právo a reálnou možnost zastávat jakékoliv povolání a postavení podle svého vzdělání, kvalifikace, schopnosti a přirozené autority v pracovních kolektivech.

Neméně významné je dále rozšířit otevřenost naší společnosti vůči všem druhům informací, vnitřních i vnějších. To znamená pravidelně zveřejňovat statistické údaje o stavu země a jejího obyvatelstva, zpřístupnit archivy a veškeré knihovní fondy, systematicky vydávat kvalitní vědecké a umělecké publikace všech autorů bez výjimky, zahrnout dosud tabuizované oblasti společenského významu a tiskové konference odpovědných činitelů. Také v našich dějinách je potřeba vyplnit všechna „bilá místa“ a zejména pravdivě zhodnotit vývoj československého socialismu.

Je čas nastoupit rovněž cestu uznání plurality zájmů, potřeb a názorů na uspořádání a fungování socialistického zřízení. Součástí tohoto uznání musí být demokratická možnost zakládat a aktivizovat

společenské organizace a sdružení, jež by samostatně uplatňovaly svá stanoviska při řešení závažných problémů rozvoje socialismu. Harmonizace rozmanitých společenských zájmů a aktivit je možná využitím zákonných pravomocí zastupitelských a výkonných orgánů státu, vzešlých z demokratických voleb.

Politický systém zakotvený v naší ústavě zaostává nyní za požadavky důsledného uplatňování a respektování demokratických zásad socialismu. Je potřeba jej rozvíjet tak, aby se překonávalo dělení společnosti na privilegované komunisty a velkou většinu ostatních občanů. Ústavní formulí o vedoucí úloze KSČ nelze v praxi uplatňovat tak, aby se oslaboval či popíral základní ústavní princip, že veškerá moc ve státě patří pracujícím lidu a že všichni občané jsou si před zákonem rovni.

Jedno ze základních poučení z krize 60. let se týká právě toho, jak demokraticky naplňovat poslání KSČ ve společnosti.

V uplynulých 20 letech jsme si osvojili nové a hlubší poznání, prošli jsme dalším myšlenkovým zráním, obohatily nás mnohé životní zkušenosti. Naš tvůrčí přístup, smysl pro nové ani reformní rozhodnutí neztratily nic ze své dynamičnosti a dosáhly nové kvality uvědomění. Můžeme a chceme podle svých sil přispět k úspěšné přestavbě naší socialistické společnosti.

Nejde ovšem o jakoukoli přestavbu, nýbrž o hluboké revoluční změny v celém společenském životě, které povedou:

- k důsledné demokracii, svobodné tvůrčí aktivitě a samosprávě lidu,
- k uplatnění efektivního ekonomického mechanismu ve státním, družstevním a individuálním podnikání pro trvalou prosperitu národního hospodářství,
- ke stálému vzestupu hmotné úrovně a duchovního bohatství našich národů,
- ke vzájemně prospěšné spolupráci naší země v integrované soustavě socialistického společenství i ve světové dělbě práce.

Vedení KSČ, v jehož čele nyní stanul Miloš Jakeš, se přihlásilo k myšlence přestavby a projevilo vůli zahájit potřebné reformy. V konkrétních návrzích, pokud jsou veřejně známy, jsou však obsaženy nedostatečné kroky k jejich uskutečnění. Mohlo by se stát, že polovičatost změn zavede reformy do slepé uličky neřešitelných rozporů a nakonec je zdiskredituje. Proto je potřeba bojovat za takové pojetí přestavby, které znamená nezvratný progresivní vývoj socialismu v Československu.

Vedle reformní nedůslednosti hrozi ještě další nebezpečí, jasně patrné ve způsobu, jakým se konzervativní skupiny opakovaně vyjadřují ke zkušenostem obrodného procesu v 60. letech a o reformním hnutí roku 1968. Snaží se ze všech sil je zkreslit, očernit a pomluvit, jak to kdysi učinily v pověstném Poučení z krizového vývoje. Výročí události roku 1968 se pro ně stává nikoliv příležitostí k uznání skutečných faktů a jejich pravdivému, objektivnímu, vědeckému zhodnocení, nýbrž k laciným výpadům proti reformní politice shrnuté v Akčním programu.

Nejde však pouze o minulost. Jsou jednotlivci či skupiny, pro něž nepravdivé hodnocení pokusu o reformy v 60. letech je nástrojem zpochybnění minulosti současné přestavby a záminkou k omezení jejího rozsahu a hloubky v našich podmínkách. Z mnoha míst, podniků a institucí si pracující stěžují, že odpovědní funkcionáři neprosazují ani omezená reformní

opatření, naopak brzdí iniciativní proces změn a přitvrzují staré byrokraticko-direktivní způsoby řízení a práce. To jsou varovné signály.

Obracíme se ke všem přívržencům obrodného hnutí 60. let, kteří přes všechny osudové zvraty zůstali věrni svému socialistickému svědomí a přesvědčení, aby se zamyslili nad nedávnou minulostí i nad potřebami dneška a zítřka. Všechny volá doba k aktivní účasti při uskutečňování nové reformní politiky v naší zemi.

Obracíme se ke všem demokraticky a socialisticky smýšlejícím starším i mladým občanům republiky, aby pochopili a podpořili reformní iniciativu v duchu národních tradic, které nás zavazují nebýt lhostejní k vnitřnímu vývoji a mezinárodnímu postavení našich národů a státu.

Není důvodu, aby se komukoliv z našich občanů bránilo podílet se na díle přestavby, na uskutečnění ekonomické reformy, na rozvoji demokracie a samosprávy, na povznesení hmotné a kulturní úrovně naší společnosti. Demagogické tvrzení, že se zastánci progresivních změn z roku 1968 chtějí jakoby „přiživit“ na nynější přestavbě, je průhledným podvodem těch, kteří se sami doopravdy přiživují na progresivních idejích a politických reformách, zrozených před 20 lety a ve znásobené síle znovu vyšlých na scénu současných dějin.

Obrození socialismu je v našich československých podmínkách společensky nezbytné a není síly, která by tomu mohla natrvalo zabránit. Obrodu socialismu však nezabezpečí reformy polovičaté, nedůsledné.

S veškerým lidstvem spoluprožíváme obavy z jaderné katastrofy i naděje takovou katastrofu zažehnat. Podílíme se na starostech o ekologické zdraví naší planety, o ochranu národů před zhoubnými chorobami a hladem, o plodnou spolupráci mezi národy v atmosféře důvěry a přátelství. Podporujeme myšlenky směřující k radikálnímu odzbrojení a zabezpečení míru, k vynakládání lidského umu, práce a prostředků výhradně k humánním účelům.

Jsme přesvědčeni, že tím vším důstojně navazujeme na živé tradice Pražského jara 1968.

Leden 1988

Josef Špaček, Vladimír Kabrna, Čestmír Cisař, Alfréd Černý, Miluše Fischerová, Ludmila Jankovcová, Vladimír Kolmistr, Jiří Hájek, Vladimír Kadlec, Věněk Šilhán, Jiří Plos, Josefá Slánská, Marie Urbanová, Božena Smrkovská, Zdeňka Nedvědová, Zdeněk Urban, Miloš Hájek, Vojtěch Mencl, Luboš Kohout, Jiří Sládek, Oto Klička, Oldřich Kaderka, Miroslav Grégr, Josef Stehlik, Václav Kural, Vladimír Kašík, Marie Valachová, Rudolf Zupal, Zdeněk Příkryl, Josef Wágner, Jiřina Doubnerová, Karel Doubner, Oldřich Janeček, Antonín Benčík, Václav Vrabc, Jan Dolejš, Karel Rys, Karel Stočes, Jaromír Litera, Danuše Stehliková, Erika Kadlecová, Ladislav Urban, Blažena Kolmistrová, Miroslav Rýdl, Rudolf Straka, Jiří Cimpr, Robert Horák, Karel Kostroun, Jaroslav Helebrant, Emil Dvořák, Eva Dvořáková, Ludvík Zavřel.

K těmto prvním signatářům postupně přibývají další. Někteří požádali, aby se jejich podpisy nezveřejňovaly.

Deník ze dnů první smlouvy o odzbrojení

6. 12. 87

Sovětská televize vydává v posledních dnech svědectví o tom, že se sovětské společnosti zmocňuje jakási americká obsese. Polovina vysílacího času je věnována americkému konkurentu. Vypadá to, jako by to vycházelo z podvědomí, je to jakási „american challenge“. Televizní mosty, američtí senátoři a kongresmani, americké děti, americké rodiny u hořícího krbu, americké reklamy, Bílý dům je už stejně familiar jako Kreml. Není mi jasné, zda je to řízená kampaň, nebo něco, co vzniká přirozeně ze supervelmocenské pýchy: zajímá je jenom Amerika, zbytek planety, to je jen taková meloč. Evropa, Čína, Japonsko, Jižní Amerika, to všechno jako by se ztrácelo pro Rusy v mlze, mají teď na hraní Američany, chtějí se porovnávat jen s nejkrajnějším pólem své národní existence.

Gorbačov jakoby schválně buduje přechod na nejneshůdnějším terénu, jako by si usmyslil, že podkope svou odlišností od starých sovětských vůdců hlavní tvrz antikomunismu. Schůdnější cesty ho nelákají, Evropa nebo Japonsko. Kdyby vrátil Japoncům blbé Kurily, mohl by získat pro celý východ technologickou superinjekcí. Sblížení s Čínou by také nestálo tolik. Nemluvě ani o Evropě. Jenže slavný evropský dům by se musel přestavět, aby k něčemu vypadal, a zde je ve hře spousta delikátností, jak se praví v řeči diplomatů: především stabilita režimů ve východní Evropě.

Skutečně to vypadá tak, že Rusové si váží jen svých nejtvrděších protivníků. Zastávkou v Londýně Gorbačov bezděky zhodnocuje význam ministerské předsedkyně. Když si vzpomenu na to, co se psalo v sovětském tisku, když Británie vytáhla svou Royal Navy na obranu Falklandských ostrovů! Labouristé, kteří po léta agitují za sebeodzbrojení, se musí cítit podivně. Margaréta se dopracuje se sovětskou pomocí ke čtvrtému vládnímu období a nic ji nezastaví. Prokázala už víc odvahy než deset chlapů dohromady.

7. 12. 87

Na letišti Andrews natáhli příslušníci amerického vojenského letectva červený koberec. Prý to pětkrát zkoušeli. V bezpečné vzdálenosti je tribuna zaplněna mrakem novinářů a desítkami televizních kamer. Horečka summitu stoupá, praví rakouský komentátor. Přitom každý ví, že se nebude dít nic zajímavého. Přiletí letadlo, z něho vystoupí lidé, podají si ruce s jinými lidmi, a jeden muž přednese krátký projev, ve kterém zopakuje to, co již řekl stokrát. Všichni nasednou do aut a odjedou. Tak se i stalo.

Co je to za druh fascinace, který obklopuje mocné? Americké hlavičky vymyslely trička se srpy a kladivy, bolševické čapky, na policích obchodů se objevují plastikové figurky Gorbačova a Reagana, televize uvádí přesné tělesné míry first ladies. Muselo se dotisknout sto tisíc exemplářů Gorbačovovy knihy, a ta jde na dračku. Miliardáři prý stojí frontu, aby dostali vstupenky na dinner v Bílém domě. Odkud se bere atraktivita politiků? V devadesáti devíti případech ze sta jsou to lidé, kteří se nevyvíkají z lidského průměru, kdyby s sebou nenesli kufříky s tajnými kódy k obrovské vojenské síle, nikdo by se o ně nezajímal.

To, co lidi fascinuje při pohledu na politiky, nejsou oni sami, ale moc, kterou zosobňují. Ještě i dnes mrazí v zádech pomýšlení na moc velkých diktátorů. Mohli poslat na smrt milióny lidí a také to dělali, bez výběru, prostě jen proto, že si osvojili zgruntu šílené myšlenky o rasové nadřazenosti, o třídní predestinaci atd. Tihle dva, co se za dvě hodiny sejdou, chválabohu tuhle hrůzu nebudí. Ale i tak jsou milióny diváků při obrazovkách fascinovány tím, že jsou to muži, na jejichž pokyn se odlepi od země obrovská letadla, desetitisíce tanků spustí motory, na všech oceánech se ponoří pod hladinu ponorky s raketami startujícími z hlubin jako smrtonosné přízraky, na mateřských letadlových lodích vypálí z krátkého rozběhu nad moře stíhačky a otvírají se betonová síla s mezikontinentálními raketami. To je na politicích to nejpřitažlivější. Proto se snaží americký miliardář, který si může koupit ostrov s palácem na něm, dostat do jejich blízkosti. Nu, je to fascinace stará jako svět. Touha po moci, která od nepaměti lidi doprovází, je v devadesáti procentech motivována touhou být středem této fascinace. Ve velké politice je na můj vkus příliš mnoho červených kobereců.

Všichni se samozřejmě těšíme, že budou sešrotovány rakety středního doletu. Zatím nám všem hrozilo, že budeme moci být v příští válce zabiti šedesátsedmkrát, nyní nám bude hrozit podle mých soukromých propočtů, že budeme moci být zabiti šedesátčtyřikrát... Z toho vyplývá, že si příležitost ve Washingtonu nezaslouží ani tu příliš velkou slávu. I já si však myslím, že je lepší takový začátek než žádný. Budou se demontovat rakety, které stály miliardy dolarů, jak se ukazuje byly tyto miliardy vyhozeny do vzduchu a mělo by se, podle mého, zkoumat, komu ty miliardy předepsat k náhradě. Jednou, ještě když jsem dělal šoféra, ztratil jsem sadu montážních klíčů, kterou jsem řádně převzal a podepsal, a byly mi předepsány k náhradě.

Jinak ovšem není ani Reaganovi, ani Gorbiemu, co závidět. Kolik toho asi naspí za ty tři dny? A ten časový posun! Když začne slavnostní večere a Gorbačovovi se budou muset usmívat a pronášet přípitky, bude v Moskvě už po půlnoci. Není to příjemné, když člověka sledují stále kamery, stačí zívnout a světový tisk to rozmáže. Včera jsem viděl, jak sovětský mluvčí Gerasimov upadl. Nějak špatně stoupl nebo tam byl nějaký stupínek či co, najednou prostě zmizel, dopadl asi tvrdě na zadek. Když se opět postavil, bylo vidět, že mu není všechno jedno. Byl to velice zlidšťující moment. Pochybuji však, že bychom se ještě něčeho podobného ve velkém washingtonském divadle dočkali. Před podpisem i po podpisu smlouvy se dělalo všechno pro to, aby čas 20.02 vešel do dějin. Oba protagonisté se sami postavili častým připomínáním historického významu

onoho okamžiku do historické dimenze přesahující jejich životy. Nic proti tomu nemám. Řekl bych, že je povzbuzující, když se nyní politikové chtějí zapsat do dějin ničením zbraní. To je něco skutečně nového, v minulosti se zapisovali do dějin rádi právě opačným způsobem, a vůbec nejraději usilovali o místo v učebnicích jako vítězni válečníci. Pro Gorbačova je taková chvíle i chvíle osobní satisfakce a vstupem do dějin. S tím nemá co dělat jeho bezděčné soupeření s Reaganem o americkou popularitu, to je pomíjivé. Zůstává fakt, že bez Gorbačova a jeho přínosu k nové orientaci sovětského vidění světa a chcete-li, bez jeho „nového myšlení“, by se tato smlouva asi nikdy nevyjednala. Za Brežněva to vše bylo nemyslitelné. Pamatuji se, jaký výsměch budila u Sovětů každá zmínka o kontrole na místě, nikdy nedopustíme atd. Taková představa se zcela vymykala sovětským zvyklostem, protišpionážní obsesi. Stovky amerických inspektorů, mezi nimiž budou jistě i nejlepší mozky CIA na sovětském území! Když si vzpomenu, jaké přiboudliny jsem už snědl za ta léta v našem tisku, točí se mi z Gorbačovových obrátů hlava. A to ještě někteří říkají, že postupuje pomalu a že není důsledný. Při poctivém zkoumání sebe samého musím připustit, že jsem si asi nikdy neuměl představit tento typ kontroly, nemám asi dost revoluční představivost. Hle, ruský vesničan potkává dva americké důstojníky z kontrolní skupiny, a místo toho, aby se na ně vrhl a zneškodnil je, požádá zdvořile o camelku. Přítel mi vyprávěl, že se na něho před lety vrhla domovnice a odevzdala ho milici, když v Moskvě fotografoval most přes řeku. Protože kontrolní skupiny budou i u nás, lze očekávat, že pár holek šťastně otěhotní a dostane se pak legálně do Ameriky. Ministerstvo vnitra bude muset uvolnit síly na sledování Američanů a možná nebude mít dost lidí na to, aby sledovali nás.

Při vši udivené spokojenosti, kterou cítím, vnímám na dně tohoto divotvorného hrnce i zbytek dějinné hořkosti. Trvalo to té šílené mašinérii rovnováhy, než aspoň trochu zvolnila chod! Zchvácení diplomaté na pokraji svých sil předkládají po nocích vycpané smlouvy a tváří se, že by si celý svět před nimi měl sednout na zadek. Generálové se ještě nevzpamatovali, ale zcela jistě vymyslí něco, čím by se nahradil úbytek údernosti jejich armád. Obyčejní lidé, se kterými politika zachází odjakživa jako s blbečky, kteří ničemu nerozumějí, věděli snad dávno, že je to pitomost šroubovat celý ten bláznivý overkill do stále vyšších poloh. Až teď se přišlo na to, že to byl nesmysl. Ženy z Greenham common sbalí fídlátka a půjdou domů, nebo si najmou nějaké jiné místo ke stanování. Tyhle ženské zvládly nové myšlení jaksí předčasně a proto jim asi řeknou: No vidíte, celé to vaše divadlo bylo zbytečné, i tak se ty rakety sešrotují. Tohle odněkud znám. Někdo mi tuhle říkal v jiné souvislosti: Vidíte, bylo zbytečné se trhat a přivolávat na sebe zlobu státu, i tak budeme mít nakonec glasnost, i perestrojku i nějaká ta lidská práva. Nejzaostalejší lidská činnost v dějinách vůbec, mám na mysli politiku, nemůže ve své nadutosti přiznat, že byla ke svým mírovým slavnostem dokopána neobyčejnými lidmi, kteří místo toho, aby v pevné jednotě poslouchali projevy svých politiků, vymysleli tisíc mazaných způsobů, jak je upozornit na to, že jsou ve svém myšlení už dále.

Lidé jsou však vděční i za málo. Jistě by rádi věděli, co se udělá s penězi, které se ušetří na obsluze sešrotovaných raket. Bylo by hodno básníků, které oba nejvyšší představitelé citovali, kdyby se za ty prachy nakoupily lizátka těm dětem, které psaly dopisy a které Gorbačov pořád chválil.

9. 12. 87

Televize nám zprostředkovala z Bílého domu skutečně cituplné scény. Hořící svíce při večeři, smokingy a proletářsky prosté oděvy. Všichni zpívají Podmoskevské večery, Gorbačov i paní Rajsa znají slova nazpaměť, i paní Nancy si cosi pobrukuje. Lenka Procházková mi do telefonu říkala, že se jí obzvlášť líbilo, jak měli v Bílém domě čisto a uklizeno. Co k tomu dodat? Už asi nic.

Pak jsem pozorně sledoval Gorbačova při projevu k americkým intelektuálům, raději v originále, aby mi naši něco nezczurovali. Michail Sergejevič učinil krok k politické kultuře lepších časů lidstva, nečeť připravené projevy, ale prostě jen rozmlouvá, z hlavy, a věty mají podmět, přísudek a vztažná zájmena na správném místě. Důležitější ještě je, že divák může sledovat, jak se věty rodí, jak obalují myšlenku, jak se k sobě řadí asociace. Já jsem hlavně sledoval, jak pracuje brzdňý mechanismus, nevyřčení toho, co by logicky mělo následovat. Tohle všechno dohromady je ovšem nový fenomén Východu, kdyby se pravidlo promlouvat k lidem jen tak bez papíru zavedlo jako povinnost, bylo by u nás bez revoluce vyřazeno z politiky pětadevadesát procent funkcionářů.

Většinu toho, co Gorbačov řekl, jsme už slyšeli. Nově se však přece jen dopustil několika hříchů. Řekl, že politika je nemravná. To ovšem není nic nového, je to stará floskule, ale nové je, že to řekl generální tajemník, který zcela zřejmě neměl na mysli jen americkou politiku, ale i politiku sovětského státu. Zatím se nikdy ani jen úchytkem nesmělo říci, že by na sovětské politice od prvních dnů revoluce bylo něco nemravného, i pakt s Hitlerem byl účelově mravný, protože atd.

Pak řekl tento revizionista, že všechno vření, všechny signály potřebných změn začínají v hlavách intelektuálů, že je povinností intelektuálů oznamovat nové jevy, umělci mají obstarávat mravní kritéria atd. Vůbec velmi lichotil intelektuálům, a co víc, měl jsem chvílemi dojem, že se s intelektuály ztotožňuje a že se sám cítí být intelektuálem, který se dal na politiku. To má ovšem svůj háček, znakem intelektuála je především vnitřní svoboda při reprodukci světa, Gorbačov svobodný není, jeho řeč je jen na pomezí svobody, to je daň, kterou platí politice. Avšak tento jeho vnitřní příklon je sympatický, když uvážíme, že všechny dosavadní komunistické vůdce ovládal zjevný anebo skrytý odpor k intelektuálům. A to neplatí jen pro Sovětský svaz, americká politika je tím pověstná také.

Jak ale nevzpomenout při tomto nabádání k mravnosti a úctě k tvůrčímu lidskému duchu na strašlivé destrukce lidského ducha, kterým jsou prosáknuty sovětské dějiny? Před týdnem jsem četl pravděpodobně naprosto otevřené líčení úděsného konce genetika Vavilova. Byl odsouzen k smrti, zemřel uprostřed války v Saratovské věznici. Jeho žena žila v té době jen o několik ulic dále, bez nejmenšího tušení o tom, že manžel umírá tak blízko. Balíčky s jídlem, za války tak vzácné, posílala dále do věznice v Moskvě, kde je sežrali

príslušníci NKVD. Tuhle story mi vyprávěl už někdy začátkem šedesátých let jeden ruský historik, tvrdil však, že Vavilov umřel hladem, v Litgazetě se píše, že zemřel na dyzentérii. Gorbačov měl ovšem tehdy dvanáct let, ale když už se nyní v Rusku tolik píše o „chybách“ minulosti, měli by se o problému viny trochu poradit s Heideggerem. Když bylo Gorbačovovi přes třicet, hájil svou věc v Rusku Solženicyn. Byl vláčen špinou a pomlouván, nepsal tehdy ani o Stolypinovi, ani o Kerenském, hlásal jen jedinou myšlenku nad všemi ostatními — žít v pravdě. Byl centrem právě onoho věření, o kterém tak pochvalně Gorbačov promlouval k americkým intelektuálům, a mravností jeho postoj přímo překypoval. Kdyby Gorbačov chtěl uvést nějaké příklady mravního věření, našel by jich ve své zemi dost a dost, ještě i dnes.

Na tomto místě se ve mně probouzí nejistota. Jak vůbec můžeme soudit něco o běhu jeho myšlení, když všechno, co říká, je určeno kamerám, americké veřejnosti, u které vede oficiální zápas o popularitu s Reaganem, a především pak miliónům sovětských občanů, kteří stáli prý po tisících v Moskvě před velkými obrazovkami, v práci dostali volno a děti nemusely do hudebky, vše jen proto, aby si mohli poslechnout svého Kolumba, který dobývá Ameriku. Gorbačov soutěží sice v Americe, ale tu nejtěžší soutěž má před sebou stále ještě doma. Pochybují, že by se v Kremle setkával s takovou úctou, zdvořilostí, laskavostí a noblesou jako v Bílém domě, a kdoví jestli tam mají také tak čisto a uklizeno.

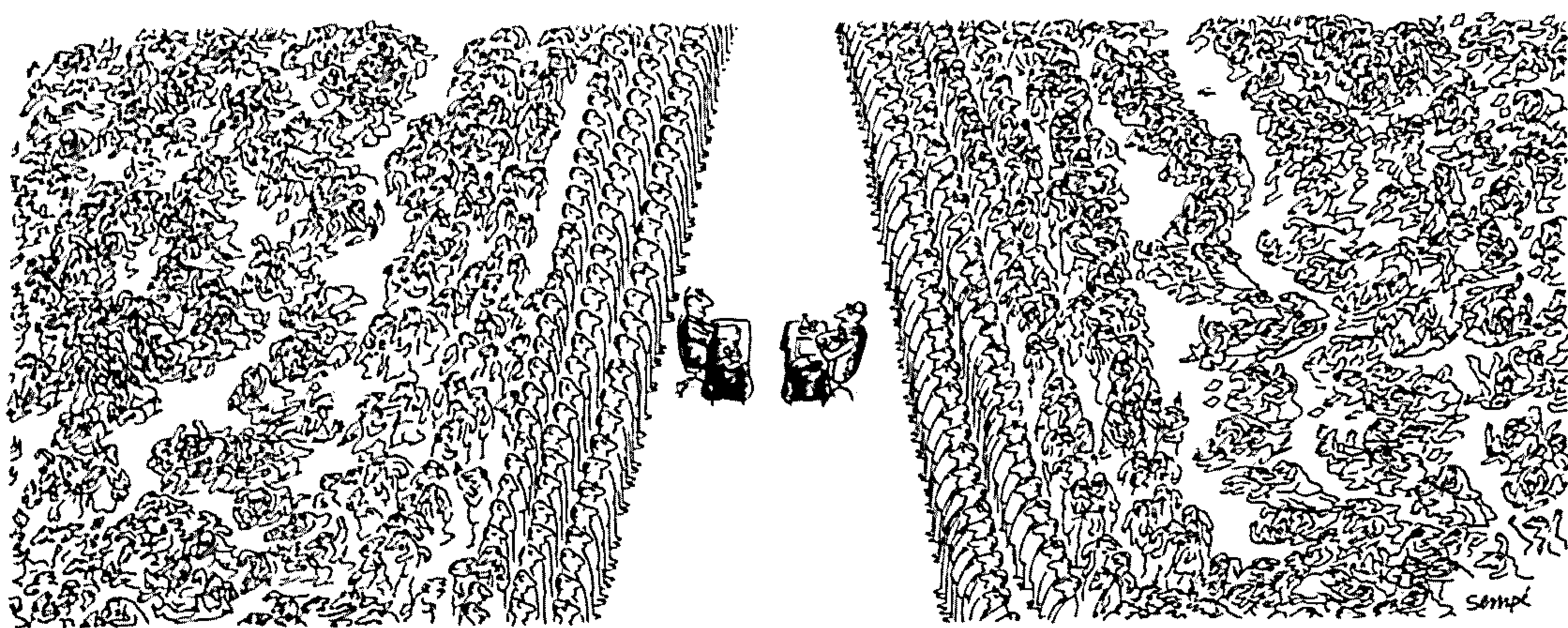
10. 12. 87

Když jsem třetí den čekal na půlnoční závěrečnou tiskovou konferenci, měl jsem už silný pocit, že režie tohoto světového divadla špatně odhadla trpělivost diváků. Všechno se už jen opakovalo a v hledišti se začala usazovat nuda. Naplánovaný program byl absolvován a nic velkého navíc se nestalo. Gorbačov byl mírně spokojen a Reagan byl mírně spokojen. Kdyby se ti dva při loučení na trávníku Bílého domu objali a políbili, bylo by to akorát nevkusné a nikdo by jim beztak nevěřil. Takže to máme za sebou a ne že by to nebylo lepší než nic.

Gorbačov zaznamenal dobré body u amerického publika, ženská, které podal na ulici ruku, řekla, že si ji nebude půl roku umývat. Je to výsledek bumerangového efektu, který si vykoledovala americká média. Jak jsem si všimnul, jsou v amerických časopisech fotografie sovětských vůdců, a v tom čísle i Gorbačova vždy trochu posunuty k horšímu, je to součást fotografického kumštu. Tento posun lze vysledovat i v psaní. Pak se nikdo nemůže divit, že lidé jsou překvapeni a velice vstřícní, když se ukáže, že je tímto posunem chtěli oklamat, a že vůdce z říše zla připomíná kteréhokoli amerického senátora a naopak mluvčí Bílého domu Fitzwater vypadá jak předseda kolchozu.

Když se tedy konečně zjevila na světě první odbrojovací smlouva a když se zřejmě chtějí obě supervelmoci vůči sobě otevřít a vzdát se trapných konfrontací na každém kousku této planety, měl by si člověk ponechat pro sebe rušivé jevy a brepty, které tu a tam se na jevišti objevily. A tak si je nechám pro sebe, žádné překvapení není dokonalé. Jen mi nedá, abych se nezmínil o tom, že vedlejší role byly slabě napsány, takže jsme nakonec byli svědky jakési two men show. Gorbačov ovládal scénu dokonale, takže se spoluherci vůbec nedostali ke slovu. Ve scéně na 61. ulici mi George Bush připadal stejně jako Husák ve známé scéně z pražské pěší zóny. Jakovlev, Ševardnadze a jiní seděli vždy při ruce, ale neslyšel jsem, že by se ozvali. Rajska doplnila svého muže jenom jednou, při zmínce o dovolené u Středozemního moře. Řekla, že to bylo v roce 1971, zřejmě aby si lidé nemysleli, že Gorbačovovi jezdí tajně na dovolenou do Itálie. Reagan si byl také vědom, že hraje hlavní roli. Ale u něho se to nemůže stát návykem, protože je mu tak jako všem Američanům jasné, že příští rok o tomto čase se bude z Bílého domu už stěhovat. Gorbačov říkal často: my, naše vedení, my ve vedení, ale nikoho ke slovu nepustil. Že by ti druzí o to nestáli?

Jak však pravím, není na místě si stěžovat, když se dobrá věc podařila. Existuje nějaká historická nebo sociálně politická zákonitost, která by předem vylučovala, aby měli dva herci uplynulého světového představení k sobě stejný vztah jako Hussein a Chomejní. Co bychom říkali pak? Asi už nic, protože v ruinách světového divadla by se už jen kouřilo z popelu lidského rodu.

K padesátému výročí Bucharinova úmrtí

Letos (15. 3.) jsme vzpomněli už padesátého výročí smrti Nikolaje Bucharina. Nedávná rehabilitace v Sovětském svazu podnitila novou vlnu obecného zájmu o jeho osobnost. Používám této příležitosti, abych poukázal na statečný boj, který ve třicátých letech vedl proti Stalinovi.

Až do začátku NEPu (Nové ekonomické politiky) v roce 1921. patřil Bucharin spíše k dogmatickým marxistickým ideologům — hlásal například také Marxovy utopické představy o přírodním hospodářství bez tržních vztahů v první (socialistické) fázi komunistické společnosti. Od přechodu k NEPu, prosazeného Leninem, prožil však Nikolaj Ivanovič Bucharin hlubokou ideologickou proměnu. Stal se důsledným zastáncem tržních vztahů mezi městem a venkovem. Stejně tak uznal politické spojenectví mezi dělníky a rolníky za nosný princip socialistické výstavby. Z této ideologické báze podporoval nejprve Stalina v boji proti Trockého představám o industrializaci na účet rolníků. Když však Stalin opustil zásady NEPu a začal s nucenou kolektivizací, stal se Bucharin jeho nejsilnějším kritikem a protivníkem jeho politiky.

Ačkoli vývoj dvacátých let nezajistil sovětské moci dostatek akumulačních prostředků (zejména následkem slabého růstu produktivity a obrovských byrokratických nepořádků), rozhodl se Stalin začít s nejrychlejší industrializací. Odůvodňoval to hrozcí vojenskou intervencí kapitalistických států. Že se této spěšné výstavby těžkého průmyslu a zvýšení vojenské moci dá dosáhnout jen cestou obrovské nadhodnoty se současným zbídačením obyvatelstva, ho nemohlo od tohoto plánu odradit. Nerušily ho ani nutná další byrokratizace a rozbudění administrativních aparátů: viděl výhodu v tom, že ho byrokracie bude podporovat.

Administrativními opatřeními zabrzdil NEP, znemožnil tržní vztahy mezi venkovem a městem. Administrativně vynutil rekvizice zemědělských výrobků. Nové způsoby byly sice vydávány za přechodná opatření, ve skutečnosti se ale staly trvalým systémem plánovitých a povinných úkolů a dodávek. Nesmírně vysokými odvody byl de facto podváznán volný prodej zemědělských výrobků. Jakmile se rolníci pokusili na volném trhu prodávat část produkce za vyšší ceny, byly jim závazné dodávky zvýšeny — jejich zájem o výrobu a o trh pak rychle ochaboval.

Vynucené odvody snížily spotřebu nejen na venkově, ale i ve městech, kde bylo započato s vydáváním potravinových známek. Všeobecná spotřeba byla tak stlačena, stát ale zvýšil vývoz obilí do zahraničí, aby si obstaral devizy k urychlené industrializaci.

Problematické administrativní plánování zemědělské výroby a povinných dodávek odpovídalo nejlépe zájmům a pracovnímu způsobu byrokratického aparátu — na základě milionů roztržštěných soukromovlastnických malozemědělských jednotek se ale dalo jenom těžko uskutečnit. Protože však Stalin prohlásil tento způsob plánování a rozdělování za socialistický, kdežto tržní vztahy jenom za nutný kompromis a řekl tím A, musel taky brzo říci B: snažil se tedy přechod

k „socialistickému plánování výroby a dodávek“, vynucený industrializací a nedostatečným státním nákupem obilí, podpořit překotným vytvářením socialistické vlastnické základny. To dalo signál k zahájení nucené kolektivizace. Zatímco se až dosud po celá léta hovořilo jenom o dobrovolném přechodu k společenské výrobě na základě pokrokové mechanizace, začala se náhle — bez této mechanizace — zdůrazňovat ochota malého rolníka společně hospodařit. Údajně překáželi kolektivnímu hospodaření už jenom kulaci. Namísto slíbených zemědělských strojů a traktorů se měl přechod ke kolchozům rolníkům osladit rozkulacem: dobytkem, stroji, inventářem a půdou velkých zemědělců.

Hromadné porážky dobytka, požáry a zničení selských dvorců, zoufalá povstání a jejich bezohledná, krvavá potlačení doprovázely tuto „socializaci“. Nejlepší zemědělci z řad středních rolníků byli nejen ekonomicky zničeni, ale i fyzicky likvidováni nebo zavlčeni na Sibiř. S pomocí brutálního nátlaku a nejruznějších represí pokračovala nucená kolektivizace velmi rychle. V průběhu roku 1930 bylo zkollektivizováno 55 procent zemědělských usedlostí, ke konci roku 1934 už 93 procent. Nejen velci, ale i střední a malí rolníci byli likvidováni jako třída samostatných (a nikoho nevykořisťujících) výrobců.

Stalin tento faktický odklon od Leninova NEPu a především od stále zdůrazňovaného spojenectví dělnické třídy s masou pracujících rolníků, provázený přechodem k politice vykořisťování a útlaku, nikdy nepřiznal. Vyzvedával jej pokrytecky dál jako sociální základ diktatury proletariátu. Bucharinovu kritiku administrativních opatření proti rolníkům a vykořisťování jako základu industrializace obrátil ve svůj prospěch, jako záminku k politickému odstranění tohoto posledního ze svých velkých odpůrců.

Ještě na 15. sjezdu strany v prosinci 1927 podporoval Bucharin Stalina v boji proti tak zvané skupině Trocký-Zinovjev a hlasoval pro její vyloučení ze strany. Nebyl nikdy srozuměn s trockistickou teorií industrializace na účet rolníků. Po 15. sjezdu napsal různá pojednání proti trockistické zemědělské politice, ale kritizoval v ni vlastně už i politiku Stalinovu — označoval ji za „vojensko-feudální vykořisťování“. Tato politika musela podle něho nutně vést k rozbití svazku mezi proletariátem a zemědělci.

Obracel se především proti opuštění principů NEPu, jakož i proti přehnanému industrializačnímu tempu, jež neumožňuje zachovat tržní rovnováhu mezi průmyslem a zemědělstvím. V článku „Poznámky ekonomy“ zdůrazňoval, že nejvyššího, nikoli přechodného, nýbrž trvalého tempa rozvoje může být dosaženo jen za koordinace průmyslového a zemědělského rozvoje. Byla to teorie vzájemně podmíněného stupňování zemědělské a průmyslové produkce a postupného vytváření zemědělských družstev na základě moderní techniky a kolektivní velkoprodukce.

Bucharinova teorie vycházela z představy, že socialistické produkce nemůže být dosaženo administrativním, mimoekonomickým tlakem a represemi, nýbrž

na bázi jejich ekonomických a sociálních předností oproti soukromé výrobě. Jenom cestou trhu, konkurence a přitažlivou silou moderního strojového parku, dodaného socialistickým průmyslem, se zemědělci měli přesvědčit o ekonomických a sociálních přednostech družstev. Bucharin dokonce v roce 1925 citoval Misesa: „Chtějí-li komunisté řídit výrobu rozkazy a holí, utrpí jejich politika porážku.“ Přitom ovšem Bucharin odmítal Misesův názor, že vývoj trhu musí vést zpátky ke kapitalismu. Věřil, že pracující mohou být získáni pro socialismus nikoli proti jejich vůli, nýbrž na základě jejich vlastního zájmu o ulehčení práce a o zvýšení životní úrovně cestou produktivnější společné výroby, o kolektivní zajištění jejich stáří a tak dále. Proto také žádal, aby se v rámci NEPu státní politika zbavila represivních a diktátorských tendencí. I sovětská zahraniční politika se měla změnit ve smyslu zajištění míru.

Ale právě tento Bucharinův politický postoj, jeho kritika státní represe, nucení, obrovského byrokratického stroje a především soustředování moci ve stranickém aparátě byla pro Stalina neúnosná a nebezpečná. Ani teorie postupného překonávání soukromé malovýroby konkurencí socialistické velkovýroby, postupné výstavby lehkého průmyslu (v souvislosti se zemědělskou výrobou) jakožto výchozího produktu a akumulací zdroje těžkého průmyslu, ani konečně demokratizace a liberalizace státu nebyly pro Stalina přijatelné.

Bvl-li už ve Stalinově dogmatickém, zjednodušeném myšlení nepřítelem každý, kdo nevyhovoval jeho vlastnímu obrazu socialismu, skutečnou hnací silou k bezohlednému odstranění všech kritiků se stále víc a víc stával jeho osobní mocenský zájem. Výsledkem obojího pak byla teorie stále se zostřujícího třídního boje uvnitř i vně země — nalézt a odsoudit její aktéry jakožto obhájce „třídního smíru s kapitalisty“ už nebylo těžké. V roce 1929 vyloučili Bucharina z politbyra.

Bucharin měl velmi správné představy o využití tržních vztahů mezi průmyslem a zemědělstvím, mezi městem a venkovem, a o významu ekonomických a sociálních předností socialistické oproti soukromé výrobě, jež by se jistě byly prosadily — jim stanovené politické a ideologické podmínky pro tento proces byly ale nerealistické. Byly příliš jednostranné a kompromisní. Nedotýkaly se zakořeněných představ o státním vlastnictví v průmyslu a jejího centrálního plánového řízení: vůbec pak už ne diktatury proletariátu, uskutečněné monopolní moci komunistické strany. Také jeho někdejší boj na Leninově straně proti odborové opozici a radám pracujících v průmyslu mu znemožňoval požadovat nyní osamostatnění průmyslových podniků. Toto samozřejmě nemůže být chápáno jako jeho kritika, protože už na mnohem skromnějším základě teorii, které zastával, byl odsouzen jako kapitalistický zrádce.

Ale přece jenom vedly tyto pochopitelné teoretické polovičatosti k slabinám v boji se Stalinovou argumentací.

Průmyslová výroba, řízená velkým byrokratickým, centralistickým aparátěm bez tržní pobídky se nemohla tak rozvíjet, jak by bývalo bylo třeba k postupnému vystrídání soukromé výroby. Nesmírná ne hospodárnost a nízká produktivita nemohly zajistit nutný vývoj akumulace; pomalý průmyslový růst nestimuloval dostatečně zemědělskou produkci. Bez tlaku trhu

na průmysl nemohlo být zajištěno ani pružné zásobování průmyslovými výrobky — a to byl zase předpoklad k dobrovolnému přechodu rolníků na technicky přitažlivou společenskou velkovýrobu. Bez všech těchto podmínek mohla v zemědělství pokračovat jen normální diferenciací, při které se bohatí stávali ještě bohatšími a chudí ještě chudšími.

Pravděpodobně by byli Bucharin a druhové došli i k nutným závěrům o využití trhu uvnitř průmyslu a o nevyhnutelném osamostatnění kolektivních průmyslových tržních podniků. Ale takový vývoj představoval nebezpečí právě pro onen Stalinův byrokratický aparát — byl ve své podstatě antibyrokratický: požadoval silnější demokratizaci jak v hospodářství, tak v politice. Už první úvahy na toto téma vynesly Bucharinovi nepřátelství aparátu a Stalina samotného.

Bucharinova kritika byla poslední otevřenou kritikou Stalina z řad vedoucí skupiny. Po Bucharinově politické porážce našla strana svou tak zvanou jednotu, která ovšem nebyla nic jiného, než Stalinovou vůli. Od tohoto okamžiku byl Stalin samovládcem. V nejvyšších orgánech byl už obklopen jen kývaly. I sebemenší kritická poznámka byla chápána jako výraz nepřátelského smýšlení.

Stalin rozpoutal v zemi vlnu teroru, již padly za obětí statisíce nevinných lidí. Odtud už neustalo pronásledování, denunciací, zvláště bezpečnostního aparátu, špiclování a všechny ostatní průvodní zjevy útlaku. Stalin vytvořil systém, ve kterém se teror a strach staly denním zjevem a v němž se slovo komunismus stalo synonymem pro nelidskost, brutalitu a nespravedlnost.

Ve zcela neodůvodněném a brutálně inscenovaném procesu byl Bucharin odsouzen k smrti a 15. března 1938 popraven. Jeho současná rehabilitace nám dává naději, že Gorbačovovo vedení to s demokratizací systému myslí vážně. Ale je potřeba rehabilitovat ještě mnoho a mnoho lidí a mimo jiné nově a spravedlivě zhodnotit československé reformní myšlení šedesátých let — jakož i jeho představitele.

PRAŽSKÉ JARO — VĚCI PODSTATNÉ, VĚCI VEDLEJŠÍ

Letošní dvacáté jubileum Pražského jara má zvláštní význam a povahu: je určováno nejenom obsahem, ohlasem a dosahem události před dvaceti lety, nýbrž především novějším vývojem v SSSR. Politika „přestavby“, jak byla v lednu 1987 definována Gorbačovem, dezavuovala celé pojetí, na němž budovala „normalizace“ v Československu po roce 1968. V politicky angažované evropské veřejnosti, a také veřejnosti československé, získalo půdu přesvědčení, že politické cíle a hesla Pražského jara a sovětské perestrojky mají četné podobné, ba shodné rysy. Tento dojem nabyl takové intenzity, že se československé vedení cítilo nuceno zahájit politickou kampaň, jejímž podstatným smyslem má být důkaz o nesrovnatelnosti Pražského jara a perestrojky.

Obtíže čs. vedení, sestávajícího i po poslední změně ve funkci generálního tajemníka z lidí, kteří svou dosavadní kariéru založili na „normalizaci“, jsou pochopitelné. Soudit o definitivní podobě postojů tohoto vedení vůči Pražskému jaru je prozatím předčasné: politický vývoj, zahájený perestrojkou není zdaleka ukončen; stojíme kromě toho na prahu roku, který si vynutí nejedno stanovisko k událostem před dvaceti lety. Přesto jejich základní obrysy se zdají pro nejbližší dobu předurčené: čs. politická špička je ochotna připustit, že reformy byly v roce 1968 potřebné; je ochotna připustit i to, že Dubčekova politika měla první dobu (zhruba do května 1968) pozitivní ráz. Nevzdává se však celkově negativního hodnocení Pražského jara: hovoří o „široké protikomunistické koalici“, která si stavěla za cíl „zvrácení socialistického vývoje“ (Bilak), a plány a záměry stoupců reformy v KSČ kvalifikuje jako „pravičáctví“ a „revizionismus“, nahrávající „kontrarevoluci“. Stanoviska čs. vedení vykazují takto ve srovnání s dřívějškem jistý pokrok; jejich základní intence zůstává nicméně stejná, stavi si za cíl obhájit mocenský monopol nyní vládnoucí skupiny a správnost její politiky, odvádějí proto i nadále pozornost od hlavních příčin selhání reformního pokusu 1968.

Chci být správně pochopen. Diskuse o chybách představitelů reformního hnutí 1968 je nezbytná. O její potřebě se mezi stoupců reformy v Praze hodně diskutovalo již v první polovině sedmdesátých let. Je ovšem třeba ptát se i po záměrech a cílech takovéto diskuse. Čs. vedení již široce využilo a zneužilo každého práva kritiky a to i v kádrových opatřeních a v existenčním a mocenském postihu. Další diskuse může mít smysl pouze tehdy, zváží-li se všechny základní faktory, které utvářely tehdejší dobu.

Rozpory začínají již u hodnocení výchozí situace. Příčiny společenské krize, která vedla k Pražskému jaru, spatřuje čs. vedení zřejmě především v tom, že za Novotného, tj. před rokem 1968, chyběla „odvaha“ vypořádat se s „chybami“ a „deformacemi“ předchozích let, zejména s „chybami“ a „deformacemi“ stalinské doby. To prý přivodilo situaci, v níž se nepo-

dařilo včasné uskutečnit hospodářskou reformu, a ohrozilo soudržnost a akceschopnost KSČ.

O nedostatku „odvahy“ ve vedení KSČ za Novotného není jistě pochyb, příčiny společenské krize šedesátých let jsou přesto nesrovnatelně hlubší. Po válce prošla československá společnost radikální přestavbou ekonomických a sociálních struktur, které změnila její ekonomicko-sociální základnu. Změny se namnoze uskutečňovaly pomocí násilných, neziidka velmi drastických prostředků. Od konce padesátých let se však společenská situace stabilizovala. Společnost akceptovala nové danosti. Seskupovaly se neformální kolektivy lidí, vznikaly širší neformální vazby a struktury. Rozvíjela se kultura, společenské vědy překročily dřívější rámce dogmatické ideologie a hromadily relevantní poznatky. Vznikaly fundované analýzy různých aspektů společenského života, společnosti jako celku, jejích dějin a vývojových perspektiv, návrhy na reformy a změny. Orientovaly se na zkvalitnění nové společenské situace.

Tento pozitivní proces zránil nebyl však doprovázen adekvátním vývojem politického systému. Tehdejší čs. vedení akceptovalo sice po roce 1956 Chruščovův destalinizační kurs, podřídilo ho však zájmům stávající vládnoucí špičky. Právě proto se toto vedení vyhnulo důsledné analýze a nápravě minulosti, na jejímž formování se aktivně podílelo, zrušení politických procesů a rehabilitace obětí soudní i mimo-soudní represe. Jeho postup se promítl i do výběru kádrů podle principu politické přizpůsobivosti, a projevil se i v tom, že se neuskutečnily potřebné změny politického systému. Mezi společností a aparátymoci a politiky se takto vyhloubila propast. Politický systém neumožňoval řešení nazrávajících složitých ekonomických, sociálních, kulturních a národnostních problémů, úroveň politických rozhodnutí zůstávala hluboko pod úrovní ve společnosti nahromaděných zkušeností a poznatků. Nedostatečně kvalifikovaní pracovníci politických aparátů a vedoucí politikové postrádající potřebnou politickou, nezřídka i lidskou autoritu byli konfrontováni s kvalifikovanými a znalostmi vyzbrojenými představiteli veřejnosti, kteří byli věleněni do neformálních společenských struktur a požívali důvěry veřejného mínění. Pracovníci politických aparátů nebyli takto s to pomocí obvyklých prostředků politického působení prosadit svou vůli a ztráceli jistotu. To se projevovalo v jejich pokleslé „aktivitě“ a „akceschopnosti“. Tato situace se nedala řešit jinak, než radikální přestavbou aparátů moci a politiky, jejich přizpůsobením nové společenské realitě a demokratizací institucí a organizací, celého politického systému, jakož i rozsáhlou výměnou řídicích kádrů.

Zmiňuji se o této velmi komplikované problematice, jež si vyžaduje zvláštní podrobné analýzy, abych ozřejmil podstatu situace, s níž bylo Dubčekovo vedení konfrontováno a která vtiskla pečeť celému průběhu Pražského jara. Je to důležité také proto, aby byla pochopena hodnota současných výtek čs. vedení, že se tehdy „rodila nová struktura politického systému“ (Bilak) nebo, že docházelo k rozsáhlé výměně „osvědčených pracovníků“.

Je ovšem těžko soudit, jakých definitivních podob by bývala nabyta v roce 1968 „struktura politického systému“: jejímu vzniku zabránil srpnový vojenský zásah SSSR a dalších čtyř zemí Varšavské smlouvy. V hodnocení tehdejší politické situace nelze však

vycházet pouze z případných chyb a opomenutí stoupenců reformem, byť i závažných. Reformy byly připravovány za mezinárodně i vnitropoliticky nejsložitější situace v celých poválečných dějinách Československa. Proti chybám a nedostatkům stály nesporné výsledky. V průběhu pouhého půlroku byl zpracován rozsáhlý program reformem a změn, který neztratil na aktuálnosti ani dnes, čs. společnost získala značný počet populárních a kompetentních politiků nejenom v mocenském centru, ale namnoze i v regionech, v jednotlivých odvětvích státního a společenského života, v ekonomice, vědě kultuře; byla je ochotná se značným nasazením podporovat. Pravá podstata pozdějších tvrzení posrpnového čs. vedení o údajném ohrožení „vedoucí úlohy strany“ se nejlépe ověřuje tím, že ostří čistek v období „normalizace“ bylo namířeno proti příslušníkům KSC, především proti stranickému aktivu. Ze strany bylo vyloučeno, či odešlo na půlmiliónu jejich členů, plná třetina členské základny.

Chtěl jsem však hovořit hlavně o těch příčinách nezdaru Pražského jara, o nichž čs. vedení dnes mlčí: jde o povahu a působení tehdejší sovětské politiky a o její důsledky.

O rozhodující roli SSSR v soustavě mezinárodních vztahů Československa není pochyb. V roce 1968 mohla proto sovětská politika značně přispět k bezbolestnému průběhu Pražského jara a úspěchu reformem. Předpokládalo to respekt vůči suverenitě Československa, vůči rozhodnutím jeho politického vedení, vůči vůli většiny obyvatelstva. SSSR byl nabádán ke krajní obezřetnosti tím více, že velká část problémů, s nimiž se ČSSR potýkala, souvisela tak, či onak s dědictvím sovětské politiky stalinské doby. Tehdejší politika SSSR byla ovšem vlečena zcela jinými tendencemi, nacházela se právě v procesu rozchodu s reformami Chruščovovy éry; sílil v ní konzervatismus a imperiální tendence; sovětské vedení zahájilo tažení proti nekonformní vědě a kultuře. To vše se promítalo i do situace v Československu, podněcovalo konflikt politického vedení s veřejností. Právě tlak sovětského vedení má velkou vinu na tom, že pokus Novotného v polovině šedesátých let realizovat důslednější hospodářskou reformu a liberalizovat společenský život, vyzněl naprázdno. Sovětské vedení tlačilo Novotného naopak k celé řadě kroků, zostřujících režim a omezujících veřejnost. To mimořádně vyhroutil krizi a učinilo mocenskou změnu nevyhnutelnou.

Ani leden 1968 a vytvoření nového politického vedení v čele s Dubčekem se pro Brežněvovo vedení nestalo podnětem ke změně politického kursu. Toto vedení požadovalo na Dubčekovi redukci reformního programu a vzdání se jeho podstatných částí. Slibovalo mu podporu v konfliktu s veřejností, který by takovýto obrat nevyhnutelně přivodil. Celá řada mezinárodních porad, na nichž čs. vedení bylo obviňováno z toho, že opouští „marxisticko-leninské principy“, rostoucí podpora frakční činnosti v KSC, intriky proti čs. politickému vedení, požadavky kádrových změn, kampaň dezinformace (až po proslulé nálezy kontrarevolučních skladů zbraní), vojenské manévry, vojenské přípravy ke vpádu do země, demarše, ultimata a mnohé jiné situace v Československu nikterak neulehčilo, bylo naopak zdrojem mnohých dodatečných konfliktů a akutních obtíží. Právě tento kurs sovětského vedení byl hlavní příčinou rostoucí nedůvěry čs. veřejnosti v záměry sovětské

politiky, přesvědčení, že reformy a demokratizaci lze prosadit pouze proti této politice, všeho toho, co oficiální čs. propaganda posrpnové doby označovalo jako „nacionalismus“ a „antisovětiismus“. Vojenský zásah v srpnu 1968, o jehož nepřipustnosti jako metody v mezinárodních vztazích, tím spíše ve vztazích sprátelených zemí není třeba zvláště hovořit, odvlčení a internace legitimního čs. vedení, vnucené dohody a úmluvy, posléze svržení Dubčekova vedení — to vše bylo pouze logickým vyústěním celého souhrnu předchozí sovětské aktivity.

Není přitom bez důležitosti, ve jménu čeho se tato aktivita uplatňovala, co se mělo v Československu stát alternativou Pražskému jaru. Uvedl jsem vpředu, že jádro společenské krize v ČSSR tvořil rozpor mezi novou úrovní společnosti a povahou politického systému. Řešení tohoto rozporu se nemohlo vyhnout ani posrpnové Československo. Co však dělat, když reformy byly zcela zavrženy a když samo slovo „reforma“ bylo na plných dvacet let vymazáno z čs. oficiálního politického slovníku? Východisko se našlo: neměl-li být změněn politický systém, měla-li být zachována moc ve veřejnosti zcela kompromitovaných, protireformních politiků, musela být změněna společnost. Na půlmiliónu vyloučených, či ze strany jinak vypuzených členů KSC, o nichž již byla zmínka, lidí, kteří byli nuceni nejenom opustit veřejné a politické funkce, nýbrž se prakticky vzdát každé veřejné a politické činnosti, jejich existenční postih a existenční postih velkého, nikdy však blíže neurčeného počtu nestraníků, či příslušníků jiných politických stran, tvořily základ posrpnového řešení. Čistky rozbily a zničily organizace vědy a kultury; velká část vědců z oboru společenských věd, spisovatelů a dalších tvůrčích osobností ztratila možnost tvořit — v každém případě legálně a obvyklou cestou publikovat svá díla ve vlastní zemi. Společenské vazby byly zpřetrhány, neformální společenské struktury rozrušeny. Společnost byla vržena o desetiletí nazpět, po dalších dvacet let byl brzděn její nový vývoj.

Neuvádím tyto skutečnosti, abych rekriminoval. Pozitivní řešení dnešních problémů Československa však nemůže vzejít z jednostranné, tendenční kritiky Pražského jara, nemůže se obejít bez kritického přehodnocení sovětské politiky vůči Československu a v Československu. Současná politika SSSR, která reviduje praxi brežněvovské doby, skýtá k tomu dobrou příležitost. Rada skutečností svědčí ve prospěch předpokladu, že dnešní sovětské vedení by se nebránilo přehodnocení události před dvaceti lety, kdyby nemuselo brát ohled na zájmy a požadavky čs. vedoucí skupiny. Závažnost a význam opakovaných prohlášení Gorbačova o rovnoprávnosti a suverenitě komunistických stran a o nevměšování SSSR do záležitostí sprátelených zemí nelze v žádném ohledu podceňovat. Věci by však nikterak neposloužilo, kdyby tato prohlášení měla současně znamenat, že se SSSR vzdává odpovědnosti za předchozí kroky své politiky a za překonání jejich případných negativních následků. Prohlášení sovětského vedení nenabývají také na věrohodnosti tím, že toto vedení mlčí k pozitivním oceněním sovětské vojenské intervence v ČSSR (Bilak v prosinci 1987) a celé sovětské politiky v Československu v době Pražského jara.

Nelze než uvítat, rozhodlo-li se čs. vedení po dlouhém zdráhání podporovat zahraničně-politicky sovětskou perestrojku, stejně tak nelze než uvítat,

rozhodlo-li se nakonec nastoupit cestu ekonomických a dalších vnitropolitických změn a reforem. Je ovšem třeba položit otázku, zdali a jak je možné realizovat demokratizační reformy v zemi, v níž stovky tisíc obyvatel stále ještě trpí na následky existenčního postihu, společenské a politické diskriminace a přímé represe, motivovaných jejich vystupováním ve prospěch reform v roce 1968, či po něm, zdali a jak lze realizovat „glasnost“ v zemi, v níž podstatné a politicky nejzávažnější úseky jejich novodobých dějin jsou vyloučeny

z věcně a všestranně veřejně diskuse, kde mnohým vědcům, spisovatelům, umělcům je i nadále bráněno ve výkonu povolání a v tom, aby předstupovali se svou tvorbou před veřejnost.

To, o co dnes usiluje čs. vedení, a pro co se snaží získat i sovětskou podporu, se zdá v mnohém podobat repríze cesty, kterou šel po roce 1956 Novotný. Současné dvacáté výročí Pražského jara by mělo být důrazným varováním před touto cestou.

(Otiskla Rinascita 1. 1. 1988)

JIŘÍ HÁJEK

Poznámky k vstupu do roku 1988

Dvoji osmička vyznačující náš nový letopočet má u nás v Československu své zvláštní zabarvení, zvuk i přidech. V tomto století vyznačovala osmička právě roky, v nichž došlo k událostem rozhodujícím pro osud naší země, společnosti i mnoha lidí v ní: 1918, 1938, 1948 i 1968. Někdy víc, někdy méně převažoval v nich vliv a přímo zásah zvenčí, vždy však v nich měly svou úlohu síly naší společnosti, národů naší republiky.

Vznik Československé republiky jako bezprostřední zážitek ještě z dětství pamatuje dnes jen malý zlomek našich lidí; pro většinu je to věc historie, rozličným způsobem vnášená do jejich vědomí v různých etapách poměrně krátké doby, jež od té doby uběhla. Mnichov jako tvrdý úder zažilo bezprostředně už víc lidí žijících mezi námi — a jeho účinky přímo či nepřímo bylo znát v životě naší společnosti dlouhá desetiletí. O únoru 1948 je v myslech politicky či aspoň společensky zainteresovaných lidí u nás víc osobních poznatků a také — zvláště po zkušenostech dalších let — rozdílných úsudků. Zato v paměti víc než poloviny našeho obyvatelstva je živá vzpomínka na rok 1968. Pro mnohé to zůstává nejsilnějším zážitkem demokratické společenské aktivity, sloužícím jako měřítko dalšího dění kolem nich. A intenzitu této zkušenosti a vzpomínky na ni zesiluje to, co se naše veřejnost dovidá o vývoji v Sovětském svazu charakterizovaném slovy „přestavba“, „demokratizace“, „glasnost“ a jménem M. S. Gorbačova.

Pojmy zásadních reforem, demokracie, samosprávy jako prvků posilujících a obrozujících socialismus a vracejících mu jeho morální, humánní obsah i cíl slyšíme dnes právě odtamtud, kde v roce 1968 jim byl podsouván protisocialistický obsah a zaměření, vyslovovaly-li se u nás, a odkud byla proti československému obrodnému procesu podniknuta v srpnu 1968 největší vojenská operace, jakou Evropa zažila od konce druhé světové války. Po ní byla v tzv. „normalizaci“ československá společnost vměstnána, vtěsnána do struktur řízení a moci, které po lednu 1968 zavrhl jako zastaralé, bránící vývoji a pokroku. Stalo se tak za cenu obrovského ničení a vyplývání hospodářských, kulturních a hlavně morálních lidských hodnot, jehož výsledkem je hluboká krize této společnosti.

Takový obrat neprožívá český národ ve své historii poprvé: Někteří lidé s historickým smyslem přirovnávají, byť i vzdáleně, setkání účastníků a pamětníků československého Pražského jara roku 1968 s Gorbačovovou „perestrojkou“ s ohlasem, jaký mezi českými utrakvisty v 16. století měla reformace, přicházející právě ze zemí a míst, odkud o sto let dříve a ještě trochu později byly k nám vysílány křížácké výpravy pokoušející se vyhladit husitské kacířství. A leckdo z těch, kdo zaznamenávají, jak opravdu charismatická osobnost nového sovětského vůdce probouzí zájem a sympatie tam, kde brežněvovská politika dokázala vyvolat jen hluboké odcizení našeho lidu vůči všemu, co přicházelo z SSSR, vidí v Gorbačovovi postavu obdobnou Josefu II., který svým tolerančním patentem koncem 18. století skoncoval s perzekucí těch, kdo věřili a smýšleli jinak než přikazovala církevní vrchnost — a obnovil tak alespoň v Čechách a na Moravě situaci, jakou si dokázal český národ vytvořit po husitských válkách a udržet ji po dvě století, až ji Josefovi předchůdci násilně zničili a potlačili.

Myslím, že tyto analogie, vybrané z historické paměti naší společnosti, zdaleka nevystihují setkání stále živé paměti, vědomí a pocitů těch, kdo prožili československý obrodný proces a jeho násilné potlačení, se skutečností i ohlasem toho, co dnes probíhá v SSSR. Zde nejde jen o historickou vzpomínku ani o pouhé zadostiučnění z toho, že se *tam* dnes dospívá a dospělo k pochopení a provádění toho, co jsme *u nás* poznali a pokusili se uskutečnit o téměř 20 let dříve. Toto setkání, samo o sobě vysoce dramatické, mohlo by otevřít cestu, již by se československá společnost dostala z dnešní krize, devastace a zaostávání, bezmocnosti a demoralizace.

Otázkou je, jak tuto cestu otevřít tak, aby se společnost dala do pohybu. Před 20 lety ji otevřelo vedení komunistické strany, když rozdělením nejvyšší státní a stranické funkce zahájilo proces ozdravení a obnovy v řadách strany, demokratizace politického systému a důkladné hospodářské reformy. V něm si postavila do čela lidi, kteří již předtím ukazovali na potřebu změn a společně s nejbližším okolím hledali formy a způsoby jejich zahájení a provedení. Opravdovost jejich snah i demokratický dialog, jež vedli s veřejností, měly silu přesvědčivosti. Vedoucí úlohu své strany chápali a uskutečňovali jako stálý úkol, dosahovaný touto přesvědčivostí svých slov i iniciativou tvůrčích činů, nikoli jako nadekretované dogma, aplikované vrchnostenskými příkazy. Toto pojetí vyjádřilo Dubčekovo vedení svým Akčním programem demokratického přebudování politického systému, ekonomické reformy i kulturního a morálního rozvoje společnosti. Pro ten získalo spontánní podporu většiny

v takovém rozsahu a intenzitě, jakou komunistická strana v Československu neměla nikdy předtím a tím méně potom.

Naproti tomu nelze očekávat, že by dnešní vedení komunistické strany mohlo dát účinný podnět k společenskému pohybu ve směru demokratické reformy. Ve své podstatě bylo dosazeno — nebo nastoupilo do své dnešní mocenské pozice pod vlivem tehdejšího sovětského vedení, aby splnilo úkol zahájený srpnovou intervencí: potlačit reformní hnutí, odstranit jeho výsledky a plně obnovit režim a systém moci a řízení, odpovídající tehdejšímu sovětskému modelu, kde podle Gorbačovových slov z ledna 1987 „převládaly konzervativní nálady, setrvačnost, snaha zbavit se všeho, co se nevešlo do navykých schémat“ a „teoretické představy o socialismu zůstávaly v mnohém na úrovni 30. a 40. let“.

Po počátečním předstírání snahy pokračovat v reformním kursu, jen poněkud přizpůsobeném tak, aby vyhovělo požadavkům spojenců, především SSSR, odsoudilo toto vedení otevřeně celý reformní program jako antisocialistický a vyhlásilo jako svůj ideový program tzv. „Poučení z krizového vývoje“, jehož hlavním cílem a smyslem je obhájit a dokonce oslavit protiprávní a nesmírně zhoubnou intervenci ze srpna 1968 jako prý „bratrskou internacionální pomoc“ československému lidu, (který tento vpád rozhodně odsoudil a postavil se spontánně proti němu), jež prý ochránil před hrozcí či již nastupující kontrarevolucí — zatímco máme-li zvažovat, objektivně zjišťovat, existovaly-li v roce 1968 někde prvky kontrarevoluce, lze je nejspíš najít tam, kde se hrubým násilím zmařil postup socialistické společnosti k další, vyšší fázi vývoje, v níž, jak dnes říká Gorbačov a po něm opakuje i nový generální tajemník ÚV KSČ, „více demokracie znamená víc socialismu“. Ve znamení tohoto „Poučení“, které někteří členové tohoto vedení ještě dnes vyhlásují za závazně platné pro další vývoj československé společnosti, byla v roce 1970 zbavena komunistická strana svých nejaktivnějších, socialismu oddaných členů, změněna z politického živého organismu v poslušný aparát držitelů moci, byly rozbity či zbaveny vši síly a dynamiky ostatní společenské organizace a změněny v pasivní převodové páky a kolečka stroje, jehož jediným zdrojem pohybu je vedení komunistické strany a jeho byrokratický aparát, a ostatní společnost uvedena do zcela bezmocného postavení, atomizována, a jejím členům povolen, umožněn a otevřen jedině ústup do konzumentského stylu života, podmíněného stavem a úrovní ekonomiky. Společnost, zredukovanou takto na bezmocnou masu, na objekt manipulaci držitelů moci, těžko může totéž vedení uvést znovu do pohybu, zvláště trvá-li ve znamení jakési kontinuity na platnosti směrnic, s nimiž k moci nastoupilo.

Poněvadž jedním ze základních rysů tohoto vedení KSČ je ideová i politická závislost na vedení sovětském, ocitlo se pochopitelně v složité situaci, když s nástupem Gorbačova bylo právě toto vedení vyměněno a jeho základním motivem se místo dosavadní stagnace stala změna, reformy, přestavba, demokracie. Teprve téměř dva roky po této změně v SSSR bylo v Československu vytaženo slovo a pojem „reformy“ z dosavadní klatby. Od pouhého „urychlení hospodářského a technického vývoje“ se přistoupilo opatrně a s dlouhodobou perspektivou k přestavbě omezené na hospodářský mechanismus a k jakémusi bližší neurčenému „prohloubení demokracie“ (té demokracie, již toto vedení od svého nástupu potlačovalo).

Zatím se nikde neprokázalo, jak opravdově bere toto vedení svá verbální přihlášení k programu přestavby. Lze jen logicky usuzovat: Ti v SSSR, kdo toto vedení dosadili nebo mu umožnili nástup k moci, museli odejít, aby nestáli přestavbě v cestě. Jejich pohrobci, sedící na různých pozicích stranického i státního aparátu, patří zřejmě k těm, kdo podle Gorbačovových slov, tolikrát opakovaných, se sice hlásí slovy k přestavbě, ale prakticky se její postup snaží zbrzdit, brání dalšímu postupu demokratizace pod heslem, dobře nám známým od konzervativců z roku 1968, že tím je ohrožován socialismus (který zřejmě chápou jako zabezpečený a zaručený především, ne-li výlučně, trváním jejich mocenského privilegovaného postavení). Z dosavadních projevů i postojů dnešního vedení KSČ lze těžko usoudit, v čem se jeho skutečné postoje liší právě od této kategorie odpůrců přestavby, které Gorbačov ve svém projevu k představitelům sdělovacích prostředků, kultury a vědy označil za „pravicové odpůrce“.

Zdá se, že opravdu od tohoto vedení nelze očekávat účinný podnět k společenskému demokratickému pohybu, nutnému k zahájení procesu přestavby, jehož nezbytnost alespoň pro československou ekonomiku je uznávána a vyhlášována jeho představiteli. Nikdo na kterémkoli místě československé společnosti nebude ochoten se angažovat za cíle, k nimž se toto vedení sice slovy hlásí, ale jež celou svou dosavadní praxí popíralo a potíralo s těžkými následky pro ty, kdo se za ně angažovali v minulosti ne tak dávno. Chtějí-li někteří z členů tohoto vedení snad opravdu uskutečnit hesla přestavby a demokratizace, museli by svou opravdovost a důvěryhodnost prokázat — alespoň kritickým přehodnocením své dosavadní politiky v roce 1968 a po něm a přispět k uvolnění objektivního prozkoumání a pravdivého vyličení i hodnocení této závažné etapy dějin československé společnosti. Bez toho nelze očekávat otevřený přístup k úkolům dneška a zítřka — stejně jako takové přehodnocení bylo provedeno a provádí se dál v SSSR. Byl by to samozřejmě jen první krok. Ale tomu se brání dnešní vedení ze všech sil, jak je možno vidět i z dosavadních vystoupení nového generálního tajemníka KSČ.

Pravdivý pohled na rok 1968 v Československu je ostatně uznáván za nutný a naléhavý v různých komunistických stranách Evropy a jak se zdá z některých nedávných výroků, i v řadách sovětských komunistů. Je to logickým důsledkem Gorbačovovy výzvy k odstranění „bílého místa“ z dějin vývoje sovětské společnosti. Bylo by logickým důsledkem i již citované kritiky dnešního generálního tajemníka vůči politice jeho předchůdců a vedení jimi řízeného. Odpovídá-li Gorbačov na dotaz listu Unita v tom směru odkazem na přední povinnost „československých soudruhů“ v tomto směru, je v tom jen část pravdy. Vždyť, jak už poukázáno, je dnešní oficiální, nepravdivý pohled čs. vedení na rok 1968, monopolně vnucený československé společnosti a nepřipouštějící odchylný výklad, v podstatě obranou, zdůvodněním a ospravedlněním srpnové intervence. Tak toto „bílé místo“ v československých dějinách nemůže být odstraněno, nebude-li zároveň odstraněno „bílé“ (či spíše *černé*) místo ve vztazích mezi Československem a Sovětským svazem a v zahraniční politice a tím i v dějinách této země.

Zatím se nezdá, že by sovětská strana byla ochotna k tomuto kroku. Gorbačov má zřejmě priority, vůči nimž tato otázka ustupuje do pozadí. Je jisté jeho věci zvážit, zda, kdy a jak k tomuto kroku chce přistoupit. Zdá se

ovšem, že to není jen v zájmu perspektiv dalšího vývoje a reformem v Československu. Proto také se touto otázkou zabývají i jiná než československá místa.

Rozhodně však platí, že pravdivě poznat, pochopit a zhodnotit rok 1968 je úkolem lidí v Československu. Překážky, které jsou tomu kladeny nynějším vedením, je třeba překonávat. Všechny kroky, které toto vedení podniká a bude činit na potvrzení svého verbálního přihlašování k přestavbě, je nutno využít. Ať jsou tyto kroky sebevážnější, polovičatější, ať jsou spojeny s fungováním rozličným brzd, uvolňují chtě nechtě prostor — sebemenší — pro působení občanské odvahy a iniciativy k tomu, aby se budovala a rozšiřovala jakási demokratická infrastruktura, potřebná k tomu, aby se dříve či později také u nás rozvinul další pohyb společnosti pro obnovu lidského, demokratického, autentického obsahu socialismu a jeho uplatnění ve společnosti, v jejím hospodářství, politickém systému i kulturním životě. I když by bylo žádoucí, aby k tomu přispěla místa, odkud lze tento pohyb budít a rozvíjet celkově, neosvobozuje to nikoho od povinnosti k němu pracovat už nyní. To je cesta k překonávání krize naší společnosti. Ostatně, i když priority mocenských center jsou zatím jinde, pomáhají jejich kroky ve směru nového myšlení, osvobozeného od starých dogmat a stereotypů, také k lepšímu pochopení i možnostem řešení otázek, zatím (možná nesprávně a ke škodě i těchto velkých, globálních řešení) odkládaných na podřadné místo. Podepsání dohody o raketách středních doletů a jednání o dalších etapách programu snížení jaderného nebezpečí a zmenšování tíhy zbrojení ve prospěch řešení velkých úkolů nového ekonomického pořádku ve světě i ochrany životního prostředí lidstva spolu se zeslabováním ostrých tahů a křiklavých barev „obrazu nepřítele“ na obou stranách jistě zvětšuje a rozšiřuje možnosti každé činnosti také u nás k urychlení pozitivního vývoje k opravdovému, lidskému a skutečně demokratickému socialismu.

FRANTIŠEK KAUTMAN

Generace na přelomu věků

Kruté bylo probuzení generací, které po porážce fašismu v roce 1945 snily o tom, že budou žít nejšťastnější, nejsvobodnější, nejspravedlivější, vpravdě humánní a autenticky „historickou“ dobu lidstva, do éry, která zpochybnila samu možnost přežití lidského rodu. A tak i ty nejtemnější epochy v dějinách lidstva, s propastnou sociální nespravedlností, nacionálními, náboženskými a rasovými konflikty, masovými neléčitelnými epidemiemi, primitivismem lidských vztahů a životních podmínek, s hladomory, nesvobodou a intolerancí, pověrečností a negramotností byly přece jen o něco lepší a nadějnější, než naše vědeckotechnicky revoluční, osvícená, konzumní, sociálně vyrovnanější, už 40 let větších válečných hrůz zbavená, dokonale informačně integrovaná éra.

Tahle skutečnost nás šokuje víc než zjištění, že v našem dětství po silnicích jezdilo jen málo automobilů a motocyklů, návštěva kin byla svátkem, rádiový přijímač a telefonní aparát měli jen zámožnější lidé ve městech a nad většinou městeček a vesnic přelétlo letadlo jednou za půl roku — zatímco dnes už lidé přistáli na Měsíci a chystají se na Mars, auto má každá druhá rodina, televizor téměř každá domácnost a obyvatelé větších měst se jenom výjimečně musí obejít bez telefonu. Přitom patříme do sféry zemí s průměrnou technickou vybaveností.

Generace, dovršující dnes šedesát až pětadesát let, byla vystavena zásadnímu přelomu světonázorové orientace. Zatímco za našeho mládí se ještě všeobecně věřilo v pokrok, humanitu, ve schopnost člověka jako jedince i společnosti jako celku k nepřetržitému zdokonalování, v pozhledání vědeckotechnického rozvoje a v civilizační usnadnění lidského života, jeho ozdravení a prodloužení — realita najednou dala za pravdu těm, koho jsme se naučili pejorativně označovat jako konzervativce, reakční romantiky, reakcionáře, dekadenty a kněžoury.

Všechny revoluce a pokroky — vědecké, sociální

i umělecké — najednou zabředly do slepé uličky. Především se lidstvo tak dokonale vyzbrojilo, že může mnohonásobně zničit na zemi všechnu civilizaci, sebe jako celek, snad i celou biosféru. A i kdyby se této eventualitě díky moudrosti a rozvaze politických vůdců (které jsou ale komponentami velmi nejistými) dalo zabránit, a i kdyby se — což je ještě nejistější — podařilo vyloučit i selhání řídicích a kontrolních systémů, aby ty ďábelské arzenály nevybuchly náhodou, pořád tu ještě zůstává ekologická a energetická krize, problém hladovějícího a stále početnějšího Třetího světa a celá řada dalších záluďných nepřátel lidstva (jeden z nich vyvstal v chorobě AIDS, která zatím napadá jen selektivní skupiny lidské populace; ale proč by se nemohla vyskytnout pandemie, proti níž by byla lékařská věda stejně bezbranná, která by se však širila třeba vodou, hmyzem či kapénkovou nákazou?)

Uchovat si v této apokalyptické smršti aspoň nějakou integritu myšlení není úkol snadný. Pravda, nemůžeme mluvit o generaci jako celku — každá generace je složena z určitých vrstev, skupin, které spojila analogická zkušenost a analogické prožívání a tím i reflektování dějinného vývoje.

Jako děti jsme prožili Mnichov, dospívali za okupace pod tlakem hrozby vyhlazení národa. Před našima očima tradici posvěcené liberální politické systémy západní Evropy zbaběle kapitulovaly před fašismem (dnes už chápeme, že to bylo také ze strachu před stalinismem) a nakonec celosvětový spor s fašismem musely vítězně vyřešit dvě mocnosti v podstatě mimoevropské, byť s Evropou pokrevně spřízněné — SSSR a USA. Nám ovšem po všech stránkách hovělo vítězství SSSR: byla to velmoc „slovanská“ a tím nám národnostně blízká, a byla to mocnost revoluční, jejíž revoluce navzdory stalinské hrůzovládě nepřestávala přitahovat dělníky a intelektuály nejen u nás, ale na celém světě.

A tak jsme leccos nevěděli a neviděli, a leccos jsme vědět a vidět ani nechtěli, přesně tak, jako naši předkové odmítali blíže zkoumat nehumánní podstatu carismu, obecně se opájejíce ideou všeslovanského sbratření. My ovšem tak mocně ideou panslavismu zasažení nebyli — mnohem víc nás přitahovala idea sbratření všech národů, internacionalismus, věčný

mir, odstranění sociálních nespravedlností, likvidace koloniálního systému, nové vztahy mezi lidmi, svoboda duchovní tvorby — pod těmito hesly jsme vedli „boj o duši českého studenta“.

Revoluční vlna vzedmula také vlnu revolučního chiliasmu — bylo něco povznášejícího v bezplatné práci na brigádách, kdy se odstraňovaly válečné trosky, pomáhalo se v dolech a na hutích, zachraňovala se úroda ve vysídleném pohraničí, stavěly se nové domy.

A do té práce se nastupovalo v průvodech s prapory a transparenty za zpěvu „Komandira Čapajeva“, „Avanti popolo“, „Marširala druha Tita garda“.

A tak jako lidé po věky vynalézali perpetuum mobile, elixír života a kámen mudrců, zeleným jinochům se zdálo, že v nabízeném vědeckém světovém názoru opravdu získávají klíč k otevření všech záhad minulosti, problémů přítomnosti a perspektiv budoucnosti. Všechno to tisícileté hledání, tázání a tápání filozofů, básníků, historiků, teologů, všechno to konstruování protichůdných filozofických systémů, ideologií, světových názorů a věr se najednou zdálo být s konečnou platností uzavřeno a vyřešeno. Podléhalo už jen historickému zkoumání, které mělo oddělovat „zrna“ od „plev“, „černé“ od „bílého“, „pravdivé“ od „lživého“, „pokrokové“ od „reakčního“.

Snad jsme ani nepostřehli, co v tom novém učení pro nás bylo „vědou“ a co „vírou“ — víru potřebuje každý mladý člověk, nikoli pochybování, skepsi, objektivní reflexi, ta sluší lidem tak od čtyřicítky výš — víru bezmezně se oddávající, vášnivě toužící po sebeobětování, přímo volající po potlačení vlastní individuality. A taková víra, zejména je-li kolektivně vyznávána, potřebuje „církve“, organizaci, spojující své vyznavače světovým názorem, společnými úkoly, společnou práci, společným vzděláváním, společnou zábavou. Takovou církvi se stala komunistická strana, ve svém stalinistickém typu už dokonale, přímo „sektansky“ proorganizovaná: měla svého člověkoboha (Stalina), jeho apoštoly (jedním z nich byl Gottwald), měla své svaté a své kacíře a odpadlíky, měla své bohoslužebné texty (Marxe, Engelse, Lenina a zejména Stalina), své náboženské svátky a slavnosti (první máje a sedmé listopady), své bohoslužby a exercicie (schůze a školení) — a byla to církev bojující, planoucím mečem archanděla Gabriela vyhlazující své nepřátele, aby „zlatý věk“ lidstva — království boží — zvítězil na zemi.

Jenže dějiny se nezastavily a generace stárla. Skončily „Lehrjahre“ a začaly „Wanderjahre“. Revoluce i u nás zvítězila a straně nastalo období prověrky hesel, programů, plánů. Jak bude vypadat strana u moci?

Vypadala tak, jako kterákoli jiná strana, s tím nebezpečným rozdílem, že moc ovládla monopolně, opevnila ji a ozbrojila „na věčné časy“. Atmosféra chiliastického nadšení opadávala. Ponenáhlu i uvnitř strany a ve strukturách ji vytvořeného establishmentu se začal rozvíjet boj proti jejímu mocenskému monopolu. Silným impulsem se zde stal XX. sjezd KSSS a odhalení (nikoli vysvětlení a tím méně překonání — na ta si KSSS musela ještě třicet let počkat) stalinismu. Ale byla to jiskra, která se u nás postupně rozhořovala v plamen osmašedesátého roku. Socialismu měla být vrácena „lidská tvář“. K tomu generace ráda přitakala — vždyť ve svém mládí si nedovedla jiný socialismus vůbec představit (poznala na vlastní kůži v německém nacionálním socialismu socialismus ne-

lidský — ale ten byl chápán jako svatokrádežná karikatura, znevážení posvátného pojmu). Jakými cestami a cestičkami se tehdy postupovalo v literatuře, novinářských polemikách, reportážích, ve filmu, ve výtvarném umění, v divadelních inscenacích, v práci vědeckých ústavů a vysokých škol, v rozhlasových a televizních pořadech k reformě nelidského „socialismu“, jak se na tomto procesu podíleli lidé nejrůznějších názorů, věr, zkušeností, generací, mimo stranu i uvnitř strany — to by byla dlouhá kapitola historie, snad jednou bude napsána.

Zdálo se, že se ještě dá něco zachránit, napravit, krivdy odčinit, prostor rozšířit a rozšiřovat stále víc, že by socialismus mohl být skutečně tím, zač se vydával a zač byl mnohými u nás považován na sklonku minulého století, ve dvacátých, třicátých a ještě i čtyřicátých letech. Mohl-li se pokus podařit či nemohl, se nikdy nedovíme, jako se nikdy nedovíme, zda jsme v roce 1938 měli šanci bránit se Hitlerovi. V obou případech lze snášet argumenty pro i proti — ale historie v obou případech rozhodla velmocenským diktátem, který jsme přijali: v obou případech v naivní víře, že jsme zabránili něčemu horšímu. „Socialismus s lidskou tvář“ dostal do té tváře ozbrojenou pěsti. Místo něj byl lidem naoktrojován zmetek „reálného socialismu“. Namísto reform a hledání cest z ekonomické, sociální, politické, kulturní a morální krize společnosti nastala umrtvující a konzervující „normalizace“, která všechny upřímné reformátory vyhnala za hranice země nebo na okraj společnosti, občas i za mříže a na jejich místa dosadila úslužné, bezpáteří, bezideové, „pomýlené“ kariéristy a břichopasy, kteří se už bezmála dvacet let na konzumním „reálném socialismu“ bohatě vykrmuji — jak by ne: mají k tomu monopolně v rukou fondy, stipendia, ceny, odměny, honoráře a potlačenou, umlčenou, do podzemí a do zahraničí zahnanou konkurenci ve všech oblastech duchovní tvorby.

A tihle břichopasové se vytahují, jácí že jsou věrní této zemi (což zřejmě projevují tím, že ji bezostyšně vyžirají) a proklínají „emigrantské zaprodance“, kteří „za misu čičovice“ zrazují svou vlast. A zatím většina těchto „zaprodanců“ obětavě a neúnavně dvacet let živi ohničky kulturní tvorby národa, která se nezastavila ani doma, ani za hranicemi a probíjí si někdy s nadlidskou námahou cestu ke světlu. Střeží odkaz roku 1968 — ať už v knihách nakladatelství 68' Publishers či Indexu, nebo v orgánu československé socialistické opozice Listy, který patří vedle tradiční kulturní revue Svědectví k nejčtenějším necenzurovaným časopisům doma i v zahraničí.

A v zahraničí vyvstal i další veliký a odpovědný úkol: seznamovat světovou veřejnost s osudem malého národa v srdci Evropy, který před dvaceti lety vzrušil celý svět, ale dnes, nebýt iniciativ Charty 77 a jejich neúnavných zahraničních propagátorů, by byl opět téměř zapomenut. Naši lidé v zahraničí vzali na sebe veliké poslání: uchovávat ve světě povědomí o svěbytnosti českého a slovenského národa, o jeho kulturní tvorbě v minulosti i nyní, o „skryté tváři“ české literatury posledních čtyřiceti let, o problémech mládeže, o ekologické katastrofě, která zemi hrozí, o sociálních problémech, o morálních důsledcích „normalizace“, o ekonomické stagnaci, o mnohaletém boji za zachování — ústavou, zákony země i mezinárodními dokumenty státem přijatými zaručených — lidských práv.

Připozdívá se — ve všech směrech a na všech Protagonisté Pražského jara jsou už vesměs v důchodovém věku, mnozí zemřeli — odcházejí vítězové i poražení, stateční i zbabělí, čestní i vychytrali.

Dospěla nová generace, pro niž rok 1968 už je historií, o níž by se ráda poučila z jiných zdrojů, než ze smutně proslulého „Poučení z krizového vývoje . . .“, slátaného z polopravd, lži a hlavně zamlčených bílých míst.

Ale její problémy jsou jiné, její myšlení je také jiné. Sleduje sovětskou „perestrojku“, která už ve sdělovacích prostředcích, umění, publicistice, společenských vědách, zejména historií — zašla dál, než šel rok 1968 u nás. Nacházejí analogie, které může nevidět jen slepý a odsouvat je od sebe rukou jako pokušení ďáblovo mohou jen zdiskreditovaní přestárli normalizátoři, jejich nohsledi a posluhové. Ostatně divit se jim nelze, kdyby perestrojku skutečně přijali, podřezali by větev, na které už dvacet let sedí.

Jenže i reformující se Moskva bude muset vyslovit své jasné slovo: byly to Brežněvovy tanky, které přišly zlomit pokus o reformu stagnujícího sociálního systému v Československu, a byla to sovětská vojska, která proti vůli všeho lidu země, všech jejich oficiálních vládních představitelů, většiny vlád a kulturních představitelů zemí celého světa (včetně řady socialistických zemí), proti vůli téměř celého mezinárodního demokratického, socialistického i komunistického hnutí vnutila zemí vládu normalizátorů.

Opírat se nyní o legalitu této vlády, o níž prý musí rozhodnout lid sám, znamená zbavovat se odpovědnosti za brežněvovský násilný zásah.

Sám Michail Gorbačov zřejmě při návštěvě Československa pochopil, že srdečného uvítání zejména v řadách mladých lidí se mu nedostalo proto, že je představitelem SSSR — několik předešlých návštěv Brežněva předtím lidé přijali lhostejně. Vybrání, příkazem organizovaní delegáti ze závodů a děti a studenti ze škol, lemující ulice, kudy návštěva projížděla, měli hlavní starost o to, jak by co nejrychleji „zdrhli“ domů a potěšilo je pouze to, že se ulili z práce a vyučování.

V uvítání Gorbačova bylo tentokrát hodně naivního iluzionismu, ale také pochopitelných nadějí, že by národ snad mohl s pomocí sovětské perestrojky vybědnout z bahna normalizace.

Za uplynulých čtyřicet let se také stalo poprvé, že na novou knihu politického představitele komunistické země se u nás stála fronta: je to Gorbačovova kniha „Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět“.

Ta kniha se dnes čte po celém světě a jistě přispěje k široké popularizaci sovětského představitele a jeho země. Ale stane se také nástrojem prověrky praxe, zrcadlem, které bude neustále nastavováno sovětským představitelům na každém kroku jejich politické aktivity.

„Ať si každý národ rozhodne, jaký řád je lepší. Ať je naše soutěžení mírové, ať každý systém dokáže svou schopnost odpovědět na zájmy a potřeby člověka.“

„Formování nového myšlení vyžaduje obcování nejen se stejně smýšlejícími, ale i s lidmi, zastávajícími názory, odlišné od našich filozofických i politických názorů.“

„Všechny národy musí mít právo zvolit si vlastní cestu vývoje, právo samostatně rozhodovat o svém osudu, o svém území, o svých lidských i přírodních zdrojích.“

Platí tyto zásady obecně?

Nepochybně platí, alespoň žádné zásadní omezení autor neformuluje. Připusťme, že jako představitel nejsilnější komunistické velmoci nepředpokládá, že by některá ze socialistických zemí se rozhodla pro kapitalistický způsob výroby a organizace společnosti. Ale ve své knize Gorbačov také jasně prohlašuje, že neexistuje model socialismu závazný pro všechny země, že mohou existovat různé modely a zkušenosti socialistické výstavby, že stalinský model socialismu, oktrojovaný jako závazný pro evropské země po válce, měl vážné, byť historicky podmíněné nedostatky, jichž je třeba nadále se vystríhat.

V roce 1968 Československo nežádalo nic více a nic méně, než získat možnost vytvářet socialistickou společnost v souladu se svými dějinnými tradicemi a zkušenostmi. Toto právo mu bylo Sovětským svazem násilně upřeno.

Co tedy asi měli na mysli lidé, diskutující s M. Gorbačovem na pěší zóně při jeho návštěvě v Praze? Sám zaznamenal své dojmy ve své knize:

„V době návštěvy v Československu na ulicích, na závozech Prahy, když jsem podle svého zvyku vstupoval do diskuse s lidmi, odpovídali mi: ‚To, co teď děláte, je správné!‘ Jeden mladý člověk poznamenal: ‚Znamená to tedy, Michail Sergejeviči: mluv pravdu, miluj pravdu a přej pravdu i jiným.‘ Ale já dodal: ‚A počinej si v souhlase s pravdou. To je nejtěžší umění.‘ A ještě jsem řekl: ‚Život je těžší, než jakákoli škola a ne vždy se v něm vše daří snadno. Někdy je třeba ustoupit, ale potom vyrazit vpřed. Věc mučivě promýšlet, hodnotit a přehodnocovat — není třeba se toho bát.‘“

Onen mladý člověk ocitoval Gorbačovovi slova Mistra Jana Husa. Hus měl sice na mysli „pravdu“ Pisma, nikoli novověké západoevropské pojetí pravdy. Ale do povědomí českého národa se od obrození vtiskla tato novověká interpretace Husova výroku, později ztělesněná v Masarykově hesle „Pravda vítězí“.

V této diskusi na téma pravdy nelze přehlédnout pozice: bude muset být řečena pravda o roce 1948, pravda o roce 1968, pravda o Chartě 77, o její patočkovské zásadě „žít v pravdě“, z níž vlastně tato občanská iniciativa vznikla.

21. srpna 1968 na Staroměstském náměstí v Praze mi jeden sovětský důstojník, s nímž jsem diskutoval o neoprávněnosti jejich vojenského zásahu, řekl: „Ně nado sliškom zaběgat' vpěrjod“ (Není třeba zabíhat příliš dopředu).

Byla tedy hlavní chyba Pražského jara v tom, že k němu došlo v době, kdy sovětská společnost nebyla k reformám dosud připravena? Dvacetiletá stagnace byla tedy nevyhnutelná? Ať je to tedy jasně řečeno: když pravda, tak pravda. Už taková pravda by byla něčím jiným, než výmysly neblahého „Poučení“.

Ale je potřeba i v dějinách neustále dělat z nouze ctnost? Musela kolektivizace zničit ruského rolníka a na desetiletí podlomit produktivitu sovětského zemědělství? Musel Stalin vyhubit tolik miliónů lidí ze všech vrstev a národů sovětské společnosti? Musel SSSR v první fázi války utrpět tak těžké materiální i lidské ztráty? Musela být roztržka s Jugoslávií? Musela být studená válka? Muselo průmyslové rozvinuté Československo přijmout železný model autarktický se industrializující zaostalé zemědělské země? Musely se ničit kulturní, intelektuální, technické, lidské zdroje této malé země? A musela se krize novotnovského systému řešit naoktrojováním brežněvovské

stagnace vojenskou cestou ?

Bez odpovědi na tyto otázky se nepodaří ani usmířit Československo s ideou socialismu, ani restaurovat rokem 1968 tak těžce narušené tradiční přátelské svazky mezi Československem a SSSR.

Kruh se uzavírá. Generace, která jej vývojově prožívala, by nechtěla umřít, aniž by na tyto otázky uslyšela ze sovětské strany jasnou odpověď. Je ovšem třeba především proto, aby dnešní mladí lidé mohli pochopit čtyřicetileté drama nejnovějších československých dějin a aby tak mohli přistoupit s čistýma rukama k čistému stolu k řešení globálních problémů přežití lidstva, které na naši zemi doléhají snad silněji, než na kteroukoli zemi jinou.

(Otištěno bez vědomí autora.)

KAREL ŠIKTANC

Smrt Vladimíra Holana

Už velký,

pláču po patrech —
a chudák maminka zavírá před lidmi
a křížuje se v běhu.

Zvon se rve z Týna.
Kam ten spěch ?

Na říčním hrdle tmoucích Čech
falešný briliant sněhu.

Jde oblak,
bije do dveří
a bíle káže mi ohlídat Kuřátka
v koukolu u bran božích.

Kývám . . !
Maminka nevěří.

„Budou tu jako v pápěři :
Přisahám na kuni kožich !“

Chci domů.

Matka nařiká —
a v hrůze veliké plisni ten dobrý dům,
že všecek, co mi zůstal.

Je jaro,
smutná muzika.

Je jaro. Zem se zamyká
na pergamenová ústa.

Pantomima

Kamkoli jdu,
citím na sobě tvoje tělo,
jak by jsi na mně umřela.

Já zůstal živ.
Jak Donatello

táhnu je s sebou od lži ke lži —
a hledám duši bez těla.

Chce se mi spát.
Všek mijeji mě herci z města . . .
a z okna, rdoušen Markétou,

mává mi Faust.
Má něžná gesta —

a ruce k loktům pořezané
tvou bleděmodrou žiletkou.

Žalý

Žalý už nemá,
co by plakal.

Jen routa z kouta v božím poli
do sna mi breptá: „Zestárni.
Zestárni rychle,
miň to boli . . .“

A sníh se sype do homolí
jak do antické cukrárny.

Bejvalo Křič si —
a je Kušuj.

Chce se mi páchat krásnou škodu.
Chce se mi rdousit povětrí.
Upálit oheň.
Topit vodu.

Chce se mi veršů bez důvodu
na lásku, jeseň. Na dvě, tři.

Řekne se snih.
Má chabý rozum.

Hrne se k hrobům mezi stromy,
jak by se bál, že uplavou.
A co když to,
co umřelo mi —

a co mám možná na svědomí —
chce mít jen více pod hlavou ?

(Verše přetištěny ze sborníku nezávislé české poezie „Na střepech volnosti“, který vychází v Poezii mimo domov)

SRPNOVÝ LEDEN

(fejton)

To ten týden pěkně začíná, pravil černochoch, když ho v pondělí věšeli. — Vzpomněl jsem si na tento bonmot, když tu v Praze kdosi zase sebral několik lidí, kteří se chtěli čistě sejít k bláhové poradě, jak mírně přivést k normálnímu starému myšlení šafáře pozemku zapsaného v jeho knihách jako Československá socialistická republika. To ten rok pěkně začíná, pomyslel jsem si.

Zima toho roku 1988 byla neslýchaně teplá — budou vyprávět historikové — o vánocích předtím mráz ani neúkl o skýlka českých a slovenských chaloupek, vltavští otužilci vypadali na Nový rok směšně v deseti stupních nad nulou, v půli ledna se agronomové v televizi mazlavě procházeli v ozimech zelených po kotníky a počátkem února vyrašila z holé hlíny na Palachově náměstí rudoarmějců hvězda rudých tulipánů. Nikdo netušil, že mráz, cholera, svrab a neštovice uhoří až v létě! Začalo to tak, že v květnu, kdy už ani největší odborníci v meteorologii nečekali sníh s náledím, usoudila vláda, jež bývá nejistá, dokud jí ve vagónech zamrzají substráty, že už si může dovolit dát zatknout a odsoudit bratislavského soukromého vinaře a filozofa, později předsedu vlády, Miroslava Kusého za to, že počátkem ledna řekl veřejně o nově nastoupivším generálním tajemníkovi komunistické strany, že je to nevýrazná a slabá postava, od níž se nedá mnoho čekat. A tento nešťastný krok tehdejší prozatímní vlády — budou pokračovat historikové — uvedl do pohybu události . . . ale to už si přečtete sami, jestliže historikové postačí psát tak rychle, jak rychle umějí někdy pádit události.

Pro studenty budou historikové muset přidávat vysvětlivky. Ti nebudou vědět, proč se Kusý vyjadřoval o stranickém tajemníkovi veřejně a jaktože soud přisoudil stranické věci státní důležitost. Bude muset být vysvětleno, že ten stranický tajemník se před Kusého, jenž stejně jako drcení schopná většina obyvatelstva nebyl jeho straníkem, veřejně cpal. Že v té době straničtí funkcionáři vynášeli před objektivními lidmi své stranictví, jako by to byla ctnost, a vynucovali si nejvyšší i všechna důležitá místa ve státě. Proto soud vzal stranickou záležitost, jako by se týkala státního zájmu: seděli v něm straníci.

Ale nebudu předbíhat, zůstanu u ledna: co nás čeká? Jestliže zima zůstane takto slabá, čekají nás určitě přinejmenším mšice, mery a puklice. Potřebujeme aspoň dva týdny dvacetistupňového mrazu. Ale takováto zima dává mi zas možnost udělat krom běžného průklestu stromů a keřů další nevegetační práce: dokončit opravu zahradní zdi, povápnit mechovitý trávník, skácet usychající třešeň a vyměnit pod ní půdu, abych tam mohl posadit novou, vyčistit a opravit ptačí budky . . . Mínil jsem s tím vším začít už v tomto fejtonu. Chtěl jsem tak na čtenáře přenést svůj absolutní klid vůči letošní osmičce. Ale rozčílila mě příhoda s Kusým, jehož opravdu pozvali na výhrůžky za to, co řekl. Je to směšné! Přece když si budou straníci ukazovat a pouštět své tajemníky mezi sebou na schůzích, ani nás nenapadne zavadit o ně. Sedíme na blbém kolotoči, který nás už dávno nebaví: stranické zájmy se derou do státních, ty do soukromých a soukromé se halí do stranických a státních . . .

Napadlo mi kdysi, že bych si měl zapisovat nenápadné průniky státu do našich věcí. Bylo to, když jsem se dověděl, že prý odpovídám za to, aby se mé stromy nedotýkaly elektrického vedení na ulici. Sakra, odkdy? Vim stoprocentně, že to bývalo naopak: elektrický závod si přinesl svůj žebřík a dovolil se vás, zda smí odříznout vadící haluz. Jiný příklad: Všechny redakce si vynucují od svých autorů tzv. rodné číslo, aby jim mohly prý zaplatit. U řasa, nač? Tu je článek, tady zaň peníze. Všecko nad to jenom žíví policajty. Příští demokratická vláda, a já už dvacet let jinou nevolím, musí ve svém programu mít skopnutí státu zpátky do jeho služebné úlohy.

Došel mi z Anglie dopis od Lorny, mé šestnáctileté přítelkyně z roku 1946, letos tedy osmapadesátileté. Nikdy jsem ji neviděl. Obálku dopisu někdo modrou tužkou přes adresu křížem rozdělil na čtyři obdélníky. Pošta, přestože dodnes neodevzdala Šimečkovi mou zásilku z loňského dubna, opovažuje se mě snad žádat, abych odesílatelku v méně vyvinuté Velké Británii poučil, že adresu příjemce píšeme my, světlo světa, nikoli doprostřed, ale do pravého dolního rohu. V pravém horním rohu, to ta chudinka trefila, jsou tři klasicky prosté a jemné známky, na nichž se pozná, že jsou anglické, podle toho, že to tam nepotřebuje být prohlášeno s odborářským praporem. Před vánoci jsem měl dostat autorský výtisk anglického vydání své knížky, ale nějaký antipošťák ho vrátil odesílateli s poznámkou „nepřipustné“. Známe přísloví, že komu dal Bůh úřad, tomu dal i rozum. Koho by bylo napadlo, když vznikala přísloví, že u nás budou jednou úřady od ďábla!

Jaký rok nás to asi čeká? Připravili jste se? Asi ne. A umíte si představit, jak se připravují ti, kdo jsou přesvědčeni, že jste se připravili? Tam porada stíhá poradu a instruktáž školení. Jsou sestaveny plány pohotovostních služeb na každém rohu, rozkresleno umístění slzných dýmovic. Šéfredaktoři dostávají rychlé ostré pokyny, vojáci a policie ostré. A to všecko vedle lidí, kteří se nedovedou ani tajně sejít na bláhovou poradu.

Nemám už jaksi rád pádící historické události. Nedají se pak vždycky rozumně řídit. Navrhuju klidný rok, podle starého myšlení: v únoru dvacet stupňů mrazu, v březnu vynášení smrtky, v dubnu Vzkříšení, v květnu Svátek práce a porážku nacismu, v červnu Svatého Ducha, v červenci Mistra Jana Husa . . . Té síle, jež po nás bude letos zvláště chmatat, odloupat prstíček za prstíčkem, vyvlékat své záležitosti z jejich ok. Poroučivé mručení odezdivat od sebe neslyšením a neodpovědí. Mluvit své.

(Přetištěno z Obsahu)

(Leden 1988)

Přemýšlení o Františkovi K.

Celý den trávím s Františkem Krieglem : probírám se různými dokumenty o něm, čtu jeho osobní poznámky, proslovy i dopisy, znovu a znovu si vybavuji osobní setkání s ním, přemýšlím o něm.

A pomalu se mi vkrádá do mysli poněkud zvláštní otázka : nebyla to vlastně tragická postava ? Jedna z velkých tragických postav našich dějin ?

Zdá se, že člověk je dnes obdařen dvojitým způsobem bytí : jako kdykoli jindy je konkrétní osobou, zakotvenou ve svém přirozeném světě, vedle toho je však zároveň — víc asi než kdy dosud — jakousi stavební jednotkou světa, který bych nazval (pro leckoho možná poněkud drsně) světem ideologických a politických keců : vše se v tom světě přece dělá „jménem člověka“ a „pro jeho dobro“, člověk je v něm přece „výchozím bodem“ i „nejvyšším cílem“, jedině o něho tu údajně jde. Všichni jsme tedy jaksi dvakrát : jednou jako živi jedinci na této zemi a podruhé jako abstraktní objekty teorii a proslovů. Čím dovedněji je přítom — ať už z posedlosti, bezcharakternosti, setrvačnosti či tuposti — našim zájmem máváno v proslovech, tím větší neštěstí se obvykle na nás valí na této zemi.

František Kriegel byl celým svým osobnostním založením jednoznačně na straně „konkrétních osob“ : měl rád jednotlivé lidi a po celý život jim sloužil — ať už jako lékař v nemocnicích a na bojištích, jako bližní v každodenním životě, nebo jako politik tím, že na ně myslel, případně v duchu jejich přirozených, totiž politikou neodcizených mravních představ jednal (jen proto také mohl zachránit čest československé politiky v srpnu roku 1968).

Potvrzuje to nepřehledné množství dobrých věcí, které pro lidi udělal a o nichž — vinou jeho nechuti je registrovat a publikovat — nemá nikdo z živých kompletní přehled. Potvrzuje se to však i tím, co neudělal : když se například přes četná naléhání nikdy nestal profesionálním politikem a když soustavně odmítal přijímat výsady, jež by mu mohly plynout z jeho funkce, bylo to mimo jiné proto, aby se nevzdálil světu konkrétního člověka a nezapletl s oním „člověkem abstraktním“, na kterého se tak rád odvolává ten, kdo ve skutečnosti sleduje zájem pouze jediného konkrétního člověka : sebe samého.

Z výpovědi bezpočtu Krieglových přátel i mnoha dalších svědků jeho života vyplývá, že tento skromný, statečný a šlechtitý člověk stál pevně na této zemi, v onom přirozeném světě, kde se povědomí o tom, co je dobro a co zlo, co slušnost a co nízkost, co čest a co zrada, ještě nerelativizuje a nerozpouští v roztoku ideologické akrobacie, pragmaticko-politických spekulací a účelově mocenských kalkulů, schopných vždy věrohodně dokázat, že ta či ona konkrétní špinavost je nutná v nějakém vyšším obecném zájmu.

Neokázala láska ke konkrétním lidem a vlastní lidské svědomí byly tedy pro tohoto muže základním kompasem — v životě občanském, v medicíně i v politice.

Mimo jiné : podle mého pevného přesvědčení není takováto životní orientace vysvětlitelná jen jakousi „psychologickou výbavou“, ale může vyrůstat jen z hlubokého — byť nepřiznaného a pro materialistu nepřiznatelného — respektu k tomu řádu bytí, který je skryt za jevovým světem jako trvalé vysvětlení jeho pomíjivosti, tedy k tomu, co přesahuje všechna jednotlivá „duševna“ a je jediným srozumitelným zdrojem, důvodem a smyslem skutečné lidské odpovědnosti. Té odpovědnosti, která nepotřebuje, aby o ni někdo v jevovém světě věděl : není vůbec náhoda, že jediný politik, který byl ochoten v srpnu 1968 nasadit vlastní život za věc národního společenství, byl týž, který byl později zhlédnut na pražské ulici, jak vzdává — domnívaje se, že není viděn — počtu obětí cizí agrese.

Vše, o čem jsem psal, zakládá lidskou velikost. Nikoli však ještě tragiku. Zkusím zkoumat, proč citím v Krieglově velikosti tragický rozměr.

Není zajisté lehké proměnit svůj život v souvislou sérii dobrých skutků, pomáhajících konkrétním jednotlivcům. Za jistých okolností a pro člověka pronikavého ducha a vskutku neobelhatelného svědomí se však i to může stát způsobem úniku a sebeobelhání : opakované napravování jednotlivých následků by totiž mohlo snadno a efektně odvádět od namáhavějšího, ale ještě důležitějšího hledání jejich hlubších a širších příčin.

Jako člověk, který poznal na vlastní kůži bidu, bezprávi, rasovou nenávist a sociální nespravedlnost, a zároveň jako vzdělanec, pokoušející se pronikat za horizont jednotlivostí a pátrat po jejich obecnějším smyslu, pochopil Kriegel záhy, že nemůže lidskému utrpení čelit jen jako bližní a lékař, ale že musí — chce-li být v souladu se svým neobelhatelným svědomím — pochopit i společenský kontext tohoto utrpení a společenskou cestu k jeho odstranění. Čili : že musí vstoupit do politiky.

V době jeho lidského zrání se otevírala před ním velmi sugestivní možnost : existovalo politické hnutí, které nabízel konzistentní výklad nejrůznějších rozporů světa a ucelený program jeho nápravy. Ale nejen to : svou zdůrazňovanou vědeckostí uspokojovalo moderního racionálního ducha a zároveň — paradoxně — nabízel soudobou — totiž tomuto duchu přijatelnou — variantu toho, co člověk odnepaměti na světě potřebuje a hledá : víry.

František Kriegel se stal komunistou a zůstal jim po celý život : jako komunista bojoval ve Španělsku a v Číně proti fašismu, jako komunista politicky působil po válce v Československu, jako komunista se podílel

v únoru 1948 na převzetí moci komunistickou stranou, jako komunista organizoval naše i kubánské zdravotnictví, jako komunista pracoval v parlamentě a posléze i v nejvyšším vedení strany.

Vzniká otázka: jak se Krieglovo osobnostní založení, pevně svázané s přirozeným světem, jednoznačně orientované na „konkrétního člověka“ a hluboce citící ony „před-ideologické“ mravní imperativy, jež živoucí přítomnost v přirozeném světě vždy provázejí, snaželo s ideologií, vírou, politickou praxí a politickými nároky hnutí, jemuž se podařilo tak dokonale (mimo jiné proto, že naprosto nenápadně) nadřadit imaginární a tudíž snadno zneužitelný svět „vyšších zájmů“ a „obecných ideálů“ elementárnímu lidskému citění a rozmyslu, ba dokonce prohlásit toto citění a tento rozmysl — v situaci, kdy to potřebovalo — za pouhou pověru a prelud? Jak se celoživotní úcta ke konkrétnímu člověku mohla snašet s celoživotní vírou v ideologii, založenou — jak se průběhem let a desetiletí stále zřetelněji vyjevuje — na ideji „člověka abstraktního“?

František Kriegel byl všechno jiné než oportunist, machiavelista či cynický pragmatik; neumím si představit, že by dokázal chladnokrevně a účelově dělat kompromisy mezi svým svědomím a nároky své ideologie a své strany. Kdyby to byl dokázal, nebyl by postavou ani velikou, ani tragickou, ale jen smutnou a banální.

Tragické rozpětí — aspoň v mých očích a mém pocitu (které mne mohou samozřejmě klamat) — dává jeho osudu to, že nejen jeho svědomí, ale i jeho víra byla vždy pravá, autentická a poctivá. Takže i všechny kompromisy, které v něm musely tyto dvě jeho protichůdné mohutnosti v různých dobách spolu uzavírat, byly — lze-li to tak říci — vnitřně autentické, opravdové a poctivé. Nepochybně přinesly (aspoň relativně vzato) naší zemi mnoho dobrého (některé statečné postoje v padesátých letech, reformátorské úsilí v letech šedesátých, hrdinství v roce 1968, vytrvalý odpor proti diktátorskému Husákovu režimu, angažmá v Chartě 77). Mnohdy však byly také asi nešťastné a zhoubné (účast na prosazení monopolní moci gottwaldovské KSČ). Právě to však, že tyto kompromisy — bez ohledu na míru své konečné prospěšnosti či zhoubnosti — nikdy nebyly dilem zjištěného kalkulu, ale dilem člověka ve všech směrech opravdového a vždy vnitřně integrálního, zakládá podle mého mínění tragičnost Krieglovy postavy.

Jen si uvědomme, jen se to toho pokusme vžít:

Čestný muž, nesnášející krivdu a bezpráví — a zároveň komunista, tedy člověk oddaný straně, která páchá tolik různých krivd a bezpráví. Jak si zachovat svou víru a zároveň nesloužit zlu?

Muž chtějící pomáhat lidem konkrétně a hned a tady — a zároveň muž identifikující se s ideologií, která je schopna jakékoli přítomné zlo ospravedlňovat utopickou vizí zářných zátrků kdesi v nedohlednu.

Muž věřící bytostně v rovnost všech lidí — a zároveň komunista, tedy příslušník strany, která si nárokuje pro své členy jakési vyšší postavení, než mají všichni ostatní.

Tento člověk to nemohl mít lehké — ani v sobě, ani se svou stranou. A skutečně: tak jako mnoho jiných poctivých komunistů měl s ní trvalé potíže: špinila ho za jeho statečný boj ve Španělsku, persekvovala ho v padesátých letech, v roce 1969 ho vyloučila a až do smrti všemožně pronásledovala, aby nakonec ukázala celou hloubku své ubohosti, když mu znemožnila důstojný pohřeb.

Přesto se nikdy své socialistické viry nevzdal.

Tragickému rozporu mezi ní a svou lidskou přirozeností čelil mnohaletým úsilím o relativní zlidštění komunistického systému a posléze svou identifikací s konceptem demokratického socialismu. Ale i tento kompromis musel zůstat tragicky rozporný: což je skutečná demokracie slučitelná s principem předem a natrvalo mocensky garantované vedoucí role jedné politické ideologie a jedné politické strany? Anebo naopak: což lze v podmínkách vskutku svobodné soutěže o moc jednou provždy zaručit, že hospodářství bude organizováno jediným a předem určeným způsobem?

Když čtu různé dávné Krieglovy proslovy v Národním shromáždění, zmocňuje se mne zvláštní litost: tolik dobrých úmyslů — a tak beznadějně zabalených do dobových politických předsudků a dobové frazeologie a tak podivně spoléhajících na demokratickou zlepšitelnost různých institucionálních konstant, jejichž nejvnitřnějším posláním je naopak předem vyloučit možnost takovéto své transformace.

Ta rozsáhlá, nenápadná, riskantní a nepřiliš úspěšná práce opravdu nemohla být dilem oportunní povahy nebo vypočítavé kalkulace.

František Kriegel zřejmě dlouho upřímně věřil, že stačí vdechnout zevnitř nelidskému systému lidštější obsah.

Běh času, tvrdé dějinné zkoušky a četná hluboká zklamání samozřejmě proměňovaly a zužovaly rozsah toho, k čemu se jeho politická víra upínala. Mnohých dávných dogmat své viry se musel postupně vzdát, zákeřný a prolhaný smysl četných dříve posvátných věcí musel postupně prohlédnout. Předivo ideologie, kdysi tak pevné a neporušitelné, se zvolna rozpadalo ve světle poznání, které činilo spravedlivé srdce a poctivý rozum.

I to musel být tragický proces! Jak hořké musí být asi opouštění věcí, které člověk s takovým zápalem a tak dlouho prosazoval a jimž tolik obětoval!

Kriegel, pokud mi je známo, nikdy nedával najevo bolest, zklamání, rozpaky či zoufalství. Byl to muž: své hořkosti si nechával pro sebe. Svět kolem sebe trvale povzbuzoval, aniž se sám od něj povzbuzení dožadoval; na to byl příliš hrdý.

O to těžší bylo asi to, co se dělo v něm.

Znovu se mi neodbytně vnucuje pocit, že jsme tu konfrontováni s hrdinou vpravdě tragickým.

Úplně se své viry ovšem nezřekl nikdy: socialismu zasvětil celý svůj život a do své poslední vteřiny v něj věřil. On — člověk, který věděl lépe než kdo jiný, v co se dávný socialistický ideál v praxi proměnil a zřejmě — aspoň ve své leninské variantě — proměnit musel: v naprostou nadvládu státu jako univerzálního zaměstna-

vatele a vykořisťovatele všech pracujících, centrálního manipulátora všech oblastí života a nejneschopnějšího myslitelného kapitalisty. Z ideologie, která tvrdila, že postupně odbourá stát, vyrostl zatím nejvšemocnější druh státu: stát totalitní. A údajně osvobozenému pracujícímu lidu nakonec nezbyvá, než závistivě šilhat po právech, kterým se těší jejich druzi v kapitalistických zemích.

V jaký socialismus asi muž, který toto vše pochopil, až doposledka věřil? Co si pod tím slovem po všech těch hořkých zkušenostech asi představoval? Pluralitu samostatných hospodářských subjektů? Podniky jako vlastnictví jejich zaměstnanců? Hospodářskou samosprávu? Družstva a drobnější soukromé podnikání? Tržní vztahy? Musel přece vědět, že skutečná hospodářská pluralita je nemyslitelná bez úplné plurality politické. Co měla ale taková představa v jeho očích ještě společného se socialismem? Vždyť pro komunisty bylo to slovo odjakživa jen šifrou pro jejich mocenský monopol (jehož ohrožení proto vždy nazývali a dodnes nazývají „demontáží socialismu“ „antisocialistickými silami“)! Vzdal se tohoto tradičního komunistického pojetí socialismu a vyměnil je za nějaké jiné, třeba sociálně-demokratické?

Nevím. Chtěl jsem o tom všem s ním někdy upřímně a podrobně mluvit. Ještě na Ruzyni v roce 1979 (poté, co mne přišel povzbudit na pohřeb mého otce, kam mne odvezli) jsem si sprádal plán, že ho s paní Rivou pozvu hned po svém návratu na dlouhou debatu a na všechno se ho vyptám. Nestalo se to: při přestávce našeho odvolacího soudu mi má spoluobžalovaná Otká Bednářová pošeptala, že nedávno zemřel.

Zbývá mi jen terén dohadů. Mám pocit, že v posledních letech života měl František Kriegel o lepším společenském uspořádání asi podobnou představu, jakou o něm máme já a mnozí další, kteří se slovu socialismus už dlouho vyhýbáme pro jeho sémantickou nejasnost.

On se ho nevzdal. Proč asi? Vrátil se snad na sklonku života k tomu, u čeho kdysi začínal, totiž k socialismu jako ideálu — jen nějak zbrusu jinak myšlenému? Anebo mu slovo socialismus — podobně jako jiným slovo soudruh — zůstalo posledním magickým znakem dávno rozbité konfesijní pospolitosti, s nimž se prostě nedokázal citově rozejít? Přidržel se ho jako symbolu mravní kontinuity svého života? Anebo mu bylo připomínkou dávných ideálů, dávného nadšení a dávných bojů, tedy jakousi historickou legitimací? Bylo mu pojítkem s jeho eurokomunistickými západními přáteli, těmito šťastnými panici, kteří dosud nemuseli podstoupit zkušenost budování socialismu a následné desiluze a pro něž má tudíž to slovo ještě krásnou vůni budoucnosti? Anebo mu bylo už jen jiným označením pro lepší svět?

Tragické paradoxy, které cítím v postavě, díle a osudu Františka Kriegla, nejsou jen jeho a nejsou dokonce jen komunistickou záležitostí. Zdá se mi, že zhuštěně zpřítomňují, ba přímo symbolicky zastupují paradoxy daleko obecnější, možná dokonce jakési základní paradoxy moderní doby.

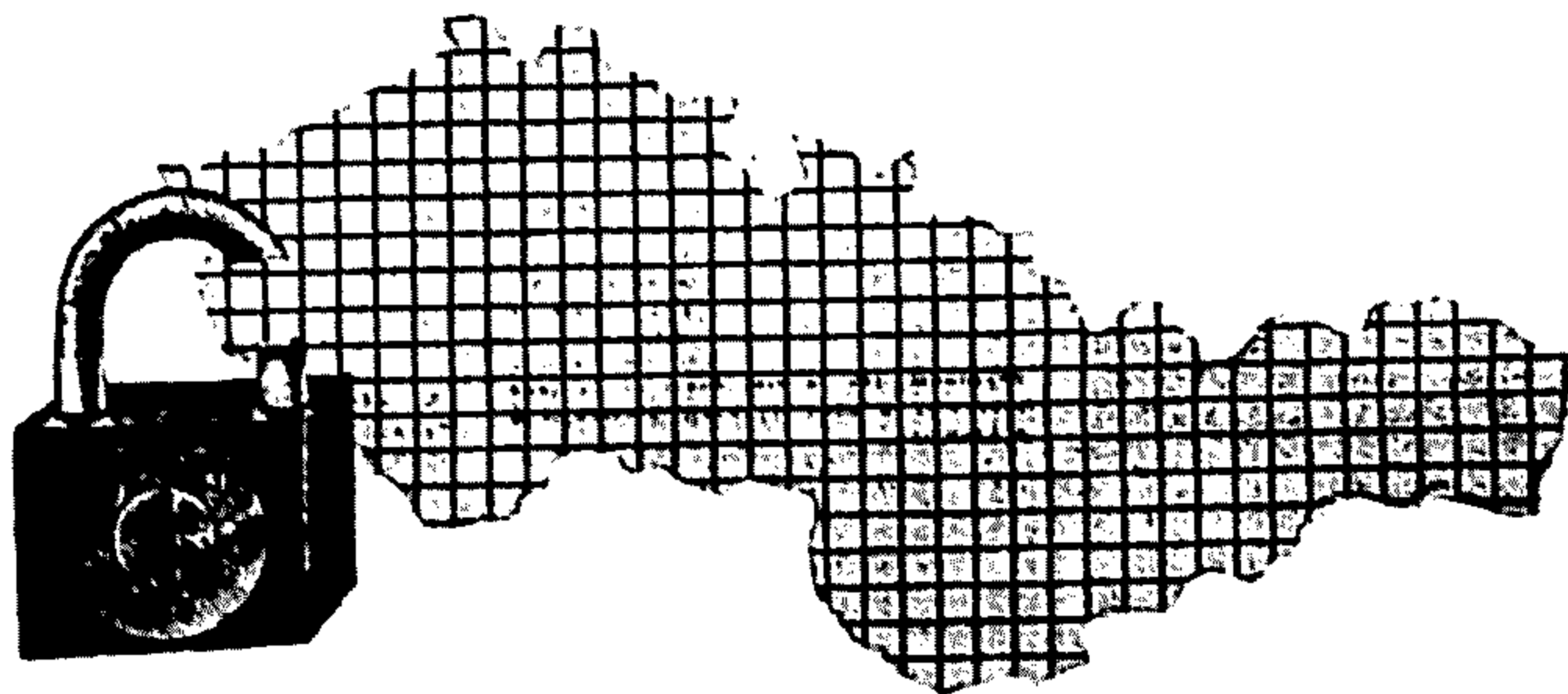
Pokusím se jich dotknout několika otázkami:

Může v dnešním komplikovaném světě působit ve sféře reálné politiky vůbec člověk, pro něhož jsou jeho svědomí a základní mravní kategorie jeho přirozeného světa jediným pracovním vodítkem? Ci musí už vždycky, byť třeba jen části své bytosti, patřit světu ideologii, doktrin, politických náboženství a kolektivně přijatých dogmat a floskulí? Stačí mu věřit v život, v dobro a ve vlastní rozum — anebo musí vždy už věřit zároveň v něco méně prostého a čistého, například ve svou stranu? Může světem všech těch partikulárních zájmů, iracionálních vášní, „politických realit“, mocných ideologií, slepých revolt, zkrátka celým tím chaotickým světem soudobé civilizace prorůst až k vrcholům faktické moci člověk opravdu čistého srdce, vlastního nezávislého rozumu a vůle fidit se jen jimi? A může mít v těchto sférách úspěch? Anebo mu nezbyvá, než se přeci jen zaplést — ať už proto, že realisticky slevil, nebo proto, že idealisticky uvěřil — s něčím dalším a pro tento svět přesvědčivějším, co sice může být s jeho svědomím v souladu, co se však kdykoli může obrátit proti němu?

Mladí lidé v dnešním Československu už dávno nevědí, že tu byli politikové — a dokonce i komunističti —, kteří byli normálními čestnými a statečnými lidmi, byť třeba tragického osudu; těžko si už umí něco takového vůbec představit. Vždyť jako představitele státu znají už jen beztvárné byrokraty, mrtvě civici před sebe ve svých šestsettrnáctkách s absolutní předností v jizdě a čtoucí občas v televizi jakési nudné fráze, které nemají se skutečným životem téměř nic společného. Už kvůli těmto mladým lidem by měla být napsána pravdivá a poutavá kniha o Františku Krieglovi. Nejen pro uchování památky tohoto vzácného muže. Ale i proto, aby lépe rozuměli složitému světu, v němž žijí, lépe chápali, proč jejich předkové dělali to, co dělali, lépe rozuměli jejich problémům, ideálům a iluzím, úspěchům i prohrám. Aby si uvědomili, že i v dnešním světě lze usilovat o něco smysluplného, pakliže se člověk nebojí překážek a obětí. A aby posléze pochopili, že se politice a politikům nemusí už navždy jen a jen posmívat, ale že si jich mohou i vážit.

23. 1. 1988

(Přetištěno z Obsahu)

Strašidlo plurality obchází východní Evropu

Když se Peršané chystali k druhé výpravě proti Řekům, vyzval Xerxes shromáždění urozených, aby se k jeho úmyslu vyslovilo. Jeho bratranec Mardonius plán tažení horlivě podpořil a když umlkl, nastalo ticho. Ostatní Peršané — jak to líčí Herodotos — se neodvažovali projeviti názory odporující panovníkovu rozhodnutí. Až promluvil Xerxův strýc Artabanos. Pravil:

„Když nejsou, králi, proti sobě postaveny názory navzájem si odporující, není možné mezi nimi volit a vybrat si lepší, nýbrž je nutno vzít zavděk tím, co bylo řečeno. Jsou-li vyslovena rozdílná mínění, je to možné.“ A začal kritizovat králův plán.

Vi bůh, že urozený Artabanos nebyl ani demokrat ani republikán. To, co řekl, bylo jednoduše moudré. Společnost, která nerespektuje Artabanosovo pravidlo, si sama tarasí cestu k dobrému poznání: tvůrčí lidé tam umlkají a je slyšet jen kolovrátky pochlebňáků. Diktatury jsou zpravidla země monologů, od demokracie je však neodmyslitelný dialog. Demokracie je diskuse, charakterizoval to první československý prezident Tomáš Masaryk.

K dialogu je zapotřebí alespoň dvou — jeden nestačí. Samomluva není dialog. Proto i vládnoucí politická strana potřebuje kritického partnera. Doufat, že jakýkoli politický subjekt bude sám sobě postačujícím korektivem, je zhoubná iluze. Proto demokracie tihne k pluralitě. A socialismus, pokud jej nechápeme jako státní kasárna, ale jako bohatě strukturovanou, samosprávnou společnost, nemůže jít jinou cestou.

Pro pluralitní uspořádání politického a vůbec veřejného života mluví však další, neméně závažné důvody. Společnost není jednolitý celek, je to — jak už bylo řečeno — bohatě členěný, živý organismus s pestrou paletou potřeb a zájmů, jež se chtějí vyjevit a realizovat. Jinými slovy — lid se skládá z lidí. Schema, tak drahé monopolisticky uvažující byrokracii — jeden lid, jedna strana, jeden vůdce — se stává nutně svěřací kazajkou tvořivosti a iniciativy. Vnucená jednota je mrtvá jednota. Jednota je možná pouze jako konsensus, jako jednota v různosti.

Podobnými úvahami byli patrně inspirováni někteří autoři Akčního programu KSČ z dubna 1968 (jenž byl oficiálním programem tehdejší čs. reformy), když v něm psali, že:

„monopolizovat socialistickou státní moc nemůže ani jediná strana, ani koalice politických stran, musí k ní mít přímý přístup všechny politické organizace lidu.“

„Zároveň je ještě letos (v roce 1968) potřeba zajistit uplatnění ústavních, shromažďovacích a spolčovacích svobod tak, aby byla zákonem zaručena možnost vzniku dobrovolných organizací, zájmových sdružení, spolků apod. podle současných zájmů a potřeb různých vrstev a skupin našich občanů, bez byrokratických omezení a bez monopolních práv jakékoli organizace.“

Dále se zde říká, že „je třeba přesněji zaručit svobodu projevu i menšinových zájmů a názorů. . .“

Leccos z toho se začalo ještě téhož roku praktikovat. A i když jsou uvedené citáty vytrženy z kon-

textu a sám problém nevyčerpávající, alespoň naznačují směr uvažování vůdčích osobností reformy.

Ta však byla násilně přerušena. . . Dnes, když vlivem změn v Sovětském svazu se toto slovo opět dostalo do oficiálního oběhu (v Československu až v roce 1987), vrátil se i pojem „plurality“ na stránky novin. Ve slibně nazvaném článku (Více demokracie, více socialismu) v Rudém právu 7. května 1987 říká Alois Indra, předseda Federálního shromáždění ČSSR, toto:

„Socialistická demokracie — celý náš politický systém, jeho organizace a instituce — umožňuje v dostatečné míře vyjadřovat a sladovat různorodost zájmů a tříd, sociálních vrstev a skupin obyvatelstva. Jde ovšem o socialistickou demokracii. Proto nelze pluralismus zájmů zaměňovat za pokusy o křivení politického pluralismu, např. ve smyslu legalizace organizované politické opozice. Ta by totiž nutně byla antisocialistická, protilidová — tedy nedemokratická; nepřevzala by spoluodpovědnost za život společnosti, nemohla by také ničím konstruktivním přispět k urychlení socialistického rozvoje. Tím je vysvětleno i naše negativní stanovisko k případným nelegálním (často konspirativně pracujícím) skupinám s rádoby politickým nádechem.“

I tento citát, ač také vytržený z kontextu, dobře ukazuje způsob a směr uvažování o reformě. Je-li pravda, jak se zde tvrdí, že „celý náš politický systém, jeho organizace a instituce — umožňuje v dostatečné míře vyjadřovat a sladovat různorodost zájmů. . .“ — pak ovšem není třeba nic podstatného měnit. Co nad to jest, od zlého jest.

Život si však nedá poroučet. Pluralita společnosti se dere na povrch via facti. V Polsku se konstituovala v důsledku dělnického stávkového hnutí nová odborová organizace „Solidarita“. I po jejím potlačení a zákazu trvá ve skromnější podobě dál — a naopak vznikly další nezávislé občanské iniciativy. Vedení Polska musí již s existencí tohoto nemilovaného partnera chtít počítat.

V Československu povstala před deseti lety Charta 77. není to pohrobek z roku 1968, jde o nový a netradiční jev. Charta sdružuje lidi různých přesvědčení, různé víry a profesí, které spojuje vůle nasazovat se o respektování lidských práv. Charta vydává stanoviska prakticky ke všem důležitým otázkám života společnosti. Jejimu hlasu se naslouchá — a to i v oficiálních kruzích. Tak se Charta stává (ať už vítaným nebo nevitáným) prvkem plurality. O tom, jak tento prostor rozšiřovat, Charta píše:

„Domníváme se, že nenásilný odpor proti všemu zlému, tolerance, slušnost, otevřenost pravdě i jinému názoru a trpělivá vytrvalost jsou těmi nejlepšími nástroji, kterých může naše společnost užít v nadcházejícím boji za svou emancipaci, za společenskou obnovu a za demokratický pořádek.“ (Slovo k spoluobčanům, leden 1987).

Končíme naši poznámku a omlouváme se čtenáři za množství citací. Snad mu jejich časové a názorové rozpětí pomůže ozřejmit obrysy sporu, jehož rozluštění bude mít vliv i na náš společný evropský osud.

(Uveřejněno v deníku L' Unità v říjnu 1987.)

Charta 77 nevydala dokument ke 40. výročí únorových událostí vzhledem k historické, politické a mravní otevřenosti daného tématu. A však vzhledem k tomu, že čtyřicetiletí Února nelze pro jeho vliv na novodobé dějiny našich národů přejít mlčením, rozhodli se mluvčí Charty 77 vyjádřit své stanovisko formou filozoficko-etické úvahy.

20. 2. 1988

Prohra vítězů a vítězství poražených

Jednou z velkých výzev, které zanechal první československý prezident T. G. Masaryk našim národům, je požadavek hledět na lidský život, svět a dějiny pod zorným úhlem věčnosti — sub specie aeternitatis. Pakliže se pokusíme přijmout toto hledisko, učiníme krok od pýchy k moudrosti, nahlédneme časnost a dočasnost lidských věcí a budeme vedeni k poznání toho, co pro člověka znamená opravdové vítězství a co je skutečnou prohrou. Pak možná bude smysluplnější i naše historická sebereflexe, k níž se váží naše přítomná rozhodnutí i naše do budoucna směřující naděje.

Uprostřed posledního týdne letošního února vzpomene československá veřejnost 40. výročí historických událostí, jež na dlouhou dobu předurčily politický osud našich národů. Ani ne tak z aspektu světových dějin jako z hlediska lidského individuálního života je 40 let opravdu dlouhým obdobím. Ti, jimž tehdy bylo dvacet let, jsou nyní v penzijním věku, z tehdejších čtyřicátníků — jsou-li ještě mezi námi — jsou dnes kmeti a pro většinu lidí žijících v naší zemi představují události z února 1948 už jen odstín historického spektra, jež se zformovalo před jejich vstupem do dění tohoto světa. A však právě v zájmu současníků, v zájmu svobodnějšího a pravdivějšího vztahu k přítomnosti a k budoucnosti má smysl připomínat minulé události a zamýšlet se nad nimi.

Zajisté je a bude úkolem historiků popsat a vyložit význam toho, co se odehrálo v únorových dnech 1948, i když ani od nich nemůžeme čekat jednoznačný a obecně přijatelný výklad smyslu někdejšího vítězství i někdejší prohry. Postavy tzv. vítězného lidu a poražené reakce ustoupily již z aktuální dějinné scény do říše stínů, aniž by současníkům jakkoli zmírnily naléhavost otázky po podstatě a orientaci jejich vlastní situace. Vždyť dějiny, psané vítězi, jsou spíše sebeoslavnou manifestací než vážným a hlubokým zamyšlením a na druhé straně pocit křivdy u poražených vede mnohdy k zahořklosti a k mlčení.

Strohým faktem zůstává, že ti, kdo tehdy stáli na straně otevřenosti pluralitní demokracie, nenalezli dost síly, podpory, moudrosti a dovednosti úspěšně čelit totalitnímu mocenskému principu, jenž pak byl ve formě jedné politické strany, jedné ideologie a kultury vnucen celé národní společnosti. Rozhodující reprezentant demokratických sil a zároveň z hlediska osobního celoživotního zápasu nejtragičtější postava únorového dramatu, prezident Edvard Beneš, setrval i v posledním velkém střetu svého života v rámci základní koncepce své, někdy možná až příliš akademické, politické filozofie. Ač stár a oslaben bojem s německým fašismem, který brutální likvidací demokratických struktur Masarykovy první republiky zanechal i po svém pádu rozoranou brázdou pro novou totalitní setbu, zůstal Beneš věren stylu, který předvedl ve dnech mnichovského diktátu o deset let dříve. Odmítl výzvu rozhodující chvíle, ustoupil před hrozbou krveprolití; snad vsadil na čas a na důvěru ve schopnost národa vstřebat a zneutralizovat účinek totalitních idejí a metod, snad vsadil na víru v perspektivní převahu světové demokracie. Bylo-li tomu tak, pak tato intuice se přes mnohé a oprávněné výhrady ukázala jako reálná. Za její částečné historické potvrzení lze pokládat skutečnost, že stalinský duch únorových vítězů po čistkách a deformacích padesátých let a po tvořivé vlně vzepětí národní kultury v letech šedesátých ochabl v průběhu dvaceti roků natolik, že v srpnu 1968 potřeboval transfúzi v podobě stalisčových invazních armád.

V zájmu historické objektivity je třeba konstatovat i skutečnost, že v řadách únorových vítězů stáli i lidé, kteří svou věc mysleli upřímně, poctivě a opravdově. Generace, která prožila hospodářskou krizi, porobení republiky fašistickým Německem a druhou světovou válku, generace, již se zafixoval i zážitek z bíd a sociálního pohrdání, viděla záruku důstojného života v socialismu a v těsném svazku se Sovětským svazem. Skutečný stav poměrů v SSSR u nás široké vrstvy neznaly, byly zajatci stalinského mýtu. V důsledku špatné informovanosti, lehkovážné ochoty věřit a nedostatku kritického myšlení tak došlo k paradoxu, který se stal i osobní tragédií mnoha komunistů: lidé, obětavě usilující o spravedlivější a humánnější společenský řád, nastolili režim, v němž zůstala mnohá základní lidská práva pouze na papíře. A znovu i zde, po jednorázovém vítězství totalitního principu, se projevila základní otevřenost a nadějeplná nerozhodnutost lidských věcí. Vždyť myšlenka demokracie byla v Československu před čtyřiceti lety poražena jen dočasně. Za necelé deseti letí po Únoru začíná ožívat a šedesátá léta jsou již ve znamení reformního hnutí, jež se zároveň stalo i mostem mezi mnoha lidmi, které Únor rozdělil. Myšlenka demokracie v naší zemi nikdy nepřestala žít a cítíme povinnost vždy znovu vyslovit naději, že právě jí náleží budoucnost.

Ve čtyřicetiletí po Únoru se v Československu projevilo cosi ze zákonitosti, které se Hegel svého času pokusil popsat formou určitého filozofického mýtu ve své Fenomenologii ducha v pasáži o pánech a rabech. V Únoru se jednalo o opravdový střet, kdy na politické váhy byl položen argument krveprolití, občanské války a vnější vojenské intervence. Ti, kteří v osudové konfrontaci necouvli před smrtí (ať už smrtí svých protivníků nebo svou vlastní smrtí), stali se pány, zatímco ti, kteří ve vyhrocené situaci ustoupili, vzali na sebe — pakliže nezvolili emigraci — specifickou formu poroby. Ti první projevili svou vůli k moci, svou neústupnou rozhodnost na cestě k ní a ochotu k nejvyšší oběti v zájmu jejího nabytí. Ti druzí i přes svou slabost projevili svůj stupeň

moudrosti, té moudrosti, která miluje život, zná jeho cenu a dokáže v jeho zájmu vzít na sebe i velké ponížení, moudrosti, která se zdráhá obětovat pro jistý strategický záměr byť i jediný lidský život. Takoví se pak mohou stát těmi tichými, o nichž je v evangeliu psáno, že obdrží v dědictví zemi, zatímco vítězové vždy znovu budou muset čelit vyhlídce, že spatří pomíjivost své slávy.

Neuškodí proto těm, kdo slavnostně vzpomenu 40. výročí Vítězného února, když si třeba v koutku své mysli vybaví konkrétní osudy statisíců Čechů a Slováků, kteří se museli práci a pokorou vyrovnat s vědomím utrpené krivdy. Neuškodí jim, když vzpomenu na násilně kolektivizované rolníky, na vyvlastněné obchodníky a řemeslníky, kteří si svou vlastní práci udržovali ekonomickou nezávislost, na bezpočet příslušníků nemarxistické inteligence, jimž bylo přisouzeno jen podřadné postavení ve společnosti, na pronásledování křesťanů a na zástupy vězněných a žel Bohu i popravených nevinných lidí. Takováto vzpomínka může být dědicům únorového vítězství prospěšnější než oslava minulého triumfu a může vést k rozhodujícímu poznání, že cesta do budoucnosti vede branou smíření a porozumění, spíše než skrze opětovné procházení pod triumfální oblouky minulosti. Ti pak, kteří se necítí stát v řadách poúnorových vítězů, mohou si uvědomit fakt, že to byli a jsou právě poražení, kdo svou věrností, vytrvalostí a solidaritou vytvářejí nezníčitelný, všechny režimy přetrvávající základ národního života a kultury.

Naše vzpomnutí na únor 1948 nechce jednoznačně a definitivně konstatovat, že zvláštní, skrytou, Hegelem naznačenou logikou dějin došlo v Československu k prohře vítězů a vítězství poražených. Vždyť základní otevřenost našich osudů a našich otázek trvá a bude trvat. Vzpomínku na jeden z uzlových bodů národních dějin v tomto století však chápeme jako příležitost opětovně vyjádřit přesvědčení, že naše předchůdce i současníky nelze jednoznačně a svévolně řadit do kategorie poražených či vítězů. Vždyť každému bez rozdílu, kdo jednou vstoupil do prostoru dějin tohoto světa, zůstává otevřena velká šance vítězství. Ne vítězství, jež vede k panství nad lidmi a jež se časem obrací v prohru, ale vítězství trvalé, vítězství v duchu a v pravdě.

STANISLAV DEVÁTÝ

BOHUMÍR JANÁT

Dopis Demokratické iniciativy ústřednímu výboru KSČ

Zdá se, že letošní jubilejní výročí únorového převratu 1948 není v Československu záležitostí jenom komunistů. K těm, kteří toto výročí aktualizují, patří také skupina, která loni na podzim zaslala potříkrát poslancům Federálního shromáždění návrhy na započeti demokratizačního procesu v Československu. Když nedostala odpověď, adresovala tyto návrhy přímo M. Jakešovi (Listy uveřejnily). Opět bez odpovědi.

Tentokrát vyzývá Demokratická iniciativa ústřední výbor KSČ k tomu, aby využil „40. výročí únorových událostí roku 1948 k rychlým, závažným a naléhavě nutným činům“. Společnost se totiž ocitá ve stavu „takové morální, politické, všeobecně produktivní a vůbec celkové krize, jaké dosud v moderních dějinách našeho národa nebylo“.

Obecné příčiny této krize souvisejí s Únorem 1948 jakožto s revolučním převratem, který radikálně obrátil většinu institucí k upevňování nové moci, zesílil represivní složky, nastolil zaujatý výklad právních norem a podstatně snížil úroveň lidských práv a svobod. Takové revoluční poměry, uvádějí autoři výzvy, mohou být přirozeně vždy jen přechodné. Je zapotřebí, aby jednou „přechodný stav skončil, instituce aby se obrátily k produktivním účelům, právo a morálka k občanskému soužití.

V Československu se však vývoj ubíral jinými cestami. Po výkyvech na obě strany nastal počátkem sedmdesátých let pod názvem normalizace nelitostný proces obnovy revolučních poúnorových struktur, sloužící k represím, potlačování celých sociálních vrstev, k rozdmýchávání nenávisti a nepřátelství. Československá společnost tedy „měla žít a tvořivě pracovat v poměrech, které se vydávaly za normální a trvalé, ve skutečnosti však byly krajně nesvobodné, nouzové a přechodné“. A právě to je podle Demokratické iniciativy obecná příčina krize československé společnosti.

Na dalších šesti stránkách autoři rozebírají jednotlivé krizové prvky a s odvoláním na své předchozí návrhy požadují změny, které by československou společnost uvedly na cestu tentokrát opravdové normalizace.

Za první krizový prvek považují velmi špatný stav československé ekonomiky, založené nikoli na tržních, ale administrativně byrokratických vztazích. To, uvádí se v textu, „má ovšem mnoho příčin . . . Nicméně neexistence řemesel, drobného podnikání a dalších vyspělých soukromých služeb . . . je jednou z příčin nejvážnějších“. Kromě regulérního opětovného povolení drobného soukromého podnikání je však třeba dalšího opatření, které nesnese odkladu: **podstatného zvýšení péče o obnovu zničeného životního prostředí a úsilí o zabránění dalším škodám.**

Za druhý krizový prvek Demokratická iniciativa označuje rozdělení společnosti na menšinu straníků a většinu nestraníků a znovu požaduje **odstranění celostátní kádrové a nomenklaturní soustavy**, která většinu nestraníků po mnoha stránkách znevýhodňuje. Dále autoři upozorňují na záporné působení direktivního řízení ostatních politických stran a společenských organizací a opět žádají **vypracování nového spolčovacího zákona**, který by umožnil zakládat v rámci zákonných norem nové spolky, a to i mimo Národní frontu.

Další, třetí bod si všímá krizových prvků v duchovním životě společnosti. V důsledku toho, že od počátku 70. let jsou „monopolně působící a kádrově výběrové umělecké svazy řízeny neméně direktivně než společenské organizace“, nastalo **faktické rozdělení kultury na oficiální a neoficiální** a kultura přestala plnit „významnou

úlohu sjednocujícího činitele“. Tento neúnosný stav se mimo jiné opírá o dosavadní **subjektivní informační soustavu**. Ta se spolu se zvýšením otevřenosti „poněkud pootevřela, a tím se mimo jiné ukázalo, jak je dosud krajně subjektivní“. Její reforma je nutná pro celý společenský provoz včetně výroby.

Ve výzvě ústřednímu výboru KSČ se Demokratická iniciativa zvláště pozastavuje nad poměry v oblasti **náboženství, víry a církevního života**. „Vztahy mezi církvemi (věřícími) a státem se odehrávají na neobyčejně zastaralé rovině, jak je to dáno dosud platným pounorovým církevním zákonem. Ten . . . stává československé církve do jednoznačné závislosti na státu a podrobuje je direktivní kontrole. (. . .) stát pojímá církve ideologicky a zastarale. Nechápe mimo jiné, že křesťanské církve zprostředkovávají i pro světský život nepostradatelné tradice evropské minulosti a že bez působení křesťanské morálky by byl rozvrat naší dnešní společnosti a tohoto státu nepochybně podstatně větší.“

Autoři výzvy požadují **odluku církve od státu** a uznání základních principů **náboženské svobody**. Zdůrazňují dále význam **demokratických tradic** českého národa. První republika dostala na školách přívlastek „buržoazní“, o jejich dějinách se mladí lidé dovidají jen to nejhorší a o světovém českém politikovi a zakladateli československého státu T. G. Masarykovi se hovoří způsobem velmi pohoršlivým. Demokratická iniciativa je přesvědčena, že takový stav je třeba co nejrychleji změnit.

Ve čtvrtém bodu výzvy krizových prvků autoři dopisu poukazují na to, jak se zmíněné poměry projevují v oblasti **lidských práv a svobod**. Upozorňují zvláště na problematiku tzv. práv hospodářských a sociálních, z nichž se díky snižování úrovně politických práv a svobod uplatňují stále více jejich záporné prvky. Žádají, aby se aktivní hospodářská a sociální práva (například právo na vytvoření odborové samosprávy) uskutečňovala a ostatní aby se přeměňovala na svobody.

Poslední, pátý bod poukazuje na neuspokojivý stav **československého práva**. Právní řád je mezerovitý, nejednotný a rozkolísaný. Zákony mnohdy nejsou jednoznačné, a tak soudy, které jsou závislé na administrativě, mohly často shledat bez udání skutečných důvodů vinnými mnoho politických odpůrců, věřících občanů apod. Má-li právo plnit svůj pravý účel, bude nutné v dohledné době přikročit k demokratickému přebudování celého právního systému.

Demokratická iniciativa si je zřejmě vědoma toho, že předložený přehled situace československé společnosti nepůsobí příliš povzbudivě. Zdůrazňuje závěrem, že jde o iniciativu k překonání současné krize. Tu je ovšem třeba dobře a ostře vidět. Autoři — zřejmě ze zdvořilosti — vyjadřují názor, že ÚV KSČ tak jejich výzvu a návrhy přijme.

Výzvu Demokratické iniciativy ústřednímu výboru KSČ podepsali Bohumil Doležal, Ondřej Horák, Jana Chrzová, Martin Litomiský, Emanuel Mandler, dr. Jan Stráský, Miroslav Štengl, Karel Štindl a ing. Josef Voseček, všichni s plnými adresami.

JAN URBAN

Ještě k moskevskému semináři o lidských právech

První nápad uspořádat nezávislý mezinárodní seminář o lidských právech se objevil 2. září. Chtěli se na něm sejít především — poprvé veřejně — zainteresovaní z celého Sovětského svazu. Poprvé a veřejně . . . ne v lágrech, ne v konspiračních bytech. Měl to být pokus o posunutí hranice beztrestnosti v nejisté naději zvrátit perestrojky. Hlavní ale byl pocit, že je čas otevřeně promluvit jako občané se zkušeností, protirečící oficiální propagandě. Promluvit za sebe o novém myšlení, o evropském domě, o právech národů a občanů.

Pro dnešní situaci je charakteristické, že tři měsíce intenzivní přípravné práce organizátorů semináře byly od počátku zápasem o pochopení legálnosti podobných snah. Proběhla dlouhá řada oficiálních jednání a neoficiálních sondáží. Mezi „obtěžovanými“ bylo i ministerstvo zahraničních věcí a moskevský sovět. Velice rychle se objevilo heslo: „Co není zakázáno, je dovoleno“. Sovětský byrokrat znejistěl natolik, že už téměř nic předem nezakazuje. Ale neznejistěl zase tak moc, aby něco nového předem povolil.

Myšlenka nezávislého semináře o lidských právech, a rovnou v Moskvě, to bylo něco tak úžasné

kacířského, že to zpočátku mnohým vyráželo dech. Zájem však narůstal stále rychleji a do popředí se dostával mezinárodní aspekt celé věci. Signatářské státy helsinského procesu zvažovaly v té době sovětský návrh uspořádat v Moskvě oficiální mezinárodní konferenci o humanitárních otázkách. Rada z nich se k němu chovala s tradiční nedůvěrou. Další podmíněly svůj souhlas účastí nevládních hnutí a skupin. S tímto stanoviskem souhlasila i Charta 77. Tento seminář proto přišel jako na zavolanou. Všichni se k němu upnuli jako k důležitému testu, při kterém sovětská oficiální místa mohla „neoficiálně“ projevit dobrou vůli a nechat mezinárodní nezávislý seminář o lidských právech v klidu proběhnout.

Organizátoři byli velkým zájmem překvapeni, ale dokázali velmi rychle přizpůsobit záměry i styl, perfektně připravit překladatelskou službu, pronájem sálů, ubytování Nemoskvanů a informační službu pro očekávané zahraniční hosty. Od počátečních nespělých odhadů se docházelo podle předběžných informací k neuvěřitelným třem až čtyřem stům účastníků. . . .

Práce měla být rozdělena do jedenácti tematických sekcí, které měly pokrýt i to nejširší pojetí

lidských a občanských práv. Témata zahrnovala vlastní obranu lidských práv, svobodu informací, kontakty a emigraci, kulturu, sociální a ekonomická práva, důvěru a odzbrojení, svobodu vyznání, ekologická témata, národnostní problematiku a podobně. Účastníci byli předem vyzváni k vypracování referátů, předem byla oznámena metoda práce seminárních sekcí, ale vlastní náplň pak byla ponechána na demokratickém rozhodování přímo na místě.

Původní termín semináře byl o dva dny posunut, částečně kvůli tomu, že se téměř úplně překrýval s washingtonským summitem Reagan-Gorbačov. Navíc byl 10. prosinec jako mezinárodní Den lidských práv pro symboliku zahájení takové akce určitě dobře použít a využít.

Do druhého prosincového týdne se všechno zdálo být až neuvěřitelně v pořádku. Organizace běžela, sály byly pronajaty, čekalo se na první návštěvy. Logika perestrojky a snaha o zvýšení důvěryhodnosti sovětského státu v očích nedůvěřivých partnerů při odzbrojovacích jednáních se v této chvíli zdály nahrávat nezávislým aktivitám i v tak choulostivé a dosud tabuizované oblasti lidských práv.

Sedmého prosince odletěla sovětská delegace na nejvyšší úrovni na dlouho očekávané jednání do Spojených států.

Osmého prosince, pouhý jeden den nato, idyla skončila. Při pozdějších analýzách dospěli organizátoři k závěru, že v ten den byla odstartována předem připravená a pečlivě propracovaná koordinovaná akce sovětských bezpečnostních složek, opřena o tichý souhlas protigorbačovské skupiny ve vedení KSSS. Po celém území Sovětského svazu běhali tisíce „gebešniků“, jak Rusové něžně říkají svým estébákům. Běhali za desítkami delegátů semináře, připravujících se k odjezdu do Moskvy, sháněli každou trochu známou disidentskou duši, aby všem přečetli text Oznámení, shodný pro celé území šestiny světa, všude podepsaný náměstkem příslušného oblastního prokurátora. V Oznámení se pravilo, že seminář je nelegální . . . , a bylo vysloveno varování . . .

Ve stejné době bylo řadě západoevropských delegátů odmítnuto vydání už dříve přislíbených vstupních viz, často i za cenu nepříjemných komentářů sdělovacích prostředků. Snad nejpozoruhodnější bylo odmítnutí vstupních viz známým činitelům Strany zelených z NSR, Petře Kellyové a generálu Bastianovi, dosud mnohokrát oficiálně zvaným na návštěvu SSSR. Lev Michajlovič Timofejev, bývalý žurnalista, ekonom a politický vězeň, jedna z nejpozoruhodnějších osobností „moskevského jara“, který byl za organizátory semináře pověřen stykem se zahraničními účastníky, přijímal jeden mezistátní telefon za druhým. V těchto chvílích všechno vypadalo špatně.

Devátého prosince se začaly ozývat poplašné zvěsti i z domácí fronty. Ukrajinské delegáty vytáhli z vlaku, drželi je přes tři hodiny na milici pod záminkou vyšetřování pašování narkotik, a když odjely všechny spoje na Moskvu, propustili je s varováním . . .

V Leningradě nepustili lidi ani z bytu, a ty, co jim proklouzli, zadrželi na nádraží . . .

V Taškentu ukradli jednomu z delegátů pas a letenku přímo při kontrole na letišti. Prostě přiskočil chlapík, vytrhl úředníkovi papíry z ruky a utekl. „Je nám líto, ale bez letenky a dokumentů Vás, vážený

soudruhu, do Moskvy pustit nemůžeme. Je nám opravdu líto . . .“

Krymští Tataři zadrženi po cestě a poslání zpátky . . .

Telefon z Oděsy: „Tajný chodí už dva dny ve dvou ve třech pořád těsně vedle Jury a na každém přechodu mu říkají: Koukni se pod auto . . . Pomozte nějak!“

Před mnoha moskevskými domy stojí od rána vozy s nenápadnými pány, staré uzavřené nákladní vozy s předpotopními špehýrkami pro kamery hlídají místa přípravných schůzek . . .

Pronajaté sály ohlašují na desátého prosince „sanitární den“ . . . V této chvíli se u některých lidí projevuje strach a nejistota. Organizátoři ale ihned vyhlásí: „Chtějí nás jenom vystrašit natolik, abychom toho nechali sami. Všechno půjde podle původního plánu. Nič se nemění.“

Devátého večer ale začíná být jasné, že i přes nátlak úřadů a represe bezpečnosti se řada delegátů do Moskvy dostala. Přijíždějí Gruzínci, Lotyšši, často nejsfantastičtějšími oklikami. Ale přijíždějí. Objevují se i první zahraniční delegáti.

Právě v téhle chvíli, aniž jsem cokoli věděl o moskevských problémech, jsem se na scéně objevil i já. Měl jsem za sebou trochu vzruchu na letišti v Praze, hodinu bloudění od domnělé konečné metra a nejistý pocit, že by se to mohlo povést. Napodruhé jsem se strefil do správného domu a najednou jsem stál ve dveřích bytu Lva Timofejeva a se stále nevěřícím úsměvem koktal něco o tom, že jsem z Československa od Charty 77.

Ten výbuch nadšení a přátelské něžnosti bych chtěl umět popsat . . . Chtěl bych se o něj rozdělit se všemi, kdo kdy za Chartu seděl, komu kdy bylo kvůli Chartě smutno. Bylo to krásné dojet tam a říct: „Já jsem tady za Chartu“, a cítit tu prestiž a přátelství, které venku máme.

Těsně před mým příchodem volali Poláci, že jim cestou odebrali pasy. Charta byla jediným východoevropským zástupcem na moskevském semináři o lidských právech . . .

Když jsem na ruzyňském letišti pozoroval zadrženi profesora Věňka Šilhána, který měl pro podobná jednání mnohem lepší předpoklady, dobře mi nebylo. Celou dobu, kterou jsem potom proseděl v letadle, jsem se snažil vymyslet způsob, jak udělat to, co bylo potřeba udělat a co by ale nemělo za následek nepříjemnosti se Státní bezpečností. Pražské policejní hony na chartisty z posledních týdnů o moc optimističtější varianty nepřipouštěly. Nakonec zůstala jediná možnost: „Neschovávat se, udělat co nejvíc, a co nejvíc veřejně, a starosti nechat těm, kterým jsem proklouzl. Jestli se seminář uskuteční a Sověti ho nechají v klidu proběhnout, bude to i pro „naše“ pokyn nechat mě být. „Bylo to ‚hop nebo trop‘, ale vyjít to mohlo . . .“

Když jsem pak u Lva Timofejeva poslouchal, co se všechno děje a ještě může být, rychle jsem z uvíací euforie vystrizlivěl.

Ale nejlepší ilustraci těchto týdnů perestrojky mi Lev Michajlovič podal vyprávěním o postojích špiček moskevských a tím i sovětských kulturních kruhů. Umělecká inteligence má v Rusku tradičně velkou morální váhu. Právě proto je občas pronásledována a bez přestání korumpována. Právě teď probíhají vášnivé diskuse o cenzuře, éterem poletují tony slov o demokracii a svobodě, o úctě k všelidským hodnotám a o právu na čestný nesouhlas.

Lev Timofejev rozeslal nejprve padesáti nejznámějším „mistrům sovětské kultury“ osobní dopis, ve kterém vysvětlil smysl semináře, důležitost osobní angažovanosti známých umělců v boji za lidská práva, a pozval je k účasti na práci jeho sekci. Dopis byl dále rozepisován a tak či onak se jím muselo zabývat hodně přes sto sovětských kulturních celebrit. Odpověděl jeden, který se omluvil pracovním přetížením. Osobní angažovanost umělců se nekonala.

Teprve po návratu Gorbačova a jeho suity z Washingtonu, kdy pominulo policejní otravování, se v okolí semináře objevily zprávy o tom, že spisovatel XY se pochvalně vyjádřil, nebo že režisér ZZ se na pět minut objevil v bytě, kde pracovala jedna ze sekcí semináře.

Nemorální bezzásadovost státem koncesovaných a podporovaných umělců, tak důvěrně známá u nás, působí i v momentálně mnohem liberálnější atmosféře sovětské kulturní perestrojky. Glasnost „od-do“, odhadování, odkud až kam je právě dovoleno, a raději ještě ne pro všechny. Umělecká inteligence v Moskvě ke své škodě zklamala.

Je asi opravdu nelehké být úspěšným umělcem, populární a zbožňovanou osobou a riskovat tohle všechno, daču v Peredělkinu... a já nevím, jaké další výhody kvůli nějakým propuštěným politickým vězňům. Dokud seděli, patřilo občas k bontonu něco podepsat, dát někomu peníze. Ale teď jsou tady, propuštěnci, nemají ani přerušené trestní stíhání, natož aby byli rehabilitováni, a pořád křičí, že jsou jenom politická rukojmí. Vždyť je můžou doopravdy zase zavřít, a přítelíčkůj se s takovým... Teď, když je konečně možnost svobodně vydechnout, je třeba strážlivě myslet a jednat, a nekompromitovat se s radikály. Vždyť někteří z nich jsou i proti monopolnímu postavení uměleckých svazů... Takhle nějak asi uvažovala v té době velká většina oslovených. O to větší váhu měla spolupráce několika oficiálně působících sociologů a ekonomů, kteří na semináři vystoupili.

Vlastní seminář měl být zahájen plenárním zasedáním v sále, pronajatém na Ulťufejevské třídě. Organizátoři věděli, že sál byl na desátého uzavřen kvůli náhle vyhlášenému sanitárnímu dnu, ale trvali na tom, aby se jelo podle původního programu. Bylo připraveno několik variant, byly napsány desítky lističků s adresami a zajištěna doprava. „Uvidíme, co bude, a na místě se rozhodne, co dál.“

V poledne desátého jsme se opět sešli. Už od bytu s námi jela ostraha, samotné místo setkání bylo obklopeno skupinami pánů v beranicích a několika auty, ze kterých se ostošest fotografovalo.

Seminář a jistě i jeho napínavé potíže logicky povzbudily zájem západních novinářů. Před sálem natáčelo několik televizních štábů, a při pohledu na množství přítomných začínalo být jasné, že zastrašování se minulo účinkem. Od tohoto momentu by jakýkoli zásah byl už příliš na očích.

Plenární zasedání bylo odloženo na pozdější dobu a seminář byl oficiálně zahájen tiskovou konferencí v prostorném bytě, kam jsme se přesunuli.

Vedoucí semináře považovali zastoupení Charty za tak důležité, že ho oznámili bezprostředně po zahájení tiskové konference, ještě před vlastním zahájením. I pro zjevně otrlé korespondentské vlky to bylo obrovské překvapení. Lev Timofejev zdůraznil,

že Charta 77 je jediným zástupcem ze zemí východní Evropy. V situaci, kdy venku pod okny stála auta bezpečnosti, byla jeho klidná reže jako by se nic nedělo velice působivá. Žádné skrývání, všechno je veřejné a přístupné všem. Naprosto přirozené bylo pak pro mne představit se plným jménem, mluvit do kamer a na mikrofony stejně klidně a strážlivě, mluvit o významu, který semináři jako zkoušce důvěryhodnosti sovětské perestrojky přikládáme, o zadržení profesora Šilhána na pražském letišti, odpovídat na dotazy, citovat z dopisu, který jsem přivezl. Zdůraznil jsem, že na vynášení soudů o úmyslech a důvěryhodnosti východoevropských vlád je brzo. Seminář bude zahájen, a důležité budou jeho průběh, závěry a hlavně chování oficiálních míst po jeho skončení.

Poté Lev Timofejev představil vedoucí osobnosti semináře a spolu se Sergejem Sokolovem zodpověděli otázky náhle řidnoucího houfu novinářů. Ti se snažili dostat se co nejrychleji na Puškinské náměstí, kde měla proběhnout demonstrace k mezinárodnímu Dni lidských práv. Když přijeli na místo, našli ke svému překvapení několikatisícovou manifestaci, pořádanou u této příležitosti oficiálními místy. Autobusy organizované přivážely a odvážely spontánně reagující demonstranty, kteří v improvizovaných proslověch před perfektně instalovanou aparaturou z tribuny velebili stav lidských práv v SSSR. Občas se zmínili i o křiklounech, kteří věčně pomlouvají...

Neoficiální demonstraci asi patnácti lidí stihli milicionáři půl hodiny předtím v tichosti zatknout, odvést a později propustit.

V té době však Sergej Sokolov definoval základní postoje organizátorů semináře. Uvedl, že náhle masivní zastrašování má zřejmě za cíl ztížit pozici Michaila Gorbačova ve Washingtonu a oslabit tak dále jeho vliv doma. Pokud by zde v Moskvě došlo ke konfliktu, řekl Sergej Sokolov, musel by Gorbačov, postavený před hotový fakt, postup úředních míst schválit. Nemohl by v takové situaci ani naznačit, že sotva odjede z Moskvy, dělají si jeho protivníci, co se jim zamane. Proto musí být politikou semináře strážlivost a klid. Trváme na legálnosti práva občanů různých zemí setkat se a mluvit o lidských právech. K tomu nepotřebujeme žádné povolení. Práce je připravena, zítra zahájí jednání devět sekcí.

Vzápětí po tiskovce začalo úvodní plenární zasedání, kde jsem přečetl celý text dopisu Charty a odpověděl na množství dotazů. Ukázalo se, že až na výjimky se v Sovětském svazu o Československu mnoho neví. O to větší prestiž tam má Československo jako symbol. Je obecně považováno za příklad státu s demokratickou pluralitní zkušeností, rozvinutou kulturou a hospodářstvím, nezatíženého samoděržavím. Brežněvovská intervence z roku šedesát osm je dnes reflektována jako snaha zabránit rozšíření reformní náky. Rada lidí připomínala, že rok 1968 znamenal pro sovětskou opozici i pro mnoho jednotlivců moment zlomu. Setkal jsem se i se dvěma lidmi, kteří se kvůli nám v lágrech začali učit česky. V této souvislosti bylo nejdůležitější setkání s paní Larisou Josifovnou Bogorazovou, jednou ze slavných sedmi statečných, kteří v srpnu demonstrovali na Rudém náměstí svůj odpor proti okupaci Československa. Vzpomněl jsem si na vysílání jedné z mnoha tehdejších rozhlasových stanic, kde kdosi moudře prohlásil, že jména těchto sedmi lidí představují nejméně sedm důvodů, proč za okupaci nemů-

žeme nenávidět Rusy jako národ. Dnes, jak jsem viděl, máme těch důvodů mnohem víc.

Larisa Josifovna je dnes už legendární postavou mezi zastánci lidských práv v Sovětském svazu. I přes léta v lágrech, přes vážné zdravotní potíže a nedávnou smrt svého manžela Anatolije Marčenko, stále veřejně vystupuje. Na semináři vedla velice intenzivní práci sekce obrany lidských práv a přednesla referát o historii „pravozaščity“ v SSSR. Byla to právě ona, kdo později zprostředkoval moje „oficiální“ setkání s manžely Sacharovovými.

Při svých vystoupeních v jednotlivých sekcích i v odpovědích na otázky jsem se snažil osvětlit historické pozadí současného stavu u nás, popsat metody průběžné sociálně politické selekce, která v Československu vedla v několika vlnách k vytvoření kádrového apartheidu a k následovně devastaci všech oblastí života společnosti. Snažil jsem se vysvětlit i hloubku současné krize, ekonomický, sociální i demografický život na dluh, mluvil jsem o masové emigraci a o privatizaci „společenského života“. Z několika přípravných briefingů, v nichž jsem před odjezdem nasál určitou sumu názorů, postojů a čísel, jsem teď mohl argumentačně obstát i v odpovědích na dotazy z oblasti ekonomie, mezinárodních vztahů i ochrany životního prostředí. Díky za to patří všem, kdo měli nejdříve ten nápad a pak i tu trpělivost mě připravit.

Večer 10. prosince končil dlouhou diskusí s Larisou Bogorazovou a s jejími přáteli, a potom nočním pokračováním rozhovoru se Lvem Timofejevem. Objevovali jsme stále nová a nová „tohle jsme nevěděli“ a domlouvali se na potřebnosti stálých kontaktů, které by ostudné dědictví stalinistického rozdělování a vládnutí mohly postupně odstranit.

Dne 11. prosince ráno se rozběhla práce v sekcích. Striktně se dodržoval jednací pořádek, kdy bezprostředně po referátu následovaly dotazy, ale diskuse byla vykázána až na dobu po skončení všech referátů. Sekce pracovaly v soukromých bytech. Kolem poledne se podle presenčních listin zjistilo, že od prvního dne je do práce semináře zapojeno přes dvě stě lidí . . .

Snahou organizátorů i mou bylo vystoupit s prezentací názorů Charty na co největším počtu sezení. Proto jsem jako jediný dostal výjimku a mohl vystoupit kdykoli mimo pořadí. Pracovalo se od rána do noci a na přípravu a zpracování poznatek zůstával jen čas, kradený ze spánku.

Vystoupení v sekci obrany lidských práv měla velice různá zaměření a úroveň. Historické exkurzy se snahou ocenit úlohy osobností, samizdatu či tamizdatu, informativní zprávy o situaci v některých oblastech či republikách, návrhy na založení Výboru na obranu práv dětí politických vězňů, politické programy a proklamace. Mnohem více reflexe než je tomu u nás, logické bylo převládající zaměření na problémy SSSR. Překvapující byla účast a kvalita vystoupení mladých lidí, nepoznamenaných vězeňskou zkušeností, kteří se nebáli „namočít se“ s bývalými politickými vězni a přistupovali k otázce obrany lidských práv systémově, jako k základnímu kameni výstavby nové sovětské společnosti. Nesmírně působivé bylo svou precizností a věcností programové prohlášení skupiny Lidská důstojnost, která svůj už bezprostředně politický program staví na striktním dodržování právních norem, včetně paktů

o lidských a občanských právech a na výchově k právnímu vědomí.

Skupina Demokracie a humanismus klade důraz na osobní angažovanost, včetně přímých diskusí s orgány moci, demonstrací a účasti na kontrole stranických usnesení. Objevovalo se stále více zástupců legalistických sdružení a klubů, usilujících o oficiální registraci a spolupráci s úřady. Tento fakt znamenal pro organizátory velký morální úspěch a zadostiučinění.

Jen v samotné Moskvě dnes totiž existuje něco mezi jedním až dvěma a půl tisíci nezávislých sociálních iniciativ. V celém státě jich pracuje kolem třiceti tisíc. Účast těch největších a nejznámějších, jako jsou Klub sociálních iniciativ a klub Perestrojka, rozbily obavy z toho, že seminář zůstane jen zastrašeným disidentickým centrem. Poprvé zde veřejně jednali včerejší vyvrhelové s univerzitními studenty i docenty, zastánci i odpůrci moci a jejích zákonů.

Přitom se otevřeně diskutovalo i okupace Afghánistánu a Československa, a do návrhů závěrečného dokumentu semináře byl na přední místo zařazen požadavek stažení sovětských vojsk ze všech zahraničních základen a veřejné omluvy za intervence.

Při všech setkáních bylo cítit uspokojení nad proborem nedůstojných bariér, které mezi občany východní Evropy nastavěla poslední desetiletí. Uspokojení a přání co nejvíc se stýkat, co nejvíc se dovědět a spolupracovat.

Jsou věci, které lze uskutečnit bez delších příprav a hned. To platí především pro snahu o kontakty a spolupráci ze strany sovětských ekologů a zastánců práv invalidů. První hnutí je dnes významnou uznávanou a stále rostoucí nátlakovou silou, která má dnes za sebou řadu místních konfliktů a úspěchů. Sovětští invalidé nemají dodnes žádnou legální organizaci, srovnatelnou byť i jen našim Svazem invalidů nebo s jeho výrobními družstvy. Každý kontakt bude v této situaci dobrý, a rychlý kontakt bude ten nejlepší.

Velice zajímavá byla vystoupení v sekci sociálních a ekonomických práv. Naše neznalost sovětských realit v této oblasti nám může v dohledné době ztížit pochopení řady socioekonomických pohybů, které — jak se některým domácím pozorovatelům zdá — už dnes nabývají na síle.

Ve svém vystoupení na této sekci jsem popsal změny ekonomické struktury Československa po válce, zablokování intenzifikačních pokusů po potlačení reformy z šedesátých let, škody, které hospodářství způsobil kádrový apartheid a emigrace spolu s nekompetentním, politicky motivovaným systémem redistribucí a života na dluh, který dnes začínáme stále bolestivěji pociťovat. Připomněl jsem i dnešní oprašování dvacet let starých myšlenek o nutnosti zefektivnění vzájemné směny, a důsledky, jaké bude mít omezování investic v Sovětském svazu na československé hospodářství.

Jedenáctého večer jsem se dozvěděl, že Andrej Dmitrijevič Sacharov mě velice rád přijme, a odevšad telefonovali, že zmizelo těsné policejní sledování. Byly to samé dobré zprávy, a ráno měly přijít ještě lepší.

Do Moskvy dorazil prezident Mezinárodní helsinské federace Gerald Nahler s manželkou, zástupkyně největší americké organizace na poli kontroly dodržování lidských práv Helsinki Watch paní Susan

Osnos se ohlásila i s oficiálním pozorovatelem komise pro dodržování helsinských dohod Kongresu USA. V sekcích se objevovalo stále více „legalistů a strukturníků“. Počet účastníků přesáhl tři stovky.

V přečpaném panelákovém bytě daleko na předměstí nás ráno čekala sekce kultury. Představovaly se zde nové nezávislé časopisy, mluvilo se o vztahu nejnovější techniky na demokratizaci kultury. Moje vystoupení mělo připomenout nadnárodní potřebu a význam kultury jako něco pozitivního, je důležité si říci, co je a co není kulturní. Morální oslabení státem koncesovaných umělců, ilustrované nejlépe neúčasti oficiálních tvůrců na semináři, spolu se společnou zkušeností odporu proti násilí a potlačování lidských práv, nabízejí definovat kulturu jako schopnost zůstat lidským a kulturním i v nelidských a nekulturních podmínkách. Jako ilustraci jsem použil obraz starého vězně z Jednoho dne Ivana Denisoviče, který si jako jediný ve řvoucí tlupě večerících „zeků“ položí krajíček chleba na vypraný kousek hadříku.

Mluvil jsem o tradicích života v pravdě, o ztrátách a depresích, o znovuoživení nezávislé kultury, popisoval jsem dnešní situaci u nás. Podrobněji jsem vysvětlil kauzu Jazzové sekce, kterou většina zčásti znala. A znova spousta dotazů, které tentokrát po dvaceti minutách musel vedoucí sekce Leonid Vulj s omluvami ukončit, aby zbyl čas i na další referáty.

Další vystoupení mě čekalo v sekci Důvěra a odzbrojení. S úspěchem jsem zde prezentoval řadu myšlenek z článku Jiřího Dienstbiera o odzbrojení středoevropskýma očima. Velké podpory, vyjádřené i začleněním do závěrečného dokumentu celého semináře, se dostalo návrhu na odstranění tanků jako nejagresivnější složky konvenčních ozbrojených sil. Byla-li doposud symbolem mezinárodních mírových snah přeškrtnutá raketa, je dnes třeba navrhnout nový symbol — přeškrtnutý tank. Protože raketa je výhrůžkou, kterou používá stát proti státu. Je to symbol státního strachu a teprve potom strachu jednotlivce, občana. Vlády samy nevyhrožují vlastním občanům raketami, ale tanky.

Zvláště naše, středoevropská zkušenost, ukazuje, že lokální napětí a konflikty neřeší velmocí raketami, ale právě tanky. Berlín 1953, Maďarsko 1956, Československo 1968, Polsko 1970 a 1980... vždycky to byly a možná ještě budou tanky — ne rakety. Symbolem strachu západoevropské veřejnosti — jak potvrdili i účastníci semináře z těchto zemí — je ruský tank.

Proto je naprosto legitimní požadovat už dnes jako důkaz důvěryhodnosti vlád a jejich slov o nutnosti přechodu k obranným vojenským doktrínám rozhodující čin.

Mluvílo se o chvályhodnosti úmyslů velmocí snižovat jaderné arzenály, ale řada delegátů poukazovala na konkrétních údajích na nedostatečnost a pomalost propagandisticky tak odvážně vypadajících úmyslů snížit jejich úroveň o 50 %. Je lhostejné, zda koeficient přezabiti je 16 nebo 8.

Práce na semináři pro mne skončila v podvečer. Zbyl čas trochu zabilancovat s organizátory a rychle se připravit na ranní návrat domů. Večer jsem byl pozván k akademiku Sacharovovi, což všichni chápali jako vyvrcholení mé „diplomatické“ mise.

Od počátku tohoto nápadu jsme toto setkání brali jako zvláštní test. Sovětská úřední místa o mně

musela vědět nejpozději od tiskové konference na začátku semináře. Nebyl by to problém mou práci v Moskvě překazit. Právě proto jsme přípravu setkání nekonzpírovali, všechno se vyjednávalo otevřeně telefonem z bytů, v nichž seminář probíhal. Vyšlo to. Nedalo se to brát jinak než jako snahu druhé strany nic nevidět, ne-li jako její tichý souhlas.

Rozhovor s Andrejem Dmitrijevičem Sacharovem a jeho ženou Jelenou Georgijevnou Bonnerovou se protáhl až k půlnoci. Byl to pro mne opravdový vrchol i tak nabitě a úspěšně návštěvy Moskvy. Lidskost, člověčí blízkost, nezaujatost, morální váha, ochota naslouchat a schopnost precizně formulovat odpovědi i otázky, souhra obou partnerů, to všechno byl velký zážitek. Probrali jsme vývoj v Sovětském svazu i u nás v Československu, problematiku odzbrojení v evropském kontextu, stihli jsme si popovídat i o osobních věcech.

Podle názoru obou manželů Sacharovových (protože nelze jejich názory příliš rozdělovat) má Michail Gorbačov pravdu, když zdůrazňuje, že dnešní svět je pro starý velmocenský styl už příliš malý a rizika příliš velká. Prolémy zbrojní rovnováhy jsou stále více závislé na politické stabilitě a rovnováze důvěryhodnosti. Globálnost ohrožení v řadě oblastí nazrála rychle a nemá jinou alternativu než stejně globální spolupráci a stejně globální řešení. To na jedné straně umocňuje politickou zodpovědnost státníků a vojáků, a na druhé straně zvyšuje odpovědnost a význam občanských a morálních iniciativ.

Vývoj v Sovětském svazu se podle jejich názoru nedá předvídat. Uvnitř společnosti se dostávají do pohybu obrovské síly a výsledky jejich vzájemných střetů nelze odhadnout. Reformní úmysly Gorbačovova vedení jsou evidentní a úctyhodné. Tlak zezdola na urychlení změn zatím narůstá. Odpor osmnáctimilionové byrokracie je stále silnější a někde přechází k otevřenému sabotování. Armáda zatím perestrojku podporuje, ale co s pěti tisíci generály v případném odzbrojování? Co udělají pracující, pokud prvním hmatatelným výsledkem perestrojky bude snížení životní úrovně? Proto teď v Moskvě všichni našinci používají heslo Lva Timofejeva: „Nelze se ptát, zda být optimistou nebo pesimistou. Je třeba být aktivistou“.

Perestrojka a glasnost, pokračoval akademik Sacharov, nejsou a nebudou neohrazené procesy. I sovětská přestavba narazí na své bariéry, protože ještě žádný systém v dějinách nespáchal dobrovolný odchod ze scény. Kdy a jaké bariéry se objeví, se dnes ještě nedá odhadnout. Smysl osobní angažovanosti hnutí za jakákoli práva je v obsazování prostoru, ve kterém bude i v případě porážky do budoucna respektováno osobní nasazení občanů a pluralita názorů. „To, co jsme dobyli a naučili se v padesátých letech, jsme nemuseli objevovat o deset, dvacet let později. Je třeba pochopit, že v žádném okamžiku nejde „o všechno,“ ale že v každém okamžiku je třeba se tak chovat a jednat.“

Právě proto využívá Sacharov při každé příležitosti svého postavení a morální váhy. I na stránkách sovětského tisku předkládá nepříjemné pravdy, žádá okamžité stažení vojsk z Afghánistánu, propuštění a rehabilitaci politických vězňů. Bylo-li na začátku semináře oznámeno, že podle ještě ne zcela ověřených zpráv není 1. prosince 1987 v sovětských věznicích (poprvé od roku 1917) ani jedna žena za

politické paragrafy, je to i zásluha pro mnohé lidi nepochopitelné morální aktivity právě těchto občanů.

A pokud jde o naše společenství, potvrdili Sacharovovi můj dojem z předcházejících rozhovorů. Charta si svou existenci a činností vydobyla značné mezinárodní uznání a morální váhu. Jelena Bonnerová vzpomínala, že osud Československa se i pro ně osobně stal několikrát momentem, kdy bylo třeba se rozhodnout, jak dál. V roce 1969 se nechala vyloučit z KSSS. Oba vzpomínali na noc 13. ledna 1977, kdy poprvé uslyšeli o založení Charty 77 a nahráli na magnetofon její základní prohlášení, které ještě tu noc přepisovali na stroji pro své přátele. Charta je dodnes chápána jako vzor demokratického a pluralitního občanského hnutí. Je oceňována pro střízlivost a vytrvalost své práce. Jako naprosto logický je přijímán její mezinárodní věhlas a rozsah našich kontaktů. To, že se do Moskvy nedostal z nezávislých skupin východní Evropy nikdo jiný, než zástupce Charty, bylo v řádu a logice věcí. To je prostě Charta . . .

Při povídání o situaci u nás jsem odpovídal i na otázku po osudech a současných postojích vyloučených komunistů. Zmínil jsem se mimo jiné i o tom, že se objevují i názory o potřebě založit nějakou formu otevřené komunistické nebo socialistické opozice. Akademik Sacharov se zarazil, pak se oba rozesmáli, a pravil: „No to by byla tady bomba. Nevím, jestli by to tady pomohlo nebo uškodilo. Tady se to rozvíjí hrozně rychle. Ale především si myslím, že je to jedno. Že jakékoliv hnutí musí vycházet především ze zájmů vlastního národa, a ne ohlížet se na cizí zájmy. Jedině tak získá důvěru, sílu a legitimitu. A tím získá i kladný vliv venku.“

Zazvonil telefon a akademik Sacharov poskytl precizně formulované hutné interview pro Radio Bremen. Tak jsem se dozvěděl, že považuje washingtonské dohody za nesmírně důležitý psychologický průlom, který se musí stát začátkem dalších odzbrojovacích jednání, která by měla vést k odstranění možnosti náhlého napadení. Tato odzbrojovací psychologie by nutně vedla i k vytvoření demilitarizovaného pásma ve střední Evropě a ke zrušení některých tříd výrazně útočných konvenčních zbraňových systémů. Pro Gorbačova znamenají Washingtonské dohody velký a hmatatelný úspěch i na domácí scéně a do budoucna posílily jeho pozici.

Pak už zbyl jen čas na pozdravy do Československa, rozloučení a noční závěrečné posezení se Lvem Timofejevem. Brzo ráno jsem se vracel domů.

Co říci na závěr? O čem jsem se ještě nezminil? Je toho moc a je třeba, abychom se dál navzájem poznávali. Máme často rozdílné zkušenosti a jinak je i prožíváme, ale při bližším pohledu se z rozdílu stávají jen ilustrace jedné vzpoury, společné mnoha lidem, generacím, národům — vzpoury svědomí proti násilí.

Proto můžeme pochopit smutek pravoslavného kněze, vyprávějícího o desítkách církevních pohřbů vojáků, padlých ve špinavé afghánské válce a o své činnosti zpovědníka a psychologa mezi mladistvými sovětskými veterány, kteří nejsou schopni zapomenout na smrt, vraždění a vypalování vesnic a nemožou najít místo v lhostejné a bezradné sovětské společnosti.

Proto můžeme pochopit i snahu Gruzínců pomoci návratu jihogruzínských mohamedánů zpět z nucené

diaspory do Gruzie. Tato dvousettisícová národnostní menšina byla v roce 1944, kdy téměř všichni její muži bojovali v elitních gardových plucích, sestavených výhradně z těchto „meschov“, naložena na vagony a rozvezena do několika středoasijských republik. Byla jim změněna jména i národnost. Ti, kteří byli přesídlováni pěšky, většinou nedošli. Po skončení války byli muži rozesláni za příbuznými. I jim byla změněna jména a národnost. Tak se stalo, že dodnes žijí tři pokrevní bratři a každý z nich má jiné jméno a jinou národnost. Dnes už chce tři sta tisíc „meschů“ domů . . .

Význam semináře vynikne, myslím, až za čas. Překročil mnohá „poprvé“ a zrušil mnohá, ještě nedávno nedotknutelná tabu. Vytvořil pro současnou totální „demokracii“ dost nečekaný precedens neřešitelné situace. Nerozehnat seminář by byla chyba, rozehnat ho — ještě větší. Nově vyvstala otázka odpovědnosti východoevropských vlád vůči aktivitě vlastních občanů, kteří dnes mnohem víc spoléhají na znatelný strach donedávna útočných byrokracií nevypadat nedůvěryhodně před světovým veřejným míněním.

Velkým dalším testem bude pro sovětskou vládu připravované lednové jednání s dvacetičlennou delegací Mezinárodní helsinské federace, jejímž členem má být i profesor František Janouch.

Pro Chartu 77 byla účast v Moskvě jednoznačným úspěchem. Její dopis byl v řadě bodů použit pro formulování dokumentu semináře. Nečekaný rozsah a úspěch demonstrace ke Dni lidských práv OSN v Praze ještě zvýraznily účinnost vystoupení na semináři a měly obrovský ohlas.

Morální váha této události nás, myslím, do budoucna zavazuje. Nebát se zahraničních kontaktů, ale naopak je vyhledávat a provokovat. Dobrou příležitostí by bylo zorganizování podobného mezinárodního semináře u nás v roce 1988.

Praha — prosinec 1987

(Otištěno bez vědomí autora)

Čestný doktorát pro Alexandra Dubčeka

Vědecká rada fakulty politických věd univerzity v Bologni, jedné z nejstarších univerzit na světě, oznámila 19. února 1988, že se rozhodla udělit čestné doktoráty Alexandru Dubčekovi z Československa a Nelsonu Mandelovi z Jižní Afriky.

V oficiálním odůvodnění udělení čestného doktorátu A. Dubčekovi se uvádějí citáty z interview, který Dubček poskytl na začátku ledna 1988 deníku KS Itálie „L'Unita“ (viz zvláštní číslo Listů z ledna 1988) a zdůrazňuje se význam čs. pokusu z roku 1968 o spojení demokracie a socialismu pro překonání rozdělení Evropy na bloky.

Rozhodnutí vědecké rady bylo schváleno jednomyslně jak zástupci profesorů, tak i studentů.

Přiznat pravdu o Pražském jaru

ZDENĚK MLYNÁŘ

Pražské jaro a jeho „bratrská kritika“

Komentátor tiskové agentury TASS Alexandr Kondrašov považoval za nutné vytáhnout do boje proti snahám „rafinovaně vnucovat myšlenku“, že mezi politikou perestrojky v SSSR a reformním pokusem v Československu roku 1968 existuje podobnost a že by se tedy snad o „pražském jaru“ mělo znovu diskutovat a měly by se revidovat tendenční soudy.

Aby dokázal, že žádná podobnost mezi „perestrojkou“ a „pražským jarem“ neexistuje, dovolává se svérázného argumentu: nyní se předáci všech zemi sovětského bloku hlásí k politice perestrojky, zatímco roku 1968 vyjadřovali „projevy znepokojení a obav o sám osud socialismu v Československu“. Tento argument svědčí o takové aroganci, že si zasluhuje zvláštní pozornost.

Představme si jen na chvíli, že by dnešní projevy Michaila Gorbačova byly předloženy k posouzení téměř lidem, kteří roku 1968 projevovali „znepokojení o osudy socialismu“ v Československu: Brežněvovi, Suslovovi, Ulbrichtovi a Gomulkovi. Co by asi řekli o politice demokratizace, „glasnosti“, zavádění samosprávy výrobců a o celém tzv. novém politickém myšlení v zahraniční politice? Svědek velice povoláný, Vasil Bilak, líčí ve své knize z roku 1972, co hlavně vytýkali tito lidé československé politice roku 1968: že snahy o politickou demokratizaci jsou nebezpečné a zbytečné. Bilak cituje stručné krédo Brežněva a ostatních, vyjádřené už v Drážd'anech 23. března 1968: „Cožpak režimy v našich zemích nejsou dost demokratické?“

Je příznačné, že komentátor TASSu si ani po dvaceti letech vůbec nevšimá obsahu této kritiky a zamlčuje očividný fakt, že totiž ze stanoviska tehdejších kritiků by Gorbačovova „perestrojka“ musela být odsouzena stejně jako pokus o reformu v Praze roku 1968.

Předstírá také, že snad „znepokojení o osud socialismu“ v Československu bylo v roce 1968 jakýmsi jednotným mezinárodním stanoviskem. Ve skutečnosti však takový názor převládal jen ve stranických vedeních v SSSR, v NDR, v Polsku a v Bulharsku. V Maďarsku před srpnem 1968 oficiální propaganda neprováděla žádné velké kritické kampaně. Rumunsko se vůbec na tehdejší kritice (a potom ani na vojenské intervenci) nepodílelo. Ne sice kvůli přichylnosti Nicolae Ceausesca k demokracii, ale kvůli jeho zásadnímu odporu proti porušování suverenity jednotlivých států a stran. Jugoslávie, kterou snad i komentátoři TASSu už uznávají také za socialistickou zemi, naopak československý pokus o reformu podporovala, neviděla v něm nebezpečí, ale naději pro socialismus.

Prakticky všechny evropské komunistické strany — s výjimkou KS Německa a západního Berlína, KS Lucemburska a exilových KS Řecka a Portugalska — spatřovaly v politice „pražského jara“ nutný a užitečný pokus o další rozvíjení politiky inspirované XX. sjezdem KSSS roku 1956 a podporovaly ji.

Vedení KS Francie výslovně odmítlo připojit se k tzv. varšavskému dopisu, který na rozdíl od A. Kondrašova nepovažovala za projev oprávněného „znepokojení o osud socialismu“, ale za „otevřené a veřejné zasahování do vnitřních záležitostí bratrské strany“. Vedení FKS zároveň výslovně prohlásilo, že „vojenská intervence do Československa by znamenala skutečnou katastrofu pro mezinárodní komunistické hnutí“.

Strach z toho, že reformní politika roku 1968 ohroží „osud socialismu“ v Československu nebyl tedy ani zdaleka jedinou reakcí mezinárodního komunistického hnutí. Způsob kritiky, kterou tehdy rozvíjela oficiální propaganda v SSSR, NDR, Polsku a Bulharsku, byl naopak typickou ukázkou přezívajících návyků, které se uvnitř komunistického hnutí zakořenily ve Stalínových časech. Tato tzv. „bratrská kritika“ patří do stejné řady jako roztržka s Jugoslávií roku 1948 a roztržka s Čínou — což obojí bylo také údajně motivováno „obavami o osud socialismu“, ve skutečnosti ale úsilím vnutit vůli a hegemonii sovětského vedení ostatním. Jak se dnes už všeobecně uznává, socialismu to nikdy neposloužilo, naopak — poškodilo ho to.

Pokud jde o Československo, má tzv. „bratrská kritika“ z roku 1968 také svou předhistorii ze stalinových časů. Roku 1948 provádělo vedení maďarské a polské strany kritiku vůči KSČ za to, že ještě neodhalila žádné zrádce a špióny uvnitř svých řad. Kromě přímých útoků proti jednotlivým funkcionářům obsahovaly tehdejší denunciace proti KSČ i jedno zajímavé tvrzení: v Československu prý je osud socialismu zvláště nejistý, protože v zemi nejsou jednotky sovětské armády.

Stalinisté z Maďarska a Polska, kteří velmi dobře věděli, že by se ve svých zemích nikdy nemohli udržet u moci bez přítomnosti sovětských vojsk, posílali do Moskvy Stalinovi udání proti komunistické straně, která se o cizí vojska v zemi neopírala a nemusela opírat. Vývoj v Československu byl tedy tradičně podezřelý těm skupinám v komunistickém hnutí, které koneckonců spoléhaly hlavně na sílu armád a policie a nevěřily, že by za podmínek demokratičtější vlády se mohly udržet u moci. To platilo také v roce 1968.

V NDR začaly útoky proti změnám v Československu hned v lednu 1968. Již na lednovém plénu ÚV KSČ se ozvaly argumenty, že výměna vedoucích politiků a změna politické linie v Československu „ztíží vnitropolitickou situaci v NDR“. Ulbrichtovo vedení v NDR se kromě demokratické náказы obávalo také toho, že by nové československé vedení mohlo provádět pružněji vlastní politiku vůči západnímu Německu a tak by se oslabil monopolní vliv NDR na vztah všech zemí sovětského bloku vůči NSR.

V Polsku Gomulka zpočátku vyčkával, jaký prostor pro samostatnější politiku se podaří československému vedení uhájit. Když se však v samotném Polsku začalo ozývat mezi studenty heslo „Celé Polsko čeká na svého Dubčeka“ a lidová nespokojenost s režimem se stále více mohla opírat o poukazy na demokratizační politiku v sousedním Československu, začal také Gomulka mít obavy o „osud socialismu v Československu“. Stal se rychle jedním z těch, kdo vyvíjeli nátlak na provedení vojenské intervence. Za dva roky se však ukázalo, že se měl spíše starat o osud socia-

lismu v Polsku: jeho protireformní politika vedla nakonec ke krvavým a násilným srážkám s dělníky v prosinci 1970 a Gomulka musel abdikovat.

Pokud jde o vedení KSSS, reprezentované tehdy Brežněvem, byly motivy a cíle kritiky „pražského jara“ složité, různorodé a nelze je v rámci tohoto článku analyzovat. Považuji jen za nezbytné zdůraznit, že právě vojenskou intervencí proti československé reformě se v SSSR jednoznačně prosadily síly, které také v sovětské společnosti postupně odbouraly reformní pokusy z Chruščovovy doby a začaly provádět politiku stagnace uvnitř a politiku demonstrace vojenské síly navenek. Po roce 1968 se tedy v SSSR samotném postupně rozvíjejí právě všechny ty negativní jevy, proti nimž je dnes zaměřena Gorbačovova reformní politika. Myslím, že bez srpnové intervence v Československu by nebylo bývalo možné tak docela vymýt i nositele reformních snah z veřejného života v SSSR a celém sovětském bloku.

Chceme-li však provést objektivní a kritickou analýzu vývoje před rokem 1968 i v jeho průběhu, nelze zamlčovat ani chyby z československé strany. Koncem Stalinovy éry provedla KSČ největší politický proces proti komunistům v celém sovětském bloku — bylo v něm popraveno 11 vysokých stranických funkcionářů včetně generálního tajemníka strany Slánského. V letech 1951-1953 byly jakékoli zmínky o možnosti specifické cesty k socialismu vyhlášeny za zločin. Tehdejší předseda strany Gottwald formuloval heslo: stále přibližování se sovětskému vzoru je základní zákonitostí výstavby socialismu v Československu. V roce 1956, když v Polsku a v Maďarsku vzniklo jak reformní hnutí uvnitř strany, tak široké lidové hnutí proti stalinismu, hrálo naopak vedení KSČ roli horlivého „bratrského kritika“, podporovalo důsledně všechny snahy o zadušení reformem v těchto zemích a o nastolení sovětské totální kontroly. Gomulku vyhlásilo vedení KSČ za revizionistu a pokusy hlásit se k jeho tehdejšímu reformismu byly v KSČ hodnoceny jako protistranická činnost. Teprve počátkem šedesátých let se vedení KSČ v čele s A. Novotným dalo cestou Chruščovových reformem.

Politické síly, které v Československu po Stalinově smrti naopak usilovaly o překonání stalinismu a později, zhruba od poloviny šedesátých let, připravovaly koncepci reformem hospodářského a politického systému, se tradičně soustřeďovaly na specifické československé podmínky a možnosti. Otázku, zda takový vývoj, jaký pro Československo považují za optimální, je nebo není příjemný politickému vedení v NDR či v Polsku si vlastně nekladly. Patřil jsem k těmto lidem uvnitř KSČ a mohu zpětně říci, že nás vlastně nezajímaly starosti vládců v těchto zemích, kde jinak než pomocí hrozby sovětskou armádou by se sotva udržela existující politická struktura.

Dokud šlo jen o teoretické úvahy o různých možných modelech hospodářského a politického systému za socialismu, nevadilo to. Když však se z teoretických koncepcí staly politické programy a změny začaly probíhat v praxi, musely zájmy vládnoucích skupin z těchto zemí nutně vstoupit do hry, protože se cítily ohroženy. Nešlo samozřejmě o to, že by byl ohrožen socialismus v Československu, ale o to, že byly ohroženy reálné politicko-mocenské zájmy určitých vládnoucích kruhů v sousedních zemích s podobným systémem. Bylo to nikoli ohrožení vojsky nebo vůbec násilím, ale ohrožení příkladem, idejemi, mož-

ností nákazy myšlenkami demokratizace.

Dubčekovo vedení KSČ se při tom dostalo do začarovaného kruhu. Bylo rozhodnuto provádět reformní politiku, ale výslovně nechtělo cokoli dělat za cenu roztržky se SSSR a zeměmi Varšavské smlouvy. Odmítalo jednoznačně možnost následovat příklad Jugoslávie. Reforma ano — ale roztržka za žádnou cenu ne, to byla rozhodující pozice tohoto vedení. Při takovém postoji bylo pak ovšem zcela rozhodující a kardinální otázkou, zda SSSR a další státy bloku československou reformu připustí nebo zda se rozhodnou ji potlačit třeba i násilím.

Ale že právě to je otázka všech otázek, to si přímo a jasně českoslovenští reformní komunisté nikdy nepřipustili, o tom se nikdy nevedly otevřené a věcné debaty, tento problém se vlastně stále znovu obcházel v naději, že SSSR nakonec k násilí nesáhne, pokud se reforma bude týkat jen vnitřní politiky a v zahraničních otázkách bude Československo úzkostlivě plnit všechny své závazky a respektovat plně sovětskou hegemonii. Právě toto ulpívání na oddanosti SSSR a nikoli snaha vytrhnout Československo ze svazku Varšavské smlouvy, jak dvacet let tvrdí lživá propaganda, vytvořilo osudové dilema Pražského jara.

Po intervenci, na zasedání ÚV KSČ 31. srpna 1968 se o tom řeklo, že strana dostatečně nepočítala s tím, že i názory, které měly na československý vývoj státy Varšavské smlouvy, byly „reálnou silou“ a že zájmy těchto zemí „jsme vždy dostatečně neviděli jako reálný, objektivně existující a limitující faktor pro možné tempo i formy našeho vlastního politického vývoje“.

Stručně řečeno to ovšem znamená, že pokud KSČ za žádnou cenu nechtěla podstoupit roztržku se státy Varšavské smlouvy, byla by bývala musela od samého počátku — a to už od ledna 1968 a hlavně pak i v koncepci Akčního programu KSČ — provádět a navrhopvat jen takové změny, které byly přijatelné i pro Brežněva, Ulbrichta a Gomulku. Místo Pražského jara by tedy musela dělat politiku zhruba stejnou, jakou tou dobou a později dělal v Maďarsku Kádár.

Dnes, po dvaceti letech, může být sporné, zda by to nebylo nakonec pro skutečný stav poměrů v Československu lepší. Politická atmosféra v dnešním Maďarsku i další perspektivy reformní politiky v duchu Gorbačovovy „perestrojky“ jsou tam jistě lepší než v dnešním Československu. Avšak zároveň nelze dnes opakovat dvacet let staré, politicky účelové lži o tom, že reformní pokus roku 1968 ohrožoval socialismus v Československu, že v této zemi hrozila kontrarevoluce. Hrozilo jenom to, že v této zemi se začnou rozvíjet hospodářské a politické poměry, možné právě jenom v socialistickém Československu, ale ne v zemích, jako byly tehdy NDR, Polsko a Brežněvův SSSR.

V současné době lze pozorovat paradoxní situaci: představitelé stran a států, které před dvaceti lety provedly vojenskou intervenci, se dnes nijak horlivě nehlasí k tehdejším argumentům, nejraději by potichu odložily celou tuto minulost spolu s jinými trapnými událostmi z nedávných dějin do skladiště historie. Nedovoluje jim to však vedoucí garnitura v KSČ, pro kterou je právě vojenská intervence z roku 1968 stále ještě hlavním zdrojem legitimacy její moci. Někdejší interventi musí tedy alespoň občas a nepřímou podporou argumenty, kterými se dodnes hájí politické vedení

v Praze.

Jenomže to nejde tak docela bez politických důsledků. V Praze se totiž stále tvrdí, že není třeba nic měnit a plně platí tzv. „Poučení z krizového vývoje“, schválené ÚV KSČ roku 1970. V tomto dokumentu se však mimo jiné říká: „Vstup spojeneckých vojsk do Československa 21. srpna 1968 . . . byl potřebným a jedinečným správným řešením . . . žádné jiné řešení . . . by nevedlo k záchraně socialismu v ČSSR . . . Ústřední výbor KSČ odmítá abstraktní pojetí suverenity socialistického státu, jaké šíří v zájmu oklamání mas buržoazní propaganda, a stojí na pozicích, které i v otázce suverenity odpovídají třídní a internacionální podstatě socialistického státu. Proto vstup spojeneckých vojsk do ČSSR považuje za bratrskou internacionální pomoc československému lidu.“

Jestliže tedy dnes komentátor sovětské oficiální agentury TASS anebo autor oficiálního stanoviska časopisu „Nová doba“ Boris Kozlov (č. 49/1987) tvrdí, že není třeba nic měnit na dosavadním hodnocení roku 1968, které provedlo Husákovo vedení KSČ, pak přímo hájí platnost i těchto tezí. Ty jsou však ve zjevném rozporu s tím, co hlásá „nové politické myšlení“ dnešního sovětského vedení. Neboť podle tohoto nového myšlení je suverenita státu pojem, který nemá různý obsah podle tzv. třídního hlediska, ale je vymezen normami mezinárodního práva. Vstup vojsk jednoho státu na území druhého bez vědomí a proti vůli všech ústavních orgánů tohoto státu musí být za každých okolností uznán za porušení suverenity. Kdyby tomu tak nebylo, sotva by si mohlo „nové politické myšlení“ dělat nárok na důvěryhodnost, počítat s tím, že mu uvěří například všechny evropské národy a vlády. Pokud jde o vztahy mezi komunistickými stranami, vyhlásil Gorbačov samostatnost a nezávislost za závazné normy a výslovně odsoudil „monopol na pravdu“ kterékoli strany. Tedy opět něco, co je v přímém rozporu s tím, jak jednali vůči KSČ tvůrci tzv. varšavského dopisu a iniciátoři vojenské intervence roku 1968.

Nové sovětské vedení bude tedy muset časem rozhodnout, zda sovětská oficiální propaganda má i nadále hájit praxi, která byla typickým plodem starého politického myšlení za Brežněva, anebo zda má podporovat otevřenou diskusi o minulosti včetně události roku 1968 podle zásad a závěrů, k nimž už v jiných otázkách jasně dospěla nová sovětská politika.

(Otištěno v Rinascitě 8. 3. 1988.)

MILAN HÜBL

Arogance či ignorace ?

„Pražské jaro nelze oddělit od jména Alexandra Dubčeka stejně tak, jako nelze oddělit XX. sjezd od postavy Nikity Chruščova, současnou představu v SSSR od Michaila Gorbačova, čínskou kulturní revoluci od Mao-Ce-tunga, velký teror 30. let od Stalinova jména“, řekl Roy Medveděv. A pokračoval: „Podle mého názoru máme v československých událostech co činit s odvahou a současně politickou slepotou, entuziasmem i euforií, odmítáním dogmat i stereotypů Gottwalda i Novotného, ale současně

i s odmitnutím uvážlivých a přesných předpokladů i prognóz beroucích v úvahu mezinárodní postavení Československa a jeho pozici uvnitř socialistického tábora“. (Polityka, Varšava, č. 5, 1988, str. 2)

Roy Medveděv není žádný šmok a la Kozlov (Novoje vremja), s jehož názorem nestálo za to polemizovat. Medveděv je mezinárodně vážený autor studii o sovětských dějinách. Proto mne udivuje a zaráží, že i on místo snahy objasnit složitý historický jev se snaží skutečnost zatušovat vytáčkami. Nebylo snad příčinou konce Pražského jara především to, že tehdejší Brežněvovo vedení nebralo v úvahu vnitřní podmínky života v Československu, dané jeho historií, politickými tradicemi demokracie, dosaženým stupněm civilizačního a kulturního rozvoje a především nerespektováním jeho suverenity a práva československého lidu, aby sám rozhodoval o tom, jakými cestami chce uskutečňovat politické, demokratizační a sociální změny ve vlastní zemi? A potom teprve může být posuzováno to ostatní, co říká Medveděv; teoreticky by to našel zdůvodněno dokonce i u Lenina.

Roy Medveděv mne nedávno zaujal svým interview o nutnosti plné rehabilitace Bucharina (Spiegel č. 52, 1987). Toto přání se mu nyní konečně splňuje — byť 50 let po Bucharinově popravě. V Československu došlo po XX. a zejména XXII. sjezdu KSSS ke hnutí za rehabilitaci obětí stalinských represí z padesátých let. Medveděv s politováním říká, že se Chruščovovi nepodařilo prosadit rehabilitaci Bucharina pro odpor, který tomu kladl Suslov a většina politbyra KSSS. V Československu byly právě v té době naopak učiněny velmi podstatné kroky k revizi politických procesů z padesátých let. Na rozdíl od Barákovy komise, která rehabilitaci zesabotovala, udělala v roce 1963 nejdříve tzv. Kolderova komise podstatné kroky k občanské rehabilitaci mnoha odsouzených, byť se i politické rehabilitace zalekla. Poté následovala tzv. barnabitská komise, která se speciálně zabývala obviněními ze slovenského buržoazního nacionalismu. Přes urputný odpor některých členů komise (V. Bilák, B. Laštovička, P. Auersperg a další) dotlačila svou zprávu před plénum ÚV KSČ a přes některá okleštění ji prosadila. Tak byl učiněn první průlom v rehabilitacích. Byť za cenu toho, že několik pracovníků bylo vyhozeno z práce. V roce 1968 byly práce na rehabilitacích obnoveny v tzv. Pillerově komisi, která připravila souhrnnou zprávu o porušování zákonnosti v minulosti, včetně procesů s nekomunisty i s příslušnými návrhy opatření na vytvoření institucionálních záruk, aby k opakování takových nezákonností již nikdy nemohlo dojít. To vše však bylo zmařeno vojenským zákrokem z 21. 8. 1968. Naopak nastal čas, kdy mnozí z těch, kdo se po léta zasazovali za revizi procesů a rehabilitace byli nyní vyloučeni, zbaveni možnosti pracovat podle své kvalifikace a někteří z nás vystaveni novým represím. A teď bychom se měli ještě kát, že jsme nedbali — jak říká Roy Medveděv — mezinárodního postavení Československa a jeho pozice uvnitř socialistického tábora? Proč si raději neklade otázku, jak napravit minulé křivdy nejen v případě Bucharinově, ale i těch, kdo se stali jejich obětí v Československu i jinde? Nebo jsou snad dva metry: jeden pro doma a druhý pro gubernii? I když ve světě existuje jednotná metrická soustava? Neměl by si Medveděv porovnat svůj metr? Norma je mezinárodní.

Bylo snad tak velkou politickou slepotou, když Pasternakův Doktor Živago vyšel knižně v Česko-

slovensku na jaře 1969 slovensky a sazba českého vydání šla do stoupy? Je vůbec slušné, aby nám za to sovětský nezávislý autor četl levity, když konečně vyjde i v Sovětském svazu?

Není zvláštní, že „ani Andrej Sacharov, ani nikdo jiný nepovažoval dnes devatenáct let po sovětské okupaci naší země, československou otázku za natolik důležitou, aby například požadovali v některém ze svých projevů, interview či článků stažení sovětských vojsk z Československa nebo politické řešení československé otázky“? (Fr. Janouch, Listy č. 6, 1987, str. 31) A žel ani Roy Medveděv není s to vztáhnout perestrojku a glasnost na náš případ.

Vytýkat československému vedení chaos v roce 1968 je přece tak snadné, když tam bylo 17 mládežnických organizací. Dnes je ovšem — podle Pravdy — v Sovětském svazu na 30 tisíc různých sdružení neformálního rázu. Přitom v Československu z těch několika sdružení, která se valstně ani nestačila zformovat, žádné nemělo tak reakčně černosotněnský program jako Pamjat', bojující proti sionistickému či zednářskému spiknutí. Nic takového se v tehdejších „chaosu“ neobjevilo. Naopak po vstupu vojsk to byla tzv. bílá kniha a později brožura Pozor sionismus, přeložená z ruštiny, které argumentovaly jako nyní Pamjat' sionisticko-zednářským spiknutím v Československu. A k obvinění ze sionismu stačila přehláska ve jménu (jako u mě přehlasované ü — a to nejpikantnější: navzdory mému — sorry — arijskému původu.

Snížíte snad význam XX. sjezdu to, že mezi sovětskými intelektuály byl otřes vystrídán reformistickou euforií a že se vytvářely a aktivizovaly levé intelektuálské proudy na „základě dosti naivních ideí“? (B. Storoževskij, Listy č. 6, 1987, str. 19) A je to tak velká závada na dnešní „perestrojce“ a „glasnosti“ v Sovětském svazu, když se přitom mezi sovětskou inteligencí projevuje — jak konstatuje B. Storoževskij jistý úpadek analytického myšlení? Když si kladou spisovatelé v SSSR otázku nad minulostí, kdo je vinen, odpovídá Rasputin, že za všechno může evropská civilizace a urbanizace. Astafjev spatřuje kořen zla v židech a Ajtmatov dokazuje, že se za tím vším skrývá ruka ďáblova.

Přes všechny názorové nevyjasněnosti v roce 1968 se nenašel v Československu jediný tvůrce, který by propadl takovému tmářství jako Rasputin nebo rasismu jako Astafjev. Proč tedy mají mít naši tvůrci stále ještě nasazenou psi hlavu zakrývající jejich lidskou tvář?

Na rozdíl od Roye Medveděva jiný sovětský autor byl k tvorbě českého umělce, tvořícího převážně v zahraničí, mnohem citlivější: „Nedávno na mne učinil obrovský, nezapomenutelný dojem, větší než Pokání, Formanův film Přelet přes kukaččí hnízdo. Je jako vytesaný z jednoho kvádrů.“ (Scéna 1, 1988, str. 6) Proč uměl sovětský spisovatel a scenarista Sergej Kozlov skromně přiznat, že Formanovo dílo je umělecky silnější a myšlenkově pronikavější než A buladze a Roy Medveděv jen přemílá jak modlici mlýnek lamaistů staré floskule o roce 1968 v Československu a navíc to činí prvním tónem nadutosti? Je to u něj jen z neznalosti nebo i ze zaslepené pýchy, nechtějící přiznat, že někde mohli být jiní dříve na stopě tomu, jak se vymanit ze zkamenělé strnulosti a nehybnosti? Ať to bylo z těch či oněch důvodů, není to dobré počínání. Stejně jak nečiní dobře polská Polityka, když takové názory zase nekriticky otiskuje, jako to činil polský tisk

v roce 1968. Nebo snad snaha o překonání „bílých míst“ se týká jen některých a tuto „černou skvrnu“ na našich vztazích můžeme dále nechat lpět, protože nejde o polský „honor“?

Takový postoj není ani moudrý, ani prozíravý. Jsme sice ve střední Evropě zvyklí na příběhy o lidech bez vlastnosti i bez stínů, ale v životě nelze čekat vždy znovu padesát let, než se svět dozví pravdu. Československo není Bucharin, aby muselo na pravdu o své minulosti čekat až do příštího tisíciletí.

Praha, 5. února 1988

Jak obhájit neobhájitelné

Letos 5. ledna se opět (a po delší odmlce) vyskytl v sovětských sdělovacích prostředcích termin „internacionální pomoc bratrských socialistických zemí československému lidu“. Použil jej ve své úvaze o roce 1968 komentátor TASSu Alexandr Kondrašov, aby nám připomněl, že Brežněvova doktrína žije a má se k světu. Mimo jiné — jako důkaz, kam tenkrát v Československu věci dospěly — Kondrašov uvádí: „Jakou úlohu sehrály hromadné sdělovací prostředky před 20 lety v ČSSR vůči straně, lze charakterizovat jedním citátem ze západoněmeckého časopisu Der Spiegel z poloviny července 1968: Skutečná opoziční strana v Československu již existuje — je to tisk“.

Nebudeme se zde zabývat slabomyslnou myšlenkou, že kritické psaní tisku v sousední zemi opravňuje kohokoliv a kdekoliv k vojenskému zásahu. Nás spíše zajímá, kde A. Kondrašov svůj citát objevil. Všimněte si, že píše o časopisu Spiegel z poloviny července 1968. Už to samo je podezřelé. Kdyby měl Kondrašov někdy Spiegel v ruce, věděl by, že časopis vychází vždy k určitému datu: např. 18. května 1987 nebo 29. června 1987 atd. Zdá se, že svůj citát komentátor TASSu odněkud převzal. Odkud? To je právě to zajímavé.

Citát pochází z brožury, kterou těžko nazvat pramenem, protože pramen vyvolává představu čisté vody. Jmenuje se „K událostem v Československu — fakta, dokumenty, svědectví tisku a očitých svědků“, dala ji dohromady „Tisková skupina sovětských žurnalistů“ a snažilo se ji šířit v Československu invazní vojsko po 21. srpnu 1968. Na straně 62 tohoto žurnalistického skvostu se skutečně píše: „Na samém vrcholu horkého léta kontrarevoluce západoněmecký časopis Spiegel v polovině července napsal: Skutečná opoziční strana v Československu již existuje — je to tisk“.

Škoda, že A. Kondrašov necitoval z tohoto zdroje více. Ale když už citoval, považoval jej zřejmě za spolehlivý. Jistě mu tedy nebude vadit, když z něho budeme citovat i my. A naše mladší čtenáře, kteří v roce 1968 chodili do základní školy, ujistíme, že se nebudou nudit.

Jak pan Kreisky chtěl obnovit v ČSSR uzenářství

Brožura „tiskové skupiny“ nás poučuje, kdo byli duchovní otcové a inspirátoři československé kontrarevoluce — tj. obrodného procesu roku 1968. Samo-

zřejmě různí imperialisté, mezi nimi předáci německých a rakouských socialistů Willy Brandt a Bruno Kreisky. Willy Brandt ohrožoval Československo tím, že plánoval „novou východní politiku“. Nevěříte? Citujeme ze strany 110 a 111 sovětské brožury:

„Tisk dosvědčuje, že vojensko-průmyslový komplex Německé spolkové republiky financoval kontrarevoluci v Československu.“

„Dohoda o vytvoření fondu na pomoc kontrarevoluci byla dosažena 21. února 1967 na poradě mezi vedením sudetoněmeckých krajských spolků v NSR a západoněmeckým kancléřem Kiessingerem, ministrem zahraničí Brandtem, ministrem Wernerem i dalšími členy bonnského kabinetu. S pomocí tohoto fondu se předvíдалo široké paralelní uskutečňování tzv. „nové východní politiky“ vlády NSR a činnosti sudetoněmeckých krajských spolků.“

Dnešní čtenář spojuje Brandtovu „Ostpolitik“ s obnovením diplomatických styků NSR s evropskými zeměmi sovětského bloku, s uznáním neplatnosti mnichovské dohody od samého počátku atd. Brožura sovětských žurnalistů spojovala tenkrát její počátky s revanšismem a kontrarevolucí. Inu, dialektika.

Brožura cituje dopisovatele UPI z Bonnu ze dne 16. července 1968: „Západní Německo začíná vytvářet v Československu pevné politické předmostí“. Nemůžeme si ověřit, zda sověti citovali korespondenta UPI správně. V každém případě k této větě přidali tento výklad: „Proto také Willi (sic!) Brandt zcela otevřeně mluví o tom, že chce zesílit kontakty své strany i odborů s odpovídajícími organizacemi v Československu a působit na vývoj událostí...“ (str. 94)

Jaká hrůza? Při pomýšlení na kontrarevoluční následky takových kontaktů je už zcela nepodstatné, že český překladatel sovětského originálu netušil, že se Willy Brandt píše s tvrdým y. Ostatně tento překladatel byl vůbec povedený. Nedělní Timesy (Sunday Times) psal jako písečné Timesy (Sandy Times), report jako riport, na straně 110 stvořil dokonce jakýsi „Journal de Jeneve“. Inu, když se káci les, létají trisky — i ty pravopisné.

Ale neodbočujme. Vedle Willyho Brandta byl dalším patronem kontrarevoluce předseda Socialistické strany Rakouska Bruno Kreisky (brožura jej píše Kreiský — zřejmě podle vzoru krajský). Citujeme a opět zachováváme všechny chyby:

„V západoněmeckém listu „Die Welt“ charakterizuje Kreiský vývoj v Československu následujícími slovy. „V Československu se v poslední fázi rozvíjel skutečný proces demokratizace. Ve skutečnosti ČSSR přestala být státem komunistické diktatury. Mocenský aparát komunistické diktatury byl paralyzován vnitřním rozvojem.“

Uchylující se k frazeologii, vlastní sociálně demokratické propagandě, Kreiský defakto mluvil o skutečných cílech kontrarevoluce: o přerodu socialistického státu a jeho sklouzávání k buržoazním poměrům, o tom, aby se „přeskočila bariéra komunismu.“ Panu Kreiskému se velmi zachtělo restaurovat kapitalistické zřízení v Československu, neboť tam vlastnil velký uzenářský závod, který mu přinášel kdysi nemalé zisky.“ (str. 103)

A tady to máte: panu Brandtovi se zachtělo jakési Ostpolitik a Bruno Kreiskému uzenářství.

Jak nás chtěli podplatit

Jiným zákeřným tahem strůjců československé kontrarevoluce měly být půjčky. Jimi se měla podložit socialistická pravověrnost a loajalita. Brožura upozorňuje na to, že New York Times radí americké vládě, aby učinila některé prospěšné kroky, jimiž by demonstrovala svůj zájem a pochopení (pro Československo roku 1968). Citujeme:

„Takové kroky byly brzy udělány. 17. května Senát USA projednával návrh zákona pod názvem „Československý obchodní akt 1968“. Podle tohoto zákona prezident USA dostal právo uzavřít s Československem obchodní dohodu s poskytnutím příznivých podmínek, právo na vyřešení otázky části československých zlatých zásob, kterých (československého zlatého pokladu) se zmocnili v době okupace ČSSR hitlerovci a které byly po skončení války odvezeny do USA, i právo na poskytnutí půjčky Československu v částce až 500 miliónů dolarů.“ (str. 101)

Ale kdyby jen Američané. INěmci chtěli Dubčeka a Černíka podplatit. Brožura uvádí:

„V květnu 1968 se v tisku NSR intenzivně posuzovala otázka o připravenosti vlády NSR poskytnout Československu finanční pomoc v částce 700 miliónů marek. Podle názoru tisku, uplatnění těchto opatření by značně zosílilo vztahy mezi Československem a Sovětským svazem.“

Přímým narušením životních národních zájmů československého lidu byly výzvy ke „sblížení“ s Německou spolkovou republikou, které se objevovaly nejen na stránkách československého tisku, v televizním a rozhlasovém vysílání, ale i v projevech některých vedoucích představitelů Československé socialistické republiky. Při tom nezůstalo jen u slovních prohlášení.“ (str. 109)

Nechcete věřit svým očím? Ale jen věřte. Tak se argumentovalo, takovým duchem je prostoupeno i „Poučení z krizového vývoje“ a vůbec všechny pamflety, sepsané na podporu skutku, který nelze obhájit. Ale ať mluví fakta:

Tak třeba Polsko si v letech 1971-81 vypůjčilo 47,5 miliard dolarů a ještě dnes má dluh 39,2 miliardy dolarů. To není informace z druhé ruky — přiznal to sám mluvčí polské vlády na tiskové konferenci 16. února 1988. A to se, prosím, všechno dělo se souhlasem a pod křídly těchže hodnostářů, kteří v roce 1968 měli tu nestydatost obviňovat čs. vládu, že se „zaprodává“, protože vůbec uvažuje o menší zahraniční půjčce. A pokud jde o to sblížování — tvrzení, že sblížování evropských národů a států je v rozporu s našim národním zájmem je tak absurdní a zpátečnické, že nepotřebuje vyvracet.

Co se považovalo za „kontrarevoluční názory“

Všechno, co přesahovalo omezené policejní a byrokratické myšlení interventů. I sebeuváženěji formulované reformní úvahy byly bez prodlení cejchovány jako útok na základy socialismu. Stačilo, aby se například objevilo v národohospodářské úvaze slovo „trh“ nebo „tržní“ — a už tu byla nálepka: chce obnovit kapitalismus.

Přiznačný je v tomto ohledu atak „tiskové skupiny sovětských žurnalistů“ na ekonoma Radoslava Seluckého. Citujeme:

Útoky na RVHP byly vedeny jakoby z pozic zdravého hospodářského rozpočtu. List „Svobodné slovo“

uverejnil 20. dubna článek R. Seluckého „Otázky kolem RVHP“. Autor v něm zdůrazňuje:

„Je nesporné, že hospodářská reforma v Československu zdůrazněním tržní podstaty nového modelu socialistické, plánovitě řízené ekonomiky, se dostává do rozporu v oblasti zahraničního obchodu s ekonomickými vztahy k socialistickým zemím, které svoje národní hospodářství i zahraniční obchod řídí dosud formami, které jsou u nás již překonány.“

Článek vědomě zamlčuje to, že ve všech členských zemích RVHP se uskutečňují nebo již byly uskutečněny ekonomické reformy, založené na principech socialistického hospodaření.“ (str. 92)

Tak vida, podle „tiskové skupiny“ Brežněvových žurnalistů všechno, co bylo nutné v hospodářství reformovat, bylo už v Sovětském svazu a v přilehlých zemích tenkrát — v roce 1968 — provedeno. Škoda, že se ti „žurnalisté“ nepodepsali. Člověk by měl chuť jim dnes poradit, aby požádali o nové vydání své „bílé knihy“.

Zbraně kontrarevolučního podzemi

Nejsmutnější kapitolou intervenční propagandy jsou pak čiré výmysly a falsifikace. Týkají se údajného kontrarevolučního podzemi a jeho skladů zbraní. Tisková skupina sovětských žurnalistů neváhala tvrdit, že — citujeme ze strany 124 — „je zjištěno, že kontrarevoluční síly disponovaly značným množstvím zbraní“. Později sovětská propaganda od těchto nesmyslů z dobrých důvodů ustoupila, i když je nikdy nedementovala. Než tenkrát papír snesl všechno. Poslyšte, co psali na straně 123 a 124 své brožury:

„V opožděném (sic!) vydání anglického listu „Sunday Times“ z 27. srpna je uveden rozhovor s jedním z vůdců československého podzemi.“

Podle slov tohoto zrádce, v neklidných srpnových dnech kontrarevolučního podzemi v ČSSR „soustřeďovalo kolem 40 tisíc lidí, ozbrojených automatickými zbraněmi“. Toto množství ukazuje, že značná část zbraní byla tajně dodána ze Západu a především z Německé spolkové republiky.

Reakční živly v Československu včas navázaly kontakty s mezinárodní reakcí, dostaly se do státních úřadů, aby bez překážek zabezpečily kanály pro dovoz zbraní, nábojů a rovněž i rozhlasových vysílaček do země.“

„V prvních dnech po příchodu spojeneckých vojsk bylo v mnoha tajných úkrytech vzato několik tisíc samopalů, stovky kulometů a granátometů. V některých místech se do rukou kontrarevolucionářů dostaly zbraně ze skladů Lidových milic, které byly nedostatečně chráněny. Tak například ze zbraní Lidových milic na ministerstvu zemědělství kontrarevolucionáři stříleli po sovětských vojácích. Proto byl tento sklad zajištěn spojeneckými vojsky.“

V pražském „Domě novinářů“, který v poslední době vedli vesměs reakční činitelé, bylo nalezeno 13 kulometů, 81 samopalů a 150 beden s náboji.

V Bratislavě z ukrývaných zbraní stříleli po sovětských vojácích z jedoucích aut, z kostela, na Slavíně apod. Jen v budově Národní rady a v televizním studiu bylo nalezeno 55 samopalů, 17 pistolí, 3 pušky a 42 beden s náboji.

Početné úkryty zbraní byly odhaleny i v dalších místech země.“

Co k tomu říci? Nalezené „sklady kontrarevolučního podzemi“ byly bez výjimky sklady Lidových

milic a protizákonně se jich nezmocnili neznámi kontrarevolucionáři, nýbrž právě okupační vojska, která v Československu neměla co pohledávat.

Největší lež

Avšak největší lež zplodila „tisková skupina“ hned na počátku svého díla. V úvodu k brožurě se pateticky volá:

„My komunisté odpovídáme: Spojenecká vojska nepřišla proto, aby se vměšovala do vnitřních záležitostí českého a slovenského lidu, ale jen proto, aby mu umožnila v klidu, pevně a důstojně řešit své vnitřní záležitosti bez vměšování se Západu. Vojska odejdou, jakmile se normalizuje situace.“

Vojska odejdou . . . Opravdu, už by bylo na čase. Zatím zůstávají a s nimi — bohužel — i duch brožury, k jejíž exhumaci nás inspiroval komentátor TASSu.

-r-

VLADIMÍR VYSOCKIJ

*Já na zázraky nikdy nevěřil
nebalil kufry do příštího ráje.
Mé učitele spolkla stoka lží
a blízko Magadanu vyvrhla je.*

*Povznášel jsem se nad hloupost a lež.
Smí ale jiným do svědomí sahat
kdo bez následků přežil Budapešť
a komu srdce neutrhla Praha?*

*My dělali jsme rámus na jevišti
i v životě a chtěli odpověď.
Ta měla přijít v okamžiku příštím:
„Je někdo proti? Tak dva kroky vpřed!“*

*S tímhle se nikdo nechtěl přímo setkat.
A každý už se předem radši lek'.
Rozumnost jako nestydatá děvka
nám uzavřela duše na zámek.*

*Nás naučili navždy zticha zůstat,
i když snad ke zdi nestavěli nás.
I my jsme děti strašných roků Ruska!
Do hlavy vodku lil nám těžký čas.*

Překlad: MILAN DVOŘÁK

(Recitováno na večeru překladů ze současné ruské poezie v Domě sovětské kultury v Praze v únoru 1988).

NDR : Prapory proti svobodě projevu

Naprostě nečekaně a v rozporu s novým myšlením zakročily státní orgány proti opozici, která se chtěla (ale i nechtěla) zúčastnit každoročního pochodového rituálu „bojová demonstrace“, pořádaného 16. ledna k uctění památky R. Luxemburgové a K. Liebknechta v Berlíně, hlavním městě NDR. Zásah byl očividně v rozporu i se zdravým rozumem: hloučky ještě poměrně ospalých východoberlinských občanů, loudavě se shromáždujících na ulici, byly náhle vystaveny útoku silné formace praporečnicků. Útok připomínal natolik masové filmové scény z Hollywoodu, že se konsternovaní občané nechali obklíčit, aniž by se zmohli na útěk či na obranu. A když jim došlo, že jde jen o jinak přestrojené státní zaměstnance v bezpečnostních službách, bylo již pozdě. A pozdě bylo i pro kamery číhajících televizních společností; veškeré zajímavé dění se odehrávalo za poměrně neprůhlednou hradbou z těl státních orgánů a rudých praporů. Naprostě většina televizních obrazů zaznamenala tedy jen tuto podivnou kruhovou formaci a jen výjimečně bylo možno spatřit obraz demonstranta smýkaného vzteklým příslušníkem státního orgánu. A snad jen jedinkrát snímek transparentu s heslem o svobodě, jak ji definovala Rosa Luxemburgová: „Freiheit ist immer Freiheit der Andersdenkenden“ („Svoboda je vždy svobodou smýšlejících jinak“). Stoupenci této definice se ocitli v zajetí, aniž by se vůbec za transparentem dokázali seřadit a aniž by se shodli na jejím jednotném výkladu. Obrovskou převahu mezi zadržnými demonstranty měli stoupenci interpretace, že jde o svobodu vycestovat z NDR, neboť si v tomto smyslu podali žádosti, a nebyli spokojeni s mnohaletými čekacími lhůtami na vyřízení. Malou skupinu tvořili občané, kteří minili, že teď v době perestrojky a glasnosti, by mohli svobodně, tedy veřejně, projevovat své smýšlení, zvláště pokud jde o lidská a občanská práva. Tato skupina se proto stala hlavním cílem zásahu státních orgánů a zatčení tedy postihla i ty, kteří se k „bojové demonstraci“ nedostavili. K nim se zato dostavily státní orgány již dlouho před začátkem demonstrace přímo do bytu. Přišly před svítáním a přímo k posteli, naprostě v duchu jejich legendárního otce J. V. Stalina. Bärbel Bohleyová se tímto způsobem dostala do berlínské Ruzyně (Hohenschönhausen) v noční košili.

Celá akce, která začala těmito návštěvami a útokem bizarních praporečnicků, začala ovšem již v průběhu dalšího týdne ztrácet na síle a pozvolna uvádala pod záplavou protestů domácí a zahraniční veřejnosti. Hlas pozvedly také občanské iniciativy střední Evropy a v německé oblasti především strana Zelených a také Willy Brandt: „Zastavte ten groteskní nesmysl!“. Potom přišla zpráva, že celá záležitost byla vyňata z kompetence státních orgánů NDR a převzala ji kancelář E. Honeckera. Akce tedy nedosáhla kýženého politického cíle.

Ovšem: státním orgánům se zase podařilo z NDR vystěhovat řadu lidí s občanskou kuráží, s mírovým,

ekologickým, humanitním a socialistickým přesvědčením, kteří se vůbec nikam stěhovat nechtěli a kterých právě NDR nemá nezbyt (počet těch, kteří se vystěhovat chtějí se odhaduje na 200-300 000). K vystěhovaným, či jak to nazvat, patří Stephan Krawczyk, 31, zpěvák protestních songů, herec a dříve člen SED, a Freya Klierová, 37, filmová režisérka a dříve také v SED, kteří byli zbaveni občanství a odsunuti; patří k nim Bärbel Bohleyová, 42, a Werner Fischer, 36, členové občanské iniciativy „Mír a lidská práva“, kteří byli na nucenou cestu již vybaveni cestovními pasy a vízem opravňujícím k návratu (zda platí se teprve musí ukázat); a dále Ralph Hirsch, 27, činný v evangelické církvi, který obdržel podobné „řešení“. Původní nabídka v lapáku státních orgánů ovšem vždy spočívala ve volbě mezi dlouholetým vězněním (paragraf „zemězrada“ a „špionáž“) a odsunutím z NDR. Poněkud lepší podmínky se zřejmě podařilo vyjednat těm, kteří dokázali odolávat ponižujícímu zacházení a subversivním výsledkovým metodám a uměli hrát na čas. Na druhé straně ale Till Böttger, 17, a Andreas Kalk, 19, oba z knihovny pro životní prostředí (Umweltbibliothek, při kostele Sion), dostali šest měsíců za „srocování“ (vzhledem k mladistvému věku byli ale propuštěni domů) a Vera Wolenbergerová, spoluzakladatelka hnutí „Církev zdola“ dostala šest měsíců nepodmíněně a sedí. V brilantní obhajobě před soudem používala hojně citátů o svobodě veřejného mínění z projevů E. Honeckera. Pokus o demonstraci pod heslem o svobodě, byl tedy plným úspěchem jen pro lidi, kteří se chtěli vystěhovat. Po několikadenní vazbě byli — jak si to přáli — odsunuti do NSR.

Založení Chelčického ceny

Soukromá nadace The Chelčický Prize, 12 Gower Street, London WC1 se rozhodla odměňovat na konci každého akademického roku Chelčického cenou autora eseje sepsaného na zadané téma. Hodnota ceny může dosáhnout výše 500 liber. Podmínky k udělení ceny jsou následující: Uchazeči o cenu musejí být českoslovenští občané trvale bydlící v Československu. Rozsah eseje nesmí přesáhnout 10 000 slov. Musí být napsán v češtině, slovenštině nebo v angličtině, francouzštině či němčině. Pokud bude napsán česky nebo slovensky, musí být opatřen anglickým, francouzským či německým resumé. Esej musí být připraven k publikování. Esej uchazející se o cenu v daném akademickém roce se musí dostat do rukou členů nadace do konce dubna. Předložené práce budou posouzeny odbornou porotou a nadace si vyhrazuje právo cenu neudělit, pokud žádná ze zaslanych prací nebude odpovídající úrovně. Předpokládá se, že vítězný esej bude publikován v domácím oficiálním tisku či v samizdatu a nadace zajistí jeho překlad a publikování v některém západním časopise. Vítězná práce by měla osvětlit povahu a dějiny československé kultury a společnosti.

Tématem pro akademický rok 1987-88 je „zákonost“.

O čem Rudé právo nepíše

Štrougal jinak než Jakeš ?

Zatímco Miloš Jakeš opakoval ve svém projevu k výročí „únorového vítězství“ stará tvrzení o roce 1968 a o vývoji za „normalizace“, ozvaly se v rozhovoru Lubomíra Štrougala s novináři u příležitosti návštěvy Helmuta Kohla v lednu 1988 v Praze přece jen poněkud jiné tóny.

Štrougal především prohlásil, že dvakrát — na konci padesátých a na konci šedesátých let — zmařily politické motivy provedení nezbytných reforem, aniž by tyto „motivy“ blíže určil. Přiznal, že od roku 1970 prožívá Československo „hospodářský sestup“, na jehož zastavení je už nejvyšší čas. Tím se vlastně nepřímo přihlásil k Dubčekově charakteristice o dvaceti ztracených letech. Zdůraznil také, že i pro uskutečňování zásady „vice demokratizace znamená více socialismu“ se mohou teď vytvořit předpoklady, ovšem jen tenkrát, nebude-li tato „třetí možnost opět promeškána“. Odmltl „analyzovat“ Dubčekův rozhovor otištěný v L' Uniá, avšak zdržel se opakování starých pomluv a řekl jen, že „autor není dostatečně sebekritický“.

Zahraniční pozorovatelé vyjádřili mínění, že Štrougal snad přece jen zastává ve vztahu k minulosti i k potřebě reforem poněkud jiné stanovisko než někteří jiní členové stranického vedení, že existuje značné napětí mezi ním a Vasilem Bilakem, a že se pokus o řešení skrytých rozporů může objevit už na příštím zasedání ústředního výboru KSČ, který se má zabývat kádrovými problémy.

Roy Medveděv o Dubčekovi

Po uveřejnění rozsáhlého rozhovoru s Alexandrem Dubčekem uveřejnila L' Uniá v lednu 1988 článek Roy Medveděva o Dubčekových stanoviscích a názorech. Medveděv zdůraznil, že pokládá Pražské jaro 1968 za jednu z nejdůležitějších událostí v poválečné Evropě, a že jeho násilné potlačení zůstává „znepokojícím mementem“ pro všechny, kteří věří na ideály socialismu. Potvrdil, že pro něj je „Pražské jaro neoddelitelné od osobnosti Alexandra Dubčeka tak jako současná perestrojka je neoddelitelná od osobnosti Michaila Gorbačova“, avšak vyjádřil jisté zklamání nad tím, že Dubček neprovedl dost hlubokou a kritickou analýzu příčin porážky Pražského jara 1968. Podle mínění Medveděva byly příčiny přece jen složitější než jen fakt vojenské intervence, a spočívaly i v nedostatečném přihlížení k tehdejším mezinárodním podmínkám a k postavení Československa uvnitř sovětského bloku. Medveděv také míní, že dosažená přeměna československé společnosti poskytovala i po intervenci určité možnosti pro obhajobu nového politického kurzu, a že tyto možnosti nebyly v důsledku nedostatečné sebedůvěry Dubčekova vedení a sklonem k ústupnosti využity. Je přesvědčen, že by dnes při vývoji podobném Pražskému jaru k sovětské vojenské intervenci nedošlo, a že skutečně mnozí lidé z kruhů blízkých Gorbačovovi tehdy sledovali československý vývoj se sympatiemi, avšak i kriticky a s pocity jistého

zklamání. Medveděv ovšem zdůraznil, že Dubček má plné právo žádat spravedlivé hodnocení své politiky i osobnosti, protože nebyl žádným „pravcovým oportunistou, který otevíral cestu kontrarevoluci“, a že vedení SSSR musí dříve či později odsoudit tehdejší vojenskou intervenci jako akt nepřipustného násilí.

Napětí mezi Rumunskem a Maďarskem

Odnárodňovací politika režimu Nicolae Ceausescu vůči veliké maďarské menšině v Transylvánii vyvolává už dlouho v Maďarsku nevoli, ašak dosud se vlády obou států vyhýbaly otevřeným polemikám. Větší volnost jednání, kterou si už nyní režimy v zemích sovětského bloku pomalu osvojují, vynáší však i maďarsko-rumunský spor na světlo. Ještě v červnu 1987 došlo k tajným jednáním v Bukurešti, kde Maďarsko předložilo plán o 21 bodech k urovnání neshod. V lednu 1988 sdělila však rumunská vláda, že o návrhu odmítá jednat. 1. února došlo před rumunským velvyslanectvím v Budapešti k demonstracím, a maďarský tisk o tom otevřeně referoval. Rumunsko oficiálně protestovalo, obvinilo maďarské úřady ze „spoluorganizování“ demonstrací, a hrozilo „váznými důsledky“. Tajemník ústředního výboru maďarské strany Matyas Szuros v lednu prohlásil, že „Maďaři žijící v sousedních zemích mají právo požadovat ochranu maďarského státu“. Nicolae Ceausescu reagoval prohlášením o „nešťastně zhoršovaných vztazích“ mezi oběma státy, a řekl, že „všichni rumunští občané bez ohledu na svůj původ stojí pod ochranou státu rumunského, který v tomto ohledu nepotřebuje žádné rady zvenčí“.

Gorbačov do Vatikánu ?

Západoevropští televizní diváci mohli nedávno shlédnout senzační záběr z jedné z reprezentačních síní Vatikánu: pěvecký soubor sovětské armády — v uniformách a s rudými hvězdami na čepicích! — zpíval papeži Janu Pavlovi II. a skupině kardinálů „Ave Maria“.

K letošním oslavám tisíciletého výročí „pokřesťanstění Rusí“ pozval moskevský patriarchát — samozřejmě se souhlasem vlády — několik set hostů z vysokých církevních kruhů v celém světě, protestantů, katolíků i jiných. Papež dosud pozván nebyl, ale tvrdí se, že pozvání není vyloučeno, a že papež sám má zájem o možnost oficiální návštěvy SSSR, ovšem za předpokladu, že se bude moci setkat s věřícími v Litvě a na Ukrajině, kde je údajně na 4 milióny věřících katolíků. Ve Vatikánu sledují pozorně současný vývoj v SSSR, oceňují kladně některé pozitivní jevy vůči věřícím a církvi — propuštění některých kněží z vězení, obnovování kostelů a jiných církevních památek — avšak zachovávají i nadále opatrnou zdrženlivost.

Michail Gorbačov má letos uskutečnit oficiální návštěvu v Itálii, a anglický časopis Universe v únoru sdělil, že se rozhodně počítá i s jeho setkáním s papežem.

Polské problémy

Polská vláda se na konci února 1988 zabývala téměř masovým odchodem polských občanů — zejména příslušníků inteligence — do zahraničí. Obvinila západní státy, že záměrně stimulují „únik mozků“ z Polska, a prohlásila, že Polsko má právo se proti tomu bránit. Mluvčí vlády Jerzy Urban pak sdělil, že v letech 1983 až 1987 odešlo z Polska na Západ více než 500 000 občanů, mezi nimi na 60 000 lidí s vysokoškolským vzděláním. V zahraničí zůstalo například 19 000 inženýrů, 5 500 učitelů, 4 800 ekonomů a 4 000 jiných vědeckých pracovníků. Sdělil také, že vzdělání těchto lidí stálo polský stát „několik desítek miliard zlotých“ — jen u inženýrů a učitelů 13,5 miliard zlotých.

Polský režisér Marcel Lozinski natočil dokumentární film o protizidovském pogromu na jaře 1946 v polském městě Kielce, při němž přišlo o život 42 lidí. Nezávislé nakladatelství Nowa jej rozšířilo na videokazetu, a byl také předveden ve varšavském klubu katolických intelektuálů. K veřejnému promítání však povolen nebyl. Oficiální týdeník „Polytika“ v únoru 1988 uveřejnil článek, v němž se konstatuje, že antisemitské tendence z konce šedesátých let dál poškozují jméno Polska ve světě. Také časopis „Nowe Drogi“ připravil k uveřejnění analýzu tehdejší situace, kdy byli Židé v Polsku pronásledováni, vytláčováni ze všech důležitějších funkcí ve společnosti a ve většině případů donuceni k odchodu ze země. Údajně se připravuje i stranický dokument, v němž má být tehdejší antisemitská politika odsouzena.

Jaruzelského režim je znepokojován pokusy o obnovení některých dřívějších politických stran. Již loni byl učiněn pokus o obnovení polské socialistické strany PPS. Na počátku roku 1988 však došlo v prozatímním vedení této nepovolené strany k rozkolu, při němž se předseda Jan Josef Lipski a čtyři další členové vzdali svých funkcí.

Nezávislé skupiny v SSSR

V únoru 1988 objevily se v „Pravdě“ i v „Komsomolské Pravdě“ útoky proti takzvaným nezávislým skupinám, jejichž počet rychle vzrůstá: i oficiálně se odhaduje, že jich na počátku roku 1988 bylo nejméně 30 000. Ostře je kritizována zejména nacionalisticky orientovaná ruská „Pamjat“, v jejíž postojích se objevuje i antisemitismus i velkoruský šovinismus. „Pravda“ napadla i skupinu kolem samizdatového časopisu „Glasnost“, jejímž nejvýraznějším aktivistou je Sergej Grigorjanc, a skupinu „Demokracie a lidskost“, která se orientuje k obraně lidských a občanských práv. Znepokojení stranických a komsomolských funkcionářů vyvolává rostoucí počet nezávislých — a levicově orientovaných — skupin mládeže, jejichž hlasem je samizdatový časopis „Obrat nalevo“ vydávaný Alexandrem Grišinem a s výrazným mluvčím v Borisu Kargalickém. Na konci ledna zúčastnilo se na 400 představitelů těchto skupin a klubů porady v Moskvě, a ukázalo se, že 70 procent účastníků bylo současně členy Komsomolu. Ve vedení Komsomolu se horečně diskutuje o opatřeních, kterými by pokud možno bez tvrdých administrativních zásahů bylo možné čelit tendencím „nekontrolované“ aktivity mládeže.

Krise komunistické strany v Portugalsku

Ve Španělsku prožívají jak známo komunisté hlubokou stranickou krizi už dlouhý čas. Vedle PCE vznikla odštěpená starokomunistická sekta vedená Gallegem i „ministrana“ bývalého generálního tajemníka PCE Garilla, a všechny dohromady ztratily za posledních deset let více než polovinu bývalých komunistických voličů. Také většina intelektuálů tyto strany opustila. Ani letošní sjezd PCE na situaci nic nezměnil. Jen s obtížemi se podařilo přesvědčit Julia Anguitu, aby po ostře kritizovaném Gerardo Inglesiasovi převzal vedení strany.

Zcela nově se však v krizové situaci ocitla i komunistická strana Portugalska. V lednu 1988 uveřejnila velká skupina stranických funkcionářů dokument požadující otevřenou politiku strany vůči veřejnosti a vnitřní demokracii ve straně. Přestárlý dogmatik Alvaro Cunhal byl obviněn z neschopnosti přizpůsobovat politiku strany měnící se situaci ve společnosti. Ústřední výbor sice odmítl „vyvolávání debaty o stranických záležitostech ve veřejnosti“, ale Cunhal byl přece jen přinucen přiznat, že „podcenil vliv perestrojky v SSSR“ na politiku své strany, a že se „dopustil chyb v hodnocení nového kursu v SSSR“.

Národnostní neklid v SSSR

Michail Gorbačov měl dobré důvody k tomu, aby v únoru 1988 označil národnostní problematiku za velice důležitou, a aby ji chtěl věnovat jedno z příštích zasedání ústředního výboru KSSS. Nespokojenost mnohých národností, která se začíná hlasitě projevovat, mu patrně způsobí značné problémy.

Po loňských nepokojích v Kazachstánu, protestech kdysi násilně vystěhovaných krymských Tatarů a demonstracích nespokojených národů baltských republik se sice nesplnily obavy Moskvy, že v souvislosti s výročími vzniku samostatné Litvy a Estonska dojde v únoru 1988 k velkým demonstracím v těchto republikách: napětí bylo pravděpodobně přece jen dočasně zmenšeno tím, že se připustila volnější diskuse o odstraňování minulých národnostních nespravedlivostí, a že byla provedena některá opatření proti další rusifikaci baltských zemí. Hlasy národní nespokojenosti se však začaly ozývat z Ukrajiny. Přední bojovník za práva Ukrajinců Vjačeslav Černovil, který se nedávno vrátil z vyhnanství, a který obnovil vydávání zakázaného časopisu „Ukrajinský věstník“, zaslal Gorbačovovi otevřený dopis, v němž se požaduje obnovení ústavních práv Ukrajinské republiky a zásadní změny ve školské a jazykové politice na Ukrajině, stejně jako revize dosavadního tlumočení ukrajinské historie.

K vážným nepokojům došlo však v únoru 1988 především v Arménii. Nejdříve demonstrovali obyvatelé města Abovyan proti plánu na rozšíření chemického závodu, který už teď působí těžké škody na životním prostředí. Pak došlo v Jerevanu ke statisicovým demonstracím s požadavkem navrácení oblasti Nagornov-Karabach, která byla roku 1923 odňata Arménii a připojena k převážně muslimskému Ázerbájdžánu přesto, že většina jejich obyvatel jsou křesťanství Arménci. Také v této oblasti došlo k nepokojům, při nichž bylo několik lidí zabito. Do Arménie bylo vysláno několik členů politbyra, sám Gorba-

čov se obrátil k obyvatelstvu s výzvou ke klidu, a jistého uklidnění — alespoň dočasného — bylo docíleno slibem, že problém bude v Moskvě přezkoumán a přehodnocen. V posledních dnech února však přicházely zprávy o nových nepokojích, tentokrát v Azerbájdžánu.

O hrůzách stalinismu

Nikolaj Bucharin, Alexej Rykov a 19 dalších kdysi vedoucích sovětských osobností, kteří byli likvidováni jako tzv. „protisovětské pravice- Trockistické centrum“ v roce 1938, byli v únoru 1988 soudně rehabilitováni. O rehabilitaci Bucharinových politických názorů se zatím oficiálně mlčí, i když přední sovětský historik Jurij Afanasjev již loni prohlásil, že „alternativa stalinismu v naší zemi byla ta, kterou reprezentovali Bucharin a lidé z jeho kruhu“. Gorbačov řekl při setkání s americkým znalcem — a obhájcem Bucharina — Stephenem Cohenem, že „shledává jeho obraz Bucharina pozoruhodným a značně objektivním“, i když má „některé výhrady“. Roy Medvědév charakterizoval Gorbačovovu ekonomickou politiku jako „blízko Bucharinovým názorům“.

Jurij Larin, Bucharinův syn, který se narodil 18 měsíců před otcovým uvězněním, vylíčil nyní útrapy, kterým byla vystavena celá Bucharinova rodina. Bucharinova žena Anna Larinová strávila 20 let ve věznicích a ve vyhnanství. Jurij byl nejprve svěřen příbuzným, ale záhy byli i oni zatčeni, a Jurij putoval z jednoho dětského domova do druhého. Teprve po Stalinově smrti, v polovině padesátých let, mohl poznat svou matku a dovědět se, či je syn. O svém otci se pak dověděl celou pravdu až z knihy Stepheny Cohena v sedmdesátých letech.

Michail Gorbačov sice v listopadu 1987 prohlásil, že události „temného období“ a odpovědnost za ně nemohou být zapomenuty ani prominuty, avšak jeho výrok o „tisících nevinných obětích“ vzbudil rozhořčení. Všeobecně se totiž ví, že nešlo o tisíce, nýbrž o milióny. Julian Semjonov sdělil v „Komsomolské Pravdě“, že našel zprávu tehdejšího ministra vnitra Ignatěva Stalinovi z počátku roku 1953, v níž je uvedeno, že počet lidí ve věznicích a táborech činí 12 miliónů. Zahraniční badatelé odhadují počet zabitých a zemřelých v důsledku čistek a pronásledování ve třicátých až padesátých letech na nejméně 20 miliónů, což zatím sovětská historiková prohlášení za přehnané. Také údaje o zneužívání psychiatrie se ovšem ještě nedávno prohlašovaly za „přehnané“. V únoru 1988 však prohlásil představitel ministerstva zdravotnictví Čurkin, že v nejbližší době bude ze seznamů psychicky chorých škrtnuto asi 2 milióny lidí, kteří tam nepatří. Američan Robert Conquests, který již dříve vydal dobře dokumentovanou práci o čistkách ve třicátých letech, uveřejnil nyní knihu „The Harvest of Sorrow“ o obětech kolektivizace a „odboje proti nacionalismu“ v letech 1929 až 1933. Dokládá v ní, že násilí při kolektivizaci, následující hladomor na rus-kém venkově i ve městech a likvidace tak zvaného „nacionalismu“ na Ukrajině připravily již v této době o život nejméně 15 miliónů lidí. Američtí demografové Barbara Anderson a Brian Silver však popírají správnost Conquestových čísel, a tvrdí, že podle jejich výzkumu mimo přirozeně zemřelých zahynulo v SSSR v letech 1926 až 1939 „jen“ 5 a půl miliónů lidí.

1. března 1988

Z. H.

Lidovky jsou tady

Nad historií nultého a prvních dvou čísel si ověřujeme, o kolik je nula miň než dvě : o mnoho. Dokud tady bylo jenom nulté číslo, mohlo taky při něm zůstat : při pokusu, při zkoušce, při dobré vůli. Jenomže v lednu a v únoru se objevilo znova po čtyřadvaceti tiskových stranách zpráv, informací, fejetonů, poznámek, miniesejů, přirovnání, odhalení, recenzi, prózek, zajímavosti, kalendarii a dokonce fotografií, tabulek a kreseb — a to se už nemůže odestát. Zkouška překročila svůj rozměr, stala se něčím. Je to mladé : články se rozhlíží po listě a hledají své místo, se záviděníhodnou jistotou tkvějí doma a zároveň okoušejí hustotu informačního fluida nad pěti kontinenty. Má to jak švih, tak rutinu, a od první minuty nejste na pochybách : tyhle noviny nedávají dohromady obětavi amatéři, nýbrž profesionálové. Dělejí je s neprofesionální chuti — vzali si (neradi), jak se tomu říká v odbíjené, tajemství : skoro dvacet let. Přečtete si impressum : redaktorem je Jiří Ruml, v redakční radě zasedají Jiří Dienstbier, Václav Havel, Ladislav Hejčánek, Miro Kusý, Petr Pithart, Jan Šabata, František Šamalik, Zdeněk Urbánek a Josef Zvěřina. Šířkou politického záběru připomíná redakční rada Chartu. Chybí vlastně jenom neznámé jméno, a já nevím : je doma ještě nějaký nezávislý novinářský dorost ? Snad bychom viděli, kdyby poměry dovolily odložit zelené brýle zkratek a pseudonymů. Jak tvář vzkříšených Lidovek vplyne do všech minulých tváří za poslední věky, které přece vždycky byly jenom ta jedna, a jak si ji přizpůsobí k nejkurióznějším podmínkám, ve kterých kdy vycházely, ponechejme jim — brain-trust k tomu mají.

Důležité po těch třech číslech : Lidové noviny jsou tu.

ČESTMÍR VEJDĚLEK

LIDOVÉ NOVINY ČÍSLO 2

Rakety Rakety Rakety

AMÉRIKY		SSSR	
Jaderná hlavička	USA 24 000	SSSR 22 000	
Dávající v 1000 miliónech tun	4 741	7 235	
Strategické multístupňové	USA 1 000	SSSR 1 018	Jaderná hlavička
Pesumní laser- balistické rakety (ICBM)	640	938	SSSR 3 341
ICBM na pozemních	317	163	SSSR 3 344
Strategické bombardéry	1 937	2 311	SSSR 1 260
Strategické obrněné vozidla	2 957	3 873	SSSR 33 014
SSSR	429	470	
SSSR	0	307	
SSSR	260	336	
SSSR	170	539	
SSSR	899	1 751	

ESTĚ ZA REGISTRACI

Prostřednictvím vydávajícího orgánu se žádá o registraci... (text is small and partially illegible)

Přízrak plurality

„Rozhodující pro fungování socialistické demokracie je řádné fungování vnitrostranické demokracie. Můžeme říci, že jaká je demokracie uvnitř strany, taková je ve státě a společnosti.“

Asi takto se nyní v Československu vyjadřuje všeobecně známý fakt, že u nás všechno závisí na straně. A poněvadž je opravdu těžké hledat v našem politickém životě reálně fungující demokratismus (sovětská televize vysílá pořad „Učíme se demokracii“), není to s vnitrostranickou demokracií — v souladu s uvedenou logikou — také slavné. Z historie ostatně víme, že Leninovy demokratizační podněty zanikly jeho smrtí a že i Chruščovův pokus o jejich renesanci („rotace kádru“ atd.) se rozplynul. Jen jednou se u nás strana a společnost sblížily v demokratismu a dodnes se z důsledků tohoto „poblouznění“ nevzpamatovaly: jedni se radostně odklopýtali od demokratizace, jiní a vzpurnější byli odklopýtáni. Kam? Samozřejmě k té opravdové „socialistické demokracii“, která ideologicky existovala v každém momentu, i v časech stalinského centralismu a teroru. „Lidový“ charakter moci byl v této sofistice podstatnější než institucionální formy a záruky demokracie. Společnost ovšem musela být dobře vyladěna na určující tendenci, musela se orientovat v tom, které povzbuzující heslo má jen ornamentální význam, takže je rizikové nechat se jím strhnout (ne náhodou „objevují“ nyní v Sovětském svazu prastarou právní zásadu „co není zakázáno, je dovoleno“: je to zásada iniciativní a na zákonnosti založené společnosti).

Naše situace (úbytě demokracie tu i tam) je tedy chmurná. Lze to sice všelijak proteplít poukazy na „stav společnosti“, který nedovolil rychlejší „prohlubování“ demokracie, neboť z „přeskakování etap“ by mohlo vzejít „ohrožení socialismu“ (proto je tak důležité negativní hodnocení „obrodného procesu“), ale vzhledem k zcela reálnému a všem viditelnému ohrožení — k extenzivnímu monstru s neprůstřednou byrokratickou skořepinou — je tato argumentace jen podpůrná. Nemůže osvobodit od skutečně zásadní sebekritiky. Teorie o „ohrožení socialismu“ zbytky svržených tříd, ideologickou diverzi atd. má ostatně nepatrný respekt už uvnitř společenských věd, nemluvě o společnosti (zrušení živnostníků ukázalo význam jejich ekonomické funkce, dosud nebyla adekvátně nahrazena; nynější uvolnění „individuálního podnikání“ je z hlediska oné teorie „hrou s ohněm“; vysazujeme Kondeliky-živnostníky do bílých míst naší ekonomiky podobně jako hysky a tetřevy do míst, z nichž zmizeli, obojí je „rizikové“). To, co z těchto ohrožení existuje, sotva překračuje rozsah policejní sféry natolik, aby tím byla rozhodně ovlivněna celá politická struktura, tj. udržována „extrémní forma politické společnosti“, nedemokratismus či pseudodemokratismus.

Naše mizerie (z hlediska včasné a účinné korekce politicko-ekonomických rozhodnutí) je v tom, že vedoucí politická síla, které jsou všechny orgány odpovědné, je sama — v ústavním smyslu — neodpovědná. Existují jen všeobecné politické principy a normy, které mají kultivovat a „držet na uzdě“ její orgány a členy („čelem k masám“, „skromnost“, „kritičnost a sebekritičnost“ atd.), jež jsou ovšem také v její výlučné dispozici — pokud ovládá situaci. V závislosti na sociálně politickém vlnění jedno nebo druhé aktualizuje (nekritizovatelnost - kritizovatelnost, utajení - veřejnost . . .). Ať se tato „neodpovědnost“ vysvětlí jakkoli, legitimita této „vedoucí síly“ zůstane neurčitá a spíš „metafyzická“, neboť jistota a nezvratnost socialistických principů a perspektiv — jak to vyplývá z této koncepce — není dovršena jejich fakticitou a jejich ústavněprávním zakotvením, nýbrž teprve touto privilegovanou existencí a funkcí strany. Zatím z toho ani u nás, ani jinde nic plodného pro demokracii nevzešlo, tuto zkušenost nijak neničí nynější programy přestavby. Je zřejmé, že demokracie nemůže záviset na síle takto neurčitě odpovědné, nýbrž na reálnosti demokratických institucí a jejich kompetenci a odpovědnosti. A na jejich kompletnosti, zajišťující nezbytné korekce, kontrolu a zákonnost státní činnosti (ústavní soud, správní soudnictví, nezávislá justice atd.).

V souhrnu — jde o prostor pro společenskou iniciativu, odpovědné občanství, občanskou rovnost (v Ústavě je zakotvena, ale v prozaickém životě mohou vysocí funkcionáři upírat celým skupinám občanů účast na veřejném životě. Takto kontradiktorní jsou i „kádrové pokyny“, založené na kategoriích „partijní - bezpartijní“: občanská rovnost tu ustupuje stranické privilegovanosti). Prostor přesně vymezený právem a v každém případě („neutrálně“) chráněný autoritou státu. Není to ještě demokracie, takový prostor zajišťoval v minulosti i vrchnostenský (suverenitu lidu neuznávající) „právní stát“. Pro nás by to ovšem bylo velkým pokrokem, neboť stále tu ještě máme jako stalinské dědictví (příslušně umiměné) „extrémní formu politické společnosti“, která si podrobila demokratické instituce a zvrátila směry jejich kompetence a odpovědnosti. Proto také, máme-li na mysli reálné poměry, nemůžeme s dobrým svědomím mluvit o „prohlubování“ či „zdokonalování“ demokracie, nýbrž o její „obnově“.

Co nastane, je neprůhledné, konečně „dějinným posláním“ strany je sociální, politická a lidská emancipace člověka. Je-li v tom naznačen příští trend vývoje dojdeme k „právnímu státu“ i k tomu, že všeobecná závislost směrem nahoru (direktivnost) bude vystřídána autonomií regulovanou normativním, pro všechny závazným systémem. Obnoví se „dobrý poměr“ (Gramsciho termín) mezi státem a společností, nebo-li zanikne ona extrémní „péče“ o společnost a její kontrolu, která opravňovala úvahy o „totalitnosti“ komunistických režimů. Začíná se autonomizaci ekonomické sféry, což spolu s jinými důsledky prohloubí sociálně ekonomickou emancipaci organičtějším uplatněním společenského vlastnictví (a silou antirovnostářství zvýší prestiž osobního vlastnictví).

Praktický problém (mnozí nevěří, že se s tím komunistické systémy vyrovnají) je v tom, že dává-li se něco jedněm, druhým něco ubývá. Mění se struktura prestiže, podmínky sociálního vzestupu, rozšiřuje se prostor nezávislosti, zužuje se závislost. Tyto sociální důsledky jsou vpravdě revoluční a revoluce probouzí vášně, útočné

i obranné. Neboť „autonomizace“ (odstátnění) uvolňuje jednotlivé složky, aby samostatně a odpovědněji určovaly svůj vztah k res publica. V úvodu citovaný státoprávní expert konstatuje — s poukazem na to, že demokracie je třídě historickou kategorií: stále znovu „musíme zdůrazňovat, že v podmínkách socialismu demokracie přestává být prostředkem boje o politickou moc. Není a nikdy nemůže být demokracií pluralitní v buržoazním pojetí“.

Je to logické v onom myšlení, které fakticitu „socialistické společnosti“ bez specifické strany považuje za neúplnou, vratkou: Boj o politickou moc je tedy aspoň latentně bojem za zvrát sociálně politických poměrů, opozice musí být antisocialistická: jak se dovidáme od J. Fojtíka, nejen lidé, nýbrž „historie“ odvrhla aktéry šedesátého osmého roku. Misijní výlučnost se prostě neobejde bez sklonů k mysticismu.

Zajisté, demokracie je „třídě historickou kategorií“, ve své moderní podobě je dilem buržoazie. Je ovšem demokracií tím, že každému přiznává rovná občanská práva bez ohledu na jeho sociální atd. statut. Marx proti této „pouze politické emancipaci“ (tj. proti redukci kvalitativních určení člověka na abstraktní, nivelizující pojem „občana“) kladl program „lidské emancipace“, program totálnějšiho osvobození člověka včetně jeho osvobození od „demokracie“, která — jako stát — také limituje jeho svobodu. Z těchto radikálních pozic podrobil „buržoazní demokracii“ (jejíž dějinný osvoboditelský význam samozřejmě uznal a osvětlil) nelitostné kritice, jejíž dnešní použití musí vzít v úvahu jak změněnou situaci, tak to, že Marxovu „lidskou emancipaci“ (tj. společenství bez státu) dnes nikdo neklade do tak blízkého času jako on. Kritika z pozic „lidské emancipace“ (která se od nás tak svéhlavě vzdaluje), pokud má mít váhu praktických pokynů a nikoli strategického, konečného cíle, připomíná bláhové počínání člověka, který diskredituje své nynější nezbytnosti v naději, že zítra výhrou v loterii skočí do jiných poměrů.

Kdyby měl poukaz na „třídě historický“ charakter demokracie znamenat, že v určité etapě není možná univerzálnost občanství, byl by to jen poukaz na neexistenci či okleštění demokracie. Bylo by to sice možno smazat jinou definicí demokracie, ale tím by se věc (nestejná distribuce práv a svobod, posun od rovného statutu k odstupňovaným privilegiím) nezměnila. Důvody mohou být naprosto přesvědčivé, ale žádný z nich nemůže proměnit okleštění ve vymoženost. Bohužel právě tuto inverzi stalinismus povýšil na zásadu, jejíž opravňování — předem prohrané — zpusťovalo a spálilo mozek společenských věd, včetně státoprávních.

V buržoazních demokraciích naproti tomu vedly soubory různých procesů k tomu, že se principy *buržoazního* demokraticismu (formy, procedury a jejich humanitní základ) staly — odmyslíme-li si pravé i levé extrémy — *obecně* uznanými principy. Původní koncepty demokracie nebyly založeny na pluralismu stran, nýbrž na jednotném občanském statutu, na „individualismu“. Faktické rozdíly vedly ovšem k různění, z něhož nakonec vykryštalizovaly politické strany, s nimiž klasické teorie demokracie (a individualismu) nepočítaly. Prošly krizí a musely být korigovány v souladu s touto novou podobou občanství. „Boj o politickou moc“ je tu bojem o možnost realizovat své představy o potřebách společnosti a státu, přičemž trvání politické moci určité skupiny závisí na souhlasu občanů (prověrkou konsensu jsou všeobecné, přímé a tajné volby) a její výkon je trvale pod kontrolou stran a seskupení, které „nejsou u moci“. Povýšení „moci“ na superhodnotu, jejíž dějinné příkazy může splnit jen určité (vyvolené) politické seskupení, které proto všechna jiná významná ohniska považuje za škodlivá a nebezpečná, je s demokracií neslučitelné (představuje její pravcovou negaci). Neboť systém soutěže o občanský souhlas a jeho periodické prověřování skloňuje k tomu, aby se „moc“ představila jako racionální, k podstatným potřebám vnímavé vládnutí.

Vášnivost a „iracionálnost“ volebních zápasů nemůže zastřít fakt hluboké příbuznosti (sociální atd.) určitých okruhů stran a organizací: na jejím základě Gramsci používal shrnující pojem „organická strana“. V socialistických zemích je sociální struktura zjednodušena (je, jak se říká, zbavena antagonismu, ale neantagonní konflikty přetrvávají), prostor pro takovou příbuznost (pro „organickou stranu“) je tu mimořádný. Nepříznivě ovšem působí vzpomínky na minulost (např. v nechuti k organizaci „rolnictva“ byl a je citelný strach z agrarismu, i když na bázi zkolektivizovaného zemědělství s jeho nároky na strojírenství, chemii atd., jak ukazují dynamické „agrokombináty“, by dnes bylo nanejvýš obtížné i oživení antiindustriálního a antiměstského „ruralismu“). Ale i ty jsou méně podstatné než dědictví stalinismu: v jeho éře byla radikálně popřena nejen příbuznost dělnicko-rolnických stran (totální diskreditace sociáldemokraticismu), ale i plurálních proudů uvnitř stalinické strany.

„Moc“ úplná a jediná, neobtěžovaná „akcemi“, „opozicí“ atd., se stala superhodnotou, a vlivem tohoto odkazuje je představa „organické strany“ (pluralismu) v nejužším sousedství „kontrarevolučního ohrožení“. Logicky se ocitla před soudním tribunálem (citace z procesu s protisovětským pravicácko-trockistickým blokem, 1938: Bucharin: „Uvnitř země bylo našim skutečným programem sklouznutí do buržoazně demokratické svobody, do koalice, protože z bloku s menševiky, esery aj. vyplývá svoboda stran, a koalice vyplývá úplně logicky z vytváření bloku k boji, protože přibereme-li spojence ke svržení vlády, budou patrné příštího dne po eventuálním vítězství podílíky na moci. Sklouzáni nejen na koleje buržoazně demokratické svobody, ale v politickém smyslu na koleje, kde jsou nepochybně prvky císařismu. — Vyšinskij: Řekněte to jednoduše — fašismu.“ — Nemusím připomínat, že Bucharin tlumočí tuto železnou logiku „kontrarevoluce“ podle režijního scénáře procesu).

Přitom i prostý „zdravý rozum“ pochopí, že k tak masivnímu nakupení těžkosti, byrokratických bariér, stagnací, provizorií atd., jak nám nyní o něm vyprávějí mass media, by nemuselo dojít, kdyby podstatné problémy a potřeby mohly být (bez rizika) včas formulovány a účinně — v procesech rozhodování — zastupovány; kdyby se pluralnost naší společnosti promítla do politické sféry ne jako „boj o moc“, ale jako „účast na vládě“, jako „vliv na vládu“, jako předpoklad její racionálnosti a pružnosti. „Zdravý rozum“ není ovšem chycen v pavučinách supermocenského (prostěji: privilegujícího) myšlení, které na noční obloze politiky rozeznává nekonečně víc ohrožujících strašidel a démonů. Je přizemnější, vidí je tam, kde skutečně straší a překáží.

Nejde o abstraktní teoretický problém, ten by se dal odsunout, ale o fakt, že potlačení autonomie (plurality)

nakupilo ve všech socialistických zemích velká napětí, zanedbané oblasti, neřešená provizória. Funkce extrémní formy politické společnosti — likvidovat konflikty, zajistit dominaci „obecného zájmu“ — nepřinesly očekávaný efekt. „Třídne historická“ podstata socialistické společnosti se dusila v mocensko byrokratických sítích : proto demokratizace začíná osvobozováním, autonomizací ekonomiky, společenských organizací. Obrací všechny státní a společensko ekonomické organizace „čelem k masám“ a k jejich potřebám nejen politickou výzvou, ale vnitřní logikou ekonomicko politických a právních institucí. Strana jako „kolektivní vladař“ se v souladu s tímto procesem vnitřně i ve vnějších vazbách proměňuje. Bez respektu k pluralitě (o její formě tu neuvažují) demokracie prostě neexistuje, ani buržoazní, ani socialistická. A je-li zřetel k ní předpokladem opravdové demokratizace, je na pováženou, že na začátku této strastiplné a nejisté pouti k demokracii nás státoprávní věda straší tím, čím je třeba začít a čím se opravdu začíná. Neboť už větší samostatnost ekonomické sféry je otvíráním pluralismu. Mění proporce moci a vlivu a nemusíme pochybovat o tom, že se někde pracuje i na tom, aby tento vklad byl co nejmenší.

28. 1. 1988

(Uveřejněno bez vědomí autora.)

MILAN UHDE

Kulometry u nás na střechách nejsou

Někdy začátkem sedmdesátých let mi jeden český divadelní režisér vyprávěl, že se na zájezdě v Bělehradě setkal se známým srbským dramatikem — a ten se prý vyptával na mne. Kdysi jsme se poznali a psali si.

Čech svého srbského kolegu poctivě informoval : Pan U. je jako spisovatel zakázán, je bez místa, jeho knihy vyhodili ze všech knihoven a ani negativní veřejná zmínka není o něm dovolena.

— Co pro něho děláte ? — zajímal se Srb.

— Nemůžeme dělat nic — přiznal Čech po pravdě.

— Jsou na střechách kulometry ? — zeptal se Srb.

Čech nerozuměl, a tak mu Srb vysvětlil, že to je jeho stará osobní zkušenost z doby, kdy Jugoslávii obsadili nacisté. Stále se proti nim něco podnikalo. Ale když vytáhli kulometry na střechy a mířili do ulic, bylo to znamení, že jde do tuhého. Bezbranní se museli schovat.

— Kulometry u nás na střechách nejsou — řekl Čech.

Teď nerozuměl Srb. Za takové situace si přece lidé mohou pomáhat. Mohou se jeden druhého zastat.

Pak vysvětloval zase Čech. Prý je to složitější.

— Jaká je u vás cenzura ? — chtěl vědět Srb.

— Žádná. — odpověděl Čech.

Srb vrtěl hlavou. Nevěřil. Myslel, že s ním Čech nemluví dost otevřeně.

Škoda, že jsem nebyl u toho. Byl bych krajanovo svědectví potvrdil.

Cenzuru v Čechách si dobře pamatuju. Jako redaktor literárního měsíčníku, který byl zrušen až v roce 1970, jsem na ten úřad chodil s obtahy pod paží.

Cenzori byli starší páni v civilu. Nejvyššímu z nich říkala cenzurní tajemnice „soudruhu náčelníku“.

Jeden náčelník byl bývalý předválečný komunistický harcovník. Někdy v padesátých letech zabavil překlad povídky Saltykova-Ščedrina. Šéfredaktor si stěžoval na ústředním výboru strany a náčelník byl odvolán.

Nový náčelník byl někdejší knihař. Kdysi ho zaměstnávali v pojišťovně. Cenzurní verdikty vynášel na základě odborných expertíz. Aspoň to tvrdil. Kdo expertízy sepisoval, to jsme se my redaktori jen dohadovali. Říkalo se, že pro cenzuru pracují neúspěšní a všemi redakcemi odmítaní kritici a spisovatelé. Ve sporných případech rozhodoval krajský tajemník strany.

Jednou jsme zabavený text nahrazovali reprodukcí nějaké kresby. Bílé místo nesmělo v časopise být. Ta kresba byl ženský portrét. Odborná expertíza by trvala tři až čtyři dny, tiskárna spěchala, a tak jsem poprosil cenzora, aby reprodukcii kresby posoudil a schválil na počkání sám.

Souhlasil.

Toho dne jsem poprvé a naposledy viděl instituci při výkonu.

Cenzor vzal nátisk, lišácky se usmál — a obrátil jej vzhůru nohama.

Vyvalil jsem oči.

Cenzor si toho všiml.

— Divíte se ? — řekl. — To byste koukal, na co všechno se takhle přijde. —

Kresba mu naštěstí žádný jinotaj neprozradila.

Takové příhody současný český redaktor nezažije. Je sám sobě cenzorem, cenzory jsou sami sobě i autoři, a to cenzory přísnými, protože dobře vidí i do nejtajnějších záhybů své spisovatelské a redaktorské duše.

Jak došlo k tomu splynutí ?

Proces zakázů, kterému koncem šedesátých let a začátkem let sedmdesátých podly za oběť stovky českých spisovatelů, rozdělil spisovatelskou obec na dvě části : povolenou a zakázanou.

Tvrdom osud zakázaných působil a působí jako odstrašující příklad. Dostat se mezi ně mohl autor snadno a

rychle. Pomaleji a obtížněji to šlo opačným směrem. Mnohým to trvalo léta, než se doprosili milosti. Pocit ohrožení je vlastní všem.

Úspěšný, sebevědomý televizní redaktor a moderátor se na noční oslavě v kolegově kanceláři opil, řekl něco neložného — a ráno byl vyhozen pro ztrátu důvěry. Věřil ve svou popularitu a chystal se jezdit s jakousi estrádou po venkově a vydělávat si jako konferenciér. Jenže zaměstnavatel je u nás pouze jediný — stát. Má dlouhé ruce. Redaktor si musel hledat místo jinde než v kultuře.

Takhle dopadnout nikdo nechce, zejména ne kvůli něčemu takovému, jako je pomoc někomu, kdo byl kvůli vlastní neopatrnosti a nerozvážnosti zakázán.

Ostatně zakázání autoři nebyli a nejsou bez možnosti. Kdo z nich litoval svých skutečných nebo domnělých vin, měl naději na odpuštění. Ponižit se museli téměř všichni, kdo chtěli v Čechách zůstat spisovateli nebo se jimi stát. Proč by tedy měli svou těžce vybojovanou a protrpěnou existenci riskovat kvůli někomu, kdo se pokládá za lepšího než oni a ponižit se odmítá?

Tento způsob uvažování se tak vžil, že už ho takřka nikdo nevnímá jako scestný. Je to těžké onemocnění národní kultury a jeho kořeny sahají hluboko do minulosti.

Mohu o tom svědčit dost zasvěceně. Jako nemoc jsem tento stav začal pojmenovávat, teprve až mě samého zakázali.

Zakázání autoři jsou jen lidé. Budou schopni uchovat a alespoň laboratorně rozvíjet představu svobodné kultury, představu, která by se jednou mohla stát zdrojem všeobecné kulturní obnovy?

Odpověď není lehká. Kromě nejrůznějších subjektivních překážek existují i zákony, podle nichž může být zakázán spisovatel stíhán za své rukopisy publikované v zahraničí nebo kolující doma v opisech.

To je neveselá vyhlídka, ale dá se s ní žít a pracovat.

Ano: kulometry u nás na střeších skutečně nejsou.

(Přetištěno z Obsahu)

LISTOVÁNÍ V LEXIKONU

„Lexikon české literatury I, A - G“ vydaný před časem v pražském nakladatelství ACADEMIA byl už podroben rozboru a kritice. Dokonce Rudé právo vytklo, že jeho pořadatelé „přehlédli“ některé významné literární činitele a tvůrce, například dílo Václava Černého. Škoda, že mu redakce lexikonu nemohla odpovědět. Sdělila by, že zákaz otisknout heslo o tomto největším českém kritikovi v pošaldovském období přišel od Ústředního výboru KSČ, který vydává kritizující Rudé právo.

Třebaže se již v mnohém prosadila tendence k objektivnosti, leckde šla redakce lexikonu ještě po starých cestách. Tak u Lumira Čivrného uvedla, „že koncem šedesátých let se dopustil vážných politických chyb a od té doby se neúčastní veřejného a politického života.“ U literátů nezákonně odsouzených do vězení v padesátých letech se tyto zločiny popisují velmi lakonicky a neúplně. Třeba Bedřich Fučík: „1951 byl zatčen a odsouzen, 1960 byl amnestován (1967 rehabilitován)!“

„Nepřesnost“ ovládá také hesla o spisovatelích žijících v cizině. Lexikon je charakterizuje stylem policejního hlášení: „Ivan Blatný se odmítl vrátit z Velké Británie. Emigraci se vyřadil z vývoje naší literatury.“ O Janu Čepovi, který odešel z Československa v roce 1948, se píše: „... přímými politickými glosami oslaboval svoji uměleckou pozici v naší literatuře. Logickým důsledkem tohoto zaměření byla pak Čepova izolace ve vývoji naší poválečné umělecké tvorby, emigrace a nakonec opuštění beletrie vůbec.“

Na milost vzal lexikon spisovatele Jaroslava Foglara, o němž otiskuje věcné heslo s dovětkem: „Protikladné názory na hodnotu literární i pedagogické činnosti vyvolávaly rozsáhlé diskuse.“ Kdyby jen to, pomysli si jistě čtenáři Foglarových knížek, kteří znají dobře pozadí zákazů a umlčování jeho děl od roku 1969 až do současnosti, nemluvě o padesátých letech.

Kdo čte pozorně seznam vydaných prací, zastaví se

nesporně u Bedřicha Fučíka. Zaznamenává se tu jeho kniha „Sedmero zastavení“. Pozoruhodné, protože tyto studie a protréty vyšly nejdříve ve strojopisném opisu vlastní Fučíkovou péčí a v roce 1981 je knižně vydal, nemýlím-li se, K. Jadrný ve své edici „Arkýř“ v Německé spolkové republice. Náhoda, dobrá vůle? Ať je to jakkoliv, mohl by to být i příklad. Autoři podobných přehledů i dalších dílů lexikonu by napříště měli uvádět díla vydaná nejen v současných oficiálních nakladatelstvích, ale i opsaná ve strojopisech nebo vytištěná v českých nakladatelstvích v cizině. To vše je součástí české literatury.

JAROMÍR HOŘEC

(Přetištěno z POKUSu č. 46/1987)

* * *

V samizdatu nově vyšlo . . .

Kritický sborník, roč. sedmý, sv. třetí, 1987, 100 str. A 4

Vladimír Karfík: „Návraty Zdeňka Urbánka“ (literárně kritická studie k sedmdesátinám Z. U.), János Kenedi: „Proč je obětním beránkem Cikán a ne Žid?“ (překlad stati z East European Reporter č. 1, 1986), Jan Rolek: „Význam Josefa Floriána“ (recenze stejnojmenné knihy Andreje Stankoviče, nakl. Opus Bonum 1983), Lenka Procházková: „Johanka, dítě Boží“ (zamyšlení nad Peroutkovou knihou „Pozdější život Panny“, nakl. '68 Publishers, Toronto, 1980), „Muž proti proudu“ (dokumentární materiál k 50. výročí smrti T. G. Masaryka), Caruso „Bida mladé gardy“ (k uvedení Ifigenie na Tauridě v ND), Rudolf Starý: „Televize jako podobenství moderního života?“ (zamyšlení nad Felliniho filmem Ginger a Fred), -rzk-: „Válka doktorátů“ (k udělení čestného doktorátu Amsterodamské univerzity L. Hejdánkovi), „Knižní zpravodaj“ (novinky samizdatových edic a periodik).

Masarykova rodina

S vnučkami T. G. Masaryka jsem se seznámila v září 1987 na lánském hřbitově. Skoro každý, komu jsem o tom setkání pověděla, se podivil: Ony žijí tady? Málokdo to věděl, jak to s Masarykovou rodinou bylo, a nikdo neměl tušení, jak je to s ní dnes. Zatímco před druhou světovou válkou se to Masarykovými portréty, bustami, pamětními deskami, stezkami, chatami, gymnázii, ulicemi a podobně jen hemžilo, dnes československý občan o Masaryka téměř nezavádí. Seshora a striktně je určováno i to, které naše sdělovací médium, v jakém rozsahu a při jaké příležitosti se smí o zakladateli našeho státu zmínit.

Uměrenosti jsou zřejmě schopny jen náležitě vykvašené poměry.

* * *

Dům v Cihelné ulici v Praze na Malé Straně, v němž jedna z vnuček TGM bydlí, nemá půvab některých malostranských domů; je pouze starý. Dr. Anna Masaryková v něm obývá byt, upravený před dvaceti lety z půdy. Je to vlastně takový ateliér; z jeho oken je vidět na Karlův most.

„Mám tu trochu čurbes, na to nekoukejte,“ žádá mě v úzké předsínce paní Anna. (Žádný čurbes tu není, to ona jen tak říká). Jde uvařit kávu a přináší ji s nakrájeným makovcem. Usedáme k velikému kulatému stolu a jsme tři, protože kromě mne je tu na návštěvě také Herberta Masaryková-Pocheová, sestra Anny, která bydlí kousek odtud — na Maltézském náměstí. Než se u toho stolu, který hodně pamatuje, dáme do řeči, musíme se s Masarykovou rodinou seznámit.

Na jaře 1878 si osmadvacetiletý doktor filozofie Tomáš Masaryk vzal za ženu stejně starou Američanku Charlottu Gariquovou; poznal se s ní v Lipsku, kde studovala hudbu. V květnu příštího roku se manželům narodila dcera Alice (1879), rok nato syn Herbert (1880), roku 1886 syn Jan a v roce 1891 dcera Olga.

Herbert, talentovaný malíř, se roku 1910 oženil s vdovou po slavném malíři a svém příteli Antonínu Slavičkovi Bohumilou. Z tohoto manželství přišla roku 1911 na svět dvojčata — Herbert a Anna, první vnoučata TGM. Malý Herbert zemřel po roce na zápal plic. V roce 1915 — nedlouho po smrti pětadvacetiletého Herberta Masaryka, který zemřel na tyfus — se narodila dcera Herberta. To již působil T. G. Masaryk v zahraničí, kde měl po boku svou mladší dceru Olgu.

Válečné útrapy, věznění starší dcery Alice, obavy o manžela a mladší dceru za hranicemi i bolest nad ztrátou syna Herberta podlomily zdraví paní Charlotty Masarykové a ta v květnu 1923 ve věku 73 let umírá. V té době Olga, provdaná za švýcarského lékaře Henri Revillioda, chová dvouletého Herberta a ročního Leonarda.

T. G. Masaryk se ještě i dočkal — v roce 1936 — doktorátu své první vnučky Aničky, která vystudovala dějiny umění, a mohl se radovat z hudebního nadání vnučky Herberty, pozdější hudební redaktorky. Herberta Masaryková se těsně před druhou světovou válkou provdala a v roce 1940 se jí narodila dcera Charlotta. Těž ona — stejně jako její otec, známý historik umění akademik Emanuel Poche — vystudovala na univerzitě dějiny umění (studovala při zaměstnání a s obtížemi, jimž se u nás říká kádrové) a pracovala v Židovském muzeu. Roku 1970 odjela s několikaměsíčním synkem Tomášem do Spojených států za svým manželem — flétnistou Petrem Kotíkem, stipendistou orchestru pro soudobou hudbu v Buffalu. Tam se jí po dvou letech narodil druhý syn — Jan. Masarykova pravnučka Charlotta Kotíková žije v New Yorku, její starší syn Tomáš studuje na univerzitě. Je zaměstnána v Brooklynském muzeu jako kurátorka oddělení pro soudobé umění.

Tomáš G. Masaryk měl mladšího bratra Ludvíka. Ludvík byl typografem a už před první světovou válkou žil v dnešní Jugoslávii. Ještě před tím měl v Praze na Starém Městě malou vinárnu a v Jugoslávii v Portoroži pak vlastnil malý hotel a restauraci. („Když se otočíte,“ říká mi hostitelka, „tak uvidíte u toho malého stolku takovou neobvyklou židli — ta je z té Ludvíkovy restaurace. Navrhoval ji Mikoláš Aleš, oni si tykali.“) Ludvík Masaryk měl českou manželku a jedinou dceru Lidunku. Bala to hezká černá paní — „celá Masarykova“; zemřela ve věku 92 let v roce 1983 v Praze.

* * *

Přinesla jsem s sebou do mansardního bytu v Cihelné ulici staré obrázkové časopisy, rozkládám je po velkém kulatém stole a obracím je na stránky, kde jsou vyfotografovány mladé a hezké slečny Masarykovy — Anna a Herberta.

„Tak tohle je na Barrandově,“ komentuje jeden ze snímků. „Tenkrát tam režisér Jiří Slaviček, náš nevlastní bratr, natáčel film Pantáta Bezoušek . . .“ Sestry se naklání nad časopisem.

„Tys měla na sobě ten nový béžový kabát, vidíš?“ říká jedna druhé.

„To byl můj oblíbený kabát. A ty jsi měla ten šedivý balaňák . . .“ Z obou dam se na chvíli staly malé holky.

Těž panu prezidentovi to sluší, zvláště s jeho švýcarskými vnuky: jako světlovlasá batolata je má na klíně, již trochu odrostlejší si s ním hraje v topoľčianském parku, a v roce 1937, v posledním roce jeho života, sedí s dědečkem u stolu v lánském zámku — sympatičtí mládenci v oblecích s kravatami. Přijížděli do Československa jednou ročně a mluvili dobře česky. — V poválečné „Vlastě“ byly uveřejněny jejich poslední fotografie: na jedné je mladý muž s ušlechtilou tváří a vlnitými vlasy, hrající na housle — Herbert Revilliod,

starší vnuk TGM, posluchač konzervatoře a filozofie; na druhé pak krásný důstojník, podobný svému dědečkovi — Leonard Revilliod v uniformě britského letectva, v civilu studující politických nauk.

„Co se s oběma chlapci stalo?“

„V srpnu 1944 se při průzkumném letu — v mlze — srazila dvě britská vojenská letadla. Zahynulo šestnáct chlapců, Leonard byl mezi nimi,“ vypravuje Anna Masaryková, „bylo to nad ostrovem Tiree ve Skotsku.“ Přináší ke kulatému stolu své vlastní památky. Na oxeroxovaném snímku z té doby je vidět otevřenou jámu a smuteční obřad u ní; byli mu přítomni též Olga Revilliodová a Jan Masaryk. A je tu také mapka s vyznačenou trasou nešťastných letadel i tužkou nakreslený pomníček s nápisem:

Flying Officer L. Revilliod
pilot
Royal Air Force 16th August 1944
518 squad.

„Ten pomníček jsem si nakreslila, když jsem se tam v pětadesátém vypravila. Bylo kulaté výročí konce války, všude všichni kladli kytice, tak jsem si řekla, že Lenovi taky položím na hrob kytku,“ říká energická Anna Masaryková. Ukazuje mi pohlednice ostrova Tiree: typická skotská krajina, jak si ji představujeme — skalnatá půda, pastviny, vřes a moře kolem. V ní tedy navždycky leží jeden z Masarykových.

„A jeho starší bratr Herbert?“

„Zemřel půl roku nato v londýnské nemocnici. Měl nemocný žaludek a také se mu hrozně stýskalo po bratrovi. . .“ Revilliodovi osířeli; může se stát lidem něco horšího? Olga po válce ovdověla, žila střídavě ve Švýcarsku, v Anglii a ve Spojených státech. Zemřela v roce 1978 v anglickém Sussexu, bylo jí 87 let.

Také Alice Masaryková, starší dcera TGM, se dožila vysokého věku, ale ani její život nebyl v posledních desetiletích šťastný. — Před první světovou válkou byla otcovou důležitou spolupracovnicí, v době naší obnovené samostatnosti pak první paní na Pražském hradě i v republice. Ona „vedla u dědečka dům“, její zásluhou to mělo na Hradě „švunk“, jak věci pojmenovává její neteř Anna. Své roli podřídila veškerý svůj — i osobní — život; skutečné soukromí měla jen ve svém domku v Bystřičce u slovenského Martina. Tam, podle slov svých neteří, „teta Elis vždycky okřála“. Zemřela v Chicagu v roce 1966, daleko od své milované Bystřičky i od lidí, které měla ráda.

„Nebylo to v psychiatrickém ústavu, jak si lidé povídali — říkali takové věci o o naší babičce — bylo to v domově důchodců. Byla jsem ji tam několikrát navštívit, naposledy v šestašedesátém. Ten dům stál v takové strašně dlouhé ulici. . .“ vzpomíná paní Herberta. „Ona byla tehdy už skoro slepá, byl to smutný osud. . . Pořád si kladla otázku, zda neměla zůstat doma, nést to všechno s sebou. . .“ — Ty věčné a těžko zodpověditelné otázky. . .

„Teta Elis emigrovala po smrti strýce Jendy. Už nevíme, kdy docela přesně to bylo, ale vánoce v osmačtyřicátém už trávila u Olgy v Ženevě. Její pražský byt se vším, co v něm bylo, i dům v Bystřičce na Slovensku propadly po jejím odchodu z republiky státu. Přišla o všechno. Ona měla i věci po rodičích, také fotografie a jiné památky, to všechno je pryč.“

Naposledy se dr. Alice Masaryková objevila v Československu na veřejnosti v březnu 1948, při pohřbu svého bratra — ministra zahraničí Jana Masaryka; jeho tragická smrt pádem z okna Černínského paláce není dosud zcela objasněna.

Jakoby smutné životní příběhy Masarykových dětí byly logickou součástí neveselého příběhu jejich vlasti. . .

* * *

Ukusuju makovec a popijím kávu a napadá mě, copak asi u Masaryků rádi jedli?

„Dědeček měl rád bílou kávu s vánočkou, škvarky s mákem a zemičáky, taky s oblibou jedl hrušky, vždycky je nám, dětem, a naší mamce nabízel. Strýc Jenda miloval šunkafleky a teta Elis šťouchané brambory se škvarkama.“

„Pamatujete se na babičku?“

„Babičku si pamatuju průhlednou, s velkýma modrýma očima,“ odpovídá Anna, protože Herberta byla tenkrát ještě malá. „Ona byla muzikantka a vždycky po mně chtěla, abych jí zazpívala. Já jsem se nerada předváděla a tak jsem zpívat odmítala. Jednou, když pro nás zase přijeli a odváželi nás do Lán, jsem si umiňovala, že tentokrát babičce doopravdy zazpívám. Ale když jsme přijeli, bylo už pozdě. . .“

„Bývaly jste v Lánech často?“

„Skoro každou sobotu a neděli. Jezdily jsme tam s maminkou, paní MMS (jak se podepisovala) — Mílou Slavičkovou-Masarykovou. Měli jsme byt nad dědečkovým bytem. V neděli dopoledne jsme dědečkovi já a Herberta dělávaly kytičky z nejmenších květin a ty jsme mu u oběda položily k talíři. Při obědě bývali v Lánech zajímaví lidé — cizinci i zdejší.“

„Jak byste stručně charakterizovaly svého dědečka?“

„Že to byl jemný člověk, citově kulturní. Ten dojem o něm jako o zemitém člověku je trochu zkreslený. Možná, že ho nechtě vyvolal svým psaním Karel Čapek. Jemu — nemocnému — se tak mohl jevit svou fyzickou vitalitou, svým zdravím.“

„Jak vypadal váš dědeček? Fotografie někdy podobu zkreslují.“

„Dědeček byl vysoký — asi 180 centimetrů — ale ne robustní, byl štíhlý, subtilní. Měl medově hnědé oči. . .“

„Kdy začal jezdit na koni?“

„Až jako pan prezident. On měl koně rád od mládí, ale jako chlapec je pouze plavil. S ježděním na koni začal kvůli pohybu, on také každý den cvičil.“

„Existuje ještě nějaká z jeho proslulých čepic-brigadýrek, které si tak oblíbil?“

„Máme jednu v Rybné v Orlických horách. Po první světové válce nám tam dědeček dal postavit dům, abychom měli kam jezdit. Býváme tam o prázdninách do dneška. Když Charlottini synové Tomáš a Jan přijedou z Ameriky na návštěvu, tak v Rybné tu dědečkovu čepici nosí . . .“ Na důkaz je mi předložena barevná fotografie: asi desetiletý chlapec sedí na travnatém svahu a na hlavě má známou „masaryčku“.

* * *

„Tak jsme tady přece jenom u potomků . . .“ povídali potěšené mladí závozníci z jednoho obchodního domu, když koncem loňského roku přivezli dr. Anně Masarykové nový sporák. A nová listonoška se ptala: „Vy jste také z té rodiny?“ Jiní mladí lidé se dotazují — osobně i písemně — jak to všechno vlastně bylo, a přinášejí fotografie i knihy TGM k podpisu.

Pořád je aktuální, co v úvodu ke své monografii „Tomáš G. Masaryk“, vyšlé v roce 1968 v pražském Melantrichu, napsal M. Machovec: „Jestliže se o Masarykovi pouze mlčí, musí tím právě u nejlepších a nejmyslivějších příslušníků i mladé generace vznikat nedůvěra a podezření právě proti tomu mlčícímu . . .“

Leden 1988

(Psáno pro Lidové noviny)

O mrtvolách

Václav Havel si nedávno stěžoval na nedostatek příběhů, historek, v naší současné historii. Jeho stížnost vyšla v zahraniční zemi, v jakémsi zahraničním jazyce, a jakýsi zahraniční návštěvník přišel za námi, aby s ní polemizoval. Podle něho to je zrovna naopak, kdokoli chce pochopit, v čem žijeme, musí spoléhat na příběhy, na historky, naše situace se pro něj doslova redukuje na bezpočet příběhů, jež jsou k ni jediným klíčem. Pokoušeli jsme se mu vysvětlit, že Havel tohle nepopírá, ale že mu jde o něco trochu jiného, nezdálo se však, že bychom ho byli přesvědčili. Odjížděl do své zahraniční země s rancem dalších historek a příběhů a nezbyvá než počkat jak je přečte a co z nich vyvodí.

Ale nejde nám to z hlavy. Vezměme třeba příběh, který se k nám dostal z přílohy vládního sovětského listu *Izvěstija, Sobesednik* (č. 6, únor 1988). Jeho autor, Aleksandr Kuprijanov, vypráví o tom jak byl s českými alpinisty na Sibíři, jak cestoval po Francii, a pak, zničeho nic: „Uplynulo několik měsíců. Vycházel jsem z pražského hotelu Ambassador a setkal jsem se s Václavem Havlem — člověkem, jehož jméno je v Československu lip nevyslovovat. Patří k představitelům Charty 77 skandální pověsti, je spisovatel, kterého tisknou tolika na Západě . . . Musím však říci, že za naší tříhodinové diskuse mi připadal jako stejně odhodlaný zastánce perestrojky a silici demokratizace u nás ve Svazu . . . Tak vida, a já bych se zřejmě nikdy nesetkal s občanem ČSSR Václavem Havlem, nepřel bych se s ním a neodpovídal na jeho naléhavé otázky, kdybych nevěděl, že v roce tak obtížném pro Československo a v době tak těžké pro něho samého neopustil svou vlast.“ *Dost. Nic víc. Až docela na konci reportáže se autor v duchu znovu schází u ohně v tundře s lidmi, kteří k sobě jaksi nepatří, ale přece: „I Václav Havel, ostražitý a bystrý jak rezavý jelen, přibližoval se krok za krokem k ohni.“*

Přeberte si to, jak chcete. Strana a vláda se v tomhle příběhu přebralaly bez váhání a hned nazítří putovali příslušní českoslovenští představitelé v Moskvě do *Izvěstiji, na MID a na ÚV KSSS s příslušnými protesty. Neboť sovětské soudruzi prostě přehlédli, že Václav Havel je mrtvola. Sice chodí, dýchá, píše, ale je mrtvola, chápete, mrtvola historická, občanská, politická. Prostě není. Sovětský novinář ho sice může eventuelně potkat, ale nemůže už přiznat jeho existenci na stránkách novin, protože to by znamenalo ožívování mrtvol, což ať si zkouší Michail Sergejevič u sebe doma, ale nás ať do toho neplete.*

My máme samozřejmě i jiné mrtvolky, spousty mrtvol. Třeba Sašu Dubčeka. Nedávno byl v Praze, dal rozsáhlý interview italskému komunistickému deníku *l'Unita*, který pak vyšel po celém světě, lidé ho na Václaváku a vůbec na Zlatém kříži objímali a líbali, v divadle mu tleskalo publikum i herci, a nikdo si nevšiml, že zdravím kypící a mladě vyhlížející Dubček je vlastně mrtvola, jak trefně vysvětlují českoslovenští představitelé po celém světě všem, kterým to nejde do hlavy.

Tolik o mrtvolách domácích, k nimž je třeba počítat nejen známé spisovatele, novináře, politiky, vědce či chartisty, ale v poslední době zřejmě i 300 000 (a asi víc) katolíků, kteří si pořád ještě myslí, že mají právo na svobodu svědomí a že katolická církev nemá být řízena ateistickou vládou. Mrtvolky.

Problém mrtvol není samozřejmě specificky československý a o tom, kdo je mrtvola a kdo ne rozhoduje strana a vláda už od Leninových časů. A jiní dávno před nimi, až do starého Egypta. Aleksandr Kuprijanov se sice provinil, ale zase ne příliš, neboť „bych se s Václavem Havlem nepřel a neodpovídal na jeho naléhavé otázky, kdybych nevěděl . . . že neopustil svou vlast.“ I soudruh Kuprijanov totiž dobře ví, že kdo opustil svou vlast je až na další mrtvola. Jenže s živými mrtvolami je problém, jak věděl už Tolstoj.

Chcete další příběh? Příběhy dnes přicházejí především z Moskvy, a tady je: Vypráví nám redaktorka časopisu *Innostranaja literatura*, jak někdy v sedmdesátých letech přišla direktiva, že by bylo třeba se rozhlédnout, zda mezi ruskými spisovateli-mrtvolami, kteří odešli, nejsou tací, jež by bylo třeba vrátit k životu

pro větší slávu země, kde zítra znamená včera (tušil Nezval, jak hlubokou vyslovil pravdu? skoro se nám zdá, že ano). Naše redaktorka se zaradovala a spěchala za šéfem: „Na prvním místě musí být Nabokov!“ — „No samozřejmě, že nás to už dávno nenapadlo, zajisté, Nabokov! Bude třeba přeložit, napsat studii...“ — „Netřeba. Nabokov psal rusky a studii jsem už napsala. Tady je.“ — „Ach, umnica“, zajásal šéfredaktor, „na všechno myslíte.“ — „Tak můžeme?“ — „Můžeme, můžeme, ale k čemu spěchat? Lip bude ještě počkat!“ — „A jak dlouho, měsíc, dva?“ — „Kolikpak je Nabokovu? Kdytak se narodil?“ — Redaktorka nadšeně hledá, samozřejmě, k jubileu to bude nejlepší. „Přesné datum seženu, ale hodně přes sedmdesát.“ — „A zdrav?“ — „Zdá se, ale to víte...“ — „Nu tak vidíš, soudružko, jen trochu trpělivosti, povídečku vysázíme, studii jakbysmet, a ve vhodnou chvíli...“ Nabokov pak taky skutečně umřel, vhodná chvíle nadešla, mrtvola přestala být mrtvolou a stala se živou součástí velké ruské literatury.

Ať se na nás soudruh Kuprijanov nezlobí, ale jeho příběh nám tak trochu připomíná doby dávno minulé. Jeho autor by se byl těžko sešel s Hercenem, Plechanovem, Leninem, Gorkým a další plejádou ruských mrtvol, jež v době těžké pro ně i pro jejich zemi odešly, aniž na ni zapomněly, soudice prostě, že jí jinde mohou být možná prospěšnější než v sibiřském vyhnanství, později lágru. Je to škoda, protože by s nimi byl mohl vést zajímavou rozpravu o internacionalismu a rodné hroudě. Jenže by si asi nerozuměli.

My ten problém taky známe a dobře víme, že není rozdíl mezi mrtvolami doma a v zahraničí, pokud jsou naživu. (V naší minulosti tohle například perfektně ovládal Emanuel Moravec). Zdá se však, že i v tomhle směru začíná v Moskvě foukat pomalu jiný vítr, mrtvolky se vracejí k návštěvě — a to nikoli ty nejbezvýznamnější, mrtvolám tisknou prózu i verše, k setkáním a rozhovorům s mrtvolami — a nikoli nejbezvýznamnějšími — dochází na různých polednicích a rovnoběžkách.

A tak nás napadá, co udělá soudruh Kuprijanov, až se jednou na svých cestách či u některého ze svých ohňů setká s Pavlem Kohoutem, a bude s ním rozprávět o tom, jak „v roce tak těžkém pro Československo a v době tak těžké pro něho samého, neopustil svou vlast.“ Nebo, nedej bože, se Solženicynem.

Bude to bezpochyby zajímavá konverzace. S mrtvolami o mrtvolách, o opouštění i neopouštění.

DALIMIL

Řetězová hladovka za čs. politické vězně

S počátkem nového roku 1988 zahájili aktivisté Mezinárodní společnosti pro lidská práva celoroční řetězovou hladovku, jejímž prostřednictvím chtějí upozornit světovou veřejnost na osudy nespravedlivě vězněných a pronásledovaných občanů v Československu a především žádat tamní nejvyšší představitele, aby politické vězně neprodleně propustili na svobodu. Protestní a solidární akce, na niž se podílejí občané mnoha zemí a mezi nimi i mnozí českoslovenští exulanti, vznikla z podnětu pracovní skupiny Mezinárodní společnosti pro lidská práva v Curychu. Ve Švýcarsku byla také hladovka letošního prvního ledna zahájena a jeho obyvatelé se v ní budou po 24 hodinách až do konce února střídát. Každý z účastníků adresuje osobní žádost o propuštění nespravedlivě uvězněných československých občanů prezidentské kanceláři na Hradčanech a Úřadu předsedy federální vlády. Kromě toho posílá pohlednici s pozdravem a ujištěním o solidaritě některému z vězňů přímo na jeho adresu do vězení. Podle zatímních zpráv se v prvních lednových dnech střídali v hladovce členové československé pracovní skupiny Mezinárodní společnosti pro lidská práva — jejich mluvčí Dana Seidlová, evangelický farář, zpěvák a chartista Svát'a Karásek, jakož i známý výtvarník Jan Christofori, šéfredaktor měsíčníku *Zpravodaj* Jaroslav Strnad a další osobnosti československého exilu. V březnu přebírá štafetu hladovky Rakousko, kde je už přihlášeno přes dvacet účastníků, zčásti původem Čechů, mezi nimi Karel Jan Schwarzenberg, chartisté a někdejší političtí vězni František Matula a Jiří Chmel, manželé Ivan a Helena Medkovi, z Rakušanů pak především zase mluvčí a členové československého pracovního výboru i rakouské sekce Mezinárodní společnosti pro lidská práva. I když se celoroční protest formou hladovky týká výhradně porušování lidských práv v Československu, připravili jej a účastní se na něm tentokrát občané jiných států, především evropských, přesto se hlásí i obhájci lidských práv z Československa, kteří se už dříve doma na podobných akcích podíleli. Budou zařazeni podle svého přání k některé z účastnických zemí. Na Rakousko navazuje v dubnu Švédsko, v květnu Spolková republika Německo, v červnu Francie, červenec je rezervován Anglii, srpen Itálii, Polsku a východnímu Německu. Září připadá Holandsku, říjen Maďarsku. Z Evropy se potom řetěz hladovky přesune do zámoří a poslední dva měsíce roku jsou vyhrazeny Spojeným státům, Kanadě a Austrálii — pokud ovšem už předtím se nedosáhne kýženého cíle — osvobození nespravedlivě uvězněných československých občanů. Jakmile totiž by příslušná úřední místa v Československu na žádosti účastníků hladovky pozitivně reagovala a propustila všechny politické vězně, ať už formou amnestie nebo za jiných okolností, celosvětový řetěz hladovky by pořadatelé z Mezinárodní společnosti pro lidská práva okamžitě přerušili a protestní akci ukončili. Žadoucí akt politické prozíravosti, velkorysosti a v neposlední řadě i milosrdenství by přinesl nejen úlevu oněm, mnohy dlouhá léta ve vězení nevinně trpícím spoluobčanům, ale byl by nesporně i v zájmu samotné vládnoucí moci. Ve světle realistických úvah o budoucnosti a onoho proklamovaného dobrého soužití ve společném evropském domě, je už dávno na čase skončit s praxí porušování lidských práv a omezování svobod jednotlivce v Československu, jehož jméno se až dosud příliš často ocitá na pranýři hanby. Jediné skončení této neblahé praxe by pomohlo napravit jeho notně pošramocenou pověst a příznivě ovlivnit představy o dnešním Československu v očích mezinárodní veřejnosti.

DAGMAR VANĚČKOVÁ

EKONOMICKÁ DISKUSE

ZDISLAV ŠULC

Hrozící katastrofa a jak jí čelit

(K současnému stavu a výhledům čs. ekonomiky)

Máme-li zhodnotit současnou čs. ekonomickou situaci a její výhledy do budoucna, je třeba se vrátit několik let zpátky.

Rok 1984 byl charakteristický narůstajícím nadšením vedoucích představitelů nad dosahovanými hospodářskými výsledky. Vyvrcholením bylo prosincové zasedání ÚV KSČ, kde silicí oficiální optimismus doznal nejvyššího posvěcení ve „Zprávě předsednictva ÚV KSČ“, přednesené mistopředsedou vlády a předsedou SPK S. Potáčem, i v závěrečném slově generálního tajemníka G. Husáka, při jehož otištění Rudé právo neopomnělo „vypíchnout“ slovo optimismus přímo v titulku.

Uvážíme-li, že po osmi „hubených letech“ decelerační fáze třetího poválečného cyklu čs. ekonomiky, kdy přírůstky vytvořeného národního důchodu klesaly od roku 1975 ze 6 na 4,3% až k úplné stagnaci let 1981-82, kdy byl zaznamenán i absolutní pokles národního důchodu, byl již druhý rok vykazován opět jistý růst (2,4% v roce 1983 a 2,7% za 11 měsíců roku 1984), je tato radost představitelů odpovědného řídicího centra lidsky pochopitelná. Těžko pochopitelná však byla povrchnost a lehkomyšlnost v hodnocení příčin těchto „úspěchů“ a ve vyvozování závěrů pro koncepci 8. pětiletky, na níž se tehdy intenzivně pracovalo a jež nakonec vyústily v plánovaném 3,5% růstu pro léta 1986-90.

„Zpráva“ přednesená S. Potáčem zcela nerealisticky interpretovala obnovený růst jako počátek kvalitativního obratu v čs. ekonomice, když tvrdila, že „...růstu národního důchodu se dosahuje cestou postupného prosazování intenzifikace ekonomiky, vyšší efektivity, snižováním přepravní náročnosti a vyšším využíváním vnitřních rezerv“. Na faktech a číslech jsem tehdy dokazoval, že „snaha interpretovat obnovený růst národního důchodu v letech 1983-84 jako výsledek postupného prosazování intenzifikace a vyšší efektivity ekonomiky může nanejvýš vyjadřovat zbožná přání, nikoli však skutečnost. V ní zatím převažují staré dobré extenzivní zdroje. A... ty nepůsobí trvale.“ Varoval jsem před tím, že plánové centrum znovu „šlape na plyn“ a obnovený růst jsem charakterizoval jako počátek „vzestupné (akcelerační) fáze 4. poválečného cyklu. Kdy se dostaví sestupná (decelerační) fáze je jen otázka času, jehož délka závisí na tom, jak rychle se vyčerpají převážně extenzivní zdroje růstu z předchozí investiční vlny a jak rychle bude rozevirání „investičních nůžek“ mezi efektivní poptávkou a nabídkou po investicích, vyvolané „přidáváním plynu“ při rozjíždění nové investiční vlny (mechanismus cykličnosti a jeho faktory jsou podrobně analyzovány v mé práci *Stát a ekonomika*).

Kyselé plody neodbornosti

Nečinil jsem si tehdy nejmenší iluze, že by někdo dal na má varování, pokud vůbec dolehnou k příslušným uším, a tak jsem jen mohl opakovat s Kozinou: „hyn se hukáze“.

Bohužel, „hukázalo“ se rychleji než čekali největší pesimisté. Akcelerační fáze skončila dříve, než se vůbec mohla rozvinout. Loni (1986) byl sice ještě vykázán růst blízky plánovanému (3,4%), ale již letošní druhý rok pětiletky je plně ve znamení decelerační — statistický úřad se bude zřejmě muset hodně snažit, aby vykázal alespoň 2% (ponecháváme přitom stranou, kolik z toho zůstane ve skladech jako neprodejné zboží či v nedobytných pohledávkách z problematicky umístěného exportu a nakolik tedy vykázáný růst bude též růstem *reálným*). Více než třetina podniků v průmyslu a téměř polovina ve stavebnictví neplní rozepsané plánované ukazatele, takže v dodavatelsko-odběratelských vztazích panuje chaos, jaký snad ještě naše ekonomika nepoznala. Prudce se zvýšil počet podniků prokazujících platební neschopnost. Skrytá inflace se stále výrazněji přeměňuje v otevřenou, jak naznačilo i jednání federální vlády (12. 11.) o mzdovém vývoji, který předstihuje plánované tempo růstu při současném poklesu výkonů hluboko pod plánovanou úroveň.

Plánové centrum muselo spěšně a energicky „dupnout na brzdu“ a přistoupit k rozsáhlé investiční restrikcii. Už na počátku druhého roku pětiletky oznámil 1. náměstek předsedy SPK ing. Věrtelář omezení zahajování staveb pro rok 1988 proti úkolům rozepsaným plánem o 20-30 mld Kčs a v září šla vláda ještě dále, když oznámila, že „zastaveny mají být sice rozestavené, ale málo efektivní akce, a v letech 1987 a 1988 dojde k odsunu 15-20% zahajovaných staveb“.

Ve světle těchto skutečností zní opravdu směšně slova „vrchního plánovače“, předsedy SPK Potáče, který ještě v prosinci 1986 v odpovědích čtenářům Rudého práva vychloubačně prohlašuje:

„Státní plánovací komise má pro metody plánových výpočtů velmi zkušené pracovníky a potřebnou techniku. Použití těchto metod a postupů při vzájemném srovnávání získaných výsledků umožňuje dospět k *reálnému a poměrně spolehlivému určení tempa ekonomického růstu na makroekonomické úrovni*.“ (Již ve 2. dílu své práce *Stát a ekonomika* z roku 1983 jsem podal vědecké důkazy o utopičnosti takových ambicí spojovaných s bilanční metodou plánování.) A pokud jde o *příčiny* tohoto „růstu“, je po půltřetí roce nucen 1. náměstek dementovat neodůvodněný optimismus „svého“ předsedy z roku 1984, když mimo jiné konstatuje: „Nebyly však splněny kvalitativní ukazatele plánu na rok 1986, nerealizuje se předpokládaná míra intenzifikace... v minulém roce a doposud i letos v ekonomice převládají tendence posledních let“ (Hospodářské noviny 18/1987).

To vše však muselo být kvalifikovanému ekonomovi, který rozumí mechanismu fungování ekonomiky, jasné

už v roce 1984 — vždyť tehdy přece ještě žádná jeho gruntovní přestavba nebyla v dohledu a ani nejromantičtější snilkové si nedovedli představit, že za pár měsíců vypukne gorbačovovská „druhá revoluce“. Jen člověk věřící v zázraky mohl očekávat přechod od extenzity k intenzitě při zachování systémotvorných i regulativních prvků centrálně-přídělového mechanismu fungování ekonomiky. Kdo přitom sledoval seriál vystoupení I. náměstka předsedy SPK v Hospodářských novinách a v televizi, vždy znovu žasl, jak vytrvale nevnímá systémovou podmíněnost oněch „převládajících tendencí posledních let“ (kdyby opravdu jen posledních) a jediný malér vidí v tom, že „ti dole“ naprosto nedisciplinovaně neplní to, co jim ten geniální úřad za pomoci počítačů spočítal a rozepsal.

Je věru na pováženou obrovský kontrast mezi téměř všemocným postavením vrcholné ekonomické instituce státu a kvalifikací jejich lidských představitelů, kteří svými „analytickými“ extempore prozrazují naprosté neporozumění vnitřním zákonitostem centrálně-přídělového mechanismu fungování ekonomiky, který si troufají „plánovitě řídit“.

Důsledky odkladu reformy

Nejde však jen o kvalifikovanost analýzy a „plánovitěho řízení“. Neméně závažné je, že v situaci, kdy už dávno nazrála nezbytnost radikální ekonomické reformy (osmiletá decelerační fáze vyvrátila iluzi z poloviny sedmdesátých let šířenou i některými teoretiky, že ke stabilitě ekonomického růstu stačí stabilizovat miru investic a pro zvýšení jeho efektivnosti „zdokonalování“ ekonomického mechanismu a la „soubor opatření“), takovéto sebeuspokojivé „hodnocení“ dodalo argumenty pro její další odklad.

Pro zdar přebudování ekonomického mechanismu společnosti však není lhostejné, zda se uskutečňuje v akcelerační fázi ekonomického cyklu, kdy větší mira rovnováhy a narůstající přírůstky národního důchodu umožňují minimalizovat nepříznivé důsledky hlubokých přeměn na životní úroveň obyvatelstva, či zda k tomu dochází ve fázi decelerační, kdy klesající přírůstky národního důchodu či dokonce jejich stagnace i narůstající mira nerovnováhy (nedostatkovosti) stupňuje riziko bolestivého „dopadu“ na životní podmínky většiny společnosti v přechodném období. To pak i přesvědčeným reformátorům bere odvahu uskutečnit přestavbu důsledně, bez polovičatostí a kompromisů porušujících konsistentnost nově vytvářeného mechanismu, jež později vedou k nezdaru reformy.

Právě to se však stalo u nás. S opravdovou vážností se na přestavbě mechanismu fungování ekonomiky začalo pracovat vlastně až od počátku letošního roku, kdy byly zveřejněny známé „Zásady“ (s tím se však, jak známo, původně počítalo až na konec letošního roku), tedy na samém prahu počínající decelerační fáze ekonomického cyklu. K ideologickým bariérám, které nepříznivě poznamenaly již formulaci „Zásad“, v nichž se nové systémotvorné a regulativní prvky ne zcela konsistentně mísí se starými (podrobněji jsem tuto otázku analyzoval ve studii „Budeme opakovat chyby minulých přestaveb?“ z 15. 1. 1987), přibývaly nové, vyplývající z prohlubující se makroekonomické nerovnováhy a ze ztráty tempa ekonomického růstu. Výsledkem je přešlapování na místě (neznámali „komplexní dokument“, který je výsledkem ročního rozpracování „Zásad“, krok zpět — což bych se

neodvažoval vyvracet — pak rozhodně nepředstavuje výraznější posun vpřed k vytvoření konsistentního mechanismu fungování ekonomiky), polovičatost a nedůslednost, takže rodicimu se dítěti hrozi stejný osud jako nechvalně známému „Souboru opatření“.

S možným a za těchto okolností téměř jistým neúspěchem nové (kolikáté již?) přestavby ekonomického mechanismu je ovšem spojen vysoký stupeň rizika, není přímo jistoty, že extenzivní tendence, převažující v dosavadním čs. ekonomickém vývoji, nebudou přerušeny a že i v devadesátých letech, kdy má být „komplexní dokument“ realizován, zůstane obrát k intenzivnímu vývoji jen zbožným přáním. To by ovšem znamenalo katastrofu pro čs. společnost, ne nepodobnou té, v níž se už po řadu let potácí sousední Polsko a do jaké stále hlouběji zabředá nešťastné Rumunsko. Kabinet prognóz ČSAV propočítal, že při pokračujících trendech materiálové a energetické náročnosti čs. ekonomického vývoje i za předpokladu, že se podaří udržet plánovaný 3,5% růst národního důchodu (což již skutečně dosahované výsledky vážně zpochybňují) se nepodaří vytvořit investiční zdroje nezbytné k modernizaci zpracovatelských odvětví včetně spotřebního a potravinářského průmyslu a k rozšíření terciální sféry (služeb), neboť většinu těchto potenciálních investičních zdrojů odčerpá výroba paliv a energií a dalších odvětví těžkého průmyslu (hutě, chemie a stavební hmoty). Zakalkulujeme-li pak ještě důsledky pro vnější vztahy (vysoký nárůst dovozu surovin a materiálů při neustále klesajících směnných relacích a snižující se konkurenční schopnosti našeho vývozu), nabývají představy o budoucím čs. ekonomickém vývoji před příchodem nového tisíciletí podoby přímo apokalyptické. Výroba pro výrobu, a nikoli pro člověka, z které kdysi dávno socialisté obviňovali kapitalismus, se tak hrozi stát nešťastným osudem společnosti, na jejímž praporu je napsáno slovo socialismus. Známý sovětský ekonom L. I. Abalkin měl plnou pravdu, když nedávno v odpovědích na otázky čtenářů deníku Sovětskaja Rossija (25. 10.) řekl, že *nebezpečí, které hrozí historickému osudu socialismu a budoucnosti jeho rozvoje, není nebezpečí uměle vykonstruované. Diletantismus při řízení národního hospodářství, chabě zakrývaný frázemi o hájení zájmů socialismu, je už dlouho nositelem tohoto nebezpečí.*

Jakou strategii reformy zvolit ?

Reálný vývoj čs. ekonomiky i příprav přestavby ekonomického mechanismu proto velmi naléhavě nutí znovu se zamyslet nad strategií ekonomické reformy.

Dosavadní strategie, pokud ji lze vůbec vystopovat ze zveřejněných dokumentů, je produktem myšlení, které už sice dospělo k poznání, že *je třeba něco dělat*, neboť další nečinnost se může rovnat sebevraždě, které však stále ještě dobře neví, *co dělat*, přičemž nutnost volit mezi nabízejícími se alternativami vyvolává strach z možných důsledků takové volby na postavení a zájmy různých společenských skupin a jejich představitelů. Takto poznamenané myšlení je však sotva sto zrodit jasnou, cílevědomovou, dlouhodobě orientovanou strategii činů schopných definitivně skoncovat s desítky let trvajícím tápáním a uskutečnit přestavbu, jež přivodí *zvrát skutečně revoluční*.

Aby se taková strategie mohla zrodit, je k tomu třeba vytvořit nezbytné předpoklady, z nichž dva jsou klíčové. Proto na ně soustředím svou pozornost, aniž

bych si činil nárok na omezeném prostoru pojednat o celé složité problematice vyčerpávajícím způsobem.

Vyvodíme závěry z našich i zahraničních zkušeností

1) Prvním a výchozím předpokladem je hluboké, teoreticky fundované a žádnými ideologickými bariérami či politickými strachy nedeformované zhodnocení veškeré dosavadní reformní praxe i teorie, a to nejen naši domácí, i když té především.

Poměry ve společenských vědách v posledních dvou desetiletích nic takového nepřipouštěly. Zatím jediný takový pokus uskutečněný v Ústředním ústavu národohospodářského výzkumu záslužně zvidoval základní fakta o třech čs. reformách (1958, 1965 a 1980) a naznačil (i když nesměle, ne vždy s dostatečnou teoretickou erudicí a někdy i s poplatností ideologickým předsudkům) některé příčiny jejich neúspěchů. Nestal se však předmětem veřejné svobodné vědecké diskuse, bez níž se nelze dopracovat systémově konsistentního projektu mechanismu fungování socialistické ekonomiky, který by měl šanci, že bude konečně schopen splnit naděje na uskutečnění přelomu od extenzivního vývoje k intenzivnímu a fungovat s minimálními poruchami. I tak však dospěl k oprávněnému varování, že nový koncept přestavby ekonomického mechanismu reprezentovaný „Zásadami“ — přes řadu jednotlivých pozitivních prvků — jako celek není schopen splnit očekávání, která o něm vytváří oficiální propaganda (zdá se, že tentokrát to veřejnost cítí, a proto ve své většině na přestavbu nevěří, takže to asi nebude ona, kdo bude prožívat kocovinu z dnešního slibotechnového opojení).

K hledání východisek však už dávno nestačí jen dosud převládající provinciální pohled do domácí kuchyně. Zejména zkušenost Maďarska a Jugoslávie, kde pokusy o uplatnění peněžně-tržních prvků v mechanismu fungování ekonomiky zašly zatím nejdále, kde si však závažnost ekonomických problémů nijak nezadá s problémy našimi (i když mají jinou podobu), si zaslouží zatím stále chybějící hlubokou analýzu příčin, a to tím spíše, že povrchní, nekvalifikovaný a zpravidla ideologicky motivovaný výklad v nich spatřuje argument pro zachování tradičního centrálně-přídělového mechanismu. Reformní aktivita, která chce při konstrukci nového mechanismu fungování socialistické ekonomiky využít peněžně-tržních vztahů a ekonomických nástrojů plánové regulace ekonomiky, se však nemůže obejít ani bez využití poznatků keynesovské neoklasické ekonomie, zkoumající právě zákonitosti fungování peněžně-tržní ekonomiky a možnosti i meze makroekonomického regulativního instrumentária.

Jen svobodný rozvoj společenských věd a ekonomie na prvním místě, tak jak se k tomu dnes vytvářejí podmínky v SSSR (viz např. článek tajemníka ÚV KSSS A. N. Jakovleva v *Kommunistu* 8/1987, česky *Nová mysl* 7-8/1987), vytvoří předpoklady, aby se i čs. ekonomické myšlení vymanilo z přežilých dogmat dosavadní politické ekonomie a bylo s to bez předsudků, na základě hluboké analýzy reálných procesů účinně řešit problémy čs. ekonomiky a aktivně přispět ke konstrukci mechanismů jejího fungování i plánové regulace. Budou-li i nadále přetrvávat gnoseologické bariéry, úspěch se nemůže dostavit.

Ani sám rozvoj ekonomického myšlení však není s to odstranit tyto gnoseologické bariéry, bude-li přestavba

předmětem *hry zájmů* byrokratické struktury vytvořené současným systémem. Právě to se však stalo údělem „Zásad“ a jejich konkretizace, takže výslednou podobou rodícího se „nového“ mechanismu je kompromisní hybrid, nekonsistentní směs starých a nových systémiotvorných i regulativních prvků slibujících spíše nárůst než pokles poruchovosti (frikci) při jeho fungování. Ucelený, konsistentní projekt nového mechanismu, respektující maximum vědeckého poznání, se může zrodit jen mimo tuto zájmovou sféru, v nezávislých týmech. Pak může být v této ucelené a konsistentní podobě realizován bez ohledu na konzervativní zájmy pložené strukturami vytvořenými starým mechanismem, ano i proti nim.

Povaha i délka přechodného období

2) Klíčovou otázkou strategie ekonomické reformy je *povaha a délka přechodného období* od současného k novému ekonomickému mechanismu. Sotva se najde někdo, kdo by se domníval, že tento „nový mechanismus“ může ve své „cílové“ podobě začít fungovat naráz, ze dne na den. Nezbytnost přechodného období se uznává všeobecně.

V dosavadní reformní praxi převládá strategie pomalého, postupného, pragmatického zavádění jednotlivých prvků peněžně-tržního mechanismu bez předchozího ujasnění jeho „cílové podoby“ (tento pojem nelze interpretovat jako mechanismus, jehož vývoj je ukončen, ale jako mechanismus, v němž systémiotvorné prvky jednoho — centrálně-přídělového — mechanismu a této změně odpovídajícími prvky regulativními, jejichž konkrétní formy jsou však otevřeny neustálému vývoji). Právě taková strategie byla zvolena schválením „Zásad“ a jejich konkretizací.

Známa sovětská akademička T. Zaslavská již poněkoličtější upozornila na rizikovost takovéto strategie s odvoláním na zkušenosti maďarské (cožpak ale naše jsou jiné?): „Ale i protahování přestavby má svá úskali. Vidíme to třeba na maďarských zkušenostech. Maďarští odborníci soudí, že nekomplexní zavádění změn do mechanismu národního hospodářství, po dlouhých časových intervalech, neumožnilo dosáhnout kvalitativního zlepšení systému řízení a snížilo celkovou efektivnost reformy. Optimální strategie, jak soudím, by měla být asi toho druhu, že za prvé je třeba *zformulovat vědecky zdůvodněnou koncepci zahrnující všechny prvky reformy*. Za druhé pak poměrně rychle (do dvou, nejvýše tři let) komplexně přetvořit systém sociálně ekonomických vztahů.“ (Týdeník aktualit 48/87 — podtrženo mnou).

Pomineme-li sice zpravidla přímo nevyslovované, ale reálně existující mocensko-politické motivy vedoucí často k volbě oné pomalé varianty, jejichž řešení není v moci ekonomů, nemůžeme přejít důvody ekonomické a sociální, jež se naopak zpravidla výslovně uvádějí. V prvním případě jde o *míru nerovnováhy ekonomiky* (nedostatkovost, či v řeči plánovačů tzv. věcné problémy), v druhém případě pak o bezprostřední *důsledky reformy na životní úroveň obyvatelstva*, jeho jednotlivých vrstev. Postupnost a délka přechodného období má v prvním případě umožnit postupné vytváření rovnováhy a v druhém postupné dávkování nepřiznivých důsledků reformy.

Míra a povaha makroekonomické nerovnováhy skutečně přechod k novému ekonomickému mechanismu komplikuje. Máme-li však zvolit správnou strategii

pro její překonání, je nezbytné uvědomit si základní zdroje jejího vzniku a rozšířené reprodukce v dosavadním centrálně-přídělovém mechanismu. Myslím, že jsem ve své práci *Stát a ekonomika* uvedl dostatek důkazů, že *timto zdrojem je především samotný makroekonomický bilančně-ukazatelový plán* (za jeho součást považuji i cenový mechanismus založený na *plánových cenách*). Jeho mechanismus (zejména plánové rozdělení základních agregátů národního důchodu ex ante na celé pětiletí s následným působením specifického typu multiplikátoru a prodlouženého zpoždění v investiční oblasti, jež vedou k rozevirání „investičních nůžek“, a dále povaha cenového mechanismu ve spojení s mechanismem tvorby podnikových důchodů, který váže tuto tvorbu buď na některý typ objemových ukazatelů či na plánové ceny a nikoli na ceny efektivní poptávky a nabídky) zcela zákonitě produkuje tendence krátkodobě i dlouhodobě odchylojící *efektivní* (skutečně projevenou) poptávku i nabídku od *plánové*, jež vyplynula z bilancí makroekonomického plánu a jeho rozpisů do podniků. Proto je ekonomika, jejíž mechanismus fungování je založen na tomto systémotvorném prvku, permanentně nedostatková. Proto v ni permanentně vedle deficitů neuspokojené poptávky existují obrovské přebytky nabídky neprodejného zboží reprezentované nárůstem zásob rychlejším, než je růst národního důchodu. Proto „velká struktura“ ekonomiky formovaná centrálními plánovými rozhodnutími pod tlakem vzniklých deficitů (L. Abalkin výstižně charakterizoval tento způsob jako „plánování podle deficitu“) se vytváří neefektivně směrem k energeticky, materiálově a investičně stále náročnější ekonomice.

Vývoj 8. pětiletky, jak jsem jej charakterizoval v úvodu, stejně jako už předtím předchozí pětiletky, znovu potvrzuje, že tyto zákonitosti nejsou výmyslem, ale tvrdou, neúprosně se prosazující realitou. Je věru přímo *donkichotstvím zvolit právě tyto mechanismy reprodukce nerovnováhy za základní nástroje vytváření rovnováhy v přechodném období*. Taková volba je však základem strategie přestavby ekonomického mechanismu. V důvodové zprávě k návrhu zákona o státním podniku se pravi výslovně, že „v nejbližších letech bude však nezbytné používat tyto závazné úkoly i v případech dodávek jednotlivých výrobků, pokud jsou nedostatkové. Stejně tak bude nutno v nejbližším období stanovovat individuálně podnikům nepřekročitelné limity např. v oblasti devíz či spotřeby paliv, energii, strategických surovin apod. Rozsah uvedených nástrojů včetně některých dalších (kontrola kvality apod.) bude určovat vláda ČSSR.“

Obdobně je tomu s cenovým mechanismem, jehož základní kvality z centrálně-přídělového mechanismu (plánové ceny v navzájem izolovaných cenových okruzích) se v projektu „nového“ mechanismu nemění a tradiční přestavba velkoobchodních cen počítá jen s kvantitativními změnami, které mají přiblížit plánové ceny jakýmsi „společensky nutným nákladům“ a zakalkulovat nasazení některých „ekonomických nástrojů“ (odvodů).

Kdo pochopil vztah mezi tvorbou podnikových důchodů a centrálně stanovenými plánovými úkoly (včetně plánových cen), nemůže ani na chvíli pochybovat o tom, že „převrácený mini-max“ (maximalizace důchodů při minimalizaci reálných výkonů) bude za těchto okolností i nadále působit jako železný *zákon mikroekonomické (podnikové) rovnováhy*, který je současně *zákonem reprodukcujícím makroekonomickou*

nerovnováhu (odklání efektivní poptávku a nabídku od plánové). Zkušenosti z minulých reforem připomínají, že při uplatnění některých „ekonomických nástrojů řízení“ rozšiřujících pravomoci a samostatnost podniků, se tyto negativní tendence mohou uplatnit s ještě větší silou, než v rigidnější podobě centrálně-přídělového mechanismu.

Strategie pomalého, postupného, pragmatického postupu při realizaci ekonomické reformy je tak založena na předpokladech, které jsou zárodkem jejího budoucího selhání.

Alternativa rychlé realizace reformy v její „cilové“ (tj. ucelené, komplexní, konsistentní) podobě je jejími kritiky zpravidla označována za nezodpovědnou, ba přímo dobrodružnou a za její nutný důsledek se považuje živelný chaos v ekonomice. Takový pohled zpravidla vyplývá z nepochopení, jaké možnosti k centrální plánovité regulaci ekonomiky vytváří její důsledný přechod do podmínek peněžně-tržního mechanismu, takže rozchod s quasiregulací prostřednictvím bilančně-ukazatelového plánování se těmto kritikům jeví jako rozchod s plánovitou regulací vůbec, jako přechod k živelnosti.

Nám však jde o přechod k *plánovité regulovanému* peněžně-tržnímu mechanismu, jehož úspěch závisí zejména na účinném řešení dvou základních problémů :

a) vytvoření *rovnosti výchozích podmínek* při startu do nového mechanismu :

b) nahrazení *plánem zprostředkovaného vztahu* mezi nabídkou a poptávkou *přímým vztahem* mezi efektivní nabídkou a poptávkou.

Za jakých podmínek můžeme očekávat, že takový přechod bude uskutečněn *organizovaně, pod účinnou kontrolou centra a při vyloučení či minimalizaci rizik inflačního vývoje ekonomiky* ?

Rovnost výchozích podmínek

První problém je dán tím, že dlouhotrvající centrální plánové přerozdělování, sledující extenzivní rozvoj určitých preferovaných oborů a odvětví i za cenu „dezakumulace“ jiných, vedlo k vysoké fondové (kapitálové) vybavenosti jedněch podniků na úkor druhých, jejichž zařízení je z podstatné části odepsáno. Strategie postupného pragmatického přechodu řeší tento problém stejným způsobem, jakým byl vytvořen : centrálním plánovým přerozdělováním, tentokrát ve prospěch oněch „chudších“ podniků.

Problematičnost tohoto staronového řešení není jenom v tom, že při centrálním bilančním plánování především „podle deficitu“ se v centru velmi obtížně vytvářejí zdroje pro praktickou realizaci takové politiky, ale neméně tím, že *po celé období přechodu nutně nadále působí mechanismus „hry o parametry“ mezi centrem a podniky*, které nápravu „historických křivd“ považují za výlučnou záležitost centra a svou podnikavost vyjadřují hlavně maximalizací svých požadavků na přiděl „dlužných“ zdrojů.

Naproti tomu strategie rychlého přechodu k „cilové“ podobě nového mechanismu umožňuje vyrovnat „startovní podmínky“ prakticky ze dne na den a od samého začátku spustit mechanismy, jež otázku maximálně efektivního využití každé koruny disponibilního kapitálu činí výlučně anebo převážně věcí podnikatelské zdatnosti a iniciativy jednotlivých podniků. Tato strategie je založena na přeměně všech podnikových fondů na *výlučně peněžně vymezené základní jmění*

(základní fondy jsou přitom přepočteny v zůstatkových cenách, ostatní pak v běžných velkoobchodních cenách spolu s připočtením či odečtením peněžních závazků a pohledávek), které společnost svěřuje podnikům do jejich podnikatelské péče za poplatek (daň, odvod) odpovídající úrokové míře ze zápůjčního kapitálu (úvěru).

Vyrovnaní „startovních podmínek“ je dáno tím, že kapitálově bohatě vybavené podniky platí vysoké odvody ze základního jmění, takže od první chvíle jsou nuceny vyvíjet maximální úsilí na jejich plné a co nejefektivnější využívání (vicesměnný provoz, odprodej nepotřebného zařízení a zásob atp.), mají-li mít šanci nejen platit odvody, ale ještě něco vydělat pro sebe. Naproti tomu kapitálově slabě vybavené podniky platí nízké odvody, což snižuje jejich výrobní náklady a zvyšuje šanci na „ziskovost“ podnikání i na zastaralém zařízení, přičemž možnost získat úvěr na modernizaci za stejnou cenu (úrok) jako je cena „vlastního“ kapitálu (odvod ze základního jmění) spolu s výnosem případného odprodeje zastaralého zařízení (např. drobným výrobcům) otevírá cestu k urychlenému rozvoji a modernizaci zaostalých oborů a odvětví. Protože „dezakumulace“ postihla v minulosti především odvětví spotřebního a potravinářského průmyslu, kde investiční náročnost je podstatně nižší než v těžkém průmyslu, je šance na zrychlení procesu adaptace zvláště nadějná a společnost může relativně brzo zaznamenat jeho výsledky.

Pro obě skupiny podniků znamená toto řešení jak realizaci principu rovnosti (spravedlnosti), tak i okamžité plné otevření prostoru pro iniciativní socialistickou podnikavost, tedy realizaci principu samostatnosti a samofinancování.

Ziskává však i centrum. Přeměnou naturálních fondů v peněžní základní jmění podniku se zbavuje starosti s dosavadní podrobnou reglementací a neustálým hlídáním, neboť nadále je pro ně důležitá jen schopnost podniku platit stanovenou daň (odvod) z tohoto jmění. Její *počáteční vymezení* na úrovni úrokové míře ze zápůjčního kapitálu stanoví velmi tvrdě výchozí podmínky vymezující *minimální míru efektivnosti* jeho podnikatelského užívání. Strukturálním změnám uskutečňovaným „zdola“ se tak dostává jednoznačně progresivní orientace. Takto tvrdě vymezený odvod současně zaručuje centru takový *daňový výnos*, který umožní nejen realizovat základní plánové regulativní činnost centra (prostřednictvím státních zakázek, zakladatelské činnosti, dotační politiky atp. uskutečňovaných podle vlastního, ale do podniků nerozepisovaného plánu), ale i vytvořit nezbytné *centrální rezervy* pro řešení specifických problémů přechodného období (o nich bude podrobněji pojednáno dále). Později, až překonání hlavních problémů přechodu umožní podstatně omezit rozsah těchto rezerv, je možný přechod od zdanění základního jmění *k podstatně mírnějšímu zdanění majetku*, které dovolí dále rozšířit prostor pro podnikatelskou iniciativu socialistických podniků.

K cenám efektivní poptávky a nabídky

Druhá skupina problémů přechodného období — nahrazení plánem zprostředkovaného vztahu mezi nabídkou a poptávkou jejich vztahem přímým — je náročnější a obtížnější. Klíčem k řešení je zde *přechod od mechanismu plánových cen k mechanismu cen*

efektivní poptávky a nabídky, tedy ke smluvním cenám.

Strategie pomalého, pragmatického přechodu počítá s tímto krokem jako s posledním, finálním. Výchozím bodem činí dosavadní mechanismus cen plánových, v němž dochází pouze k některým kvantitativním změnám (úprava cenových relací a zakalkulování „ekonomických nástrojů“). Obdobně jako u první skupiny tak i zde nutno po celé přechodné období počítat s reálným působením stereotypů podnikového chování odpovídajících zachovávaným systémotvorným prvkům centrálně-přídělového mechanismu: volba sortimentu podle míry „rentability“ v plánových cenách, „hra o parametry“ při určování nových cen atp., tedy s mechanismy odklánějícími efektivní nabídku a poptávku od plánové (reprodukce nedostatkosti) a podporující neefektivní utváření výrobní struktury. V centru to nutně musí plodit tendence k přímým zásahům (jmenovitě úkoly, limity atp.).

Strategie usilující o rovnováhu tak paradoxně používá nástrojů, k jejichž základním vlastnostem patří reprodukce nerovnováhy.

Strategie rychlého přechodu k „cílovému“ řešení činí naopak výchozím bodem přechod ke smluvním cenám. Již pouhé vyslovení této myšlenky zpravidla vyvolává paniku a představu hotové apokalypsy. Jak však pravi lidová moudrost, strach má velké oči. Vyjdeme-li ze známé skutečnosti, že objem společenského produktu je vyjádřen souhrnem cen odrážejících souhrn individuálních nákladů, pak musí být zřejmé, že rizika přechodu od plánových ke smluvním cenám nespočívají ve všeobecném růstu cen, ale ve více či méně výrazných změnách relací smluvních cen oproti plánovým. Podstata mechanismu plánových cen je v tom, že „ztráty“ u cen stanovených pod úrovní individuálních nákladů vyrovnávají „zisky“ u cen stanovených nad nimi. V celkovém souhrnu se tedy individuální ceny a individuální náklady vyrovnávají. Čím déle ovšem takovýto mechanismus v ekonomice působí, tím křivější je zrcadlo, podle jehož obrazu centrum i podniky krátkodobě i dlouhodobě (investováním) rozhodují o struktuře výroby a tím i o poměru nabídky a poptávky, a tím více se samo toto zrcadlo dále křiví, když se ceny stále více odklánějí od „společensky nutných nákladů“.

Pravda, bezprostředním důsledkem přechodu ke smluvním cenám musí být „rozkmitání“ cenových relací. Ceny budou mít tendenci vyrovnat se ihned a v každém případě skutečným individuálním nákladům. Tento pohyb však musí narazit na dva druhy bariér:

a) Na schopnost a ochotu efektivní poptávky nákladovou cenu akceptovat. Vznik této bariéry má dalekosáhlý význam pro změnu chování nabídky (výrobce, dodavatele), neboť *ruší specifický typ monopolu výrobce* vytvořený centrálně-přídělovým mechanismem, v němž je tvorba podnikových důchodů vázána na plnění plánových ukazatelů (mechanismus tohoto specifického monopolu je popsán v mé práci *Stát a ekonomika*) přechodem k jinému mechanismu, v němž tvorba podnikových důchodů závisí na uspokojování efektivní poptávky. Tedy na *prodeji* (a nikoli jen výrobě) zboží *za ceny uznané spotřebitelem (odběratelem), jehož koupěschopná poptávka je limitována jeho důchodovou situací*. Takto limitovaná efektivní poptávka je sice s to přijmout určitou míru cenového růstu, avšak jen ve velmi omezeném rozsahu (např.

změnou struktury výdajů domácnosti či odběratelů v podnikové sféře), po jehož vyčerpání je další růst poptávky vyloučen. (O nezbytném vlivu centra na limitování důchodové pozice spotřebitele, zejména v podnikové sféře, budeme hovořit dále.)

Výrobce, který narazil na tuto bariéru, je existenčně (ekonomicky) *přinucen k adaptaci* (snížení nákladů umožňující snížením ceny zvýšit koupěschopnou poptávku, změna sortimentu směrem k neuspokojené poptávce atp.), a to dokonce v situaci, kdy zaujímá postavení odpovídající klasickému typu monopolu (jediný výrobce). Překonání *specifického typu* monopolu výrobce je tak prvním krokem umožňujícím okamžitý účinný vstup efektivní poptávky do mechanismu fungování ekonomiky, po kterém teprve mohou a musí následovat kroky další: promyšlená koncepce protimonopolní politiky centra čelící negativním tendencím *klasických typů* monopolu (zejména zabezpečení volného vstupu do oboru odpovídajícími pravidly zakladatelské činnosti, zákazem rajonizace trhů atp.).

b) Druhou bariérou bude *schopnost nabídky (výrobce, dodavatele) okamžitě se adaptovat* (cenou či strukturálními změnami) na podmínky vzniklé vstupem efektivní poptávky do mechanismu fungování ekonomiky. Lze předpokládat vznik tří kategorií podniků co do schopnosti této okamžité adaptace:

— podniky, u nichž rozdíly v rentabilitě jednotlivých položek jejich výrobního sortimentu se vzájemně zhruba vyrovnají, takže budou s to okamžitě krýt náklady výroby příjmy z prodeje svých výrobků při průměrné míře rentability podnikové; ztrátové položky jejich sortimentu budou přitom pro ně představovat rezervu možného více či méně rychle dosažitelného zvýšení podnikového důchodu;

— podniky s nadprůměrnou podnikovou rentabilitou a tomu odpovídajícími vysokými podnikovými důchody; ty budou umožněny jednak tím, že zatím neuspokojená efektivní poptávka dovoli těmto výrobcům dosahovat smluvních cen značně vyšších než činí jejich individuální náklady, a jednak tím, že změna kritérií pro tvorbu podnikových důchodů je přinutí okamžitě ustoupit od neefektivních kombinací výrobních činitelů vyvolaných dříve výlučně „potřebami“ plnit plánové ukazatele, s nimiž byla dosud spojena maximalizace podnikového důchodu (např. vysoká materiálová náročnost či naopak vysoká pracnost atp.) a nahradit je jinými kombinacemi (maximalizace tržeb při minimalizaci nákladů);

— podniky, kde omezenost efektivní poptávky a nemožnost rychlé adaptace výroby (např. pro její časovou a investiční náročnost) neumožní krýt cenou individuální náklady výrobce, takže tyto podniky budou více či méně ztrátové.

Pokud jde o první dvě kategorie podniků, nevyžadují od centra individuální mimořádnou péči, neboť jejich situaci musí řešit *obecně platné regulativní nástroje*, zejména vhodně volená daňová soustava a dobře provedená makroekonomická kalkulace pro stanovení výchozích daňových sazeb přechodného období. Ty společně musí:

— zajistit dostatečnou *tvorbu centralizovaných zdrojů*, které umožní jednak plnit úlohu centra na těch úsecích ekonomiky, kde nelze buď natrvalo anebo dočasně počítat s uplatněním ziskově motivované podnikové sféry (např. rozvoj energetiky, některých úseků dopravy a spojů či jiných oblastí infrastruktury, část ekologické problematiky atp.), a jednak vytvořit dosta-

tečné rezervy pro řešení specifických problémů přechodného období, o kterých se ještě zmíním;

— nepřipustit, aby růst podnikových důchodů, z velké míry vyvolaný nikoli podnikatelskou zdatností, ale deformacemi dlouhodobého působení centrálně-přídělového mechanismu, se buď zcela anebo převážně promítl do růstu osobních důchodů, ale byl v maximální míře *akumulován*, tj. použit jako investiční zdroj pro řešení strukturálních změn efektivní nabídky potřebných pro její adaptaci efektivní poptávce.

Tuto roli je s to splnit taková daňová soustava, která vedle již zmíněného odvodu ze základního jmění a vedle jednotné fiskální daně ze zisku před rozdělením určené ke krytí výkonu moci a správy státu (obrana, správní aparát, soudnictví atp.) používá též *soustavu regulativních daní podle užití zisku*, při níž jeho spotřební užití (na osobní důchody) je zdaněno více či méně progresivně na rozdíl od mírnějšího lineárního zdanění investičního užití zisku, navíc s možností selektivních slev či dočasného úplného upuštění od zdanění. Preference investičního užití zisku, má-li být plně účinná, musí ovšem současně umožnit podnikům překročit hranice „domácího“ investování a umožnit jejich zakladatelskou činnost (např. účast na rozvoji u svého dodavatele, vytváření společných podniků či vědecko-výrobních sdružení atp.).

Pro přechodné období by měla centrální makroekonomická výchozí kalkulace pro „nasazení“ sazeb těchto daní počítat spíše s přeháním jejich tvrdostí, ať již proto, že mnohaleté působení centrálně-přídělového mechanismu vytvořilo v ekonomice obrovské rezervy pro zvýšení efektivnosti, z nichž značná část je poměrně rychle *mobilizovatelná již jen se změnou motivačních kritérií* podnikového rozhodování (v reformě z druhé poloviny šedesátých let se ukázalo, že podniky po přechodu na nové podmínky vykazovaly v průměru čtyřnásobně vyšší rentabilitu, než s jakou se při cenové přestavbě kalkulovalo), nebo proto, že je pro centrum mnohem snazší z této tvrdosti v případě nezbytnosti kdykoli slevit, než naopak daňové sazby dodatečně zpevňovat a tak stimulaci podnikové sféry podlamovat, jak tomu bylo např. u normativů v reformě z roku 1958 či v „Souboru opatření“.

Tato strategie tak redukuje nezbytnost mimořádné individuální péče centra pouze na třetí skupinu podniků a činí ji tak pro ně snáze zvládnutelnou. Individualnost péče nelze přitom chápat tak, že obecná pravidla pro tento okruh podniků neplatí. Právě naopak, teprve při jejich uplatnění se skutečně objektivně ukáže specifčnost každého takového „případu“ a umožní vypracovat konkrétní konsolidační program stanovící povahu i časový rozvrh dočasných výjimek z pravidel, po jejichž splnění bude podnik zcela schopen fungovat a rozvíjet se bez těchto výjimek, jen na základě obecně platných pravidel.

Charakter konsolidačního programu bude ovšem rozdílný podle závažnosti a hloubky problémů, které bude muset ten který podnik řešit. V lehčích případech mohou stačit dočasné daňové úlevy, bezúročná (nebankovní) půjčka, účelová dotace na vědecko-technický rozvoj či výhodná státní zakázka, v těžších případech se může uplatnit investiční účast centra (např. Fondu společenského jmění) na rekonstrukci podniku, pomoc při převodu a rekvalifikaci pracovníků do jiných podniků, v krajním případě pak i likvidace podniku.

Zejména existence této třetí skupiny podniků bezprostředně po přechodu k cenám efektivní poptávky a

nabídky ještě spolu s některými dalšími problémy přechodného období (např. propojení dosud oddělených cenových okruhů) nezbytně vyžaduje vytvoření *centrálních rezerv*, o kterých jsem se již zminil. Jde zejména o dvě jejich skupiny:

— Na zahraničním trhu nutno počítat s tím, že část exportujících podniků zejména v oblasti konvertibilních měn zde nebude s to svými cenami obstát v konkurenci, avšak potřeby devizové bilance státu se bez jejich devizového přínosu neobejdou; z dlouhodobých *mezistátních* dohod (zejména v rámci RVHP) vyplývají vůči ekonomice závazky, které je nutno zabezpečit bez ohledu na jejich momentální rentabilitu v příslušném podniku. Vytvořené rezervy by měly umožnit časově přesně limitovanými dočasnými dotacemi poskytnout podnikům čas nezbytný k adaptaci na novou situaci (podmínkou je závazné vypracování podnikového plánu adaptace). Současně by ovšem mělo centrum usilovat o realizaci *faktické směnitelnosti měn* v rámci RVHP a tím i o vytvoření základního předpokladu přeměny dosavadních převážně *mezistátních* ekonomických vztahů na převážně *přímé vztahy mezi podniky*.

— Na maloobchodním trhu spotřebního zboží a služeb, kde přechod od plánových cen k cenám efektivní poptávky a nabídky vytvoří řadu politicky citlivých oblastí vyplývajících ze změny struktury maloobchodních cen (*růst jedněch a pokles jiných cen*) a jejího vlivu na životní náklady různých příjmových skupin obyvatelstva. Tato rezerva by měla umožnit *diferencované a časově rozložené řešení této problematiky a minimalizovat tak sociální tlaky ve společnosti*. V úvahu přicházejí zejména tyto alternativy:

a) *plné přizpůsobení cen nákladům zejména tam, kde již dnes značná část obyvatelstva platí cenu blízkou nákladům (např. nájemné);*

b) *dočasné dotování některých maloobchodních cen spojené opět s programy postupné likvidace dotací;*

c) *koncepce úpravy sociálních výdajů, která by měla eliminovat nebo zmírnit „dopad“ cenových změn na životní náklady některých sociálních skupin obyvatelstva (zejména důchodci, rodiny s dětmi atp.).*

Program řešení sociálních důsledků přechodu k cenám efektivní poptávky a nabídky jako nedílná součást reformního programu tak bere v úvahu i plachetě, kteří právě v nich vidí důvod pro volbu pomalé, pragmatické strategie přechodu. Zkušenosti Polska a Maďarska přitom dost přesvědčivě dokazují, že se řešení těchto problémů vyhnout nelze a že jeho odklad nezmenšuje, ale naopak zvyšuje míru jeho politické nepřijemnosti.

K opatřením přechodného období by dále měly patřit kroky umožňující plynulý, nechaotický přechod od dodavatelsko-odběratelských vztahů založených na centrálně stanovených plánových ukazatelích a plánových cenách ke vztahům založeným na koupi a prodeji podle smluvních cen. Proto by bylo účelné stanovit např. pro přechodné období některá zákonná pravidla ochrany odběratelů (spotřebitelů), jako:

a) *závaznost již uzavřených dodavatelsko-odběratelských smluv pro dodavatele, pokud k jejich zrušení či korekci nedojde po vzájemné dohodě;*

b) *stanovení minimální lhůty pro vypovězení (zrušení) dodavatelsko-odběratelského vztahu založeného na historicky vzniklé dlouhodobé specializaci a kooperaci (např. 1 rok či více).*

Souhrnně lze tedy říci, že strategie rychlého přechodu k „cilovému“ řešení vztahu efektivní poptávky a nabídky *od samého začátku ruší staré podněty ekonomického chování a spouští v celé ekonomice nové motivace chování podnikové sféry*, aktivizuje její *vnitřní zájem a iniciativu na co nejrychlejší adaptaci* pro nové podmínky a tím vytváří předpoklad, aby přechodné období bylo co nejkratší. Centru přitom poskytuje dostatečně účinné nástroje nejen k tomu, aby mohlo rychle řešit problémy přechodu přesahující vnitřní síly samotné podnikové sféry, ale současně i *účinné mechanismy schopné čelit největšímu riziku přechodu — inflaci*. Oba popsání kroky této strategie jsou totiž s to — pokud jsou realizovány současně — čelit jak dichotomii v tvorbě podnikového a národního důchodu (stav, kdy tvorba podnikového důchodu nemusí znamenat současně tvorbu národního důchodu, ale naopak jeho spotřebu, jak je to častým zjevem v dosavadním mechanismu), což je základní slabinou strategie postupného, pragmatického přechodu a zdrojem silných inflačních tendencí, tak i tomu, aby dosažené přírůstky podnikových důchodů nebyly „projedeny“ (spotřebovány na individuální důchody), ale maximálně použity pro restrukturalizaci ekonomiky podle efektivní poptávky a nabídky.

* * *

Tato úvaha nemohla zdaleka vyčerpat nesnadnou problematiku formování nového mechanismu fungování socialistické ekonomiky. Její omezený rozsah dovolil všimnout si pouze těch otázek, jejichž konsistentní řešení je klíčem k jeho *kvalitativní změně*, tedy ke změně jeho *systemových prvků* s odpovídajícím přizpůsobením prvků regulativních, bez níž *nelze očekávat, že v ekonomice přestanou působit setrvačné tendence extenzivního vývoje hrožící již nejen stagnací, ale přímo krizovou katastrofou*. Je to pokus přispět k řešení dosud uspokojivě nezodpovězené otázky: *co dělat, jakou strategii životně nezbytné ekonomické reformy zvolit?*

12. prosince 1987

(Otištěno bez vědomí autora.)

JIŘÍ SLÁMA

Čs. ekonomická reforma 60. let a současné reformní pokusy

Cílem této úvahy je pokus o zařazení československé ekonomické reformy šedesátých let do souvislosti s pozdějším vývojem jak v Československu tak i v ostatních socialistických zemích, zejména v Sovětském svazu. Důraz při tom leží na základních principech reformy a na jejich zakotvení ve filozofii ekonomického a politického systému uplatňovaného v těchto zemích. Tato filozofie tvoří totiž autentickou základnu diskusí a sporů o reformu jak uvnitř skupiny zastánců reformy, tak i mezi zastánci reformy a jejich protivníky.

Ekonomická reforma 60. let

Jádro ekonomické reformy leželo v restauraci trhu, v osamostatnění podniků a ve vymezení nové úlohy hospodářského centra, které nadále nemělo přikazovat podnikům, nýbrž ovlivňovat jejich činnost zejména regulováním parametrů ekonomického prostředí a starat se o dosažení celohospodářských a -společenských cílů.

Reforma nemohla být jak známo v celém rozsahu zavedena a tím méně několik let působit. Proto není možno ji charakterizovat na základě praxe, nýbrž především na základě její koncepce. Rada charakteristik její proveditelnosti a účinnosti nemůže být z tohoto důvodu vůbec podána. Při jejím popisu je nutno se opřít v převážné míře o příslušné dokumenty. Při tom je třeba respektovat, že ideje reformy a konkrétní podoba reformy se od jejího počátku v letech 1962 (12. sjezd KSČ) — 1965 (lednové zasedání ÚV KSČ) až do jejího praktického odvolání po roce 1968 stále vyvíjely. Zvláště prudký byl tento vývoj během roku 1968. Je třeba proto vycházet z toho, že nejkompetentnější charakteristiku reformy je nutné opřít o časově nejmladší dokumenty zejména z let 1968-1969. Pokud jde o koncepční otázky, máme na mysli zejména Akční program KSČ z dubna 1968, Návrh koncepce dalšího rozvoje ekonomického systému řízení z dubna 1968, dále materiály připravené pro 14. sjezd KSČ (zde zejména materiál nazvaný O přípravě a základních rysech dlouhodobého programu strany), který měl být zahájen 9. 9. 1968 a konečně ve vládě připravenou osnovu zákona o socialistických podnicích z ledna 1969.

V programovém dokumentu čteme pod názvem „Ekonomická soustava socialismu“ nejdříve kritiku starého administrativního systému: „Převedení výrobních prostředků do vlastnictví státu odstranilo kapitalistické vykořisťování, avšak nevytvořilo ještě pozitivní formy socialistického hospodaření. Stát v této soustavě spravoval jménem společnosti výrobní prostředky jako jediný velký podnik. Ekonomické formy byly jakožto ‚cizí‘ socialistické společnosti zaměněny státními příkazy, jež předpisovaly podnikům v podstatě vše co mají dělat“.

„V průmyslově vyspělé ekonomice se však tato soustava centrálně direktivního řízení národního hospodářství musela ukázat jako těžkopádná a krajně neefektivní. Převrátila stát z orgánu pracujících v jejich jediného zaměstnavatele . . . Odstranila motivace vlastní kapitalismu, nenahradila je však dostatečně účinnými novými podněty — dynamickou zájmovou strukturou a motivační sítí vlastní socialistické společnosti. Zachovala do určité míry opět odtrženost výrobců od vlastnictví výrobních prostředků“.

Dále je zde podán pozitivní program ekonomické reformy v oblasti vlastnictví: „Podle toho, jak se kde tvoří společenské výrobní síly a jak skutečně fungují jako společenské, využívá socialistická společnost širokou škálu vlastnických forem od velkých státních podniků přes podniky národní a družstevní až k drobnému individuálnímu podnikání, aby z různých stran mobilizovala veškerou podnikatelskou iniciativu mezi pracujícími“.

K úloze podniků a státu v tomto novém ekonomickém modelu socialismu se zde říká: „Jakožto základní články ekonomiky společenské práce a jako

subjekty tržní ekonomiky konstituují se samostatně socialistické podniky oddělené od státu, hospodařící na vlastní účet, vstupující do hospodářských svazků a sdružení na podkladě vlastní ekonomické rozvahy, vystaveny tlaku trhu a hospodářské soutěže“.

„Jako zájmová základna této všeobecně socialistické podnikavosti mohou sloužit různě uzpůsobené samosprávné podnikové orgány, rady pracujících . . .“

„Stát, hospodářské centrum, přitom nevstupuje do procesu proto, aby nahradil ostatní činitele hospodářského pohybu, nýbrž proto aby vytvářel podle celospolečenského plánu a pomoci ekonomických nástrojů všeobecné podmínky, za kterých zájmy podniků působí ku prospěchu všech . . ., konečně aby ekonomicky ovlivnil tvorbu společenského bohatství tam, kde by tržní kritéria nestačila, a kde je třeba vytvářet přímé preference sociálních či lidských hodnot, jako je tomu u životního prostředí, kultury apod.“.

(Citáty z dokumentu o dlouhodobém programu pocházejí z publikace: XIV. mimořádný sjezd KSČ, kterou vydal J. Pelikán v roce 1970 ve Vídni a v Římě).

Restaurace direktivního řízení v ČSSR

Po srpnu 1968 se v ČSSR postupně vytvořily podmínky pro odvolání ekonomické reformy a znovuzavedení starého direktivně-centralistického systému řízení. Zde si chceme tohoto procesu všimnout zejména pokud jde o argumentaci zaměřenou proti vědeckým základům reformy a ve prospěch restaurace starého systému.

Základním politickým dokumentem tzv. normalizace tj. restaurace starého společenského systému je „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ“ z roku 1971. Zde jsou obsaženy i základní myšlenky boje proti tzv. revizionismu v ekonomické vědě a praxi jak se projevil zejména v souvislosti s ekonomickou reformou:

„Při prosazování svých cílů kladla pravice a anti-socialistické síly mimořádný důraz také na likvidaci vedoucí úlohy strany v ekonomice, na rozrušení principů centrálního plánovitého řízení národního hospodářství a na prosazení revizionistického pojetí ekonomické reformy. Československá ekonomika měla být postupně oddělována od socialistického společenství a co nejvíce připoutávána k ekonomice kapitalistického Západu.“

Pravicově oportunistická praxe i výklad ekonomické reformy směřovaly ke zrušení všech centrálních řídicích hospodářských orgánů, k úplnému popření úlohy plánu, k oddělení ekonomického řízení od politického rozhodování a k postupné likvidaci všelidového vlastnictví. V podstatě šlo o to, aby byly socialistický stát, strana i odbory zcela vyřazeny z tvorby a provádění ekonomické politiky a aby se rozpoutala tržní živelnost se všemi svými negativními důsledky pro společenské i hmotné postavení pracujících. Pod záminkou, že je třeba vyjit vstříc spotřebiteli, prosazovala pravice soukromé podnikání, aby maloburžoazní živel měl i vlastní ekonomickou základnu pro rozleptávání socialismu. Kontrarevoluční záměry v oblasti národního hospodářství dnes už otevřeně přiznává i sám O. Šik a jeho přátelé na Západě.

V teorii i praxi se tak postupně připravovala a etapovitě uskutečňovala přeměna socialistické ekonomiky

v systému, který by zbavil dělnickou třídu a všechny pracující nejen všech revolučních vymožeností, ale i základní politické a ekonomické jistoty. Pravice počítala s tím, že postupné zhoršování ekonomické situace vyvolá živelnou nespokojenost československých pracujících, kterou pak využije k boji proti socialistické moci“.

Tento text je rafinovanou směsicí polopravd, lží, zlovolných interpretací a pomluv ekonomické reformy let 1964-1968, jak se jasně ukazuje při srovnání v něm obsažené charakteristiky reformy a jejího teoretického zázemí s nahoře uvedenými výňatky z dokumentu k dlouhodobému programu KSČ.

Není náhodou, že právě toto místo „Poučení“ z roku 1971 se stalo východiskem pro zúčtování s ekonomickou vědou, jak se v Československu vyvíjela během 50. a 60. let. Odsouzen byl celý vývoj ekonomické vědy, který začal odvratem od stalinismu, pokračoval znovuobjevením původního Marxova učení a zahrnul konečně také kritické přijetí bohatství společenské a ekonomické vědy nemarxistické.

Toto zúčtování bylo výlučným obsahem zvláštního čísla Politické ekonomie 9/1972 ze září 1972, kde vyšlo pod názvem „Analýza vývoje ekonomické teorie v Československu v šedesátých letech“.

Tento text, který postrádá jakoukoli vědeckou hodnotu, má přesto klíčový význam pro pochopení stagnace ekonomické teorie a praxe v Československu v 70. a 80., tj. po dobu téměř 20ti let tzv. normalizace.

Období normalizace znamenalo restauraci stalinismu ve vědě a společensko-politické praxi. Stalo se tak ovšem v nových podmínkách a v důsledku toho bez starých hrůz a zrůdnosti, zato s celou řadou hrůz a zrůdnosti nových a dokonce mnohem rafinovanějších. Restaurovaný systém je možno označit jako neostalinistický.

Jde o to objasnit lidské, intelektuální a politické kořeny československé restaurace stalinismu v posledních dvou desetiletích. Na tomto základě stojí specifická podoba mechanismu odporu a brzdění perestrojky v soudobém Československu. Tam kde tento neostalinismus změně nemůže zabránit, věší se jí na paty a deformuje ji.

Dvojí pojetí socialistického vlastnictví

V tomto odstavci se chci soustředit na srovnání různých reformních a protireformních pozic v otázce socialistického vlastnictví.

Československá reforma 60. let vycházela z poznání, že dosavadní negace soukromého vlastnictví jeho zestátněním byla formální a neznamovala jeho pozitivní překonání v Hegelově a Marxově pojetí. Odcizení mezi pracujícím (bezprostředním výrobcem) a vlastnictvím zůstalo. Kapitálový vztah nebyl překonán. Vzniklý systém byl některými chápán jako svérázný státní kapitalismus. Adekvátní a definitivní charakteristika musí být ovšem teprve nalezena.

V teorii a praxi se především hledala cesta ven z tohoto stavu. Jasně bylo, že budoucí vlastnická struktura musí být na rozdíl od dosavadní uniformity velice pestrá. To zahrnovalo jak připuštění soukromé hospodářské činnosti (rozsah a obory uplatnění soukromého podnikání se teprve hledaly, určitější odpovědi mohla přinést teprve praxe), tak i pronajímání

společenského kapitálu soukromníkům. Jasně bylo také, že družstvům musí být vrácen jejich vlastní charakter a samostatnost, což znamenalo konec státního poručnickování a zavedení družstevní demokracie.

Hlavní otázkou ovšem byl nutný vývoj vlastnictví postavení státních podniků. Nebylo sporu o tom, že tyto podniky se mají stát samostatnými subjekty tržního hospodářství. To ovšem v pohledu reformních ekonomů nemělo být uskutečněno jejich jednoduchou reprivatizací. Jejich společenský, socialistický charakter nemohl být na druhé straně zachován za cenu rezignace na hospodářskou výkonnost těchto podniků. Zkušenost ukázala jasně, že hospodářsky nevýkonný socialismus není vlastně vůbec žádným socialismem. Problém připomíná až příliš kvadraturu kruhu. Nebyl a doposud není socialistickou teorií a praxí vyřešen. Jak v ČSSR 60. let, tak i v SSSR dnes, je možno pozorovat jenom náznaky možných řešení. Úvahy o rozdělení funkcí celospolečenského vlastníka a skupinového (podnikového, kolektivního) držitele (disponenta-hospodáře nebo pachtýře kapitálu) charakterizují možný hlavní směr řešení. Při tom zůstalo a zůstává mnoho nevyřešených otázek principiálního charakteru. To platí o všech dosavadních reformách v socialistických zemích včetně sovětské perestrojky. Jde především o následující otázky: Jaké mají být a jaké budou maximy ekonomického chování podniků v různých variantách vlastnického uspořádání? Jak personifikovat zájem na investicích a využití kapitálu? Jak dosáhnout optimálního vztahu mezi investicemi a mzdami? Jde to bez kapitálového trhu a jestli ne, jaká má být jeho povaha v podmínkách nového, hledaného modelu socialismu?

Je příznačné, že celá řada takových otázek se diskutuje dnes v SSSR podobně jako v ČSSR roku 1968. Podobná jsou také doposud uvažovaná i realizovaná řešení. Dokladů to tom je v literatuře bezpočet. Uvedeme jenom jeden příklad, rozhovor listu Izvestija s akademikem Bogomolovem, který je ředitelem Ústavu ekonomiky světové socialistické soustavy Akademie věd SSSR. Překlad přinesla Tribuna 25. 11. 1987. V tomto rozhovoru Bogomolov vysvětluje téze, které zveřejnil v časopise Kommunist 16/1987 pod názvem Mir socializma na puti perestrojky.

Srovnání následujících citátů přenecháváme čtenáři.

Nejdříve výrok Bogomolova: „Přestavba vlastnických vztahů je povolána překonat odcizení výrobce od výrobních prostředků, učinit blahobyť kolektivu a jednotlivých pracovníků zřejmě závislým od stavu a rozsahu společenského vlastnictví. Samofinancování, úhrada výdajů z vlastních zdrojů a samospráva podniků oddělují funkce vlastníka a hospodáře s výrobními prostředky. Státní vlastnictví se jakoby předává do nájmu podnikovým kolektivům, které materiálně odpovídají za jeho efektivní využití a rozmnožování. Vlastnictví nacházející se nejenom pod kontrolou státu, ale také v rukách kolektivu, kterému je poskytnuta rozsáhlá ekonomická samostatnost, získává svého konkrétního hospodáře — pracovní kolektiv.“ Bogomolov, Kommunist 16/1987, str. 95, překlad J.S.

Dále vyjádření reformního československého ekonoma z doby před 19 lety: „Ustavení socialistických podniků jako ekonomicky nezávislých tržních subjektů vybavených určitými podnikatelskými právy se ne-

sporně projevi jako zrušení státní formy společenského vlastnictví, alespoň v tom rozsahu, v jakém budou podniky z přímého státního řízení vytrženy. Jde pouze o změnu jeho formy, a to ze státní na podnikovou. Je nutno ovšem dostatečně jasně poznat podmínky, za nichž takový přechod zůstává v rámci společenského vlastnictví“. B. Komenda: Společenské vlastnictví v tržním systému, *Nová mysl* 7/1969, str. 874, citováno podle *Politická ekonomie* 9/1972, str. 827.

Normalizátoři politické ekonomie vybrali tento citát jako doklad pro jejich kritiku „pravcových“ ekonomů. Tato kritika vypadá následovně: „S faktickým zánikem přímého centrálního řízení ekonomiky, s přechodem na tržní mechanismus jako základ ekonomiky a důsledným rozvinutím všech jednotlivých trhů mizí pochopitelně všelidové vlastnictví jako základ socialistické ekonomiky a na jeho místo dosazují pravcovi ekonomové se vši důsledností *podnikově vlastnický základ*, i když jej v některých řídkých případech zakrývají frázi o tom, že je to v rámci socialistického vlastnictví...“ *Politická ekonomie* 9/1972, str. 826.

Srovnání různých výše uvedených citátů ukazuje jasně: Na jedné straně stojí příbuzné pohledy československých reformních ekonomů z let 1968-1969 a současných reformních ekonomů sovětských, na straně druhé dogmatické názory československé.

To se ukazuje také v otázce společenského charakteru práce za socialismu. Pro pochopení nutnosti a charakteru zboží výroby a ve všech ekonomických reformách potřebného strukturování společenského vlastnictví má klíčový význam pochopení společenského charakteru práce. Odpověď restaurátorů stalinismu je jednoduchá: Práce je v dnešním reálném socialismu bezprostředně společenská. Proto mohou zcela snadno odhalit a usvědčit revizionisty: „Nápor revizionistů na marxistické pojetí socialistické ekonomiky začal hned u nosné kategorie — u společenského charakteru práce. Se sledovanou destrukcí všelidového vlastnictví se nemohlo slučovat uznávání bezprostředně společenského charakteru práce, a tento charakter zespolečnění práce byl napadán.

Neexistuje-li za socialismu bezprostředně společenská práce, neexistuje-li tedy objektivní základ pro všelidové vlastnictví, pak se musí vycházet ze zboží výroby jako základu socialistické ekonomiky.“ *PE* 9/1972, str. 816.

Není pochyb o tom, na které straně stojí nyní v procesu perestrojky sovětská ekonomická věda. Jistě ne na pozici normalizátorů, nýbrž na pozici československých reformních ekonomů roku 1968. Pokusíme se toto tvrzení doložit.

Vysvětlení základních tézí politické ekonomie socialismu slouží sloupek „*Ekonomický slovník socialismu*“, který pod redakcí Bogomolova otiskuje týdeník *Moskovskije novosti*. Pod názvem „Zespolečnění“ píše zde 30. 8. 1987 G. Lisičkin: „Zespolečnění v jeho právní variantě se pozvedlo tak vysoko, že ekonomové začali hovořit o ‚bezprostředně společenském‘ charakteru práce za socialismu vylučujícím, jak známo, hodnotu, zákon hodnoty, zboží-peněžní vztahy. Společenský charakter práce možno odkrýt bez obchodu, přímo ve výrobě samé, prohlašovali“.

Diametrální rozdíl této téze a normalizátorské kritiky revizionismu v otázce společenského charakteru práce je zřejmý na první pohled.

Současná ekonomická reforma v ČSSR

Nemůže příliš překvapit, že i v současném Československu dochází k opatrnému dílčímu návratu k některým myšlenkám a praktickým řešením z roku 1968. Zřetelněji se tyto, samozřejmě pouze implicitní návraty, projevují v oblasti vědeckého výzkumu. Reprezentativní jsou vzhledem k postavení jejich autorů v hierarchii moci a v ekonomické vědě publikace Františka Valenty a Valtra Komárka. Prvý z nich je ředitelem Ekonomického ústavu ČSAV a místopředsdou ČSAV, druhý ředitelem mladšího, ale neméně důležitého Prognostického ústavu ČSAV. Valenta věnuje v oslavném úvodníku *Hospodářských novin* k jubileu Říjnové revoluce roku 1917 (HN č. 44 z 30. 10. 1987) pozornost pozitivnímu překonávání kapitalistických výrobních vztahů novými, socialistickými.

Shora uvedené citáty z materiálu k dlouhodobému programu KSČ ukazují, že tato otázka byla v centru pozornosti reformních ekonomů v 60. letech. Valenta vidí v současné době tento problém následovně:

„Socialistická společnost v tomto procesu, na bázi sobě vlastních socialistických výrobních vztahů se jakoby vrací ke společenským (v ekonomice k hodnotovým) formám, které dříve v procesu prosté negace spolu s formováním socialistických výrobních vztahů opustila“.

To je ovšem pozice, ze které je možno logicky vyvodit výše uvedené dnes v SSSR běžné téze o strukturovaném socialistickém vlastnictví, se kterým disponují kolektivy pracujících, stejně jako tézi o tom, že práce v soudobém socialismu nemá bezprostředně společenský charakter. Z hlediska „Poučení“ se jedná o téze vyslovené revizionistické.

To ale neznamená, že současná československá ekonomická věda už nyní nachází na pozicích „revizionismu“ let 60. a Pražského jara 1968. Tim méně to platí o praktické práci na přestavbě hospodářského mechanismu jak ukazuje srovnání tehdejšího a současného návrhu zákona o podniku. Avšak pohyb tímto směrem je bezpochyby zřejmý a povede v nepříliš vzdálené budoucnosti „nebezpečně“ blízko k pozicím roku 1968.

Příbuznost dnešního a 20 let starého pojetí ekonomické reformy se projevuje rovněž v názorech V. Komárka.

Z vědecké tvorby V. Komárka je možno poukázat na jeho nedávný článek k problematice prognóz, který byl pod názvem „*Budoucnost již začala*“ uveřejněn v *Hospodářských novinách* 51-52 z 18. 12. 1987.

K otázce vztahu trhu a plánu autor, zcela ve smyslu diskuse 60. let říká: „Nemůžeme se omezit na širší rozvinutí tržního systému s jeho mechanismem poptávky a nabídky, rovnovážných cen, volné směnitelnou měnou a nechápat, že jde o historicky nové spojení trhu s plánem. Plán ovšem neznamená zachování direktivních ukazatelů a bilancí, nýbrž určitou koncepci ekonomické struktury, strategii vnějších ekonomických vztahů a závazných kritérií vnitřní a vnější efektivnosti v reálné integraci s hospodářskou politikou opřenou především o finanční nástroje“.

Podobný charakter má řada dalších výroků autora, které zde není možno pro nedostatek místa uvádět. Nepochybuji to tom, že v roce 1971, který byl rokem „Poučení“ a v letech následujících, by tento článek jako revizionistický, nemohl vůbec vyjít.

Závěr

Na základě srovnání reformních a restauračních pokusů v ČSSR a v SSSR dnes a v minulosti docházíme k následujícím závěrům :

a) Existuje nesporná shoda v hlavním, která je dána systémem i když použitým v různých podmínkách, jeho rozpory a vadami, mezi ekonomickou reformou v ČSSR v letech 1964-1968 a perestrojkou v SSSR v letech 1985-1988. Oficiální pokusy popřít nebo zamlčet tuto shodu budou postupem doby stále neudržitelnější.

b) Existuje nesporná shoda v hlavním mezi československým, tj. Husákovým a sovětským, tj. Brežněvovým neostalinismem.

c) Stále silněji se prosazuje podstatná shoda současné československé přestavby a reformy 60. let. Váhavost, která dnes brzdi pokrok vpřed je dědictvím posledních 20ti let. 20leté zpoždění v díle obrody socialismu není ještě konečnou cifrou. Ztráta času v důsledku restaurace stalinismu v Československu bude zřejmě ještě větší.

d) Přesto se existující rozdíly sovětské a československé perestrojky druhé poloviny 80. let postupně zmenšují. Československá přestavba se stále více podobá sovětské perestrojce.

4. 2. 1988

O pohádkách Marie Boudové

Dopis šéfredaktoru Rudého práva

Soudruhu šéfredaktore,

jednou z Vašich základních povinností je dbát o to, aby Rudé právo informovalo své čtenáře pravdivě. Chci Vás upozornit na to, že článek „Co lze a nelze srovnávat“ uveřejněný v Rudém právu 4. prosince 1987, je jednostranný, tendenční a v mnoha směrech lživý. Neznám redaktorku Marii Boudovou, ani její věk, vzdělání, kvalifikaci, zaměření. Nevím, zda roky 1968 a 1969 prožila v dospělém věku, či je zná jen z doslechu nebo literatury.

To, co ve svém článku předvedla, je v přímém rozporu se skutečností a s novinářskou morálkou. Nehodlám nikomu vnučovat své názory na ekonomickou reformu šedesátých let. Jen požaduji, aby při její kritice či obhajobě se používalo skutečných faktů, a ne lživých argumentů.

Nechci polemizovat o teoretických problémech. Osobně se domnívám, že tzv. „socialistická politická ekonomie“ je dosud snůškou ideologických frázi, které mají zdůvodnit či ospravedlnit hospodářskou politiku politického vedení, které ji provádí. Ekonomické zákony jsou objektivní a platí jak pro socialismus, tak i pro kapitalismus. Zisk je zisk a ztráta je ztráta. Rozdíl mezi oběma společenskými formacemi spočívá v tom, v čí prospěch konečné výsledky jdou. A racionálnost, správnost určitého systému či mechanismu názorně prokazují hospodářské výsledky, a ne fráze.

Jestliže M. Boudová v článku tvrdí, že „revizionistická skupina v čele s O. Šikem přicházela krok za krokem s koncepcí, jejímž smyslem bylo rozvrácení

hospodářské struktury socialistického systému plánování“, tak musím konstatovat, že nebylo v podstatě co rozvracet. Ukáží „vědeckost a preciznost“ našeho plánování na konkrétních příkladech z poslední doby, ačkoli takových případů bych mohl uvést desítky i z minulého období.

Směrnice XVI. sjezdu KSČ „naplánovaly“ růst národního důchodu v sedmé pětiletce o 14-16 %. Plán pro sedmou pětiletku, který byl přijímán jen o půl roku později, snížil tento úkol na roční růst o 2-2,6 % ročně, tj. snížení cca o 25 %. Splnění však bylo podstatně horší, neboť národní důchod vzrostl pouze o 9,4 %, tzn. průměrný roční přírůstek 1,8 %. Proto se raději začalo uvádět splnění v hrubém národním důchodu, který vzrostl o 11,3 %. Vůbec nevadilo, že jde o naprosto odlišný ukazatel. Tolik statistické ročenky.

Další krásný příklad „plánovitosti“. Plánujeme zásoby a jejich každoroční snižování a ty zatím utěšeně rostou, podstatně rychleji než národní důchod. Jaký je důsledek této „plánovitosti“, to ukazují opět čísla ze statistických ročenek (v milionech Kčs běžných cen) :
- tabulky budou psány zvláště na široký papír!!!!

Čísla jednoznačně prokazují, že růst zásob pokračoval nepoměrně rychleji než růst vytvořeného národního důchodu. Značná část „plánované“ výroby našla svého „plánovaného“ odběratele a šla tudíž „plánovitě“ do zásob, kde leží bez užitku. V roce 1970 představovaly zásoby 88,09 % vytvořeného národního důchodu, zatímco v roce 1985 již 113,36 %. Kdybychom skutečně plánovali, rok bychom nemuseli dělat. Na tyto výrobky, z nichž značná část nemá již užitnou hodnotu a nemůže být upotřebena ve výrobním procesu, byly dovezeny suroviny, vynaložena lidská práce a energie, vesměs komponenty, jež patří k nejdražším ve výrobním procesu. Přitom leží bez užitku a potřebují další vícenaklady spojené s jejich uložením.

Ekonomická hrůznost tohoto jevu vynikne ve srovnání s vyspělými kapitalistickými státy, kde údajně vládne živelnost, neplánovitost, kde jednotlivé podniky musí mít své vlastní zásoby, neboť soukromé vlastnictví tvoří překážky mezi majiteli firem a kde kooperace je založena na kapitalistických principech — na zisku. Kde však trh, zákon konkurence nutí jednat podniky racionálně, efektivně, kde dodavatelско-odběratelské vztahy fungují, takže není třeba velkých zásob.

V kapitalistických státech se zásoby odhadují na 20-40 % ročního národního důchodu a to podle toho, o jaký stát se jedná, zda o zemědělský či průmyslový. Zemědělství vyžaduje vzhledem k sezónnosti v průměru delší obrátkovost zásob. Také strategické zásoby státu ovlivňují celkovou výši.

V roce 1985 představovaly naše zásoby 113 % ročního národního důchodu. Jde ze značné části o zásoby nadnormativní, zastaralé, nepotřebné. A tomu říkáme plánovité, efektivní, cílevědomé hospodaření. Jaký je to paradox — na jedné straně plánovitost a výsledkem jsou obrovské v podstatě nepotřebné zásoby. Na druhé straně živelnost a racionální výše zásob.

Podobnou „plánovitost“ mohu dokázat na desítkách vážných příkladů, jako je plánovaný růst produktivity práce, plánovité využívání základních fondů, růst výroby pro výrobu, struktura národního hospodářství atd.

Takovouto „plánovitost“ chtěla reforma šedesá-

tých let skutečně odstranit a nikterak to neskryvala. My jdeme dnes tak daleko, že plánujeme i neúspěchy a prohry. Jak jinak možno nazvat tvrzení ve sjezdových materiálech, že jsme „plánovitě“ přibrzdili hospodářský růst, abychom dosáhli relativní ekonomické rovnováhy začátkem osmdesátých let.

Jestliže toto vše považuje redaktorka Boudová za „systém socialistického plánování“, je to její věc, já ji to vyvracet nebudu. Jen připomínám, že i ten nejpravivější kapitalistický ekonom dnes uznává nutnost zásahů státu do ekonomiky, což je i určitý způsob plánování.

Vážnějšího charakteru jsou v článku evidentní lži. Téměř čtvrtina článku je věnována tomu, jak Šik a spol. prostřednictvím zahraničních půjček chtěli dostat naši zem do sféry kapitalistického vlivu. Jaká jsou však konkrétní fakta.

Poslední naše veřejně publikovaná úvěrová pozice vůči zahraničí byla za rok 1967 a vyhlížela následovně: (v miliardách Kčs)

pohledávky	závazky	saldo
15.7	3.3	12.4

Z celkového aktivního salda Kčs 12,4 miliardy připadlo na socialistické země 7,2 miliardy Kčs, na rozvojový svět 4,7 miliardy Kčs a na vyspělé kapitalistické státy 300 miliónů Kčs. To byly ještě doby, kdy se lid, který je podle ústavy pánem této země, seznamoval s tím, jak vláda hospodaří, zda to není na úkor budoucnosti.

Když se při ekonomické reformě přemýšlelo o tom, jak urychlit efektivnost našeho hospodářství, jeden z mnoha návrhů byl rovněž na výpůjčku ve volných měnách, jež by se použila na nákup nové techniky a tím by se podstatně zvýšila produktivita práce a umožnila rychlá přestavba nevyhovující struktury národního hospodářství. Jednotlivé podniky si mohly opatřit tzv. návratné devizové úvěry, které za určitou dobu musely být splaceny v zahraniční měně, a to prostředky, jež

rok	zásoby hosp. organizací	přirůstek v %	vytvořený národ.důchod	přirůstek v %
1970	275 136	100	312 345	100
1985	634 792	230.70	559 974	179.28

Zahraněční zadluženost ČSSR ve volných měnách (v miliónech dolarů)

	1971	1975	1980	1985	1986 (III. Q.)
Celková zadluženost (btto)	485	1132	4890	2570	3185

Pramen: Vienne Institute for Comperative Economics Studie

Naše zadluženost brutto se snižuje o naše vklady v zahraničí ve volných měnách, ale zvyšuje se o přijaté podnikové úvěry, takže brutto zadluženost u bank odpovídá přibližně reálné skutečnosti.

Jak je vidět, začali jsme se zadlužovat začátkem sedmdesátých let a vrcholu jsme dosáhli o deset let později. Pak naše vedení, postrašeno polskou úvěrovou krizí, začalo s politikou oddlužování, takže ke konci roku 1984 dosáhlo naše brutto zadlužení výše

byly získány prodejem zboží vyvezeného z kapacit vybudovaných za pomoci tohoto úvěru. Šlo tedy o progresivní formy úvěrování.

Že se při těchto úvahách postupovalo uvažně, ukazuje mimo jiné i vládní prohlášení z dubna 1968, v němž se říká:

„V souvislosti s ozdravením našeho hospodářství přichází v úvahu otázka zahraniční půjčky. Vláda bude tuto otázku zkoumat. Vláda však zdůrazňuje, že naše hospodářství není ve stavu, kdy by se nemohlo bez půjčky obejít. Taková půjčka by mohla být užitečná jen ze dvou předpokladů: že nebude spojena s politickými podmínkami a že jí bude správně použito, tj. že umožní též efektivně vytvářet prostředky, aby se sama splatila.“ (podtrhl R. Z.)

Tato pasáž z vládního prohlášení byla uveřejněna ve výrazné formě v Rudém právu 28. dubna 1968 s tímto velmi zajímavým dodatkem:

„Na dotazy čtenářů uvádíme: Pokud se vláda rozhodne požádat o zahraniční půjčku, obrátí se především na SSSR.“

Proti tomuto realistickému prohlášení a hospodářské politice stojí v protikladu tvrzení z „Poučení“:

„Přitom se dogmaticky hlásalo, že jedinou spásou před hospodářskou katastrofou může být velká dolárová půjčka.“ (Poučení str. 17)

Z toho je vidět, jak pravdivé a seriózní je „Poučení“. A totolživé prohlášení dokazuje redaktorka Boudová vytrženými citáty z přednášky akademika Šika, jež pronesl jako soukromá osoba. Navzdory reálným faktům.

To, co „Poučení“ kritizovalo, využilo totiž v plné míře nové Husákovy vedení a začalo si v dosud u nás nebyvalém rozsahu vypůjčovat v zahraničí. Za pomoci zahraničních půjček jsme si v sedmdesátých letech vytvořili mýtus úspěšného hospodářského vývoje a konsolidace ekonomiky po jejím údajném rozvrácení revizionisty. A tak se naše úvěrová pozice postupně změnila z aktivní na pasivní, jak ukazují následující fakta:

2 394 miliónů dolarů. Hospodářské těžkosti nás opět přinutily k výpůjčkám a naše zadluženost ve volných měnách narůstá. Podle poslední výroční zprávy Hospodářské komise OSN pro Evropu se celková zadluženost zemi RVHP odhaduje na 119 miliard dolarů, z čehož na ČSSR připadají zhruba 4 miliardy dolarů.

Placení poměrně vysokých úroků a umořování dluhů se musí nutně projevit v rozdílech mezi vytvořeným a užitým národním důchodem. Je jedním z fak-

torů současně stagnace životní úrovně. Chybí prostředky a zboží pro osobní spotřebu, jež musí být vyvezeno do zahraničí na pokrytí našich úvěrových závazků: Tak za sedmou pětiletku (1981-1985) tento rozdíl činil 118 miliard korun (v běžných cenách).

Autoři „Poučení“ při formulaci tohoto účelového pamfletu obvinili „revizionisty“ ze snah zavléci naši zem prostřednictvím úvěrů do vlivu a područí kapitalistů. Nemohli ovšem ještě vědět, že použijí této metody sami, tlačeni hospodářskými neúspěchy. Taková je logika věci.

Soudruhu šéfredaktore, až příště budou chtít Vaši redaktori psát o ekonomické reformě šedesátých let, doporučte jim, ať nechtou pouze „Poučení“, ale podivají se do statistických ročenek. Snadno zjistí, že

„krizové roky“ byly v podstatě hospodářsky nejúspěšnějším obdobím v našem poválečném vývoji. A to přesto, že zde byly statisíce cizích vojsk. Je to neuvěřitelné, ale je to tak.

Redaktorce Marii Boudové doporučuji, ať píše raději pohádky. Jsou sice méně honorovány než nepravdivé a tendenční články, ale aspoň někdo jim věří — děti.

Praha 11. 12. 1987

Doc. Ing. Rudolf Zukal, CSc.

(Přetištěno ze samizdatového časopisu „Ze zásuvky i z bloku“ č. 15)

Rozjímání nad dršťkovou polévkou

Měl jsem chuť na dobrou polévku. Byl čtvrtek, 10. prosince 1987, a přišel mě navštívit v práci bratr. Tak jsem se s ním vydal ven, na svačinu. — Sjeli jsme dolů výtahem, a když jsme procházeli vrátnicí, potkali jsme tři pány v zimnicích.

„To budou asi fizlové,“ řekl bratr, spoléhající na svůj instinkt. Vyšli jsme ven a oni se za námi rozběhli, nijak se neskrývajíce. Bráchu sebrali. Sel jsem tedy na tu polévku, stál jsem ve frontě a „On“ — jeden z těch tří — stál za mnou. Nechal mě koupit polévku i rohlík, ale nestačil jsem ani zakousnout. On, který si nic nekoupil, stál vedle mne a ukazoval mi nějakou legitimaci. Aby lidi neviděli.

„Jste pan . . . ?“ zeptal se mě.

„Ano,“ odpověděl jsem a zalovil v polévce.

„Co tu děláte?“ vyhrknul.

„Svačím,“ odpověděl jsem a zakousl rohlík.

„Do kolika děláte?“ — spíše rozkaz než otázka a lidé kolem zpozorněli.

„Do půl čtvrté,“ nabral jsem plnou lžiči drštěk.

„Tak vás upozorňuju, že nesmíte dnes opustit své pracoviště.“

Už jsem měl v sobě první lžiči. „A mohu to dojist?“ zeptal jsem se hlasitě.

Díval se po okolostojících, řekl: „Jo.“ a zmizel.

„Co se to zase děje, co chtěl ten kašpar?“ ptal se mě muž v montérkách nad pěknou porci špekových knedlíků.

„Ale — je dneska Den lidských práv, má být manifestace, tak to organizujou . . .“ řekl jsem a s trochou třesu v ruce jsem nabral další lžiči drštěk. Moc mi nechutnalo.

Údolí slz, valící se z dojetí při setkání dvou nejvyšších státníků světa, zaplavilo bufet. Ti oficiální, ve sdělovacích prostředcích, pláčou všichni. A co ti ostatní?

„Ano, je to fantastická událost,“ slyším, „ale proč to tak přehánějí?“

„Ližkulkové,“ říká jim můj strýc.

Jedna dršťka mi vyklouzla ze lžičice a lstivě zmizela mezi ostatními v polévce.

Těž v Rudém právu oslavují Den lidských práv, trochu skromně, pravda, ale oni už to za ně příslušníci oslaví — po svém. Od rána zadržují desítky lidí doma, další raději předvedou na místní okrsky, „aby se nám ten Den nevymkl z rukou“, a tak na Staroměstské náměstí přijde jen ten, kdo unikl. Pak napíší, že „zabránili výtržnosti v centru Prahy“.

Pomalou jsem dojedl polévku, nějak mi zhořkla, bude to asi špatnými dršťkami.

Kresba Vladimíra Jiráňka

STANOVISKA

JAROSLAV ŠABATA

Společenství pro demokracii

Když se mne Václav Benda a Radim Palouš zeptali, o čem chci na politickém fóru Charty 77 mluvit, řekl jsem, že to ještě nevím; že ovšem vim, v jakém duchu budu mluvit (ostatně jsme předtím spolu hovořili), ale že jsem zcela soustředěn na otázku, zda se fórum vůbec bude konat — to že je pro mne ta *pravá* politická otázka v dané chvíli.

Tanulo mně přitom na mysl několik věcí: dveře vyražené při listopadové schůzce mluvčích Charty 77. Způsob, jímž se dal slyšet ministr vnitra: že by bylo hrubou chybou přehlížet nebo podceňovat existenci „živlů“, hlavně jejich snahu „proniknout do oficiálních struktur“, „získat si postavení legálně fungující politické opoziční síly“ (RP 30. 11. 1987). Způsob, jímž Jan Fojtik traktuje staré téma „pravice“: podcenit její aktuální nebezpečí by bylo „váznou politickou lehkomyšlností“. A ovšem i způsob, jímž tuto pozici stvrdil nový generální tajemník hned při svém zvolení: „Nemají opodstatnění jakékoli naděje na legalizaci politické opozice, která by nemohla být jiná než antisocialistická.“

V neděli 17. ledna se ukázalo, co tyto výroby obnášejí. Velká většina účastníků fóra proseděla v úřadovnách Bezpečnosti několik hodin, ne-li celý den. Někteří se možná domnívají, že to byl *naš* neúspěch. Myslím, že se mýlí. Svým krokem jsme manifestovali nejen *politickou* vůli chartistů, ale rovněž mnohých, přemnohých občanů dospět od jakési náhražkové demokratizace společnosti ke skutečné *politické* demokracii, k demokracii pro *všechny*, k demokracii, bez níž nelze překonat to, čemu se eufemisticky říká „brzdící mechanismus“. Je dobře známo, jaký obrovský ohlas mělo vystoupení Miloše Kopecného na jaře loňského roku, jak širokou veřejnost elektrizoval jeden jediný televizní pořad (SONDY 13. 1. 1988) tím, že ji představil její (téměř) autentické smýšlení a mínění, jaký nečekaný úspěch měla manifestace ke Dni lidských práv na Staroměstském náměstí a nyní petice katolíků. Společnost naplněná hlubinnou nespokojeností se stavem věcí obecných se probouzí. Tendence k *nezávislému* občanskému projevu mocně zesílila. Dozrál čas pro nejširší demokratickou diskusi o *všech* všeobecných otázkách rozvoje společnosti.

Proto jsou nutná a potřebná fóra, která by rozvíjela a kultivovala politické myšlení, volné tribuny, které by pěstovaly kulturu ideově politických sporů, neformální shromáždění občanů nejrůznějšího smýšlení, která by pomohla společnosti zbavit se strachu z policejné byrokratické kurately.

17. ledna jsme tedy vykročili tímto směrem. Zahájili jsme kampaň za uznání práva svobodně se shromažďovat — učit se veřejně a tudíž odpovědně vyjadřovat ke všemu, co občany této země tíží. Vznikne z to-

ho politická opozice? Možná. To se ukáže. Ale už dnes je jasné, že to nebude podnik „protispolečenský“ (slovo pánů důstojníků, kteří nás 17. ledna vyslychali), nýbrž podnik bez něhož se naše společnost nemůže obejít, který je životně potřebný, chceme-li se zbavit poddanského ducha vypěstovaného tuhou byrokratickou organizací společenského života.

Celá naše společnost je prostoupena nejrůznějšími obavami a nedůvěrou, skepsi a malověrností. „V osmašedesátém roce to začalo podobně,“ řekl jeden z účastníků televizního rozhovoru ve Žďárských strojárnách (v programu SONDY). Byl to muž mladý. Sotva tedy skutečný pamětník. Ale dodal příznačně: „Jenže tenkrát se to straně jaksi vymklo z rukou.“ Je zřejmé, že mladý muž má sice sympatie ke společenskému pohybu, k němuž se schyluje, ale že se bojí nevyhnutelné polarizace názorů — že se bojí, aby to, co může dobře (jako v osmašedesátém roce) začít, neskončilo *opět* špatně.

Jsou jeho obavy (a podobné obavy vůbec) oprávněné? Bylo by zpozdilé tvrdit, že nikoliv. Útok Rudého práva proti katolickým aktivistům na Slovensku je nejnovějším příkladem neschopnosti reagovat na podněty, které přicházejí ze společnosti způsobem jen trochu přiměřeným. Bezduchá snaha dokázat, že hora aktuálních problémů, které se dotýkají celého našeho duchovního života, je výplodem pohrobků slovenského klerofašismu, je školským příkladem úniku před realitou — úniku k politické demagogii. Tento únik vlastně ani nemůže být — únikovější . . .

Není to zdaleka jen problém československý. Zbigniew Brzezinski prohlásil už před rokem, že sovětské dominium se rozpadne během dvou let, půjdou-li věci tak jak jdou (bylo to po návratu Andreje Sacharova do Moskvy). A začátkem tohoto měsíce prohlásil ve své londýnské přednášce, že krize komunistického systému vstupuje do kritické fáze, že snad v pěti zemích sovětského bloku dozrály podmínky pro revoluční výbuch . . .

Brzezinského příliš chladnokrevná analýza je založena na poněkud schematickém využití starého poznatku: politická liberalizace ve spojitosti s růstem hospodářských obtíží představuje spolehlivý recept na revoluci. A revoluce, revoluční výbuchy, spontánní výbuchy lidového hněvu budou — jak Brzezinski soudí — *koncem* perestrojky.

Brzezinského prognóza zrcadlí zjevnou nevíru v možnost demokratické obnovy zemí reálného socialismu. Její perspektiva je proto zatížena vážným neduhem: je to perspektiva „bez perspektivy“ — perspektiva velké společenské katastrofy bez jasné představy o tom, co se zrodí z očištného procesu společenských změn.

Tím nechci říci, že není dobré nahlédnout na

„katastrofické dno“ krize, kterou prožíváme. Uvidíme tam v mnohonásobně komplikovanějším a rozměrnějším vydání to, co se odehrálo v Maďarsku roku 1956, v Československu roku 1968, v Polsku roku 1981. Uvidíme obraz rozporných procesů, v nichž se nesetkaly a nesplynuly, nýbrž mijely a navzájem paralyzovaly snahy o změnu vycházející z nitra komunistických stran („shora“) a z lůna společnosti, která je prostoupena hlubokou nedůvěrou ve schopnost „obnovy (reformy) komunismu“. A můžeme si ovšem spočítat, co by obnášelo ztroskotání přestavby v Sovětském svazu i jinde. Možnosti je povicero: od zběsile byrokratické kontrarevoluce až po docela slušný odvar „gorbačovštiny“, která se však nebude chtít znát ani k tomu, co Gorbačov napsal ještě v létě minulého roku ve své knize o NOVÉM MYSLENÍ.

„Katastrofická“ perspektiva nám tak připomíná mravní a občanskou povinnost uvažovat v perspektivě *naděje* — v perspektivě solidární *součinnosti všech*, kdož se chtějí zasazovat o to, aby radikální společenská změna neztroskotala, aby byla dovedena *do konce* až k vítězství „protibyrokratické“ demokracie neboli, jak už bylo řečeno, demokracie *pro všechny*.

Stojíme tedy před výzvou zformovat *společenství pro tuto* demokracii — pro rozvinutou, úplnou a zralou politickou demokracii: pro demokracii, která předpokládá, že občané se mohou svobodně shromažďovat, svobodně vyjadřovat své názory, svobodně se přit, svobodně se sjednocovat.

17. ledna 1988 naznačil cestu, metodu, praktické řešení úkolů, které jsou s odpovědí na tuto výzvu spjaty. Jak pravil jeden můj dobrý kamarád: chartisté, kteří se nebojí politiky, by měli vyvolat v život „hnutí 17. ledna“ — hnutí, jež by vynalézavě a v celonárodním měřítku prosazovalo nezadatelné právo občanů svobodně se shromažďovat a z práva deklarovaného zákonem by tak učinilo právo *reálné*. Možná, že se časem ukáže, že 17. ledna 1988 se takovéto hnutí skutečně zrodilo. Není podstatné s jakou šifrou či symbolem bude spojováno. Důležité je, aby byl tento významný krok k proměně reálného socialismu v reálnou demokracii učiněn.

Neboť víme (a měli by to vědět i prozíravější představitelé „strany a vlády“), že pouhopouhé uvolňování tuhé byrokraticko-centralistické organizace společnosti nejenže nemůže vést k demokracii a samosprávě, ale je spolehlivým receptem na porážku všestranně přestavby společnosti. Jinými slovy: cesta k vítězství nevede přes liberalizaci byrokratického systému, nýbrž přes jeho demokratické překonání.

Někteří chartisté si mohou klást otázku, je-li tento cíl legitimním cílem Charty 77. Za svou osobu o tom nepochybují. Jsem navíc přesvědčen, že váhání a nerozhodnost v této věci je zradou původnosti Charty 77.

Ale nechci být příkrý. A už vůbec nechci vyvolávat planý spor. Důležité je, abychom se shodli na tom, že hnutí či společenství „*pro demokracii*“, které bude krystalizovat v zápase o právo svobodně se shromažďovat, musí být hnutí *mírové* — že musí usilovat o demokratickou proměnu společenských vztahů humánními metodami; že tradičnímu národnímu pojmu *humanitní* demokracie tak vtiskneme živý obsah a nový lesk.

V Brně dne 17. února 1988

(Příspěvek 3. Fóru Charty 77, otištěno bez vědomí autora)

ZDENĚK JIČÍNSKÝ

V. Biřak znovu o roce 1968

Biřak využil příležitosti a na X. sjezdu Svazu čs. sovětského přátelství pronesl opět „zásadní“ projev. Zaujal v něm stanovisko ke klíčovým otázkám světové i čs. vnitřní politiky. Nenechal v něm nikoho na pochybách, jak tyto problémy hodnotí — a jak by je podle něho měl hodnotit i každý uvědomělý socialista a občan čs. státu.

S pojetím V. Biřaka a jeho výkladem nemá cenu polemizovat. Jeho stanoviska jsou natolik v sobě uzavřená, že již předem vylučují i tu nejmenší možnost dialogu. Pokus o to byl jenom novou verzí „dialogu hluchých“, který býval tak typický pro dřívější diskuse představitelů komunistických stran se stoupenci jiných ideologických a politických koncepcí. V. Biřak je jako člověk zvláštního ražení. Je majitelem neotřesitelné pravdy, a proto věren sám sobě, když pokračuje v tomto stylu. Na tom není nic divného; divné by bylo, kdyby mluvil jinak. K tomu jen krátkou poznámku, že Biřakovy koncepce a interpretace jsou, aspoň podle mého názoru, v příkrém rozporu se stanovisky prvního představitele sovětské „přestavby“ M. S. Gorbačova, který ve svém hodnoticím referátu o vývoji Sovětského svazu u příležitosti 70. výročí VŘSR tvrdě odsoudil Stalinovy zločiny a kriticky posuzoval dosavadní vnitřní i zahraniční sovětskou politiku. V. Biřak se řídí z minulosti osvědčenou metodou odmítání jakékoli kritiky politiky KSSS i KSČ, pokud ji výjimečně neprovádí sám, když všechny takové pokusy a projevy označuje za antikomunismus a antisovětiismus. Usilí o hledání pravdy, které vyvrací oficiální ideologické klišé je pro něj produktem plánů antikomunistických centrál. Někdejší bestseller stalinistické éry „Velké spiknutí“ Sayerse a Kahna je v tomto pojetí stále živý.

Toto Biřakovo hodnocení by samo o sobě nestálo za zmínku, protože se nijak neodlišuje od jeho jiných vystoupení. Za zaznamenání však stojí to, že V. Biřak v duchu „Poučení z krizového vývoje . . .“ znovu hodnotí události roku 1968 jako kontrarevoluční pokus o zvrát socialistického vývoje. V. Biřak, který ostatně není v tomto posuzování ve vedení KSČ osamocen, tak činí vždy, když má k tomu příležitost, takže ani toto konstatování nepřekvapuje. Co je politicky pozoruhodné a významné, a co již poměrně dlouho žádný člen vedení KSČ neudělal (naposledy snad Hofman na sjezdu sovětských odborů, pokud se autor nemýlí, RP 26. 2. 1987) je to, že V. Biřak se v této souvislosti znovu dovolával nezbytnosti vojenské intervence SSSR a dalších států V. smlouvy do vnitřních čs. záležitostí, jež ukončila Pražské jaro a zmařila čs. pokus o „socialismus s lidskou tváří“. Možná že se V. Biřak inspiroval výzvou M. S. Gorbačova ve Washingtonu — vyložit karty *na stůl*?

Ale ještě spíš než vyložení karet, jsou Biřakovy výroky rukavici hozenou do tváře Gorbačovovi. Bylo by možné tu citovat obsáhlé pasáže z mnoha Gorbačovových projevů, s nimiž jsou stanoviska V. Biřaka v nesmířitelném protikladu. Připomeňme tu jen zásadní závěr z jeho knihy o přestavbě: „Principiálním základem všeobecné bezpečnosti v naší době je uznat právo každého národa na volbu vlastní cesty společenského rozvoje, *zřeknout se vměšování do vnitřních*

záležitosti jiných států“ (RP 23. 11. 1987)

Obdobně v projevu k 70. výročí VŘSR hovořil Gorbačov kriticky o chybách sovětské zahraniční politiky a o současných vztazích k soc. státům i o vztazích mezi KS. Politická empirie tu sotva dovoluje považovat časovou i obsahovou shodu stanovisek V. Bil'aka a jiného, tentokrát sovětského konzervativce B. Kozlova za prostou náhodu; spíše jde o koordinovanou akci. O jejich motivaci a pozadí se ovšem lze jen dohadovat.

Podstatné je, že obě stanoviska jsou přímým útokem proti základům sovětské „přestavby“ v mezinárodních vztazích, proti úsilí M. S. Gorbačova, které tak intenzivně projevoval během svého jednání s prezidentem USA, R. Reaganem ve Washingtonu, o vytváření důvěry ve vztazích SSSR a USA a o překonávání obav z důsledků sovětské hrozby v evropské i světové politice. Přitom je dobře známo, že proces překonávání nedůvěry v těchto vztazích je v samém začátku a že je především na SSSR, aby v tomto ohledu rozvíjel iniciativu a posiloval přesvědčení o upřímnosti a opravdovosti svých mírových a odzbrojovacích návrhů. Obavy ze sovětské hrozby na Západě sotva byly bezdůvodné, uváží-li se, že např. v rámci dohody o likvidaci raket středního a kratšího doletu jich má SSSR likvidovat 4 x více než USA, a že nyní i SSSR uznává, že má převahu v konvenčních zbraních v Evropě oproti NATO. Jak je s těmito prohlášeními a praktickými kroky současné sovětské politiky slučitelné obhajování sovětské intervence ze srpna 1968? (Příznačné je, že B. Kozlov se o ní nezminil, jen odsoudil „kontrarevoluční charakter“ Pražského jara a její obhajobu přenechal V. Bil'akovi.)

Je nepopíratelné a nevyvratitelné, že tato intervence, jak vyhlásilo PUV KSČ 21. srpna 1968, popřela základní normy mezinárodního práva i zásady vztahů mezi socialistickými státy. Cožpak je možné z hlediska mezinárodního práva i četných prohlášení nejvyššího představitele KSSS vůbec nějak zdůvodnit, že sovětská vojska se na příkaz tehdejšího vedení KSSS a SSSR zmocnila nejvyšších čs. stranických a státních představitelů (kromě prezidenta) a proti jejich vůli je dopravila do Moskvy k „jednání“, při kterém jim byl vnucen tzv. moskevský protokol? Lze snad z hlediska mezinárodního i čs. práva nějak právně argumentovat žádost anonymních čs. občanů (bez ohledu na to, jakou měli pozici ve straně), pokud byla vůbec vydána, o „internacionální pomoc“ proti vůli nejvyšších stranických a státních orgánů ČSSR? Jinou otázkou je kvalifikace takovéto žádosti podle platného čs. trestního práva.

Jakkoli je sovětská vojenská intervence v Afghánistánu v rozporu s Chartou OSN a proto předmětem neustálé kritiky velké většiny členských států OSN, uskutečnila se přece jen na žádost nové afghánské vlády, (i když se dostala k moci krvavým převratem) o sovětskou vojenskou pomoc. V Československu v srpnu 1968 se nic takového nestalo; tzv. dělnicko-rolnická vláda se nestačila vytvořit, takže o tom, že sovětský zásah se uskutečnil proti vůli nejvyšších čs. ústavních orgánů, nebylo nikdy žádných pochyb. Tento zásah vojsk 5 států Varšavské smlouvy byl z hlediska mezinárodního práva agresí ve smyslu definice agrese navrhané Sovětským svazem.

Toto „bílé místo“ v čs. sovětských vztazích vyžaduje nutně nové posouzení na sovětské straně, má-li v Československu a v Evropě i jinde ve světě nová

sovětská zahraniční politika postupně získávat na důvěryhodnosti, má-li v praktickém postupu západních partnerů, což je rubem téhož procesu, slábnout přesvědčení, že Sovětům se nedá věřit, že dodrží přijaté závazky a že je neporuší, bude-li se jim to jevit výhodně.

Jde tu přirozeně o složitý politický problém a nutno jej tak i posuzovat. Není tu možná žádná restitutio in integrum — už z prostého důvodu, že mezitím uplynulo téměř dvacet let. Nejde však stále o zapomenutou historickou epizodu, která již nijak v současnosti nepůsobí. Naopak, právě vzhledem k sovětské „přestavbě“ je Pražské jaro i jeho hlavní myšlenky a zároveň i jeho potlačení cizími vojenskými silami v současnosti aktuálnější než kdykoli předtím. Nové sovětské stanovisko, pokud by bylo přijato, že totiž k tehdejšímu vojenskému zásahu do vnitřních čs. záležitostí nemělo dojít nebo že něco takového se již nesmí a nebude opakovat, by bylo silným argumentem na podporu věrohodnosti sovětské „přestavby“ v mezinárodních vztazích. Mohlo by účinně přispět k zlepšení ovzduší a poměrů ve společném „evropském domě“, jež je jistě v zájmu všech národů, které v Evropě žijí.

Přijmeme-li oficiální názor, že sovětská „přestavba“ je revoluční změnou, pak výše uvedená stanoviska V. Bil'aka a B. Kozlova nutno charakterizovat jako kontrarevoluční reakci na tento revoluční proces, která brání zlepšování ovzduší v mezinárodních vztazích obdobně jako různé akce pravicových sil na Západě.

Blízká budoucnost ukáže, co je tu pravda. Prismatickým této odpovědi bude možno hodnotit i nové sovětské koncepce i politickou praxi. Ukáže se, zda i tu platí základní postulát přestavby, totiž nezbytnost překonávat rozpor mezi teorií a praxí, který Lenin svého času označil za nejodpornější rys staré společnosti. Ukáže se, zda prohlášení o právu každého národa na samostatný rozvoj, o principu rovnosti mezi státy, o nepřipustnosti vměšování do vnitřních věcí apod. jsou opravdu respektována v praktické politice sovětského státu. Odpovědi na otázku o sovětské vojenské intervenci proti čs. pokusu o demokratický socialismus v r. 1968 se zřejmě nebude moci M. S. Gorbačov a současné sovětské vedení v r. 1988 zcela vyhnout. Čs. i mezinárodní veřejnost to také právem s velkým zájmem očekává.

14. 12. 1987

(Otištěno bez vědomí autora)

„Politika Brežněva v roce 1968 byla omylem“

Deník Komunistické strany Japonska „Akahata“ uveřejnil 18. února 1988 interview se sovětským vědcem Leonidem Jagodovským, zástupcem ředitele Ústavu ekonomiky socialistických zemí.

Na otázku redaktora, zda sovětská vojenská intervence v Československu z r. 1968 se dnes v Moskvě přehodnocuje, Leonid Jagodovský odpovídá: „Nevídel jsem nějaký oficiální dokument v této věci. Mohu ale říci, že kdyby se dnes vyvinula podobná situace jako ta v Československu v roce 1968, naše strana by přijala zcela jiné řešení než v roce 1968.“

Otázka: „Chcete tím říci, že politika Brežněva v roce 1968 byla chybná?“ Odpověď: „Absolutně ano. Politika z roku 1968 byla chybná.“

Duchovní obnova

Zvláštní paradox: duchovní obnova znamená sice obrat k čemuś novému, co překonává dosavadní marasmus, avšak zpravidla začíná jako rozpoznávání dobrého a špatného v tom starém. Slovo obnova samo napovídá, že to budoucí se získává ze studnic minulosti: obnovuje se to pozitivní, co zasuto, zapomenuto, zanedbáno. To dobré staré již prošlo prubířskou zkouškou reality, již se střetlo s životními okolnostmi, již skutečně bylo a žilo, takže lze oddělit strusku od jádrného kovu snáze než v záležitostech jaksi zbrusu nových. Duchovní obnova (obroda) poukazuje k tradici, ale směřuje k novému.

Katolická církev předložila letos všem — věřícím i nevěřícím — desetiletý rozvrh duchovní obrody našeho národa. Jednotlivá léta jsou vyjádřena vůdčími myšlenkami: od služby k životu v jeho plnosti i úzkostech k otázkám víry v moderním světě, k problematice rodinného života a k výchově a vzdělání, přes témata o pravdě a spravedlnosti, o práci a společenské odpovědnosti až po myšlenky přimknuté úže k náboženské spiritualitě jako je evangelium a modlitba či Kristus jako základ civilizace lásky. V duchu oné vazby k vlastní zkušenosti a tradici odkazuje tento rozvrh pro každý rok k některé z nábožensky významných historických osobností: v duchu niterné obnovy se vyhlíží „znamení doby“. Co je třeba dělat, čeho je zapotřebí? Odpovědi budou různé. I tento rozvrh hledá mocné symboly jako inspiraci k odpovědi, která by však chtěla překročit konfesijní rámce.

Letošní rok, vstupní, je rokem služby životu, rokem blahoslavené Anežky. Byla to dcera českého krále Přemysla Otakara I., sestra Václava I a teta Přemysla Otakara II. Žila od r. 1205 do r. 1282. Svůj život věnovala službě těm, kdo stojí na okraji společnosti či politického dění, chudým, nemocným, potřebným. Takové zaměření lidské starostlivosti bylo tehdy objevem, alespoň v naší zemi, motivovaným zřejmě působením františkánského řádu. Anežka odmítla vysoké a vlivné postavení — měla se vdát za císaře Fridricha II., ba rezignovala i na funkci abatyše kláštera klarisek (řád obdobný františkánskému); založila též špitál na Poříčí a další sv. Františka („Na Františku“). Jakožto pouhá „starší“ sestra se cele věnovala tomu, co rozvrh duchovní obnovy pro letošek nazývá úctou k životu. Je tím především miněna úcta k životům lidí ubližovaných, zapomínaných, trpících, starých, postižených, ale i počatých a ještě nenarozených apod.

Potěšuje, že jde o službu a úctu — nikoli jen o slitovnost. Obroda tkví tentokrát právě v tom, že lidé postižení různým strádáním nejsou jen objekty milosrdných skutků, nikoli tedy jen příležitosti pro dobročinnost těch silnějších, nepostižených. Jakkoli utrpení volá po přispění a pomoci, mají i trpící svou vlastní důstojnost, vlastní, nikým jiným nenahraditelnou pozici. Neboť utrpení, jakými mohou být nemoci, stáří, vyvrženost, pronásledování, jsou zároveň příležitosti nejen se osvědčit, když to není zrovna nejsnazší, ale i šanci k jinému pohledu na svůj život, své soužení, své okolí, společnost a svět, než byl pohled z pozice neohroženosti. Úcta k životu znamená tedy

i úctu k těm, kdo nejsou situováni blahobytně, neproblematicky, bez potíží.

Ovšem duchovní obroda se týká nejen těch, kdo jakožto zdraví přistupují s pomocnou rukou k potřebným. Týká se zároveň a snad v první řadě i těch postižených samých. Uchopí tuto šanci přijmout a žít své svízele jako dar a příležitost vnímat život s jistou distancí? Vždyť bolest, utrpení, ochablost, vyřazenost, ublížení — to vše přece nejen bere, ale i skýtá, totiž skýtá prožitky často smysluplnější než ono pohltivé, zdravé „vegetování“. Vědi dejme tomu staří lidé o této své velké příležitosti, kterou otevírá odstup od dřívějších starostí pracovních a rodinných, dokáží tuto svou výsostnou pozici člověka přihlížejícího, říkávalo se moudrého stáří, žít? Ano, mají to dnes těžší, vždyť vědeckotechnická civilizace je orientována spíše adultofilně, zatím co éry jiné byly daleko gerontofilnější (snad všechny civilizace krom té současné). Jak málo vědi dnešní nemocní a trpící, že jejich utrpení není jen čímsi negativním, nýbrž že přináší cosi životně podstatného. O to významnější je poslání duchovní obrody, opřené o tradici velkých a hlubokých duchovních postav naší minulosti.

Rozvrh duchovní obrody sahá až k samému sklonku tisíciletí. Budou katolíci, křesťané a vůbec všichni lidé dobré vůle s to využít těch deset let k tomu, abychom byli co národ a stát lépe připraveni na své občanské úkoly a lidské povolání? Jací budeme při vstupu do třetího tisíciletí? Kéž obnovení!

JAROSLAV SEIFERT

Sen

*Jako dítě i jako kluk
míval jsem divný sen.
Mívám ho dosud,
tíživě úzkostný
a zároveň vzrušující naději:
Hledám svazek klíčů,
klíčů otvírajících všechny zámky,
dveře k blahobytu
i brány ráje.
Ale přitom to nejsou paklíče,
ani se pakličům nepodobají.
Neskřípou v zámcích,
nejsou ze železa,
nejsou z tvrdé oceli,
nejsou z kovu.
V tom je jejich tajemství.
Po procitnutí jsem se sám sobě smával.
Kdepak něco takového!
Ale teď vím, že jsou!
A jsou tři:
Jeden je pokoj mezi národy,
jeden je nenásilná vláda,
jeden je mír v duši.
Kéž by se našly!*

(Poslední báseň, kterou napsal Jaroslav Seifert. Vychází v almanachu „Na střepech volnosti“ v Poezii mimo domov)

MILAN JUNGSMANN

Glosy na okraj dnů

Když jsem byl naposledy v dubnu 1968 v Moskvě, požádali mě sovětští bohemisté, abych jim vysvětlil, co se u nás vlastně děje, jak mají rozumět různým „protisocialistickým“ projevům v tisku. Jedni byli z mého výkladu šokováni, druzí nám upřímně záviděli. Pak jsem si zaprorokoval, že je přece čeká stejný vývoj, protože socialismus, který nepřinese společnosti víc sociální spravedlnosti, svobody a demokracie, se na světě objevil zbytečně. Nastalo vzburčení: oni přece mají nejdokonalejší zřízení, jaké svět kdy poznal! Jen dva tři z nich mi potají šeptali, že sice mám pravdu, ale abych to už nikde u nich neříkal, protože nemám představu o bezohlednosti tamních tvrdých mužů. Na tehdejší besedu si teď často vzpomínám, když čtu sovětské noviny a časopisy. Mýtických Dva tisíce slov už by tam dnes nikoho příliš nepobouřilo: už tam u nich taky mají své „protisocialistické“ KANy, jenomže jim jinak říkají, už taky mluví o „konzervách“, brzdách obrody, které musí odejít z veřejného života, už se tam ve veřejnosti polarizují názory tak, až musela Pravda připomenout, že vedoucí role strany je zakotvena v ústavě. Už i bohemistům snad došlo, že obsah pojmu protisocialistický, revizionistický, likvidátorský atd. je zcela neurčitý a že si do něho může každý vkládat, co zrovna potřebuje pro své politické cíle.

Země, která se celá desetiletí chlubila tím, že dospěla k vyšší formě demokracie, k tzv. demokracii socialistické, teď přiznává, že skutečnou demokracii nikdy nepoznala a že se jí musí trpělivě, pokorně a dlouho učit. (Jelcinův případ jen ukazuje, jak si s ní zatím neumějí dost dobře poradit ani nahore a „v tísni“ řeší věci postaru.) Nezní proto nijak pomlouvačně, nikoho nepobuřuje, když V. Rasputin o údajně nejdokonalejším a nejlidovějším zřízení prohlásí jen tak mimochodem v jedné recenzi: „Je jisté, že svědomí a moc jsou odvěké antagonismy, ale zdá se, že nikde nebyly od sebe tak vzdáleny jako v minulosti našeho lidu.“

Vystřízlivění z iluzí je hořké a vyvolává přirozeně i vzrušené zpovědi při vzpomínkách na některé zahanbující události, při nichž svědomí potlačila síla „duchovního otroctví“. Např. Al. Borščagovskij líčí takto své dnešní pocity ze schůze Svazu spisovatelů, která vylučovala B. Pasternaka:

„Stovky spisovatelů... se dopustily mravního zločinu. Jak se to mohlo stát? ... Neprobudil se v nás hojivý pocit viny a lehké výčitky jsme potlačovali hrdým vědomím jednomyslnosti celého sálu, jenž se snadno, bez zapochybování podřídil zjevné demagogii... Prožil jsem ve svém dlouhém životě mnoho těžkého, stál jsem před falešnými „soudci“, byl jsem nemilosrdně ostrakizován, ale v mé paměti se žádný

den zatěžkávacích zkoušek nedá srovnat s onou chvílí cizího neštěstí, s prožitkem viny a studu, jenž páli na duši.“

Intelektuální vrstva je rozdělena na dvě části a hraniční mez tvoří „pocit viny“ a z toho vyplývající potřeba „pokání“. Mezi prozaikem J. Bondarevem a akademikem D. Lichačovem vznikl ostrý spor právě o to, zda tyto motivy jsou důležité pro další vývoj kultury či nikoli. Bondarev reagoval v Sovětské kultuře na telegram, který Lichačov poslal dubnové svazové plenárce a v kterém spisovatele přesvědčoval, že „v literatuře je teď nejdůležitější pokání“. Prozaik se ptá, proč by si měla celá literatura sypat popel na hlavu, vždyť má ve své minulosti i nesporné úspěchy. Lichačov mu odpověděl krátkým „zasláno“ a pak se k celé věci vrátil v Litgazetě obsáhlým rozhovorem, kde mj. říká:

„Ani jediný člověk nemůže říci, že nenese na ničem viny, všichni jsme vinni tím, co se v posledních desetiletích u nás dělo. Zdůrazňuji: všichni bez výjimky... Musíme se učit demokracii, učit se trpělivosti vůči cizím názorům... Léta kultu osobnosti zapustila hluboké kořeny ve vědomí celých generací, s jejich duchem tedy nemůžeme skoncovat naráz. Je to jako s nevolnictvím, které už bylo sice zrušeno, ale působilo dál a udržovalo v lidech otrockou psychologii. Důsledky kultu osobnosti byly odsouzeny a zdiskreditovány se, ale strach, který nám přešel do krve a do morku kostí, stále ještě svítá a paralyzuje vědomí lidí. A tam, kde je strach, tam není pravda.“

Príznačné je, že nejradikálnější názory vyslovují spisovatelé, kteří mají nespornou uměleckou prestiž. Č. Ajtmatov v Týdeníku aktualit takto „revizionisticko-likvidátorský“, jak by řekl J. Hájek, zpochybňuje úspěchy sovětské literatury:

„Nemám rád nadšený jásot a okázalá prohlášení, vítězoslavně tvrdící, že jsme metodou socialistického realismu zahájili novou epochu v umění a že veškerá naše literatura a kultura jsou zcela ojedinělé a mimořádné. Není to pravda... I pro literaturu platí, že vše zaniká. Rozhlédněte se kolem sebe — všechno stárne. Hodně z věcí, které jsme v 50. a 60. letech četli a které nás uváděly v nadšení, upadá dnes pomalu v zapomenutí. Objevili se jini čtenáři s jinou psychologií a s jinými životními zkušenostmi.“

A na otázku, co tedy přece jen nezastaralo, dal tuto lakonickou odpověď:

„Toho je velmi málo. Sitem času neprošlo hodně věcí. Co nezestálo? Samozřejmě Tichý Don... Druhým pólem je... Bulgakov. Mezi těmito dvěma póly je ještě několik děl, která dodnes k čtenáři promlouvají.“

Tahle skromnost, získaná za „cenu prohlednutí“ (titul rozhovoru s Ajtmatovem) se nápadně liší od nadutosti našich strážců hodnot socialistické literatury, kteří vychováni v ovzduší velikášství a vychloubačství reálného socialismu nehodlají dovolit žádným rýpalům, aby pochybovali o jejich nesporných úspěších. V tom je odlišnost naší a sovětské situace

zásadní. U nás prostě ještě nebyl dán pokyn k „prohlédnutí“. Univ. prof. J. Afanasjev v Moskevských novostech jde tak daleko, že jednoznačně tvrdí:

„... hlásíme se k socialismu skutečnému, nemíjíme se spokojit se socialismem deklarativním, jenž, jako by se sám chtěl zesměšnit, označil se jako ‚reálný socialismus‘. Toto protismyslné slovní spojení stavělo praxi proti teorii... V pseudohegelovském duchu vyzývalo ke ‚smíření‘ se skutečností, k přijetí existujícího stavu a ten považovalo za uskutečněný socialismus. A neodpovídalo-li něco ideálům a učení Marxe a Lenina, no bůže... — život přece koriguje všechny sny.“

V logice naší normalizace by všichni lidé těchto a podobných názorů museli být důtkami vymrskáni z veřejného života a „odsunuti na okraj společnosti“, jak se bezostyšně vyjadřovali vrchní čeští a slovenští normalizátoři, když nás existenčně likvidovali. Je či není tato truchlivá perspektiva pro sovětské „pravičáky“ reálná? Milostivé léto bylo přece sovětské společnosti sesláno shůry, takže může být v nějaké další „krizové situaci“ zase zrušeno, veřejnost si svobodu, informovanost a demokratizaci nevybojovala. Reči o tom, že strana sama našla sílu zbavit se deformací a překonat společenskou stagnaci, se opírají o argument z velmi starého myšlenkového arzenálu: kdo jiný měl to a mohl to udělat? Moc neprovedla nynější obrát proto, že náhle nasála z buržoazního světa ducha osvícenosti a zatoužila obdarit své poddané dosud odpíranými lidskými právy. Uvědomila si, že dosavadní metody vládnutí by vbrzku uvedly zemi do neřešitelné krize a dostaly ji na úroveň země rozvojové. Přestavba i s demokratizací je jedinou záchranou i moci samé, proto od ní nemůže ustoupit, i když další vývoj může být dramatický a zdlouhavý. Retardační síly se nevzdávají, ale tanky odnikud povolát nemohou.

* * *

Nahlédnutí do sovětských diskusí může vytvořit pozadí, na němž se názorně odrazí bída české kultury, která ve snaze zastřít své ponižující postavení se utíká k slovní kamufláži, kterou chce budít dojem tvůrčího ruchu. Svaz českých spisovatelů uspořádal na Dobříši seminář k 70. výročí VRSR, na němž pronesl úvodní referát J. Hájek. Kmen si ho pochvaluje, nesl se prý „tónem maximální otevřenosti“ a hájil přesvědčení, že „s pravdou nelze zacházet jako s šafránem“. Část referátu, patrně nejzávažnější, uveřejnilo RP, diskusní příspěvky, z nichž Šimonův a Hykischův byly údajně nejodvážnější, otištěny nebyly. Podívejme se tedy, jak na rozdíl od otevřenosti sovětských sporů vypadá ta „maximální otevřenost“ našich náhle povstávších bojovníků za pravdivost literatury:

„Vážná a odpovědná marxistická analýza 50. a 60. let, která by pravdivě, ve vši složitosti a rozpomnosti postihla hodnoty, v nichž se prosazuje kontinuita revolučních tradic našich literatur, a oddělila je od revizionisticko-likvidátorských tendencí, které tuto kontinuitu na vrcholu společenské krize ohrožovaly, to je dnes jeden z nejnaléhavějších úkolů... To předpokládá, abychom se definitivně vyrovnali s tendencemi, které se projevíly i na ustavujícím sjezdu SČS v r. 1972 a jež se v různých obměnách dodnes vracejí, které vykládaly XX. sjezd KSSS v podstatě jen jako

příčinu nástupu revizionismu. Nic jsme nevyřešili, ba jen jsme všechno ještě více zatemnili, jestliže proti pravičáckému mýtu 50. let jako ‚ledové doby dogmatismu‘ jsme postavili dogmatický ‚antimýtus‘, jenž vykládal 60. léta jako období revizionistického rozvratu. Fundovanou analýzou literárního materiálu musíme skoncovat s představami, že rozvoj autenticky socialistické literatury u nás vlastně končí rokem 1956... V 70. a 80. letech vznikla řada hodnot trvalého významu... Navzdory (tomu) nerozvinuly naše literatury plně své společenské aktivizující potence. To vynikne zvláště zřetelně ve srovnání se sovětskou literaturou, v níž už od poloviny 70. let vznikla navzdory všem překážkám díla, která pomáhala razit nové cesty společenského vývoje. Chceme-li, aby v následující etapě sehrála takovou roli i naše literatura, musíme dnes otevřeně, vážně a odpovědně hledat příčiny, které omezovaly společenskou aktivitu naší literatury...“

Tady máme Jiřího Hájka jako na dlani i s jeho ošuntělými ideologickými frázemi, myšlenkovou plochostí, klišovitou řvavostí a stylistickým humpoláčtím a ovšemže i s nezničitelným sebevědomím literárního politikáře, pro něhož jsou názorové veletoce lehounký ducháček. Nebyl by to on, aby se nevemluvil jako už tolikrát do role spasitele ohrožené literatury, tentokrát sužované jakousi záhadnou chudokrevností. Hloubá, hloubá „otevřeně, vážně a odpovědně“, co asi způsobilo, že naše literatura je na rozdíl od sovětské sterilní, šedivá, zakřiknutá, málo kritická ke společenským neduhům — a ne a ne na to přijít. Předkládá tento zapeklitě složitý problém k důkladné marxistické analýze, ale nevšímá si, zda si o tom snad už dávno neštěbetají vrabci na střeše. Každý, koho pámbů při zdravém rozumu zachovat ráčil přece ví, že kdyby si byla sovětská kultura zmasakrovala řady svých talentů jako ta naše, ani v ní by se neobjevila ona „díla, která pomáhala razit nové cesty společenského vývoje“, a dodejme, že vývoje, který by lidé Hájkova ražení museli označit za ohrožený revizionismem a protisocialistickými tendencemi. Díla zápasící o pravdivější pohled na život a odhalující společenské a mravní nebezpečnosti naší doby přece nevytvoří spisovatelé, vyděšení pogromem na ty, kteří se o to pokusili, natož bezpáteřníci a kejvalové, jimž záleží především na vlastním prospěchu a o mravní zdraví národa se starají asi tak jako o loňský sníh.

Nejdřív Hájkové a jeho spolubojovníci pomáhali politikům při řezničině, která roztřela vedví živý organismus kultury a bezohledně zpřetínala předivo vývojových souvislostí, které se dá stěží znovu rychle navázat, a když teď zakrvácené torzo v křečích sotva dýchá, podivují se, čím to asi je! Jejich kulturní politika po celých dvacet let byla bezpříkladně nevybíravou, k složitostem kulturní tvorby nepřihlízející barbarskou mstou na všech, kteří měli nějaký názor, neváhali pro něj nosit kůži na trh, riskovali v skutečně složitých podmínkách, a teď najedou si ti Pilátové s nevinnou tváří myjí ruce a je jim nepochopitelné, že ti zbylí, které milostivě vpustili do své zdecimované literární obce, si nemíní pálit prsty. Stěží si představit větší farizejství. Cožpak bezskrupulózní tažení proti tzv. pravičákům nebylo vypočítáno právě na to, aby byli jednou provždy lidé zastrašeni, aby už nikdo do ničeho nemluvil, aby se kamarád odříkal kamaráda a omilostnění aby zapomněli na svou minulost, nechtějí-li dopadnout tak jako ti zaživa pohřbení?

Byla to letitá a promyšlená velkovýroba lhostejných, s jejichž mlčenlivým souhlasem se dějí nejstrašnější zločiny, jak varoval už dávno B. Jasenskij. Kulturní politici, zaštitění bastardem reálného socialismu, sklizejí úrodu, kterou zaseli, oni jsou spoluvinní, oni způsobili katastrofální stav společenský a kulturní, na který teď žehrají a o němž už dávno mluvili ti, kterým vypálili na čelo cejch nepřátel lidu.

Ale J. Hájek se tváří jakoby nic, jako by s ničím v minulosti neměl nic společného! Jemu není známo, že z vysokých škol byli doslova na dlažbu vyházeni vysoce kvalifikovaní profesori a na jejich místa že přišly vědecké nuly. On neví nic o tom, že lidé vyštvaní z kultury byli rovněž předáni do péče StB jako podvrtné živly a msta že se nezastavila ani před jejich dětmi. A on nebyl ani při lámání charakterů kulturních pracovníků a ponižování jejich lidské důstojnosti, když museli při hysterické kampani zdvihát ruce, aniž znali text Charty. Jediný hlas se ozval proti tomuto ohýbání páteří, hlas slovenské spisovatelky H. Ponické, a socialistická moc s ní zametla způsobem, za který by se styděl i nejbezohlednější kapitalistický zaměstnavatel. To společnost a zejména kulturní veřejnost nezapomněla. Strach, který záměrně v lidech vyvolávaly všechny takové dragonády, je zaseknut jako tříska v duši celé obce.

Hájek je pro pravdu a proti jejímu zamlčování. Ale kupodivu, sám ani nemukne o tom nejdůležitějším, nejbolestnějším a nejhanebnějším, co pravdu uráželo, potlačovalo a pronásledovalo! Dál omílá pusté fráze o „revizionistickém rozvratu“ a o „revizionisticko-likvidátorských tendencích“ a vůbec se nezamyslí nad tím, zda snad tyhle politické premisy už nepředjímají falešný soud o stavu literatury nedávných let. Tzv. normalizace a její nevybíravé, vskutku likvidátorské metody jsou pro něj nedotknutelné, zřejmě byly tehdy namístě, proto se ani nezmíní o obludném dokumentu SCS, jenž se za podpory Hájků všeho druhu a za mlčenlivého souhlasu těch lhostejných stal zdůvodněním masových „duchovních vražd“ českých spisovatelů, kteří literaturu obohatili o nesporné umělecké hodnoty.

Tato Hájkova licoměrnost, toto záměrné zapírání mravní zvěle vedoucí kulturněpolitické garnitury vyplývá z psychologie politikářů, kteří ve své duši snad ani nemají orgán, který by jim umožnil pocítit výčitky svědomí nad tím, že kladli svá polínka k plameni stravujícímu živoucí tkáň etických tradic národa, oni přece jednají tak, jak to „odpovídá okolnostem“. Teď tedy nastaly poněkud jiné okolnosti, od východu je cítit reformní vanutí, takže Hájek v sobě najednou našel odvahu kritizovat tzv. antimýtus o 60. letech jako o „období revizionistického rozvratu“. Jenže to reformní vanutí nebezpečně připomíná to, co Hájkové a spol. pomáhali likvidovat! Co tedy s tím? V takovém případě je dobré použít osvědčené metody: aby se vlk nažral a koza zůstala celá. Hájkův „kriticismus“ má proto myšlenkový základ opřen o beznadějně zrezivělé argumenty, o politicky účelová „poučení“ o protisocialistických spiknutích.

Pravda se v Hájkově referátu skloňuje ve všech pádech, nebezpečná pro naši společnost prý není pravda, ale zamlčování pravdy. Proč tedy zamlčel, kdo způsobil ten dnešní truchlivý stav v celé společnosti, proč nemá zmužilost k přiznání vlastních vin, k „pokání“, které v sovětské kultuře tvoří páteř hledání pravdy o minulosti? Ne, Kmen se mylí,

Hájek zachází s pravdou zase jenom „jako s šafránem“. Proto ani libezná perspektiva, kterou ličí, totiž že „s podporou vedoucích představitelů strany“, kterou prý vyslovili na sjezdech tvůrčích svazů, se podaří vytvořit atmosféru plodných diskusí, naší kultuře příliš nehrozí. I v tom nejlepším případě to bude zase jen karikatura diskuse, karikatura hledání pravdy a karikatura demokratického ovzduší. Tam, kde dál ovládá lidi strach, tam — jak víme — nemůže být pravda. Dokud si tohle Hájkové na různých mocenských stupních neuvědomí, je veškerá jejich „odvaha“ hrou na odvahu a nic dobrého nemůže přinést.

* * *

Vytvářet zdání, že v domácí kultuře je všechno v pořádku a věci se dokonce postupně řeší, je úkol současné propagandy číslo jedna. Kmen obhospodaruje oblast literatury, bylo by tedy neodpuštělné, kdyby nevyužil „nové atmosféry“ a nedal čtenářům najevo, že se všechno k lepšímu obrací. K. Sýs si proto pozval k rozhovoru nedávno nově přijatého člena SCS Bohumila Hrabala. Přirozeně že nejdřív se zeptal, co pro něj přijetí do Svazu znamená. Odpověď zněla:

„Nejsem ani nadšen, ani zklamán. Lidé mi pišou na dopisy: český spisovatel. Takže se to formálně potvrdilo.“

Tady jsem, tady žiju, tady občas vydám i knihu. To jsem napsal Svazu — že mezi české spisovatele patřím a že bych o to stál, abych byl členem, a tak se stalo. Jak jsem si napsal v Domácích úkolech z pilnosti, že nejsem emigrant ani vnější, ani vnitřní. Když tak emigrant do lidské věčnosti.

Chápu to jako důsledek klimatu velkorysosti, který sdílím. Nikdy není pozdě.“

Věhlasný autor s nespornou uměleckou autoritou tedy splnil poslání, jimž byl při tomto rozhovoru pověřen: odměnou za přijetí do Svazu potvrdit, že u nás po sjezdech uměleckých svazů dochází konečně k zřetelné kulturní obrodě, že prožíváme „klima velkorysosti“. Jenže to má háček. Když zároveň prozradil, co se proslýchalo, totiž že poslal pokornou suppliku, aby byl vzat na milost a přijat za člena, sám tím zpochybnil své tvrzení: v klimatu velkorysosti by autor jeho velikosti nemusel po tolika letech vrchnostenského přehlížení a ponižování žádat o přijetí, spisovatelská organizace by si považovala za čest mít ho ve svých řadách. Je to podivná velkorysost, která si vynucuje takovou cestu do Canossy od největšího současného prozaika! Bezděky přicházejí člověku na mysl slova J. Seiferta, jež pronesl před víc než třiceti lety na 2. sjezdu SCS: „Vyzvěte umlčené a neprávem vyloučené spisovatele, kteří jsou ovšem toho jména hodni, ke spolupráci. Nečekejte, až přijdou sami a budou prosit. Sotva by přišli, neboť není hodno spisovatele, aby prosil. Dejte jim možnost, aby odpověděli dnes na útoky, na které nemohli odpovědět, když byli vylučováni z literatury...“

Jak vidět, jsou jiné časy. Český spisovatel světové proslulosti tento hrdý postoj Seifertův nesdílí. Ale co víc — on ještě tvrdí, že jeho přijetí do Svazu po prosbě o milost je důkazem „klimatu velkorysosti“! Můžu pochopit, že Hrabal chce mít konečně zaručen větší klid a jaksi krytá záda legitimací příslušníka současné elity, ale tento projev poníženosti je nad mé

Fosil číslo 4

chápaní. Vím, že se brání všemu, co by ho postrkovalo do role kriticky smýšlejícího umělce, jenž chce svou tvorbou vědomě ovlivňovat společenský vývoj. Proto taky se v jednom zpovědním textu ohradil proti tomu, že by byl „svědomím národa“. Je to jeho právo, nemůže být jiný, než jaký je. Teď v souvislosti s přijetím do Svazu považuje za vhodné znovu prohlásit, kdo není: není ani vnější, ani vnitřní emigrant. Proč to zdůrazňuje? Aby ho s nimi nikdo nespojoval, aby se od nich distancoval. Na rozdíl od nich je „smířen se skutečností“ a nereptá na svůj minulý úděl, neboť souhlasí s Platónem, že „básníci mají býti vyhnáni ze státu holi“. Nic nového pod sluncem, umělci byli pronásledováni vždycky, neračte tedy dělat ze svých křivdiček problém...

Hrabal-umělec ví, že věc je mnohem složitější, ale Hrabal-publicista jakoby neměl ponětí o tom, že ve hře je něco mnohem závažnějšího než osobní osudy jednotlivců. Jeho Proluky sugestivně vyličily začátek onoho pustošení kultury i ponížení národa, v jehož důsledku se taky většina spisovatelů v té či oné emigraci ocitla. Jestliže kdysi třeba Joyce nebo Kafka dobrovolně emigrovali ze své společnosti a doby, aby o nich mohli vydat své zdrcující svědectví, dnes jsou spisovatelé do emigrace vyháněni, aby o ni žádné svědectví nemohli veřejně vydat. Proto byl ještě nedávno za vnitřního emigranta považován J. Seifert a kdysi i Fr. Hrubin a mnoho dalších. V sovětské literatuře byli až donedávna za vnitřní emigranty prohlašováni B. Pasternak, A. Achmatovová, M. Bulgakov, A. Platonov a další jen proto, že jejich básnický a lidský charakter jim nedovolil ztotožňovat se s násilím, lží a ponižováním člověka. Dnes jim společnost ústy svých představitelů vzdává hold a dík za to, že nesehlali, že se rozhodli raději pro život plný urážek, křivd i skutečných muk, než by zradili své poslání strážců duchovních hodnot a mravnosti lidu. A sovětský časopis *Novyj mir* chystá uveřejnění básni emigranta J. Brodského a k Nabokovovi, Chodasevičovi aj. se hlásí sovětská kultura jako ke svým velkým zjevům, i když je umí kriticky hodnotit. Tím vším chci jen říct, že pojem vnější či vnitřní emigrace není synonymem zrady národa, že lidé dohnání k ní drastickými metodami režimu zůstávají součástí své kultury a patří nadále do národního celku. Je jen otázka času, kdy naše společnost tuhle pravdu pochopí a najde k tvůrcům tohoto osudu stejný vztah jako společnost sovětská. Předpokládá to prostě, aby taky „prohlédla“.

Nerad to říkám, ale Hrabalův rozhovor v *Kmeni* k takovému „prohlédnutí“ nepřispívá. Naopak, tvrzení, že u nás už dnes máme „klíma velkorysosti“ není nic jiného než lehkovážné klamání neinformované veřejnosti, k němuž se oblíbený spisovatel mnoha čtenářů snížil, podlehnuv zřejmě prostředí, v němž se ocitl. To ho ovšem neomlouvá. I když nechce být svědomím národa, má ke svému talentu, ke své pověsti a ke své lidské cti jednu povinnost: ne-li už bránit pravdu, tedy ji alespoň nepošlapávat.

(Přetištěno z Obsahu)

L

I mé hudební hokynářství Fosil začíná mít své vrcholné produkty a tím je právě nová kazeta NIZO-ZEMÍ. Vznikla ve spolupráci se skupinou sedmi hudebníků a byla natočena v delftském studiu SSD. Kazeta vychází jak česky, tak holandsky a po dvaceti letech mého písničkáření je dalším vývojovým krokem, neboť se v této chvíli rovnocenně prezentují v obou světech, ve kterých žijí, jak v českém, tak holandském. A to je pro mne, zpěváka v emigraci, závažný čin. A niž opouštím svět „minulý“, dostávám podobu i v mém současném prostředí.

Osud zpěváka a básníka v zahraničí je nutně ztroskotáním a cítí to všichni, kteří odešli, či byli nuceni odejít. Na zachování vlastní identity a celistvosti je snad vězení ve vlastní zemi spolehlivějším prostředkem. Emigrace je pro umělce slova prožitkem dvojí zrady: zrady na sobě samém a zrady, kterou na něm páchá jeho nové a cizí prostředí. Teď ale nemluví o tom, že mi tu nikdo neublíží, nic nezakazuje a že mám co jíst a kde bydlet. Mluví o tom, zda se člověku podaří jít dál cestou plné a přítomné pravdivosti a v případě, že ano, zda to přece jen už nebude pouze cesta temná, depresivní, nesdělná a lidem nesrozumitelná, cesta noci. A jsem přesvědčen, že kdybych od počátku tuto noc nazýval dnem, jak mnozí z úzkosti činí, že bych si tím jen posvitil na malé místečko pod mýma nohama, na kterém bych se navždy zastavil. A já tuto noc zatajovat nechci a to právě proto, že z ní chci vyjít.

Ještě doma, na osudových váhách rozhodování k odchodu jsme si slibovali, že už nebudeme zatajovat a že odcházíme, abychom konečně žili v pravdě. Jak je dodržení těchto zásad těžké, zjišťujeme až zde. Ale nezatajoval jsem ani doma. Vyneslo mi to obdiv i porci samoty a nakonec život v cizině. Nezatajuji ani zde, ale cesta pravdivosti se stala nezřetelnou v nejasných obrysech smyslu mého vlastního života a to mi obdiv nevyneslo a porci samoty jakoby jen přibývalo. Ale je také možné se tomu usmát. Přece jsme byli vycvičeni na život bez naděje a nebudeme tvrdit, že emigrace je automatické objevení naděje. Ale že se v tom pořád tak patlám, že si nedám s tím vším trochu pohov a o čem to vlastně mluvím tak vážným tónem? Snad se tady nechci vychvalovat za to, že jsem natočil novou kazetu!

Vážný tón na mne padl z jiného důvodu. Máme teď deset dní na bytě ruského básníka Nizamedtina Achmetova. Když mu bylo sedmnáct, tak ho zavřeli a to bylo v roce 1966. Bylo to nespravedlivé a on si to nechtěl nechat libit. Vytrvale si stěžoval, tedy tam zůstal dvacet jedna let, a to poslední čtyři léta v psychiatrické léčebně. To, co vypráví, mohou být také příběhy z pekla, ze kterého vyšel teprve před sedmi měsíci. Včera k nám telefonovali z BBC a dělali s ním po telefonu půlhodinové interview. Mluvil o svobodě a smyslu života a o tom, že se za pár měsíců vrátí domů a že ví, co ho tam čeká a znovu mluvil o svobodě a smyslu života a když zavěsil, otočil se k nám se svým tichým tatarským úsměvem a řekl: durakí. Dlouho jsme se tomu smáli. Večer jsme poslouchali Vysockého. Nizamedtin znal mnoho jeho písni z vězení. Bachaři to tajně

pašovali dovnitř. Ach, to podivné Rusko. „Ale tady žít nemohu, není z čeho, vrátím se“, říkal. V Německu o něm někdo nahrál na desku písničku. Chtěl nám ji pustit na kazetě, ale z nepozornosti si natočil jen půlku. „Je ta písnička dobrá?“ ptal se. „Není. Je to jak článek v novinách. Zpívá se jenom o tom, co se s tebou stalo, poezie tomu chybí. Je to takové germánské.“ Pokrčil rameny a na mne padlo vážné myšlení a teď se i prodralo do tohoto hokynářského Fosil magazínu. To ale prodeji neprospěje.

Tedy o něčem jiném. Zvedl jsem oči od psacího stroje a rozhlédl se po atelieru. Ano, mám atelier na druhém břehu řeky. Je prostorný, ale už se v něm sotva hnu, je přečpaný věcmi, které jsem našel na ulicích a v kontejnerech. A jedna stěna je plná neprodaných fosilních kazet. O tom jsem se chtěl také už zmínit. Jsou potíže s reklamou. Na inzeráty v novinách lidi nereagují, tedy zbývá jediná možnost, a to posílat fosiloviny přímo na adresy, ale jak k nim přijít? Adresář lidí, kteří si kupovali desky u Šafránu jsem nedostal a exilovi nakladatelé mě moudře odmítli pustit do svých adresářů. Takže jsem sháněl adresy všelijak. A když to tak spočítám, za necelé dva roky existence Fosila, adres, ze kterých jsem nedostal odpověď je asi tisíc a půl. Takže jenom za známky jsem vyhodil asi tisíc a půl guldenů. Gulden je asi tolik, co německá marka. Nejen, že to zvyšuje náklady a tím i cenu kazet, ale mohla být za to další kazeta a upřímně řečeno, je to práce na hovno. Už to dělat nebudu, ale jak tedy? Čím pěknější je kazeta, tím víc peněz stojí a já nechci a ani nemohu prodávat za vyšší ceny, než jsou běžné v obchodech. Jediná možnost, jak držet rozumné ceny a pokračovat v práci, je zvýšit prodej, ale jak to v exilu udělat, když jsme tak strašně rozcouraní a není žádné společné komunikační medium? Původně jsem trochu naivně kalkuloval s pěti sty zájemci, ale sešla se jich asi tak čtvrtina a ne všichni koupějí všechno. To chápu, ono to leze skutečně do peněz. Takže bych měl prosbu, neboť mně nic jiného nezbyvá: poptejte se po okolí, jestli by se ještě nenašli nějakí zájemci o kazety. Když nezapočítám do nákladů pronájem atelieru a hodiny, které tomu sám věnuju, tak se s Fosilem finančně pohybuju jakž takž nad vodou, ale vyznáno upřímně — abych měl volnější ruce, potřeboval bych toho prodat víc. Minulá kazeta Pánbů na poli se zatím prodává špatně, možná jsem „přesýtil“ trh, takže nevím, jak dopadnu s touhle kazetou, která je sice zatím nejlepší, ale také nejdražší a pokud to i s ní půjde pomalu, budu muset příští kazetu, která se zatím pracovně jmenuje Zahrady radostí, odložit až na podzim a velký plán podzimní, kdo ví na kdy. Takže kdybyste o někom věděli... Odměnou vám bude vztek bolševika, že se mu nepodařilo mi emigraci zavřít hubu.

Tedy ke kazetě Nizozemí. Všechno to začalo v kuchyni a kdo zná trochu lépe Holandsko, ví, jakou roli hraje kuchyň a aanrecht v jeho životě i vědomí. Náš domácí Direk už několik let pracuje v Indonésii a na podzim v roce 1986 se rozhodl, že nám daruje k vánocům novou kuchyň. (Mimochodem také díky jeho bezúročným půjčkám se mohl celý dvoujazyčný projekt Nizozemí rozjet. Tedy na domácího si nemohu stěžovat.) Zástupce domácího v jeho nepřítomnosti je architekt a basový kytarista Bernard-Jan Kahmann. I jeho znám od začátku. Tedy Bernard přišel a začal kuchyň montovat. Chvilí montoval a chvilí zase seděl u mě v poko-

ji a přehlížel pronajmuté nástroje, na kterých jsem montoval sérii prvních deseti kazet Rychty 74. Idea Fosila jako vyhrabání své vlastní minulosti ho zaujala, udělal to doma hned také. Ale, že by si to někdo koupil, se mu zdálo pošetilé. Když začaly chodit první reakce, byl velmi potěšen. A tak jsme jednou takhle seděli hluboko do noci, já mu pouštěl Mertlovy písničky a on navrhnul, že bychom mohli udělat společnou desku. Holandsky a česky souběžně. Hrál skoro dvacet let ve skupině, která se nedávno rozpadla a to by byl zase důvod dát ji dohromady. Taková aliance fosilů. Klávesistu Bena a kytaristu Jana jsem znal od vidění. Pak mluvil o svém bratru Wimovi, že ten když to vezme, tak jsme zachráněni. Kdysi s ním začínal a dnes je špičkovým bubeníkem. Wim to vzal. Já si to sice vůbec neuměl představit, ale ve stavu, ve kterém jsem se tehdy nacházel, mi to znělo nadějně. To asi musím lépe vysvětlit.

Rok předtím v roce 1985 jsem prožil jakési ztroskotání. První rok emigrace 1978-79 jsem jezdil po světě a hrál pro české exulanty. Moc nám to nešlo dohromady a vybuchlo to fejetonem Požár v bazaru. Sáhnu jsem na nejcitlivější místo a byl jsem vypovězen i z exilu. Přestali mě zvát a já se pustil do angličtiny v doufání, že ta mě přivede mezi normální lidi i publikum. A si po roce jsem napsal první dvě písně: Bicycle (Jízdní kolo) a Refugee (Uprchlík). Pak jsem jel na dva měsíce do Londýna, kde jsem ještě napsal píseň The Pound (Libra) a stalo se něco podivného. Londýn i angličtina mě zahořkli. Žil jsem dva roky v Holandsku, kde jsem většinou nebyl a nebo se tam zabýval angličtinou. Pravda, nebyly jazykové kurzy, nejsou učební pomůcky, Holanďani vlastní jazyk nechtějí, ale to jsem tehdy nevěděl. V bezmoci samouka a ze špatného svědomí vůči Holandsku, z neurozy, že to všechno jaksi dlouho trvá a také díky objevu, že ne všichni Holanďani rozumějí anglicky, jsem nechal angličtiny a pustil se do holandštiny. V Rotterdamu otevřeli nový, takzvaný intenzivní kurz. Pět hodin denně. První měsíc jsme se zabývali kuchyní a museli jsme se pořád dívat na blboučkové obrázky, neboť jakýsi pablů vymyslel novou metodu bez gramatiky. Druhý měsíc jsme se zabývali nářadím v dílně, třetí měsíc porodnicí a nemocnicí, potom chozením na úřad atd. Kdybych chtěl v té době říct nějaké holce, že ji mám rád, uměl bych to jen pomocí popisu vařeček, šroubů a svěráků a gynekologického stolu. Tedy za rok jsem měl holandštiny po krk a nemoh jsem ji ani vystát. Sice jsem z jakéhosi nadšení měl už napsáno několik holandských písní, ale uzavřel jsem to nafoukaným rozhodnutím, že holandsky psát nebudu, že si najmu překladatele. V tu dobu už jsem měl nějaká představení a patlal jsem holandštinu s angličtinou dohromady a nikdo se mě za to nesmál, a to mě dráždilo také. Tedy jsem své nové spoluobčany pasoval na balvany. Bohužel i to je pouze jedna vývojová fáze emigrace, kterou každý projde, dříve či později. Takže jsem se ze zoufalství a uražené ješitnosti pustil do němčiny. To šlo snadno, měl jsem pocit, že z jakési pohmožděné hanáčtiny jsem se konečně dostal k normálnímu jazyku. Seděl jsem doma, učil se německy a blouznil, že se tam jednoho dne odstěhuju a všechno bude jiné. Dana studovala na univerzitě, holandsky mluvila normálně a se mnou ztrácela trpělivost. Já se holandštinou zabýval jen ve dny, kdy jsem měl představení, to jen proto, abych do toho nepletl německá slova. Všechno začlo být napnuté a vratké. Zní to úsměvně, ale v té době jediné, co mi dávalo

psychickou a životní jistotu, byla německá gramatika a tu jsem dokázal mlít od rána do večera. Ve své nevzdělanosti jsem totiž také začal chápat, co to gramatika je. A v této náladě a odporu ke všemu holandskému se někdy koncem roku 1983 objevil Gert Helmer, člověk přes padesát a nabídl mi, že by mohl překládat, že se kdysi na vojně naučil trochu rusky. Já jen zaskřípal zuby a dal mu nepřeložitelnou moravskou baladu Kačenka divoká. Za týden volal, že to nejde přeložit, ať mu dám něco jiného. Dal jsem mu Píseň o míru, kterou jsem ze své pozice napsal pro jednu pošetilou mirovou manifestaci v Den Haagu. Bude na kazetě Zahrady radosti. No a on ji přeložil blbě a já ani nedoufal v něco jiného. Zavola jsem mu, že je to blbě, on se podrobně vyptával proč a já mu to otráveně vysvětloval. Za týden přišel nový překlad a byl vynikající. Pak přišla Tkanička a zdála se mi lepší než v češtině, a tak začala skvělá spolupráce. Na jaře 1984 byl už materiál na desku a tu jsem také hned natočil. Jmenuje se Hier is mijn thuis (Tady domov mám). Úspěch to velký nebyl, vydavatele jsem díky tomu nenašel, přišerně jsem se zadlužil, ale nakonec jsem tisíc kousků po představeních vlastnoručně prodal. Dodnes mi ještě pár lidí vzkazuje, že je to jejich nejoblíbenější deska. Holandsko sice není žádná radostná země na vystupování, ale překladů přibývalo a německý sen ztrácel na nálehavosti. Během dvou let Gert udělal padesát překladů. Ale koncem roku 1985 těžce onemocněl, musel práce nechat a po roční nemoci zemřel. Na pohřbu jsem mu hrál lidovou píseň Smrt v jeho překladu. To byla jedna katastrofa. Druhá byla, že jsem už v tu dobu zcela ztratil kontakt s českým světem. Léta jsem nehrál, zapomínal písničky, češtlina mi začala lézt z huby jaksi podivně a fejetony jsem přestal psát, protože je nikdo nechtěl tisknout. Napsal jsem sice v tu dobu 500 stran knihy Dopisy Ivanovi, jsou to reflexe místního života formou dopisů spisovatelé Ivanu Klimovi, ale kniha zůstala netknuta v šuplíku a ani Klimovi jsem ji neposlal. Nevěřil jsem, že by to někdo vydal, tak jsem neměl sílu na konečnou úpravu, dokonce jsem to po sobě ani ještě celé nečetl. Najednou se mi zdálo, že každou stranou českého textu se vzdalují od místního prostředí, se kterým jsem se po sedmi letech pořádě nesžil. Všim zadala strašlivá prázdnota. Dana už dokončovala na univerzitě slavistiku a hledala téma na závěrečnou práci. Napadlo ji, že by to mohla napsat o mně a česky. Návrh byl přijat a ona se pustila do studování mého archivu a starých deníků a začala klást otázky. Jak archiv, tak deníky jsem snad desetiletí neviděl. A tu se stala podivná věc. Nejen, že jsem objevil serii písní, o jejichž existenci jsem už nevěděl, ale začal jsem i svůj osud vidět jinýma očima. Deset dramatických let na českém jevišti, první dramatická léta v exilu, vrcholící písněmi Nizozemí, Na výsluní svobody a Emigrace a pak rozpad. Podivné dobrodružství sám sebe vyhrabávat jako kouzelnou zkamenělinu plnou podivných zákrutů a temných barev se třpytnými ornamenty. Práce dostala název Píseň a trest a přede mnou ležel můj vlastní osud, pevně, ale i vyzývavě uzavřen v minulosti. Popojdu tedy pár měsíců dopředu a logicky docházím k založení Fosila.

Fosil byl na světě a Bernard přišel s nápadem udělat desku. Žádné lidové písně, žádné už vydané písně, tedy poslední Gertovy překlady plus tři moje staré anglické písně. Pracovní název byl Heavy Accent (Těžký přízvuk). Na podzim 1986 jsme ještě

s Bernardem a Benem udělali přibližná aranžmá a co teď? Nutno najít dobré a zaplatitelné studio. Měsíce mijely a tak jsem navrhl udělat českou kazetu. Doma mi ležela série mých nejlepších a nikdy nevydaných písní, tak tedy vznikla kazeta Novinové sloupy. To bylo jaro 1987. Studio pořád ještě nebylo, tak jsme do podzimu ještě zvládli kazetu moravských balad Vyjdi slunko a studio se objevilo. Studio SSD, které si vybuďovalo společně několik skupin a které za rozumné peníze pronajímají k nekomerčním účelům.

Zjišťuji, že se mi vrací i někdejší psychické zdraví. Ještě než jsem řekl něco podstatného ke kazetě Nizozemí, popsal jsem už devět stran. Tedy pokud věrný čtenář došel až sem, konečně se něco dozví o té nové a geniální kazetě.

Natočení kazety Nizozemí bylo zajímavé a dramatické, ale upřímně řečeno, musíte si ji napřed poslechnout, jinak bude trochu nejasné, o čem mluvím. Ani by se to sem nevešlo a pokud bych zvýšil počet stran, stane se Magazin těžkým a poštovné neúměrně vysokým. Tedy o tom jindy a jinde. V nejbližší době minimálně založit knižní nakladatelství SEBETLAČ a v něm si udělám dostatečný prostor pro své prózy. Krajanská vydavatelství jsou nejen nespolehlivá, protože nechtějí vydávat to, co bych chtěl vydat já, ale i díky jejich snaze dávat knihám „profesionální“ vzhled a mudrování nad edičními plány roztahuje vydání knihy na léta. Já zůstanu u formy samizdatové, obohacené o výtvarné zkušenosti nasbírané u Fosila. Jde přece o obsah.

Kazeta začíná písní REFUGEE. Ta je v Holandsku už celkem známá, ocitla se v rozhlase i televizi, jedny velké noviny o ni před lety napsaly, že má na to, aby se stala světovým hitem. Uvidíme. Původně jsem ji chtěl napsat jako legraci podle definice emigranta, že totiž emigrant je člověk, který přišel o vše kromě svého těžkého akcentu. Jenže to nakonec vyšlo jako velmi ponurá reflexe utečencovy pozice.

Druhá píseň BICYCLE byla mou první písní zde. Anglicky jsem se učil asi rok a měl za to, že to bude ještě léta trvat, než něco napíšu. To mě tak rozlítlo, že jsem měl ještě ten den hotovou píseň. Den na to jsem ji hrál u domácích, ti se řehťali a hned začli zpívat se mnou. Jak zrádně snadná byla ona první bariera. Následuje píseň POSÍLÁM TI ve svingujícím jazzovém kabátě, snad mi to zarytí folkaři odpustí. HALELUJÁ TRAMVAJE je hnáno kupředu úžasným motorem Wimových bubnů. Píseň jsem napsal jednou ve stoje v pražské tramvaji v tlačeni a nekonečné cestě do Dejvic. SOKRATA jsem napsal na cestě z Bratislavy do Prahy. Vždy jsem vymyslel sloku, zastavil auto, zapsal a jel dál. Někdo mi říkal, že přijde na představení Patočka, tak jsem mu to chtěl věnovat. Jenže do Prahy přijel v tu dobu holandský ministr zahraničí, sešel se s Patočkou dřív než s Husákem, tak ho Husák už nepřijal, Patočku odvezli na výslech, z výslechu do nemocnice a tam zemřel. Na pohřbu nás ti debilové filmovali hezkými videokamerami, rozeřstavenými mezi hroby. Holandská verze je natočená s trhovnickým sborem. Na natáčení české verze se mě čeští smluvení zpěváci nedostavili. Asi se báli, tedy to zpívám celé sám. První polovina končí písní GALILEO, kterou kolegové považují za jasný hit.

Druhá polovina se otevírá hlavní písní NIZOZEMÍ. Je to devitiminutová skoro symfonická skladba s hysterickými vpády rockových výbuchů. Touhle písní si velmi nesmlouvavě vyřizují účty s holand-

ským kalvinismem. Je to píseň nádherná a monumentální a při jejím natáčení se stalo cosi neuvěřitelného. Vše bylo natočeno a nezpíváno a kytarista Jan Ramp měl ještě natočit svůj part. Měl na to do půlnoci ještě dvě hodiny, ale nešlo to. Zvukař tedy trpělivě natahoval frekvenci až do půl druhé, kdy sám ztratil nervy, vyrval Janovi kytaru z ruky a natočil z fleku i vzteku kytaru, před kterou se pokloní i ti největší bluesovi kytaristé. My do té chvíle neměli tušení, že máme za zvukaře kytaristu takových kvalit. Byl to šok i zjevení.

No a vidím, že jsem na konci s papírem. Tedy všechno to končí písní MISTŘE JENĚ. Pro mne tato píseň byla svého času velmi závažná. Musel jsem si v prvních měsících Charty 77, jako nakonec skoro

každý tehdy v Československu, jasně uvědomit, za čím stojím. Píseň Mistře Jene byla jaksi výsledkem tehdejšího pochodu myšlenek. Od začátku byla tato píseň aranžerský oříšek a nakonec ji Ben odmítl nahrát, že je to příliš nafouklé drama o člověku v Holandsku neznámém. To ale není pravda. Ben byl od šestnácti v ortodoxním katolickém klášteře a dodnes se nezbavil hořkého pocitu, že Hus byl kacíř. Tedy jsem požádal koncertního kytaristu Pavla Steidla, který „vyčadil“ před rokem z Prahy, o pomoc. Vznikla nahrávka, kterou i Ben byl unesen a shodli jsme se, že touto písní to vrcholí i končí. A já končím pro dnešek též.

Přetištěno z Hutkova časopisu Fossil

IVAN KLÍMA

Zločiny i paradoxy umlčování

Můj život řízením osudu plyne v podmínkách, kdy moje svoboda projevu je omezena. Mohl jsem, ovšem, tyto podmínky mnohokrát vyměnit za jiné, ale neučinil jsem to — nechci si proto na svůj osud stěžovat.

Právě před dvaceti lety jsem se v projevu na spisovatelském sjezdu pokusil doložit, že naše současná situace, pokud se týká svobody projevu, se pohoršila ve srovnání se situací před sto lety — tedy v době označované za období národní nesvobody — a že důsledky toho jsou tragické pro celou společnost. V roce šedesátém osmém cenzuru opravdu zrušili. Jakmile však kratičké období svobody bylo ukončeno, pochopitelně jsem patřil mezi ty spisovatele, novináře a ostatní intelektuály, kterým moc odňala slovo. Mnozí z nás se však i za svízelných podmínek pokusili pokračovat ve své práci.

Už jsem se vícekrát pokoušel vysvětlit, že existují různé stupně zakázanosti a pronásledování. Nejvyšší stupeň, jak jej třeba zažili obyvatelé Hitlerova Německa anebo Stalinova Sovětského svazu, zcela ochromuje jakoukoliv formu intelektuální činnosti, ohrožuje totiž přímo život každého, kdo projeví jen trochu nezávislého ducha. Mírnější stupně umlčování však intelektuální činnost nemusí zcela ochromit. Už velká (a pronásledovaná) ruská literatura v minulém století stejně jako díla, která vznikají v současné Polsku, v Sovětském svazu anebo v mé vlasti, svědčí o tom, že ani pronásledování, neohrožuje-li bezprostředně život tvůrců, nezabrání vzniku pozoruhodných výtvořů, může je někdy — paradoxně — právě podnítit.

Tedy i spisovatel, má-li k tomu dostatek sil, vůle, také ovšem aspoň něco prostředků na obživu, může, jak ukázala praxe, pokračovat ve své práci nezávisle na tom, že své dílo ve vlasti zveřejnit nesmí. Rukopisy jeho knih dokonce pronikají ke čtenářům, a zdá se, že díky rozvoji rozmnožovací techniky, bude stále obtížnější takovému pronikání bránit.

Ukazuje se, že spisovatel v takové situaci může se ctí přežít všechny zákazy, sekýrování a ponižování, jimiž ho moc zahrnuje. Může však se ctí stejně přežít i společnost, která takovou moc trpí či v důsledku vnějších okolností strpět musí?

Zastánci cenzury se obvykle dovolávají toho, že jednotlivé dílo může ohrozit mravy, narušit společenský pořádek, podvrátit důvěru v hodnoty, na nichž je společnost zbudována, dát slabším povahám špatný příklad či dokonce návod ke špatnému jednání. Už ve škole nám uváděli povážlivý doklad o možném působení literárního díla: když vyšlo Utrpení mladého Werthera, stoupl v Německu významně počet mladých sebevrahů. Občas si také přečtu zprávu o tom, že kdesi nějací hanební lupiči otevřeli trezor způsobem, který okoukali v televizním seriálu. (Televizní seriály se sice dají jen výjimečně označit za umělecká díla, ale to neumenšuje jejich vliv na obecnost a tedy ani zájem cenzury o ně.) Ukazuje se však, že mladí nešťastní milenci se občas rozhodnou ukončit svůj život, i když už dávno nečtou Goetha, a dá se také s jistotou předpokládat, že lupiči by své dílo provedli i bez poučení v televizi, jen by se do banky vloupali méně „literárním“ způsobem. Instruktivní vliv umění i „umění“ bývá spíše zanedbatelný — to však neznamená, že umění ve svém úhrnu neovlivňuje myšlení, cítění i chování lidí. Kdyby nějaký zvrhlý absolutistický vládce se podjal drastického pokusu, při němž by lidem v jedné obci zpřístupnil vše, co nabízí kultura, zatímco v druhé pouze výběr z nejkrvavějších gangsterek, jistě bychom po čase zjistili v každé obci odlišné stupnice hodnot i vkusu, jiný způsob chování a nejspíše i rozdílnou úroveň vyjadřování.

Podobně zvrhlý pokus se zdá v současné světě absurdní, nicméně obdobný pokus probíhá v řadě, ne-li ve většině, zemí světa. Všude tam, kde působí politická cenzura, se přece odpírá občanům část plodů lidského ducha — je přímo v přirozenosti této neblahé instituce, že obvykle odpírá plody nejvzácnější.

Umění působí ve svém úhrnu, stejně tak působí i instituce cenzury. Ve všech dobách bychom našli případy umělců, kteří nebyli pochopeni. Gogh umíral v chudobě, Kafka za svého života sice našel nakladatele, nikoli však čtenáře, nadaný americký humorista Toole se zabil, když nenalezl ani nakladatele. Důsledky takových nedorozumění bývají někdy tragické, nicméně neovlivňují rozhodnou měrou duchovní život

společnosti. Hrozivost cenzury nespočívá v tom, že by nepochopila jednotlivé dílo či umělce, ale v tom, že zásadně odmítá přijmout dílo jako svébytný projev neopakovatelné a neopakující osobnosti, projev, který nemůže být posouzen či rozsouzen žádnou institucí. Netvořivá, odvozená průměrnost instituce se vznáší nad společností, kterou touží změnit k svému obrazu. Cenzura nezasahuje do umělcova života, pouze do jeho díla, ohrožuje život a myšlení společnosti a maří její dílo.

Už několik desetiletí u nás žijí spisovatelé, novináři či univerzitní profesori dvojího druhu: povolení a nepovolení. Duchovní výtvoři překládaných autorů se dělí stejným způsobem. Prvé smí veřejnost poznat, druhé nikoliv. Knihy autorů druhé skupiny, jejíž početnost si neodvažují odhadnout (patří do ní náboženští myslitelé, stejně jako emigranti, někteří socialisté stejně jako vyznavači netradičních uměleckých forem), se na hranicích zabavují stejně jako drogy. Jak mohou vypadat mravy a život v obci, jejímž obyvatelům odeprou poznat celé rozsáhlé části duchovního života v okolním světě?

A jaké jsou osudy autorů první skupiny? Nedávno u nás vyšel rozsáhlý román mladého českého autora, oficiální kritika ho chválí jako jednoho z nejnadanějších. Překvapilo mě hned při počátku četby, že obraz současného života, jak jej autor v úvodu románu načrtává, je nelichotivý. Korupce, protekcionářství, samovláda svévole funkcionářů, bezbarvý konzumní život, který nikam nesměruje a sotva tuší nějaké vyšší hodnoty. Případlo mi, že autor opravdově hledá příčiny současné mravní krize (jak to, že mu to povolili?), proto buduje umnou stavbu příběhu; aby získal na přesvědčivosti, vytváří desítky postav, proto se u každého ze svých hrdinů vrací hluboko do minulosti, jen tak se přece dají vysledovat osobní i společenské vlivy, které osobnosti formovaly. Náhle jsem si s úžasem uvědomil, že při těchto zpátečních cestách v čase se autorovi zcela vytratily události, které vzhledem k věku hrdinů musily mít zásadní vliv na jejich vývoj, totiž události roku osmašedesátého. Také mě zarazily podivné, látkou příběhu nijak nezdůvodnitelné, mezinárodní politické přehledy, které zmiňují stávkový britských horníků, miny v nicaraguajských přístavech a pochody bojovníků za mír v části světa, o níž román ani v náznaku nepojednává. Pokračoval jsem v četbě zvědav, jak autor naloží s problémy, které se zdály být ve středu jeho zájmu. Zklamán jsem shledal, že s nimi prostě nenaložil. Umná stavba díla k ničemu nesloužila, co autor kriticky zmínil, co se zdálo, že ho vzrušuje a zneklidňuje, opustil. Z trosek příběhu, ze slibované společenské ságy se daly vysledovat jen nudně a šťastně zakončené milostné avantýry.

Co se stalo s autorem? Nevím. Možná, zasáhli pozorní redaktori anebo se sám zalekl vlastního směřování, závěrů, k nimž by ho příběh, kdyby jej poctivě rozvíjel, musel dovést, a zmrzačil své dílo sám.

Co si myslí a cítí spisovatel, který zmaří z obavy před pravděpodobným cenzorem vlastní dílo, který se neodvážá domyslet to, o čem uvažuje, odpovědět to, co by ze všeho nejraději pověděl? Spisovatel, který zamlčí to nejpodstatnější ne proto, že by neviděl anebo proto, že by byl rozeným lhářem, ale poněvadž ví, že by jinak nedosáhl — aspoň oficiálně nedosáhl — ke svým čtenářům?

Nepochybně si hledá ospravedlnění. Národ přece potřebuje spisovatele. Nebude-li mluvit on, jen přenechá své místo jiným a horším — a těch vidí kolem sebe víc než dost. Namlouvá si také, že cenzuru ošálí, nebo jí obětuje, a zbytek toho, co chce povědět, propašuje, uhádá, donese na veřejnost. Ve všem, čím se utěšuje, je zrnko pravdy. Zároveň však autor cítí, pokud zcela nez cyničtěl, že sám sebe klame, že zůstává dlužen svému svědomí, předsevzetí, svému poslání, dokonce i svým zakázaným kolegům. Nevyhne se chvílí, kdy sám sebou pohrdá, kdy si oškliví vlastní nedůstojnou podrobenost.

Co zbývá k sdělení tvůrci, jenž sám sebou pohrdá?

Čtu-li knihy našich současných autorů, dívám-li se na naše současné hry a filmy, nacházím v nich až příliš často takovou míru ošklivosti z lidí a ze světa, z lidských vztahů a postojů, že si to nedovedu vysvětlit jinak, než že autor se vyznává z vlastních pocitů ošklivosti, kterou pociťuje sám nad sebou. Takový paradoxní výsledek přinesla teorie, která si na spisovateli vynucuje historický optimismus a oslavu pracujícího člověka a jeho ctnosti. Je to však zákonitý důsledek situace, kdy se na tvůrce doírá a bere se mu základní předpoklad tvorby, totiž autentičnost vlastního vidění a prožitku, právo svobodně je vyjádřit.

Jeden ze zločinů cenzury spočívá v tom, že rozkládá duši tvůrců. Ti, kteří by měli hledat cestu ke světlu, jsou zaháněni do temnot. Aby sebe sami ospravedlnili, vedou do temnot i ostatní. Ti, kteří by měli být posly naděje, dohnáni k sebepohrdání, hlásají beznaději.

Vraťme se znovu do obce, kde obyvatelé po desetiletí nesměli shlédnout nic jiného než gangsterky. Nečekaně jim promítnou film, který sice není ani vynikající ani objevený, ale v němž se kupodivu nevraždí. Většinu z diváků film ohromí. Někteří prohlásí, že něco tak nudného a zbytečného ještě neviděli. Jiní budou soudit, že takové vybočení z řádu toho, čemu přivykli, je neslýchané a navíc škodlivé. A ještě jiní budou nadšeni. Konečně změna, něco nového!

Obyvatel obce, jemuž po delší čas upírají právo, aby se seznámil se všemi plody lidského ducha, ztrácí měřítko. Cokoliv jen nepatrně vybočí z nudné a stereotypní duchovní potrawy, kterou mu po leta předkládali, ho může neúměrně popudit anebo naopak nadchnout. Nejčastěji však, a to mi připadá ještě horší, v něm nevyvolá vůbec nic, nedokáže už porozumět jiné řeči než té, kterou ho ohlupovali.

Dalším zločinem cenzury je, že umrtvuje vnímavost obyvatel obce. Zbavuje je sluchu i zraku, schopnosti vnímat normální lidskou řeč. Opravdový rozhovor, jenž podmiňuje život obce, ustává. Obyvatelé marně čekají na osvobodivé slovo, marně vzhlížejí k něčemu povznášejícímu. Co zůstává? Alkohol, drogy, smog. O ničem z toho se samozřejmě nesmí smysluplně promlouvat.

Obec ovšem není mrtvým organismem, brání se. Aspoň někteří z obyvatel se snaží odsunout dusící ruku, pídí se po všem, co se jim v duchovní oblasti odpírání. Působení cenzury není nikdy tak jednoznačné, jak se na první pohled zdá jejím ustavovatelům. Mezi jedněmi nepochybně vyvolá otupělost, ale mezi druhými naopak hlad po tom, co se jim snaží odeprít: tedy po nehlídaném a neomezovaném projevu, po umění, po jakémkoliv duchovním úsilí, jež se snaží opravdově a upřímně zodpovědět anebo aspoň pojednat otázky, které člověka

zneklidňují v dnešní době. Tento paradox staví do dvojité situace i každého tvůrce, každého nezávislého intelektuála. Na jedné straně mu moc upírá slovo, zbavuje ho práva, aby zveřejnil své dílo, aby veřejně vystupoval, aby si prací, k níž je vyskolen, získal i obživu. Navíc ho může veřejně tupit, aniž mu dovoli, aby se hájil, může ho v krajním případě umlčet násilím. Na druhé straně nezanedbatelná část obce čeká na každý jeho tvůrčí počín ještě napjatěji a nedočkavěji, než by čekala ve společnosti, kde se duchovní život těší svobodě.

Za leta, kdy patřím mezi „umlcované“, jsem poznal mnoho těch, kteří neváhali věnovat část svého volného času tomu, aby opisovali rukopisy, pořádali předčítání, zúčastňovali se neoficiálních či dokonce zakázaných schůzek, setkání, seminářů či koncertů. Riskovali tím často ztrátu zaměstnání či dokonce svobody. Svou činností se však povznášeli nad pouhé čtenáře a konsumenty kultury, neboť přijali za svůj úkol udržet obec při životě.

Cenzura tím, jak se pokouší umlčet svobodné duchy, upozorňuje na jejich význam. Snaží se je zbavit slova, ale neuspěje-li úplně ve svém úsilí (a nemůže uspět, pokud nepracuje ruku v ruce s katem), propůjčuje jejich slovům důležitost a závažnost, kterou by jinak mnozí přehlédli. Cenzura se snaží potlačit svobodné pátrání po pravdě a zároveň je povzbuzuje, mění pouhé konsumenty ve spoluhladače. Chce zmrazit, podrobit a pokořit všechny nezávislé, ale zároveň jim nabízí zadostiučinění, jež se nedá srovnat s jakýmkoliv vnějším úspěchem či oficiálním uznáním. Toto zadostiučinění totiž plyne z vědomí, že každý život vedený svobodně, že každé nezávislé hledání i tvorba povzbudí mnohé z obyvatel strádající obce, pomůže jim nacházet smysluplnost vlastního konání.

(Přetištěno z Obsahu)

Velký třesk paralelní literatury

Mám před sebou na stole ACTA č. 2/87, AKORD č. 1/87, LISTY č. 5/87, LIDOVÉ NOVINY č. 0/87, O DIVADLE č. 2/87 a tiše žasnu nad tou záplavou. Ta záplava začala pro mě osobně teprve koncem sedmdesátých let jedním číslem SVĚDECTVÍ (bylo věnováno procesům v padesátých letech), od té doby se ke mně sporadicky, ale stále častěji a variabilnějším tokem dostávala časopisecká produkce neoficiálního původu nejrůznějšího druhu. Ne že by to byl přímo tok, to spíš to příslovečné kapání, často nahodilé, ale o to milejší. Nejjistější přísun — rozhodně však ne pravidelný a úplný — byl u exilových LISTŮ a SVĚDECTVÍ a tuzemského proslulého INFOCHU. Vedle těchto klasiků se ke mně občas zatoulaly i plody domácího spontánního samizdatu, které sice byly poznamenány amatérismem a nedostatečnými podmínkami všeho druhu, ale na druhé straně vyjadřovaly netuchající potřebu autorů něco, cokoliv dělat, co by do kulturního sterilna způsobeného totální blokádou všeho svobodomyšlného a životanosného zaválo život. Byly to například SLOVO, PAKO, SAMO-OBSLUHA, KORDULA. Asi jich bylo víc, ale ani si názvy těchto efemerit (bez pejorativnosti) nepamatuji. Všechny odrážely různým způsobem na jedné straně nedostatečné podmínky, zázemí i schopnosti, ale na druhé straně naznačovaly něco velice pozitivního: touhu po autonomní kulturní komunikaci, po reflexi a informaci, po vlastním svébytném činu, který by vyjádřil vlastní náhor i postoj.

Dnes se mi dostávají — je leden 1988 — do rukou i časopisy seriózní, fundované, profesionální. Z těch starších mě vždy zaujaly a obohatily STUDIE, KRITICKÝ SBORNÍK i ČTENÍ NA LÉTO (což je spíše sborník), z těch mladších mají punc kvality O DIVADLE, HOST; ne snad dokonalým, ale přece jen pro nás doma užitečným periskopem za hranice je exilový OBRYŠ. Nad zlato či sůl jsou nedávno zrozená ACTA, která mají od počátku vlastnosti vysoké kvality, profesionality, koncepčnosti a mají být jakýmsi přehledovým, syntetizujícím střediskem, spojením často diskontinuitní paralelní komunikace. Není nad to vědět, co se všechno v paralelní literatuře koná a jak.

Mám tedy možnost přehlédnout seznam „tých skutečně seriózních pravidelných a dostatečně známých“ periodik, jak pravi slovenské „Káčko“ (jak to, že tam chybí známý PROSTOR netuším) a zjišťuji, že z 8 titulů jsem 50 % ještě vůbec neviděl. Např. chválený OBSAH nebo oceňovaná REVOLVER REVUE.

Nemohu označit to bohatství paralelních periodik jinak než jako skvělé. Proudí k nám tímto způsobem zprávy jinak prakticky nedostupné všeho možného druhu, dovidáme se ohromnou spoustu politických, ekonomických, kulturních informací, které já osobně často ani nemám čas přečíst, natož zpracovat. Zaměřuji se tedy na svůj obor — literaturu. Ani v něm kolikrát nestačím všechny relevantní informace přijmout — vždyť lhůty kolujících časopisů na půjčení jsou stále velice krátké (často několik dnů), pokud vzácně někdo dotyčné dílo nevládní. Opisovat takové množství článků v krátké době už vůbec není možné a xerox je přece jen v Československu stále bílá vrána.

Situace v paralelní kultuře začíná připomínat národní obrození. Vedle několika úporně se udržujících odolných rostlin, které přežily i arktické mrazy let sedmdesátých a rozkošatily se, se objevilo fascinující množství dalších literárních aktivit. Projekt vydání Patočkových Sebraných spisů, jak je přinesla ACTA, je fantastický a bere dech. O tom se ještě včera ani nesnilo.

A když jsem dostal do ruky po 4 měsících zářijové, nulté číslo LIDOVÝCH NOVIN, zajásal jsem. Noviny totiž znamenají i ve své provizorní podobě novou kvalitu komunikace a co víc, číši z nich i velká lidská radost.

ACTA a LIDOVÉ NOVINY jsou zlomem ve vývoji anebo jej přinejmenším signalizují. Je to kvalitativní skok. Komunikace ilegální, skutečně připomínající svoji vymezeností často skloňované slovo ghetto, se rozrůstá do množství, strukturovanosti, propojenosti, které znamenají zatím sice jen zárodečný, ale přece jen skutečný národní kulturní život. Je to výborné, je to Naděje, myslím, že reálná, že svět ghett se začne alespoň u těch, kteří jsou k tomu ochotní a mají zájem, proměňovat v základnu budoucí národní, svobodné, a tedy jediné opravdové lidské kultury.

(Uveřejněno bez vědomí autora)

Z. Abel

O nových knihách

Nejčastěji jsem vidával Lumíra Čivrného na Příkopech, kudy procházel s hlavou vztýčenou a s pohledem upřeným někam k Hybernům. Často takhle někoho doprovázel, například menšího obtlouklého strejce, z kterého se vyklubal Nicolás Guillén, kubánský básník uprchlý do Prahy před Batistou. Tehdy ještě tu a tam nějaký levicový intelektuál hledal v Praze přístřeší, dnes už to nenapadne nikoho. Čivrný Guilléna překládal a za překlad Antilských elegií dostal nakladatelskou cenu. Pak jsem ho — už bez Guilléna — potkal po sovětské invazi, a to bylo naposled. On možná pořád ještě chodí stejnou cestou — a jistě s hlavou pořád stejně vztýčenou, ale pro mne je to z ruky.

Zato jsem mohl před třemi léty číst jeho básně, které sice v Praze nesmějí být vydávány, ale dorazily do Mnichova a vyšly v Poezii mimo domov. Jmenovaly se „Na dech“.

Kdysi jeden recensent klasifikoval Lumíra Čivrného jako „básníka ticha“, jehož silnou stránkou jsou metafory, a vytkl mu, že jeho metaforičnost není nesena „dostatečně vyhraněným a konkrétním jednotícím pocitem či myšlenkou“. To se mi už tehdy, v roce šedesátém čtvrtém zdálo pošetilé: nemůžu přece dost dobře o někom tvrdit, že je básník ticha, a přitom mu vyčítat nedostatek pocitu a myšlenky: ticho už je samo o sobě jak pocit, tak myšlenka. Ale budiž, třeba to platilo o „Hlavicích sloupů“ z roku 1938 nebo o „Sonetech paní“, jež se u knihkupců objevily uprostřed války — jak si ale představit čistě metaforické verše po tom, co Čivrný prožil v posledních dvaceti letech? To dost dobře nejde a pokud to básník nevyvrátil dřív, ve sbírce „Na dech“ nám dal číst verše jak podivuhodně snivé a jiskřivé, tak taky orientované v prostoru.

Metafora mu ovšem zůstala — a to platí s jistou licencí o jeho dnešní próze „Jít jen tak“ — poetickým nástrojem číslo jedna. Získala jak na síle, tak na čistotě. Shromáždily se také všechny cizokrajné podněty, uvizlé v paměti během desítek let cestování a překládání. Čivrného rejstřík je široký: obsahuje mnoho zemí na severu i na jihu a také mnoho moří. Jak by ne, když překládal z tolika básníků rodu přímořského: z Lorey, z Albertiho, Blase de Otera, Lope de Vegy, Otávia Paze, z Pabla Nerudy, z Guilléna. Proto se v jeho elegiích objevuje Pacifik a majáky a hřbety And. Jinak byly ovšem básnickými slovy *vody, větry a oceány, kůže, noci a zažehovat*. Cikánka na pláži Ipanema byla u něho *hekticky* krásná, což je ovšem nejhezčí použití slova hektika, hektický.

Čivrný sice nestárne, ale vzpomíná. A proti vzpomínání není léku, zvláště když přijde na celou generaci. Před pár měsíci tyž *Index*, který vydává Čivrného, přinesl Vaculikovy „Milé spolužáky“ a ozvěna dětských let se nám objeví — abychom to vzali z jiného konce — i ve Fleischmannově „Janově příběhu“.

Čivrný zkomponoval sedmnáct „menších příběhů“ z dob, kdy ještě rostly ryzce a kdy klukovské ruce od nich mohly „oreznout“. Pojmenoval ji podle čtvrtého, „Jít jen tak a mít své šaty“. Jako ve všech ostatních, je i zde určitý dějový půdorys, který ale nehraje velkou úlohu: autor se spíš snaží znovustvořit sám sebe a krajinu svých dvanácti třinácti let. Paměť mu ji vrací dosti

přesně, ale jako by ji tak stoprocentně nevěřil: každá malá výpověď je ještě poměřena básnickou zkušeností celého života. Taky naopak: všechny ty vody, větry, oceány a kůže se musí dostat do lyrických zkušeností dětských let — teprve potom je obojí hodnověrné.

Figurkami, krajinou i ději mi knížka pořád někoho připomínala. A pak jsem na to přišel: jsou dětskou paralelou povídkového díla jilemnického rodáka Jaroslava Havlička. Podkrkonoši nepropouští své děti, i když jim dovoli jít až za cikánkami na pláži Ipanema.

„Žádné kvítí . . .“, souborné vydání povídek Jana Beneše z pracovních táborů (vydaly Rozmluvy) obsahuje také dříve vydané prózy „Na místě“ a „Druhý dech“. První vyšla v roce 1972 u Škvoreckých, druhá o dvě léta později v curyšské Konfrontaci.

Výchozí pozice Benešova je tatáž, jako v povídce „Nadstavbové myšlenky podvěsku mozkového v barvě lila mezi sedmou a devátou hodinou ranní“ z knížky, jež lágrovým příběhům předcházela („Až se se mnou vyspíš, budeš plakat“): „Myslím si, že v tomhle je většina lidí úplně stejná, třeba znám spoustu historek o světovějch mužskejch a nóbl dámách se srdcem anděla; a vím i to, že většina lidí si dává velicej pozor na to, jak otevírají zobák, a snaží se mluvit tak, jako by se v jejich pusince nikdy nevyskytovaly slova, který se v novinách a v literatuře pro mládež tečkují . . . To je ta civilizace. Říkám lidem *prosím a byl jste velice laskav, taky ale ach, to je od vás milé*, a chodím poslouchat Čajkovského a vést rozhovory o Čajkovským a Rachmaninovi, ale vevnitř mám přesně to samý, co kočí od uhliřskýho vozu, kterému dneska ráno u nás v ulici šlápla kobyla na nohu. Zařval na ni „ty krávo“, ačkoli to byla kobyla, a začal ji mydlit násadou bíce . . .“

Dosaďme za kočího nějakého mukla, s kterým autor chodil na směnu, a můžeme docela dobře sledovat, jak se Benešův názor na lidi a svět vyvíjel v donucovací „univerzitě života“. Už po několika výjevech a příbězích z táborového života si všimneme, že jakákoli prohlášení, podobné sentencím mozkového přivěšku v barvě lila, se hledají velice těžko. Zrovna tak myšlenková a podobná pásma a vůbec všechny otevřené i podstrčené deklarace o životě, o člověku, o lidech, jaci jsme, co chceme. Zatímco v jeho prvotinách příběhy hrály úlohu nástěnné tabule k vyvěšování věčných nebo právě objevených pravd, v lágru bylo méně pravd a víc příhod — vypovídá se tedy holým dějem, infrastruktura se dostavuje jaksi se zpožděním, až ve čtenářově obraznosti. Beneš má čím dál tím větší odpor proti žvanění jakéhokoli druhu. Oproštuje se od literárních triků, dává stále zřetelněji vystupovat fundamentální životní akci a konfliktům s životními akcemi jiných. Penize, pašované v botě; ukradená projímadla, myš v kynutém knedlíku, úmyslné lámání ruky železnou tyčí: výpověď podávají holé a šilené příhody, u kterých jsme si jisti jenom jedním: čím jsou nesmyslnější, tím jsou pravděpodobnější — taková je společnost, ze které se lihnou.

Jméno Bronislavy Volkové nenajdeme ani v jednom slovníku proto, že její prvotina „Motáky do uší pěny“ vyšla až v roce 1984, když bylo autorce osmatřicet a žila ve Spojených státech. Teď vydala *Poezie mimo domov* na sedmdesáti stránkách stejně skromně jako čistě vytištěného textu „*Vzduch bez podpatků*“. Jsou to stejně svěží a svěbytné verše jako poprvé a

nejlepší jsou zase její pěti- a šestiverši, nesena jedním hlavním básnickým obrazem se závěrečnou pointou. Jakmile se řetězce začnou prodlužovat, cítíme nedostatek prostorové stavby básně jako únavu. To je případ rozměrnějších básní, naštěstí ve druhé sbírce řídkých. Volková je už úplně zakotvena ve svém novém světě, je to zajímavá poezie dnešní Ameriky, psaná česky, a jsou to skutečné básně, nikoli psané snění mladé ženy, která to má daleko domů.

Petr Fidelius uveřejnil v mnichovském *Arkýři* studii **„Jazyk a moc“**. Na skoro dvou stech stranách a třiadevadesáti pečlivě vybraných příkladech zkoumá rozpad sémantických hodnot jazyka, zapřaženého do služeb totalitní propagandy. Není to polemika, nýbrž hledání. Citáty, sestavené do určitého pořadí a jistých souvislostí, nechávají na čtenáři, aby si závěr udělal sám. Autor rozděluje látku podle základních pojmů tak zvané SOP čili současné oficiální propagandy. Stylistické nedbalosti, jako třeba výrok, že výsledky stranické politiky jsou všude „hmatatelně vidět“ autora nezajímají. Jde mu o něco jiného. Zaznamenává typické citáty, používané v denní propagandě. Potom je seciruje a hledá stopy degenerativního procesu v jejich tkáních.

„Socialismu je vlastní,“ napsalo Rudé právo, že pracující člověk si uvědomuje svou úlohu v procesu společenské praxe i v procesu společenské praxe i v procesu jejího řízení. Proto významným nástrojem socialistického řízení společnosti je postupná přeměna řízeného objektu v subjekt řízení. Jinými slovy, lidé, vědomí si své úlohy, podřizují se uvědoměle procesu řízení a řídicí podněty sami individuálně rozvíjejí.“

První dojem z této formulace, poznamenává Fidelius, je velkolepý. „Zní to nejen učeně, ale i úžasně osvíceně, pokrokově, humanisticky . . . Potom se ale hned dovidáme, že být „subjektem řízení“ neznamená nic jiného, než se „uvědoměle podřizovat procesu řízení“. I subjekt řízení je tedy řízen : máme tu co činit s „řízeným subjektem řízení“.

Kompletně zrazen jazykem, kterého chtěl původně použít k výrobě nových propagandistických floskulí, zaplétá se autor Rudého práva do stále delších myšlenkových provazců. Konečně dospěje k objevu, že *se řízení mění ve vedení lidí, kteří se plně ztotožnili se záměry řízení*, což už je vlastně jakési sémantické perpetuum mobile.

Důležité na Fideliově eseji je, že se neustále vyhýbá pokušení zesměšňovat stylistickou neschopnost stranických novinářů. Místo toho míří k podstatě : totalitní myšlení to je, co koneckonců umrtvuje sdělovací funkci jazyka. Reč se propagandistům odplácí zahušťováním do jakési netečné masy, kolem které a napříč které se normální smrtelníci mohou dorozumívat a dorozumívají bez vědomí a proti vědomí strany.

F. Ř.

Mnichov má české knihkupectví

Dialog otevřel v Hess Str. 88 (Mnichov 40) svou mnichovskou pobočku s prodejní dobou od 13 do 18, v sobotu od 10 do 13 hodin. Pro turisty z Československa jsou zde připraveny knižní a časopisecké dárky. Knihkupectví vede Jarmila Binarová.

Monstrevýstava za „naše“ peníze

Lidé se čas od času shromáždí na spartakiádě. Propaganda tu přehlídku cvičenců na největším stadionu světa promptně prohlásí za „hold komunistické straně a socialismu“. Některý sportovec přiveze medaili z mezinárodního závodu. Je to hned „vítězství socialistických principů sportu“. Český umělec uspěje ve světě díky „socialistické výchově a péči státu“. Návštěvníci světové výstavy se stávají do fronty před českou restaurací, aby ochutnali vepřové s knedlíkem a se zelím a zapili to plzeňským pivem. Máme „nejlepší pohostinství na světě“ . . .

Soustavná gigantomanie socialistického státu je vyvolána jeho pocitem méněcennosti. K porážkám se nehlásí, úspěchy se nadýmá. Socialistická propaganda je mistrem ve stavbě Potěmkinových vesnic — a nejen na domácích kolbištích. Za tvrdé valuty zavede bez skrupulí nejmodernější techniky laterny magiky, zázraky světla a projekci do muzeí diktátorů určených k jejich nehynoucí slávě. Předstírat a zastírat, zdobit, vystavovat, kaširovat — v tom se drží primát. Bude to takové i na světové výstavě poštovních známek Praga 1988, která se chystá letos v srpnu a v září. Stejně jako při podobných výstavách v minulosti — 1968 a 1978 — skončí i tato „největší filatelistická výstava na světě“ právě „díky systému reálného socialismu“ opět „vítězstvím míru“ a potvrdí „přednosti socialistického systému“, které tak „úspěšně a moudře uplatňuje komunistická strana“.

Kdykoliv pořadatelé tyto zbytečně gigantické pražské filatelistické přehlídky připravovali v minulosti, financovali je nikoliv z pokladen státu a KSČ, jejichž propagandě sloužily, nýbrž vytáhli milióny z kapes československých filatelistů. To, co se však odehrálo loni a co se chystá letos, přesahuje již všechny meze. Rozpočet výstavy se pohybuje kolem 50 miliónů až 60 miliónů Kčs. Kde je sehnat, když je dnes po devatenácti letech „nejúspěšnějšího hospodaření v dějinách socialismu v ČSSR“, abychom citovali hlavu, každá koruna dobrá ?

Ve světě se konají světové a mezinárodní filatelistické výstavy v mnohem skromnějším měřítku. V Praze ne. A tak dali pořadatelé — ministerstvo spojů a Svaz filatelistů — hlavy dohromady a vypočítali, že si na výstavu „vydělají“ vydáním nových příležitostných výstavních známek. Vyjde jich celkem asi za 1 000 Kčs nominální hodnoty. V nejrůznějších variantách a úpravách, s přitisky i bez nich, s perforací i nezoubkované, v běžných tiskových listech i ve zvláštních, v sešitkových vydáních atd. (Jen pro srovnání : československá pošta vydává ročně nové známky za 60 až 90 Kčs). Sběratelé, kteří chtějí mít komplet všech známek, musí si koupit celkem 65 různých emisí aršíků, známek a tiskových listů, na kterých je znak výstavy PRAGA 1988. Mnozí z nich sbírají poštovní známky ve čtyřblocích — a některé z těch výstavních „klenotů“ vyjdou jen v této úpravě, takže nakonec summa summarum to nebude jen tisíc korun na jednoho filatelistu za tyto barevné potištěné papírky, ale mnohem víc. Pošta za ně nebude muset ani poskytnout služby, protože ty známky půjdou většinou hned do zásobníků sběratelů. (Navíc se bude používat ještě přes 100 příležitostných razítek — to je světový

rekord? — rovněž převážně jen na známkách filatelických obálek bez protihodnoty za přepravu). Budou vydány i tři publikace za 300 Kčs a aby je sběratelé kupovali, budou v nich zvláštní známkové přílohy — z toho bude mít erár další profit.

Ve Svazu československých filatelů je 70 tisíc sběratelů, násobme tento počet částkou 1000 Kčs) a to neuvažujeme o neorganizovaných zájemcích, kteří skoupí toto inflační výstavní zboží rovněž za několik milionů korun), vyjde nám 70 milionů, které se shromáždí ve výstavní pokladně!

Ve světovém měřítku to všechno je vyděračství, které nelze srovnat s ničím podobným. Vždyť k výstavám tohoto typu vycházejí všude jinde dvě, tři, maximálně pět emise s několika známkovými novinkami. Těmi 70 miliony — a část z nich se již jako peníze odevzdané v subskripci zvýhodňuje v úrocích — tedy dosáhla výstava PRAGA 1988 ostudného primátu. Nepochybně, že jich využije opět především k propagaci „předností a vymožeností socialistického státu“. (Mimořádně po dva roky budou brát enormní zájmy za organizační přípravu výstavy a rozdělí si různé mimořádné honoráře zaměstnanci výstavy, převážně příslušníci posrpnového zdravého jádra KSČ — Břeha, Dvořáček, Šůva, Švarc, Fischer a další).

Vedení Mezinárodní federace filatelů by mělo tyto emise podle svých regulí vyhlásit za „nežádoucí“, jak to v minulosti provedlo s některými komerčními známkami arabských šejchů. Jenže i tato mezinárodní organizace je nyní v rukou právě těch, kteří vykalkulovali výstavu PRAGA 1988. A tak je ve hře za „naše peníze“ i mezinárodní korupce. Funkcionáři federace a zahraniční komisaři expozic, zástupci poštovních správ a muzeí i jiní oficiální hosté budou v Praze uvítáni s pompami hodnými hlav států. Ubytí je v nejpřepychovějším hotelu (jedna noc bez dámské obsluhy tam stojí 800 až 1000 Kčs), budou převáženi z recepce na recepci, dostanou věcné dary, broušené sklo, porcelán, komplety výstavních známek a aršíků a odvezou si to všechno bez proclení domů . . .

Ocení nesporně „realnost“ takového socialismu a pronesou mu připitky. Že jim však jejich apanáže museli zaplatit obyčejní českoslovenští filatelisté, to se asi nedovědí.

IGNOTUS

Burza české a slovenské literatury

Knihkupectví BOHEMIA STORE (Petr Pasternák), specializované na českou a slovenskou literaturu a hudbu, pořádá 1. světovou burzu české a slovenské literatury pro krajany na pěti kontinentech. V této akci bude každý rok pokračovat s cílem zprostředkovat jednotlivcům prodej — koupí — výměnu knih, i vzácných a ojedinělých tisků našeho písemnictví, knihy v překladech mající vztah k Čechům a Slovákům.

Každý kdo má zájem o doplnění své knihovny, nebo o prodej některých knih je zván k této ojedinělé akci. Pište do 30. 6. 1988 na adresu zásilkového knihkupectví:

BOHEMIA STORE,
Lindengasse 5, A-1070 Wien, Austria (Rakousko).

Rodáci, sokolové, komunisté

(na okraj seriálu)

Seriál Matějkových a Urbanových Rodáků vzbudil značný ohlas. Nebývalá reklama zdůraznila, že Rodáci byli určeni v hraném žánru za zlatý hřeb televizních oslav 40. výročí Února 1948. Ohlas u diváků ovšem nevzbudili pro toto požehnané poslání, ale že se na obrazovku vnucovali třikrát týdně (což nebývá ani u slavných seriálů zvykem), a že v nich byli angažováni osvědčení herci — Hrušínský, Hlaváčková, Brzobohatý, Sklenčka, Kostka, Buchvaldek a jini. Navíc děj začínal uprostřed okupace, a ta bývá obvykle už sama o sobě námětem atraktivním a aktuálním.

Nebudu hodnotit Rodáky jako celek, zaujalo mě na nich právě ono období nacistické okupace, a to z hlediska věrojatnosti a typičnosti vybraných faktů. Pomínu přitom připomínky některých diváků, kteří se ptali: Proč nám o tom odboji říkají dokolečka stále totéž, proč neřeknou něco nového, co se zatím nikdy neřikalo? I toho by jistě bylo dost a svrchovaně zajímavého. Přesto nelze souhlasit, že by Rodáci nic nového nepřinesli. Několik diváků např. s uspokojením konstatovalo, že se konečně našlo místo i pro sokolský odboj.

Právem. Přes deset tisíc členů Sokola bylo nacisty pozatýkáno, na tři tisíce jich přišlo o život a téměř šest set jich padlo při povstání v květnu 1945. Jednou z hlavních postav seriálu byl tedy bývalý náčelník Sokola, člověk statečný a čestný. Totéž už ale nelze tvrdit o ostatních — protějškem této čestnosti a statečnosti se stal bývalý starosta Sokola, kterého si nacisté, v rozporu s obecnou historickou realitou, spolu s autory seriálu vybrali za svého pomocníka a povolného kolaboranta. Autorský záměr tu není jasný. Měl tím být, až na onu bílou vránu, zdiskreditován pouze sokolský odboj nebo snad celé hnutí? Nebo šlo jen o snahu oddělit zrna od plev? Proč ale pak autoři nepoužili stejnou metodu i jinde?

Je známo, že jak zrna, tak i plevy měly i ostatní složky odboje, včetně komunistického. Autoři snad nevědí, že nejspěšnější konfidenty hledalo a nacházelo gestapo zejména mezi předválečnými funkcionáři KSČ, neboť právě oni měli důvěru ostatních? V Rodácích byla sokolská a patrně i vojenská (šlo snad o zbytky moravské Obrany národa?) odbojová organizace narušena konfidenty. Ve skutečnosti byly konfidenty narušovány stejně, ne-li více, organizace KSČ. A to nejen známé Molákovy III. ústřední vedení, které bylo po měsíce sledováno a dokonce zčásti usměrňováno gestapem, ale i další krajské, okresní i jiné vedení a pochopitelně nejen v Čechách, ale i na Moravě. To autoři seriálu asi nevěděli. Komunistický odbor proto nadřadil ostatnímu, z jeho představitelů udělali vševědy, sdělující na požádání s nadhledem nekomunistům moudré rady i odsudky a podávající občas informace, které jim v reálu nemohly být dostupné. Stručně řečeno: autoři inplantovali do historické skutečnosti odboje to, co bylo dodatečně dotvořeno až po převzetí moci na počátku padesátých let a čemu se začalo se zpětnou platností říkat vedoucí úloha v odboji. V seriálu to vyznělo poněkud komicky. A tak úmysl nezamlčet existenci sokolského odboje vykonal medvědí službu — s vyslovením polopravdy dostal přemýšlivý divák podnět ptát se po pravdě celé.

Faktografických nepřesností nebylo v seriálu málo.

Třebas propuštění vedoucího komunistické organizace z gestapa pro předstírané šílenství : takové lidi přece posílali nacisté buď k likvidaci nebo na přísné pozorování do ústavu. Budiž, asi šlo v konkrétním případě o výjimku, potvrzující nacistické pravidlo. Ale jak je možné, že tento člověk se po čase začne chovat normálně, zařídí si doma odbojovou poradnu — a gestapo o tom dlouho nic neví, přestože je jinak v městečku pečené vařené? Incident s „neárijským“ studentem gymnázia posunuli autoři o dva roky, zastřelení prchajícího mladíka přeřadili z časných hodin zatýkáni doprostřed bílého dne, tajné schůzky odtajňovali naplno rozsvícenými baterkami atd.

Seriálu ovšem nelze upřít, že se pokusil — misty zdařile — navodit okupační atmosféru malého městečka. Že nezapomněl ani na všední dny (včetně milostných dobrodružství, život je život, že ano?) a na drobné radosti v tom okupačním marasmu. V pojetí odboje však vyvíjel úsilí diferencovat tam, kde diferenciace nebyla, popřípadě kde nebyla zjevná. I v komunistickém odboji šlo především o *národně osvobozenec* boj, tak to ostatně zdůrazňovalo i jeho emigrační vedení. Rovněž při vytváření národních výborů šlo o sjednocovací proces. Členství v odbojových organizacích nebývalo sektářské, mnozí lidé byli pracovníky dvou i více různých skupin a mnozí se až po válce dovídali, kam vlastně patřili (a další mnozí se to ani nedověděli, byli nacisty umučeni či popraveni třeba za údajnou komunistickou činnost podle nacistických měřítek a představ a tak byli až dodatečně po válce na základě těchto obvinění a rozsudků připočtení k obětem nejuvědomělejším).

Divácká rozpačitost nad vyličením odbojové reality v Rodácích je tedy na místě. Přesto bychom měli připustit, že seriál aspoň tituálně uznal, i když honem zbagatelizoval ba pomluvil účastníky jiného než komunistického protiokupačního hnutí. Skutečná tvář odboje však stále ještě čeká na objektivní odborné i umělecké zpracování.

K.K.

Cena Jana Palacha za rok 1987

Mezinárodní výbor pro podporu Charty 77 v Československu udělil cenu Jana Palacha za rok 1987 pani *Zdeně Ertelové* z Prahy, za obětavou spolupráci se samizdatovou edicí Petlice. Od roku 1972, kdy Petlice vyšla, Zdena Ertelová připravila a opsala na 400 titulů. Je pronásledována režimem, nemá stále zaměstnání, ani nárok na důchod. Nezávislá literatura v Československu existuje z velké části její zásluhou.

Cena Jana Palacha (ve výši 50 000 franků) se uděluje za zvlášť vynikající dílo nebo společensky významnou činnost jednotlivce či skupiny v Československu v oblasti literární, umělecké, vědecké, vzdělávací, ediční, humanitární a publicistické. Jde o dílo nebo činnost, které jsou nezávislé na oficiálních strukturách a které přes svou nespornou hodnotu nemají naději na uznání.

Cena se vyhlašuje 17. ledna, v den výročí smrti Jana Palacha.

Na střepech volnosti

Mnichovská Poezie mimo domov (Obrys) anoncuje vydání tři důležitých knih ještě v tomto roce :

Na střepech volnosti, almanach současně české poezie v ČSSR oficiálně nevydávané. Uspořádal Zdeněk Hrubý. Vedle úvodní básně Jaroslava Seiferta, setkáme se zde s verši Ivana Andrenika, Egona Bondyho, Petra Buriana, Miroslava Červenky, Lumira Čivrného, Bohumily Grögerové, Jiřiny Haukové, Zbyňka Hejdy, Josefa Hiršala, Jaromira Hořce, Pavla Janského, Jiřího Jiráka, Miroslava M. Jirce, Ivana Jirouse, Věry Jirousové, Emila Juliše, Petra Kabeše, Zdeňka Koňaka, Josefa Kostohryze, Ivy Kotrlé, J. H. Krchovského, Edy Kriseové, Jiřího Kuběny, Milana Maralika, Lenky Marečkové, F. D. Mertha, Josefa Mlejníka, Jana Nováka, Ladislava Nováka, Naděždy Pliškové, Miroslava Ptáčka, Zdeňka Rotrekla, Ivo Rožka, Pavla Řezníčka, Ivana Slavíka, Andreje Stankoviče, Niny Svobodové, Jaromira Šavrdy, Karla Šiktance, Jáchyma Topola, Marie Valachové, Vladimíra Vokolka, Anny Wágnerové, Ivana Wernische a Petra Zmrzlika. S doslovem Jana Trefulky a ediční poznámkou Zdeňka Hrubého. Almanach ilustroval Jiří Jirásek. Předpokládaná cena asi 30,— DM.

Slovo a zeď, výbor ze současných polských básníků. Uspořádali Andrzej Jagodziński, Antoni Pawlak a Leszek Szagura. Do češtiny přeložil kolektiv překladatelů v Československu. Ve výboru jsou zastoupeni tyto autoři: Stanislav Barańczak, Jacek Bierezin, Tadeusz Borowski, Katarzyna Boruń, Piotr Bratkowski, Jarosław Broda, Ernest Bryll, Lech Dymarski, Stanisław Grochowiak, Julia Hartwig, Zbigniew Herbert, Ryszard Holzer, Jarosław Iwaszkiewicz, Mieczysław Jastrun, Tomasz Jastrun, Jacek Kaczmarski, Wojciech Kaliszewski, Anna Kamińska, Krzysztof Karasek, Tymoteusz Karpowicz, Julian Kornhauser, Ryszard Krynicki, Stanisław Jerzy Lec, Ewa Lipska, Bronisław Maj, Jarosław Markiewicz, Artur Miedzyrzecki, Krystyna Milobedzka, Czesław Miłosz, Leszek A. Moczulski, Grzegorz Musiał, Tadeusz Nowak, Antoni Pawlak, Jan Polkowski, Jarosław Marek Rymkiewicz, Barbara Sadowska, Arnold Slucki, Piotr Sommer, Stanisław Stabro, Leszek Szaruga, Wisława Szymborska, Aleksander Watt, Adam Wazyk, Kazimierz Wierzyński, Eitold Wirpsza, Wiktor Woroszyński a Adam Zagajewski. Se vstupním slovem Leszka Szarugy a ediční poznámkou překladatelů. Předpokládaná cena asi 30,— DM.

Václav Havel : Asanace, hra o pěti jednáních. Jak už název hry napovídá, autor se v ní dotýká tématu v Československu nejaktuálnějšího: nejde tu jen o rekonstrukci jakéhosi středověkého hradu a podhradí, ve stejné linii se pohybuje i komunikace lidí, vystavených postupnému „ozdravování“ společností . . . S obálkou a frontispisem Vl. Mileva. 104 str., cena 22,— DM.

SRPNOVÝ ÚNOR

(fejeton)

A počátkem února opravdu vyrašily keře, místy se objevily i kvítky, odsouzené ke zmrznutí. Pádny mráz proti škůdcům ovoci z toho však už sotva bude. Proto jsem koupil opatrné množství jedů, které minim rozptýlím do rybízu. Na stromy nepolezu, abych nespádl větrem anebo se nepostříkal. Ochranných protichemických prostředků se štítím jak civilní obrany ve válce za cizí zájmy. Kterési noci se dokonce zatočila nad Prahou bouřka, při níž do sněhové vánice duněl hrom a blýskaly blesky. Existuje čísi koncertní dechová skladba „Zimní bouře“, již jsem dřív nevěřil, teď už věřím. Sněhu byl jsem rád už proto, že měla z Francie přijet snacha Izabela se dvěma holčičkami a lyžemi. Do rána však byl sníh pryč.

Ale víte, co se stalo? — Z Londýna volal mi Karel Kyncl, že jsem se zmýlil: ty karatelské modré čáry na dopise z Anglie, jimž jsem se tu vysmíval, dělá britská pošta! No co, dobrá. Mně nevadí nasypat si tu na hlavu trochu neškodného popela. Hlavní stížnost platí: proč se to musím dovídat od Kyncla a proč si toho nemůžu v té Anglii všimnout sám?

Říká se takovému člověku kverulant, co si pořád stěžuje a „žene soud před soud“. Mohl jsem, kdybych byl chtěl, zakverulovat si už dávno na pádnějších příkladech. Co dělám teď, je výzkum: zkoumám, zda je vůbec u nás možné dovést nějaký bárs malý protistátní spor až k vítězství jako za Rakouska-Uherska. Co myslíte, když jsem přišel na poštu urgovat reklamaci mé loňské karlovarské nedoručené zásilky Šimečkovi, našel jsem známou vlivnou paní jako vyměněnu Poučením z krizového vývoje. Reklamace se odmítá, neboť nejsem Michail Sergejevič z podacího lístku. „Zaveďte mě za vedoucím pošty,“ požádal jsem. Zavedla mě kní: ano, a to mě naladilo ještě hůř, protože jsem hned zacítil proslulou nezpůsobilost žen k vedení logického sporu. A opravdu, začala jak oslice: „Nemůžete žádat náhradu ztracené zásilky, protože nejste jejím odesilatelem.“ Klidně jsem řekl: „Za prvé, nechci náhradu zásilky, já chci, aby byla doručena, protože vím, kdo ji má, a za druhé, já musím líp vědět, kdo je odesilatelem, protože jsem ji odesílal, tady je podací lístek.“ Nelogicky pravila: „Kdo vlastně jste?“ Odpověděl jsem: „To vám ovšem můžu říct, ale tomu, kdo měl doručit zásilku, do toho nic není. Půjčte mi, prosím, Poštovní řád.“ Podala mi ho, byla tam v koutě židle a volný stůl, beze stopy její slušnosti jsem si k němu sedl a opsal si příslušné paragrafy, pak jsem pravil: „Tu nestojí nic o tom, že musím uvádět své jméno, tu stojí, že musím mít podací lístek. Ten mám, budu si stěžovat.“

Na ulici mi však napadlo, že když napíšu jméno Michail Sergejevič, každý úředník se nastraží a už neodpoví volně. Bude lepší dostat nejdřív do ruky obecně vzatý právní názor. Napsal jsem tedy Ředitelství pošt Praha tento právní dotaz: „Svému příteli, jenž rád čte sovětského spisovatele Bulata Okudžavu, jsem doporučeně poslal jeho knihu. A abych ho překvapil, napjal a pobavil, poslal jsem mu ji, jako bych sám byl Bulat Okudžava . . .“

Mám však, jak víte, ještě další poštovní aféru od minula: případ „nepřípustné“ knihy *The Guinea Pigs* od téhož bulata. Zde jsem rovněž zvolil postup klidný a promyšlený: Jedné advokátní poradně jsem napsal, co se mi přihodilo, a požádal o placenou informaci: čím se rozhodování o nepřípustnosti zásilky řídí, kdo je oprávněn tak rozhodnout a jak má správně takové řízení proběhnout. Za padesát korun jsem dostal odpověď: takové rozhodování se řídí určitými předpisy (byly tam vyjmenovány, avšak bez citací), že však v mém případě zřejmě není jasné, kdo tak rozhodl. — Ale zajímá vás to dál?

Dále jsem tento měsíc uviděl v tramvaji dvě slovácké „dolenky“: ženy asi padesátileté, ve faldovaných černých sukních, tmavé jupce a krásném starodávném vlnáku. Obě měly pěkně tenké polní nožky. „Co tu děláte?“ zeptal jsem se. „Jsme na rekreaci,“ odpověděly. „A kde býváte?“ — „Toď, v Parkhotelu.“ — „Máte to tam pěkně?“ — „Máme, máme, interhotel! Tož sami lepší lidé!“ — „Co považujete za lepší lidi?“ — „No, finští hokejisté, a tak.“ — „Tomu říkáte lepší lidi? Lepší lidi jste přece vy!“ začínal jsem se zlobit. „My? Měl byste vidět, jak škarově na nás personál hledí . . .“ — „Na to nedbejte. V interhotelu jsou vždycky zkažení, podradní lidé.“

Izabela z Francie našla sníh v Jizerských horách, takže se aspoň prošla na běžkách a holčičky se poválely ve sněhu dost. V Praze pobýly jen tři dni, což bylo na mě akorát. Jsou totiž holčičky vedeny k západní demokracii, kde je dokonce harant rovnoprávný s rodiči. Zatinal jsem vlivně zuby, protože kde výchovou prosákla dobrá a milá povaha dětí, šlo to. Ale jejich matka Izabela, mírná, decentní a skromná žena, mě nevědomky a bez viny ponížila. Musela si tu vyměnit dost peněz, chtěla za ně tedy něco koupit: sobě, dětem a Martinovi; například pěknou a drahou koženou aktovku. Za celý den chodění nic vhodného neviděla. Mně to neřekla, jen Martě, která ji provázela, pravila: „Kdo ty ošklivé věci v tom obrovském množství vůbec kupuje?“ Jen kdo musí, jen kdo musí, odpověděl bych. Dále prý řekla, mně zase ne, jak je tu všude špinavo a nezdvořilo.

Mně to neřekla, což je dobře, protože neumím vůbec francouzsky a ani jeden z nás neumí dost anglicky, abych jí vysvětlil, jaká je to urážka pro celý národ, žít jen podle cizího povolení a i v jeho mezích mít nad sebou lidi, kteří většinou jsou pod průměrem národa v inteligenci, výchově, vzdělání i v charakteru. A když to trvá už . . . kolik že to chtějí střílet oslavných z děla salv?

Posledního dne jsem je zavedl na Vyšehrad: Horymír, Šemik. Holčičky to zajímalo, starší hned lezla na tu zeď nad skálou, maminka ji napomenula, marně, sundala ji, a holčička proti ní zvedla ruku. To jsem už nevydržel a zřezal ji. Zato je u nás přísně. Můžete to všude říkat.

(Únor 1988)

(Přetištěno z Obsahu)

DOKUMENTY

Z dokumentů Charty 77

Americký lékař požádal o návštěvu československých politických vězňů

Dne 17. 1. tr. přijel z USA do Československa na třídenní návštěvu americký lékař prof. dr. Robert S. Lawrence, ředitel Davidsonovy společnosti, člen sdružení Lékaři za lidská práva, aby s československými úřady projednal možnost své návštěvy šesti československých politických vězňů v nápravně výchovných ústavech Valdice a Minkovice. Jeho návštěva se uskutečnila z podnětu mezinárodní organizace Helsinki Watch po dohodě mezi její zástupkyní a mluvčími Charty 77 již v roce 1987.

Po přiletu do Prahy jednal prof. Lawrence se zástupci velvyslanectví USA a poté s dr. Josefem Houžvičkou a dalšími dvěma pracovníky ministerstva zahraničí. Jeden z nich, dr. Kanda, prohlásil, že v Československu nejsou političtí vězňové, ale jen osoby odsouzené za kriminální trestné činy.

V závěru svého jednání prof. dr. Robert S. Lawrence prohlásil, že on sám i organizace, kterými byl vyslán, neopouštějí plán navštívit československé vězně a trvají na svém záměru.

(č. 4/88 — Praha, 22. 1. 1988)

Z dopisu předsedovi JZD Slušovice ve věci Stanislava Devátého

Vážený pane předsedo,

s určitým pocitem zklamání jsme přijali zprávu o vyloučení našeho přítele a spolupracovníka Stanislava Devátého z vašeho JZD. Ke zklamání došlo z toho důvodu, že víme, že váš agrokombinát není jen pouhou Potěmkinovou vesnicí československého hospodářství a že za jeho prosperitou nestojí jen přízeň mocných, ale i práce, úsilí a dovednost mnoha nadaných lidí.

Stanislava Devátého jste vyloučili proto, že (jak uvádíte ve svém prohlášení) „JZD Agrokombinát Slušovice nepřipustí, aby kdokoli narušoval jeho rozvoj“. Pravdou je, že toto prohlášení je adresováno nikoli Chartě 77, která vašemu rozvoji může přát jen úspěch a ani ve snu nemá zájem jej jakkoli narušovat; vaše prohlášení chtělo být spíše štítem proti těm, kdo mají vůči Chartě 77 a její myšlence lidských práv (včetně práv hospodářských) nepřátelský postoj.

Je nám blízká Masarykova myšlenka o tom, že sobectví bohatších je stejným zlem jako závist chudších, a jsme přesvědčeni, že spravedlnost a ušlechtilost je pro jedince a společnost ještě důležitější, než materiální životní standard. Proto musíme s jistým politováním konstatovat, že vyloučením Stanislava Devátého

a nevybíravým nátlakem na ty, kdo se vyjádřili na jeho podporu, padá na prosperitu a rozvoj JZD Slušovice stín jednoho nespravedlivého a snad i nedomyšleného činu.

(č. 7/88 — Praha, 8. února 1988)

Setkání s náměstkem ministra zahraničí USA

Dne 7. února 1988 ve večerních hodinách se setkal náměstek ministra zahraničí USA John Whitehead se svým doprovodem (Thomas Simons, zástupce náměstka ministra zahraničí, Rudolph Perina, ředitel pro evropské a sovětské otázky v Národní bezpečnostní radě) se zástupci Charty 77. Za Chartu 77 byli přítomni její tři mluvčí Stanislav Devátý, Miloš Hájek a Bohumír Janát a dále Václav Benda, Václav Havel, Václav Malý a Jan Štern. Přítomen byl též předseda Jazzové sekce Karel Srp a americký velvyslanec Julian M. Niemczyk.

(č. 8/88 — 7. února 1988)

Mluvčí Charty 77 u kardinála F. Tomáška

Dne 3. března 1988 v dopoledních hodinách přijal arcibiskup pražský kardinál František Tomášek mluvčí Charty 77 Bohumíra Janáta a Stanislava Devátého. Při této příležitosti mluvčí Charty 77 předali kardinálu Františku Tomáškovi dokument Charty 77 č. 9/88, v němž Charta 77 vyjádřila plnou podporu iniciativě moravských katolíků. Arcibiskup pražský kardinál František Tomášek přijal dokument a ocenil jej jako „slovo, které zaznělo v pravý čas“.

V následujícím živém a otevřeném rozhovoru byla vyjádřena naprostá shoda v otázce náboženských svobod a lidských práv věřících občanů v naší zemi. Mluvčí Charty 77 se rovněž plně shodli s arcibiskupem pražským kardinálem Františkem Tomáškem v myšlence, že jedním ze základních východisek řešení duchovní a politické situace v naší zemi je osvobození lidských myslí a srdcí od strachu.

Praha 3. 3. 1988

(Zpráva z Prahy)

Federálnímu shromáždění a generálnímu prokurátorovi ČSSR o potřebě správního soudnictví

V současné době probíhá v odborném i jiném tisku diskuse o potřebě tzv. správního soudnictví. Všichni

diskutující se v podstatě shodují v tom, že by rozhodnutí orgánů státní správy měl přezkoumávat nezávislý orgán, zřízený buď v rámci obecných soudů, nebo jako speciální soud správní, který ve formě nejvyššího správního soudu v Československu již existoval a který byl v roce 1952 zrušen.

Charta 77 se k závažné diskusi o správním soudnictví připojuje následujícím dokumentem, který formuluje též zásadní požadavky de lege ferenda (tj. jak by tato právní problematika měla být příštím zákonem upravena).

* * *

Demokracie a zákonnost jsou v úzkém vztahu: nelze totiž mluvit o vládě lidu, jestliže rozhodnutí jeho zástupců vydaná ve formě zákonů nejsou respektována. Nebezpečí hrozí však tam, kde je soustředěna reálná státní moc, tedy ze strany státního aparátu, jenž má vždy tendenci „osamostatňovat se“: tyto tendence pak vedou k ohrožení nebo i přímému porušování objektivního práva.

Demokraticky spravované státy proto zpravidla zavádějí jednak podrobnou právní úpravu postupů, v nichž orgány státní správy o právech a povinnostech občanů a organizací rozhodují (správní řízení a jimiž do těchto práv zasahují), jednak různé formy právní kontroly činnosti státního aparátu, prováděné nezávislými orgány typu soudu.

Československo mezi takové státy vstoupilo hned po svém vzniku tím, že jedním z prvních zákonů Národního shromáždění byl zákon o nejvyšším správním soudě (č. 3/1918 Sb.).

Správní soud fungoval i po roce 1945 a s jeho další existencí počítala také Ústava 9. května z r. 1948. Po roce 1948 však činnost správního soudu prakticky ustala a koncem roku 1952 byl vůbec zrušen. Zdůvodňovalo se to tehdy zejména tím, že soustavu státní správy i soudnictví je třeba upravit podle osvědčených sovětských vzorů, že správní soud je přežitkem buržoazního státního aparátu.

Již od počátku šedesátých let bylo ale upozorňováno, že vztahy mezi občany a státem jsou mnohem složitější, než se tvrdilo, a že mnohem složitější je i problematika zajištění zákonnosti v činnosti orgánů státního aparátu.

Důležitým úspěchem těchto snah bylo vydání nového zákona o správním řízení (správního řádu) v roce 1967. Zákon, který platí dosud, výslovně vyslovil obecnou zásadu, že v případech stanovených zákony přezkoumávají rozhodnutí správních orgánů soudy.

Žádný z předpokládaných zákonů však dodnes vydán nebyl, takže ústavní principy správního a ústavního soudnictví zatím nebyly v praxi vůbec uplatněny.

Vezme-li se v úvahu, že na celém světě je soudní i jiné kontroly veřejné správy věnována stále výraznější pozornost a že i mnohé členské státy RVHP zavedly soudní kontrolu v mnohem větším rozsahu než Československo (vedle Sovětského svazu i Polsko, Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko aj.), nelze než vyslovit s nynějším stavem zásadní nesouhlas.

Za uvedených okolností jsme přesvědčeni, že v zájmu zajištění právní jistoty občanů i organizací, která je nezbytným předpokladem jakéhokoli společenského rozvoje, je nutno bez prodlení přistoupit k zásadnímu právnímu i organizačnímu řešení založenému na těchto základních principech:

1) Každý — občan i organizace — má právo obrátit se na soud se žádostí, aby přezkoumal zákonnost jakéhokoli rozhodnutí orgánu státní správy, které se dotýká jeho práv a povinností. Soud je povinen nezákonné rozhodnutí zrušit. Orgány státní správy jsou právním názorem soudu vázány.

2) Každý je oprávněn obrátit se k soudu i v případě, že orgán státní správy nerozhodl o jeho návrhu (žádosti) ve lhůtě stanovené zákonem a nadřízené orgány státní správy neprovedly opatření k nápravě, která jsou podle zákona povinny provést. Pokud soud zjistí, že správní orgány jsou nečinné v rozporu se zákonem, vysloví to rozhodnutím.

3) Zákonnost rozhodnutí orgánů státní správy přezkoumávají soudy složené z nezávislých soudců, kteří jsou vázáni pouze zákony a dalšími právními předpisy.

4) Každý občan má právo obrátit se na soud se žádostí, aby přezkoumal zákonnost bezprostředního zákroku orgánu státní správy, který byl vůči němu proveden.

5) Zákonnost obecně závazných právních předpisů, zejména nařízení vlády, vyhlášek ústředních orgánů a obecně závazných nařízení národních výborů, přezkoumávají nejvyšší soudy ČSSR, ČSR a SSR.

(č. 8/88 — 22. 2. 1988)

Podpora iniciativě moravských katolíků

Charta 77 pozorně sleduje a s radostí vítá mohutnou podpisovou akci, již se českoslovenští katolíci i protestanští křesťané i občané bez vyznání domáhají realizace náboženské svobody.

Petice o 31 bodech uplatňuje demokratická a občanská práva na náboženskou oblast. Charta 77 podporuje všechny iniciativy, které usilují o dodržování demokratických svobod, včetně svobody náboženské, pro všechny občany.

Chtěli bychom věřit, že státní orgány budou respektovat svéprávné stanovisko statisíců lidí, kteří se k petici připojili. S lítostí však musíme konstatovat, že jedinou reakcí ze strany státu byla novinová kampaň, jejíž autoři se snažili zdiskreditovat podpisovou akci lžemi, překrucováním historie, očerňováním čestných lidí (mimo jiné rodiny Pavla Čarnogurského) a zastrašit věřící tvrzením, že jde o trestnou činnost. Domníváme se, že je na čase zvolit konstruktivnější přístup k jednomu ze základních problémů naší společnosti, který ke svému řešení již dozrál.

(č. 9/88 — 29. 2. 1988)

Propuštění Pavla Wonky

26. února 1988 byl propuštěn z vězení Pavel Wonka, jeden z československých vězňů přesvědčení, který byl v roce 1987 odsouzen podle § 100 tr. z. (pobuřování) ke 21 měsícům ztráty svobody nepodminěně a k následnému ochrannému dohledu proto, že se přihlásil jako nezávislý kandidát v minulých volbách a svůj kritický program rozšířil.

V pátek 26. 2. byl přivezen z vězeňské nemocnice, do domu byl pak přinesen, protože nebyl schopen

chůze. Několik dnů předtím byli blízcí příbuzní Pavla Wonky pozváni do Liberce k dalšímu soudnímu přeličení s Pavlem Wonkou, který byl v průběhu výkonu trestu v Minkovicích obviněn z maření úředního výkonu, protože odmítl pracovat, když se cítil být vážně nemocen a také proto, že se považoval za občana nespravedlivě odsouzeného. Když se matka a bratr dostavili k Okresnímu soudu v Liberci, bylo jim řečeno, že Pavel Wonka se nedostaví ze zdravotních důvodů. Zdá se tedy, že pronásledování Pavla Wonky ještě neskončilo a že může mít pokračování.

K situaci našeho jediného katolického semináře

Většina bohoslovců semináře v Litoměřicích souhlasí s 31 body k situaci katolické církve v Československu, podpořenými kardinálem Tomáškem.

Stát zasahuje při přijímání do výběru posluchačů. Po podání přihlášky ke studiu je kandidát vystaven tlaku ze strany policie, je předvoláván k výslechům a je vybízen ke spolupráci s policií.

Fakultu vede děkan František Vymětal, poslanec Federálního shromáždění a předseda prorežimní organizace *Pacem in terris*. Vyučující jsou dosazováni státem. Studenti jsou nuceni účastnit se výuky tzv. společenských věd, de facto marxisticko-leninské ideologie. Na bohoslovecké fakultě se neslaví církevní svátky, zato se slaví všechna významná komunistická výročí. Studenti jsou záměrně izolováni od duchovního života v zemi. Výchova v semináři deformuje osobnost a osobní autenticitu. Kulturní výchova neexistuje. Studenti nejsou vychováni k angažovanosti pro věc církve.

Proto se bohoslovci obracejí s naléhavou výzvou na všechny. Prosi: Seznamte veřejnost s naší situací. Pomozte účinným způsobem vytvořit základní podmínky k přípravě na kněžské povolání.

Podepsáni : bohoslovci litoměřického semináře

Otevřený dopis představitelům vlád PLR, ČSSR a NDR o životním prostředí

Po 43 letech dochází k prvním oficiálním setkáním mistopředsedů vlád NDR, ČSSR a PLR, které bude věnováno ekologické spolupráci výše uvedených států. Toto setkání bylo mimo jiné vynuceno dramatickým stavem prostředí pohraničních oblastí, např. Jizerských hor, Krkonoš, Krušných hor a Beskyd, jejichž devastaci podlehl zejména ovzduší, řeky a půda. NDR, ČSSR a PLR těží a spalují 40% světové těžby hnědého uhlí s velmi vysokým obsahem síry. Šest elektráren ve zmíněné oblasti, z toho tři německé, jedna polská a dvě československé, pracují bez jakýchkoli odsířovacích zařízení. Koncentrace oxidu síry v této oblasti patří mezi nejvyšší v Evropě. Odhaduje se, že v souvislosti s tímto faktem vyhyne na tomto území do roku 1995 30-50% lesů.

Proto rozhodně žádáme :

1. podepsání dohody o instalaci dostupných a tech-

nicky nejlepších odsířujících zařízení pro uvedené elektrárny ;

2. zavedení zásad hospodaření s Odrou a dalšími společnými řekami ;

3. průběžnou a plnou informovanost.

Ekologický seminář v Hlivicích v Horním Slezsku ve dnech 26.-28. 2. 1988

Připojujeme se k otevřenému dopisu účastníků Ekologického semináře v Gliwicích, konanému 26.-28. 2. 1988.

Za Nezávislou ekologickou skupinu :

Ivan Dejmal, Lenka Marečková

Připojujeme se k otevřenému dopisu účastníků Mezinárodního ekologického semináře, který se konal ve dnech 26.-28. února 1988 v Hlivicích v Horním Slezsku, adresovanému předsedům vlád NDR, PLR a ČSSR.

Jozef Pinior, Anna Šabatová

Signatáři Charty 77 u hrobu Jana Zajíce

Při příležitosti 19. výročí tragické smrti Jana Zajíce, moravského rodáka z Vítkova v okrese Opava, rozhodli se signatáři Charty 77 z Moravy uskutečnit v sobotu dne 27. 2. 1988 v 15 hod. u jeho hrobu ve Vítkově pietní vzpomínku. Tento vzpomínkový akt však neunikl pozornosti Státní bezpečnosti, která znemožnila účast mnoha chartistům z Ostravy, Opavy, Olomouce a jiných míst. Některým se StB postarala o sobotní pracovní vytižení a jiní měli od pátku 26. 2. ostrahu, která jim prakticky zabránila opustit bydliště. I přes tato opatření se nakonec pietní vzpomínka konala. Mluvčí Charty 77 Stanislav Devátý položil na náhrobní kámen kytici květů s národní stuhou s nápisem *Vzpomínáme — signatáři Charty 77*.

Ze sdělení VONSu :

Zásahy proti projevům solidarity s lidem Rumunska

Dne 1. února 1988 chtěli mluvčí Charty 77 předat dokument č. 288, vyzývající k mezinárodní solidaritě s lidem Rumunska, velvyslanci Rumunské socialistické republiky v Praze. Stanislav Devátý se předání dokumentu nemohl zúčastnit, protože byl Státní bezpečností střežen v Gottwaldově. Zbývající dva mluvčí Charty 77, Miloš Hájek a Bohumír Janát, byli Státní bezpečností zadrženi v 11 hod. cestou na rumunské velvyslanectví.

Podle vyjádření vyslychajících příslušníků StB požádalo o ochranu své budovy samo rumunské velvyslanectví. To však nemění nic na faktu, že popsánymi zákroky porušila StB ústavní právo československých občanů na svobodu projevu.

(č. 724 — 3. 2. 1988)

Zadržení Petra Pospichala a Jany Železné

Dne 8. února 1988 ve 22.30 hod. zadržela Státní bezpečnost signatáře Charty 77 a člena VONS Petra Pospichala a jeho přítelkyni Janu Železnou. K zadržení došlo na Hlavním nádraží v Brně, kam oba přijeli vlakem z Prahy. Na oddělení VB provedli příslušníci StB Miloš Bata, František Běhavý a Machač nezákonnou osobní prohlídku, při níž odňali Petru Pospichalovi větší počet samizdatových publikací. Jana Železná byla propuštěna po 6 hodinách, Petr Pospichal po 19 hodinách.

V této souvislosti připomínáme, že orgány StB nemají podle trestního řádu právo vykonávat osobní prohlídky mimo rámec trestního stíhání.

(č. 726 — 10. 2. 1988)

Policejní perzekuce a trestní stíhání Miloslava Marečka

M. Mareček byl dvěma muži v civilu, kteří se nelegitimovali ani mu neposkytli žádné zákonné vysvětlení, vyzván, že s nimi má okamžitě jít ohledně případu vraždy. Když odmítl, byl násilím vtažen do policejního auta, zde udeřen pěsti do obličeje a odvezen na okrsek VB v Kyjově. Tam mu bylo sděleno, že mu mají být sejmuty otisky prstů v souvislosti s vraždou v obci Hovorany.

Poté byl s M. Marečkem sepsován protokol, když se však pokusil uvést, že byl v autě udeřen, příslušník SNB ho znovu několikrát udeřil pěsti do obličeje a páčil mu o hranu stolu levou ruku. Pak byl sanitkou odvezen na protialkoholní záchytnou stanici ve Veselí n. Moravou, odkud byl následujícího dne dopraven na oddělení SNB v Hodoníně: tam mu sejmuli otisky prstů, opět mu vyhrožovali a nakonec ho odvezli domů. Ihned po propuštění vyhledal lékařské ošetření, přičemž léčení poraněného lokte levé ruky si vyžádalo dvanáctidenní pracovní neschopnost.

M. Mareček si 21. 10. 1987 podal stížnost k vojenské obvodové prokuratuře v Brně, kterou náměstek vojenského obvodového prokurátora plk. Arnošt Příkryl 22. 10. 1987 postoupil k vyřízení inspekci náčelníka KS SNB Brno. Dne 29. 10. 1987 zahájil vyšetřovatel okresní prokuratury v Hodoníně JUDr. Milan Zlatohlávek proti M. Marečkovi trestní stíhání pro trestný čin útoku na veřejného činitele (§ 156 odst. 2 tr. z. — trestní sazba do jednoho roku odnětí svobody).

Případ M. Marečka je typickým příkladem jednoho ze stovek či tisíců obdobných trestních stíhání v posledních letech.

(č. 710 — 11. 1. 1988)

Zadržení Stanislava Devátého a další represe

15. 1., okolo 13. hodiny, zadrželo sedm příslušníků SNB mluvčího Charty 77 Stanislava Devátého. Akce se uskutečnila v JZD Agrokombinát Slušovice, kde Stanislav Devátý pracuje. Podle oznámení Státní

bezpečnosti byl Stanislav Devátý zajištěn ve smyslu ustanovení § 23 zákona o SNB, tj. zajištění může trvat až 48 hodin. Podle uvedeného zákonného ustanovení je ovšem možno zajistit jen toho, kdo výtržnostmi nebo jiným nepřístojným chováním narušuje veřejný pořádek. Použití tohoto ustanovení proti Stanislavu Devátému, vykonávajícím své pracovní povinnosti na pracovišti, je tedy nejen zneužitím zákona o SNB, nýbrž trestným činem omezování osobní svobody.

Obdobné akce probíhají také v dalších místech. Ve svých bytech jsou již několik dní střeženi signatáři Charty 77 ing. Tomáš Hradilek z Lipníka n. Bečvou a Jaromír Šavřda z Ostravy. V Bratislavě byl dne 11. 1. zadržen signatář Charty 77 kněz Václav Malý.

(č. 720 — 16. 1. 1988)

Zásah proti Fóru Charty 77

V neděli 17. ledna 1988 se v Praze sešlo třetí Fórum Charty 77, na něž se dostavilo na šedesát signatářů a příznivců Charty 77 z Prahy a z různých dalších míst CSSR.

Proti této schůzce zasáhla StB rozsáhlou akcí. Již v pátek 15. ledna zadržela na 48 hodin mluvčího Charty 77 Stanislava Devátého, který žije v Gottwaldově.

V neděli ráno předvedli policisté mluvčí Charty 77 Miloše Hájka a Bohumíra Janáta a její signatáře Václava Bendu, Václava Havla, Ladislava Lise, Františka Stárka, Jaroslava Šabatu, Petra Uhla, Jana Urbana, Josefa Vohryzka a Luboše Vydru, které po celý den zadržovali ve svých úřadovnách. Celý den policisté střežili byty Anny Marvanové, Libuše Šilhánové, Tomáše Hradilka a Jaromíra Šavřdy.

Fórum Charty 77 začalo asi ve čtvrt na tři. Zanedlouho po jeho zahájení přišlo do restaurace, kde se Fórum konalo, značné množství příslušníků VB a StB. Policisté legitimovali všechny přítomné a zároveň více než patnáct minut v sále fotografovali a filmovali. Poté bez jakéhokoli zákonného důvodu předvedli asi dvacet účastníků Fóra a ostatní dílem propustili a dílem rozvezliauty na různá místa v Praze. Zadržení byli podrobeni výslechům, které se týkaly zmařeného Fóra a také manifestace za propuštění politických vězňů, proběhnuvši v Praze 10. prosince 1987.

(č. 721 — 21. 1. 1988)

Nová publikace Indexu

V kolínském Indexu vyšla právě kniha jednoho z mluvčích skupiny Listy Zdenka Hejzlara:

„Pražské jaro“ 1968 a jeho odkaz

150 stran

17,— DM

Nemocná zvířata — nemocní lidé

Zápisky z přednášky doc. MVDr. Roba a dr. Viteše „Zdraví a reprodukce hospodářských zvířat“ v Ekologické sekci Čs. biologické společnosti dne 5. 11. 1987

Zdravotní situace hospodářského zvířectva je zejména v určitých lokalitách stále závažnější. Máme dostatek potravin, někdy i nadbytek (např. mléka). Musíme pro nadbytek exportovat hovězí maso za velmi nevýhodné ceny. Velmi ožehavá je přitom ekonomická otázka: např. 1 kg másla stojí 40,- Kčs, přitom na jeho vyrobení je zapotřebí mléka za 110,50 Kčs; náklady na dopravu a zpracování navíc.

Před třiceti léty jsme léčili i 16leté krávy. Dnes krávy přežívají sotva tři laktace. Náklady na odchov telete jsou značné a vrátí se teprve tehdy, když kráva poskytne 6 laktaci. Dnes jsou běžné u krávy jen dvě laktace a další trend je ještě klesající. Toto jest jeden z nejzávažnějších problémů.

Nebezpečná játra

Abychom poznali příčiny, byly zahájeny v nedávné době studie. Dříve pro to nebylo porozumění a ani podmínky, především naprostý nedostatek přístrojů pro monitorování potřebných údajů. Především je zde problém závadnosti krmiv. *Analýzy ukázaly, že 40-70 % krmiv jsou kontaminovány plísníovými toxiny a kancerogeny (sklízí se plesnivé seno, posekaná tráva se nechává ležet, nesuší se řádně). Dále je zde problém vysoké koncentrace dusičnanů a dusitanů.* Projevuje se to u zvířat jaterní chorobou. Veterináři na jatkách zjišťují při pouhé vizuální kontrole, že 91 % jater jatečných zvířat jsou tak poškozena, že nejsou schopna konzumace. Podrobnější prohlídka prokazuje, že i zbylých 9 % jsou závadná. Mohu říci, že dnes nemáme požitelná játra. *Jednou z nejdrastičtějších závislostí na kontaminaci z potravin je ztráta reprodukčních schopností — a to se u nás projevuje i u lidí, kteří stojí na vrcholu potravního řetězce.* Dnes je u nás většina těhotenství matek starších 24 let rizikových. Nádorová onemocnění jsou na vzestupu.

České země mají 1,270.000 krav, z nichž je 600 tisíc léčeno pro poruchy plodnosti. Játra zvířat jsou kontaminována a v počátku se organismus brání, pak již játra nejsou schopna zátěži čelit a organismus postupně podléhá — nejprve centrální systém a systém reprodukční, poté kostní dřev. Konečná fáze — úplná cirrhosa jater.

V jednom vynikajícím chovu dobytka na Kutnohorsku byl zjištěn náhlý pokles fertility. Analýzy ukázaly velmi mnoho Hg a Cd v potravě. Zjištěno 300 mg v 1 l vody (kráva vypije denně až 60 l vody!) To bylo nutno sledovat systematicky, nemáme však pracoviště, laboratoře, která by mohla detektovat nitrosaminy v tuku. Podobně je to i u lidí.

Nebezpečná šunka

Zde upozorňuji na velmi riskantní věc — úmyslné náhlé hubnutí obézních lidí. Tím se uvolňují nitrosaminy, nevyloučí se z těla a postihují důležité orgány. Dále je zde otázka bifenyly — především v šunkách. Poznalo se to tak, že USA, kam se vyvážely šunky, zjistily velký obsah bifenyly a skončily import. Dnes vyvážíme šunku jen do těch států, které obsah bifenyly nekontrolují. Náš přední odborník v otázce škodlivin v potravinách MUDr. Bartoníček zjistil, že

naše mléko obsahuje 300 násobné množství bifenyly, než připouští naše velmi tolerantní norma.

K čemu se hodí naše mléko

S mlékem jsou velké problémy. Naše mléko se hodí jedině k výrobě kaseinu pro knoflíkářský průmysl. Ukázalo se však, že taková výroba by potřebovala 5 let pro výstavbu továrny. Na Mělnicku je mléko s takovým obsahem škodlivin, že nemůže být konzumováno. Vozi se proto na Kolínsko, kde se suší — avšak pak se s ním krmi prasata. V lokalitě se sledovala příčina obsahu bifenyly. Všechny testy byly záporné. Pak se ukázalo, že jsou složkou (tzv. nosiče) pesticidů. Tyto pesticidy snadno konzumují slepice, jejich trusem se krmi krávy . . . Dále je zde otázka vysokého obsahu kadmia. Vlastně náhodou jsme přišli na to, že kadmium je toxické pro býčí sperma. Dnes jsou hojně užívány pesticidy — celkem máme 550 druhů pesticidů, herbicidů a defoliantů, značná část z nich není vůbec testována na obsah škodlivin. Zjistilo se též, že kadmium je součástí hnojiv, především suprefosfátů. Kadmium není vylučováno organismem a hromadí se v něm především v játrech. Zvýšili jsme proto normu obsahu Cd v játrech na 1 g/1kg, přesto prakticky nemáme játra hovězí, která by tuto normu plnila. Situace je velmi složitá, škodlivin je velmi mnoho, je těžko stanovit ty nejvýznamnější, na které bychom se především zaměřili, zřejmě jde o složitou souhru vlivů. Jediná cesta je řádně zkoordinovat celý hospodářský a zdravotnický a tím i ekologický systém.

Ubozí dravci

Dr. Viteš sledoval výskyt chlorovaných uhlovodíků pomocí bioindikátorů — u predátorů (dravců, kteří stojí na vrcholu potravního řetězce). Proto lze u nich i běžnými analytickými metodami zjišťovat přítomnost chlorovaných uhlovodíků. Bylo zjištěno u sokolů v severních Čechách až 100 mg chlorovaných uhlovodíků v 1 kg svaloviny. S tím souvisí i velký pokles plodnosti vodních ptáků. I u lovné zvěře je velké poškození škodlivinami — tak např. u bažantů se překračuje o 1 řád limit škodlivin. Pokud jde o vliv lokalit: u nás nelze hovořit o čisté oblasti. Např. území Tatranského národního parku se vyznačuje zvláště velkým zatížením škodlivinami.

Diskuse a závěry

Podobná je situace i s organofosfáty a karbamáty. Tyto škodliviny způsobují snížení fertility, demenci, rychlé stárnutí a tumorová onemocnění. Je třeba upozornit na skutečnost, že u kancerogenních látek neexistuje prahová hodnota, každé i sebenepatrnější množství těchto látek v potravinách znamená riziko. Je nutno bojovat proti jakýmkoli preparátům užívaným v zemědělství, které mají dlouhou životnost; nejlépe čtvrt roku a ještě méně.

Nejrizikovější potraviny u nás jsou mléko, máslo, všechny druhy vnitřností, hovězí maso, řepný cukr a vejce. Lze doporučit ke konzumaci zvířata s krátkou dobou života: králíky, jehňata, nutrie, drůbež, nikoliv však z velkochovů. Vepřové maso lze doporučit daleko spíše než maso hovězí. Dále lze doporučit luštěniny. Jak čelit této situaci?

Především je nutno konstatovat malou informovanost širší veřejnosti. Naše zpráva, kterou jsme loni zaslali na ÚV, tam byla velmi pozorně čtena, byla rozmnožována a bylo nám za ni děkováno.

OBSAH č. 2/1988

Jak to bylo s pozváním <i>Historicus</i>	1
Únor 1948 a stalinismus v Československu <i>Zdeněk Mlynář</i>	3
Stanovisko k 20. výročí Pražského jara 1968.....	5
Deník ze dnů první smlouvy o odzbrojení <i>Milan Šimečka</i>	8
K padesátému výročí Bucharinova úmrtí <i>Ota Šik</i>	11
Pražské jaro — věci podstatné, věci vedlejší <i>Michal Reiman</i>	13
Poznámky k vstupu do roku 1988 <i>Jiří Hájek</i>	15
Generace na přelomu věků <i>Frant. Kautman</i>	17
Básně <i>Karel Šiktanc</i>	20
Srpnový leden <i>Ludvík Vaculík</i>	21
Přemýšlení o Františkovi K. <i>Václav Havel</i>	22
Strašidlo plurality obchází východní Evropu <i>Jan Štern</i>	25
Prohra vítězů a vítězství poražených <i>S. Devátý, B. Janát</i>	26
Dopis Demokratické iniciativy ÚV KSČ	27
Ještě k moskevskému semináři o lidských právech <i>Jan Urban</i>	28
Pražské jaro a jeho „bratrská kritika“ <i>Zdeněk Mlynář</i>	34
Arogance či ignorace <i>Milan Hübl</i>	36
Jak obhájit neobhájitelné	37
Báseň <i>Vladimír Vysockij</i>	39
NDR: Prapory proti svobodě projevu <i>Eman Pluhař</i>	40
O čem Rudé právo nepíše	41
Přízrak plurality <i>František Šamalík</i>	44
Kulometry u nás na střeších nejsou <i>Milan Uhde</i>	46
Listování v lexikonu <i>Jaromír Hořec</i>	47
Masarykova rodina <i>Olga Šulcová</i>	48
O mrtvolách <i>Dalimil</i>	50
Řetězová hladovka za čs. politické vězně <i>Dagmar Vaněčková</i>	51
Hrozící katastrofa a jak jí čelit <i>Zdislav Šulc</i>	52
Čs. ekonomická reforma 60. let a současné reformní pokusy <i>Jiří Sláma</i>	58
O pohádkách Marie Boudové <i>Dopis šéfredaktoru RP</i>	62
Rozjímání nad dršťkovou polévkou <i>JUR</i>	64
Společensví pro demokracii <i>Jaroslav Šabata</i>	65
V. Bilák znovu o roce 1968 <i>Zdeněk Jičínský</i>	66
Duchovní obnova <i>Radim Palouš</i>	68
Sen <i>Jaroslav Seifert</i>	68
Glosy na okraj dnů <i>Milan Jungmann</i>	69
Fosil číslo 4 <i>Jaroslav Hutka</i>	72
Zločiny i paradoxy umlčování <i>Ivan Klíma</i>	75
Velký třesk paralelní literatury <i>Z. Abel</i>	77
O nových knihách <i>F. R.</i>	78
Monstrevýstava na „naše“ peníze <i>Ignotus</i>	79
Rodáci, sokolové, komunisté <i>Na okraj seriálu</i>	80
Cena Jana Palacha za rok 1987.....	81
Na střepech volnosti.....	81
Srpnový únor <i>Ludvík Vaculík</i>	82
Z dokumentů Charty 77.....	83
Ze sdělení VONSu	85
Nemocná zvířata — nemocní lidé	87

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem: Zdeněk Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A. J. Liehm, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Ota Šik, Zdena Tominová, Ruth Tosková, Čestmír Vejdělek (odpovídá za redakci). Texty otištěné v **LISTECH** a podepsané vlastním jménem, pseudonymem nebo šifrou vyjadřují názory svých autorů, nikoli nutně redakce nebo redakčního kruhu. **LISTY** jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtěte a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je roční předplatné

DM 25,— (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;

DM 30,— pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35,— pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky)

PŘEDPLATNÉ a PŘÍSPĚVKY na tiskový fond (nikoli objednávky!) posílejte pouze na: LISTY, Postscheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) posílejte pouze na adresu redakce: LISTY, Via del Corso 57, 00186 Roma.